M. KÖVES - S. MAZUMDAR • FAŞİZM ÜZERİNE

Hazırlayanlar:
Margit Köves ve Shaswati Mazumdar

Faşizm Üzerine

Önlenebilir Yükseliş

İngilizceden Çeviren: Ezgi Kaya

Yordam Kitap

Yordam Kitap

Eserin Orijinal Adı

Resistible Rise: A Fascism Reader
(Leftword Books, New Delhi, 2005)

Faşizm Üzerine
Önlenebilir Yükseliş

Hazırlayanlar:
Margit Köves - Shaswati Mazumdar

İngilizceden Çeviren
Ezgi Kaya

Yordam Kitap: 313 • **Faşizm Üzerine** • Haz. Margit Köves-Shaswati Mazumdar
ISBN 978-605-172-254-2 • *Çeviri*: Ezgi Kaya • *Kitap Editörü:* Gökhan Atılgan
Kapak ve İç Tasarım: Savaş Çekiç • *Sayfa Düzeni*: Gönül Göner
Birinci Basım: Nisan 2018
© Leftword, 2005; © Yordam Kitap, 2016

Yordam Kitap Basın ve Yayın Tic. Ltd. Şti. (Sertifika No: 10829)
Çatalçeşme Sokağı Gendaş Han No: 19 Kat:3 34110 Cağaloğlu - İstanbul
Tel: 0212 528 19 10 • **Faks:** 0212 528 19 09
W: www. yordamkitap.com • **E:** info@yordamkitap. com
www.facebook.com/YordamKitap • www.twitter.com/YordamKitap

Baskı: **Yazın Basın Yayın Matbaacılık Turizm Tic.Ltd.Şti.** (Sertifika No: 12028)
İ.O.S.B. Çevre Sanayi Sitesi 8. Blok No: 38-40-42-44
Başakşehir-İstanbul
Tel: 0212 565 01 22

Faşizm Üzerine
Önlenebilir Yükseliş

İÇİNDEKİLER

Teşekkür 11

Kısaltmalar 15

Giriş / *Margit Köves ve Shaswati Mazumdar* 17

1 Savaş Sonrasının Egemen Faşizm Yorumları 19

2 İki Savaş Arasındaki Dönemde Marksist Yorumlar 30

3 Savaş Sonrası Marksist Yorumlardaki Tartışma Konuları 40

4 Küreselleşme Çağında Faşizme Karşı Mücadelenin Önündeki Meseleler 47

BİRİNCİ KISIM

Marksist Bir Faşizm ve Nasyonal Sosyalizm Kuramına Doğru
Anson G. Rabinbach 63

Faşizm Karşıtlığının Çaresizliği 63

Nasyonal Sosyalizmde Siyasetin Birincilliği veya Sanayinin Birincilliği 68

Genel Bir Faşizm Tanımına Doğru 86

Almanya'da 'Holocaust' Çalışmaları 1945'ten Goldhagen Tartışmasına
Reinhard Kühnl ve Robert Erlinghagen 98

Weimar Cumhuriyeti'nin Yıkılışında Ekonomi ve Siyaset
Kurt Gossweiler 144

Weimar Cumhuriyeti'nin Kuruluşunda Ekonomi ve Siyaset 149

Faşist Diktatörlüğün Kurulması: Ekonomik Zorunluluk mu Yoksa Siyasi İradenin Hayata Geçirilmesi mi? 152

Almanya'da Faşist Diktatörlük Güçlenirken Terör ve Demagoji, 1933-34
Kurt Pätzold 171

Faşist Diktatörlüğün Yükselişi 173

Maksat ve Açıklama
Tim Mason 191

Zamanımızın Faşizmi
Michal Kalecki 218

İKİNCİ KISIM

Faşizm Üzerine
Antonio Gramsci 227
İtalya ve İspanya 227
İlkel Güçler 229
Faşizmin İki Türü 231

Faşizme Karşı Mücadele
Clara Zetkin 234

Faşizm Sorunu Üzerine
Palmiro Togliatti 246

Faşizm Üzerine
August Thalheimer 259

Blum Tezleri
Georg Lukács 268
5. Kısım: Günümüzdeki Durumun Temel Sorunları 268

Faşizme Karşı İşçi Sınıfı
Georgi Dimitrov 285
Faşizmin Zaferi Kaçınılmaz Mıdır? 288

İşçi Sınıfına Karşı Faşizm
Daniel Guérin 295

ÜÇÜNCÜ KISIM

Özet Geçiş: Çağdaş Olmama Durumu ve Zorunlu Diyalektiği
Ernst Bloch 335
A. İlk Durum 335
B. Çağdaş Olmama Durumları, Bildirilenler 336

Goethe'nin Faşist Tahrifatı
Georg Lukács 345

Barbarlığa Karşı Mücadele Üzerine Zorunlu Bir Gözlem
Bertolt Brecht 353

Kısa Kronoloji 359

Yazarlar 364

Kimileriniz hâlâ tarihe olduğu gibi baksa da
Hatırlatılması çoğunuzun gitmez hoşuna.
Öyleyse, bayanlar baylar, tam da şöyle bakmalı
Hastalığın teşhisi doğru konulmalı,
Olmaz öyle ama çok heceli bir laf salatasıyla
Söylenmeli boka bok diyen dümdüz bir tavırla.

– Bertolt Brecht, *Arturo Ui'nin Önlenebilir Yükselişi*

Teşekkür

Bu metinleri seçerken Prabhat Patnaik ve Aijaz Ahmad'ın önerilerinden faydalandık. Erzsébet Pannuska'ya Lukács'ın metinlerinin çevirisine izin verdiği için; Budapeşte'deki Lukács Arşivi'ne ve András Köves'e Lukács metinlerinin telif sahipleriyle ilgili yardımları için teşekkür ederiz. Jean-Marie Lafont, Zsófi Gyenes ve Ferenc Nemény özgün metinleri bulmamıza yardımcı oldular. Reinhard Kühnl ve Robert Erlinghagen'a makalelerinin bu seçki için çevrilmesine izin verdikleri için minnettarız. Sudhanva Deshpande, seçkinin taslağı oluşturulup yayına hazır hale getirilirken iyice uzayan süreçteki sabrı ve tahammül seviyesi için özel bir teşekkürü hak ediyor.

M.K., S.M.

Anson G. Rabinbach, "Marksist Bir Faşizm ve Nasyonal Sosyalizm Kuramına Doğru: Batı Almanya'daki Gelişmeler Üzerine Bir Rapor," *New German Critique* 3 (1972): 127-53. İzin alınarak yayınlanmıştır.

Reinhard Kühnl ve Robert Erlinghagen, "Almanya'da 'Holocaust' Çalışmaları: 1945'ten Goldhagen Tartışmasına", özgün dilinde "'Holocaust'-Forschung in Deutschland. Von 1945 bis zur Goldhagen Debatte", *Die Selbstbewußte Nation und ihr Geschichtsbild. Geschichtslegenden der Neuen Rechten-Fachismus/Holocaust/Wehrmacht*, der. Johannes Klotz ve Ulrich Schneider (Köln: PapyRossa Verlag, 1997), 96-138. Almancadan Shaswati Mazumdar tarafından izin alınarak çevrilmiştir.

Kurt Gossweiler, "Weimar Cumhuriyeti'nin Yıkılışında Ekonomi ve Politika," ilk yayınlanma *Radical Perspectives on the Rise of Fascism in Germany 1919-1945* (New York: Monthly Review Press, 1989), 150-71. İzin alınarak yayınlanmıştır.

Kurt Pätzold, "Almanya'da Faşist Diktatörlük Güçlenirken Yıldırı ve Demagoji, 1933-34," *Radical Perspectives on the Rise of Fascism in Germany 1919-1945* (New York: Monthly Review Press, 1989), 231-46. İzin alınarak yayınlanmıştır.

Tim Mason, "Niyet ve Açıklama: Nasyonal Sosyalizmin Yorumlanmasıyla İlgili Güncel Bir İhtilaf," *Nazism, Fascism and the Working Class*, der. Jane Caplan, (New York, Melbourne: Cambridge University Press, 1996), 212-30. Özgün dilinde yayınlanma *Der 'Führerstaat'. Mythos und Realität*, (Stuttgart, 1981), 23-42.

Michal Kalecki, "Zamanımızın Faşizmi," *The Last Phase in the Transformation of Capitalism* (New York ve Londra: Monthly Review Press, 1972), 99-105. İzin alınarak yayınlanmıştır.

Antonio Gramsci, "Faşizm Üzerine," *Marxists in the Face of Fascism. Writings by Marxists on Fascism from the Inter-War Period*, der. David Beetham (Totowa, New Jersey: Barnes and Noble Books, 1984), 103-13. İzin alınarak yayınlanmıştır.

Palmiro Togliatti, "Faşizm Sorunu Üzerine," *Marxists in the Face of Fascism. Writings by Marxists on Fascism from the Inter-War Period*, der. David Beetham (Totowa, New Jersey: Barnes and Noble Books, 1984), 136-48. İzin alınarak yayınlanmıştır.

August Thalheimer, "Faşizm Üzerine," *Marxists in the Face of Fascism. Writings bu Marxists on Fascism from the Inter-War Period*, der. David Beetham (Totowa, New Jersey: Barnes and Noble Books, 1984), 186-95. İzin alınarak yayınlanmıştır.

Georg Lukács, "Blum Tezleri" çalışmasından parçalar, *Tarih ve Sınıf Bilinci*'nin Macarca baskısında "Blum-Tézisek" başlıklı bir ek olarak yayınlanmıştır. *Történelem és osztályudat* (Budapest: Magvetõ Kiadó, 1971), 675-91. Macarcadan Erzsébet Pannuska'nın izniyle Margit Köves ve Shaswati Mazumdar tarafından çevrilmiştir.

Georgi Dimitrov, "Faşizme Karşı İşçi Sınıfı," *Marxists in the Face of Fascism. Writings bu Marxists on Fascism from the Inter-War Period*, der. David Beetham (Totowa, New Jersey: Barnes and Noble Books, 1984), 179-86. İzin alınarak yayınlanmıştır.

Daniel Guérin, "İşçi Sınıfına Karşı Faşizm," *Fascisme et Grand Capital*, 8. Bölüm, (Paris: Gallinard, 1936), 146-75. Fransızcadan Vinay Kumar Gupta tarafından çevrilmiştir.

Ernst Bloch, "Özet Geçiş: Çağdaş Olmama Durumu ve Zorunlu Diyalektiği" *Heritage of Our Times* (Cambridge: Polity Press, 1991), 97-103. İzin alınarak yayınlanmıştır.

Georg Lukács, "Goethe'nin Faşist Yanlışlanması," ilk yayınlanma *Die Linkskurve*, 1932. Almancadan Erzsébet Pannuska'nın izniyle Margit Köves ve Shaswati Mazumdar tarafından çevrilmiştir.

Bertolt Brecht, "Barbarlığa Karşı Mücadele Üzerine Zorunlu Bir Gözlem," (Paris: Kültürün Savunulması İçin Birinci Uluslararası Yazarlar Kongresi Konuşması, 1935). *Brecht on Art and Politics*, der. Tom Kuhn ve Steve Giles, Londra: Methuen, 2003), 157-62. İzin alınarak yayınlanmıştır.

KISALTMALAR

AN	Alleanza Nazionale (Ulusal İttifak)
BNP	British National Party (İngiliz Ulusal Partisi)
CDU	Christlich Demokratische Union (Hristiyan Demokrat Birliği)
CGT	Confédération Générale du Travail (Genel Emek Konfederasyonu)
DAF	Deutsche Arbeitfront (Alman Emek Cephesi)
DDP	Deutsche Demokratische Partei (Alman Demokratik Parti)
DNVP	Deutschnationale Volkspartei (Alman Ulusal Halklar Partisi)
DVP	Deutsche Volkspartei (Alman Halkları Partisi)
DVU	Deutsche Volksunion (Alman Halkları Birliği)
FIOM	Federazione Impiegati Operai Metallurgici (İtalyan Metal İşçileri Federasyonu)
AFC	Almanya Federal Cumhuriyeti
MKP	Macaristan Komünist Partisi
ILO	International Labour Organization (Uluslararası Çalışma Örgütü)
IMF	International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
KKK	Ku Klux Klan
KPD	Kommunistische Partei Deutschlands (Almanya Komünist Partisi)
KPO	Kommunistische Partei Deutschlands-Opposition (Almanya Muhalif Komünist Partisi)
LPF	Lijst Pim Fortuyn (Pim Fortuyn Listesi, aşırı sağ eğilimli bir Hollanda partisi)
MSI	Movimento Sociale Italiano (İtalyan Sosyal Hareketi)
MWT	Mitteleuropäischer Wirtschaftstag (Orta Avrupa Ekonomik Konseyi)
NPD	Nationaldemokratische Partei Deutschlands (Almanya Ulusal Demokratik Partisi)

NSBO	Nationalsozialistische Betriebszellenorganisation (Nasyonal Sosyalist Fabrika Hücre Örgütleri)
NSDAP	Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei (Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi)
OAS	Organisation Armée Secrète (Gizli Ordu Örgütü, Cezayir Savaşı sırasında saldırılarda bulunan sağ eğilimli bir örgüt)
FKP	Fransız Komünist Partisi
RDI	Reichsverband der Deutschen Industrie (Alman Sanayi Cemiyeti)
KSE	Kızıl Sendikalar Enternasyoneli
SA	Sturmabteilung (Nasyonal Sosyalist Parti'nin yarı askeri Taarruz Bölüğü)
SPD	Sozialdemokratische Partei Deutschlands (Almanya Sosyal Demokrat Partisi)
SS	Schutzstaffel (Nasyonal Sosyalist Parti'nin silahlı birimi)
SVP	Schweizerische Volkspartei (İsviçre Halk Partisi)
UIL	Unione Italiana del Lavoro (İtalyan Emek Birliği)
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü

Giriş

Margit Köves ve *Shaswati Mazumdar*

Faşizm Avrupa'da Birinci Dünya Savaşı'nın yarattığı yıkımın ardından ortaya çıktı ve tüm dünyayı kendi halklarını da kapsayan daha da yıkıcı ve canice bir savaşa sürükledi. Faşist rejimler Almanya, İtalya ve Japonya'da 1945'te askerî yenilgiye uğramalarından sonra da Portekiz'de 1974'e, İspanya'da 1975'e kadar varlıklarını sürdürdü; benzer rejimler ve hareketler, gelişmekte olan ülkeler de dâhil pek çok farklı ülkede, çeşitli şekillerde meydana çıktılar. Son zamanlarda Hindistan'da olduğu gibi tüm dünyada da böyle hareketlerde bir artış görülmekte.

Dünyanın şu andaki bağlamı ve onu yönlendiren güçlerin, faşizmi ilk yaratan güçlerle pek de aynı olduğu söylenemez. Ancak bugünkü durumda ırk, etnik köken ve din konusunda açıkça sekter ve şovenist gündemlere sahip örgütler ve hareketler paldır küldür parlamentolara girmekte, hatta kimi zaman hükümet kurmaktadır.

Faşist hareketlerin doğuşunun altında hangi güçler yatar? Küreselleşmeyle ve eski Yugoslavya'daki, Afganistan'daki, Irak'taki savaşlarla açıkça sergilenen yeni emperyalist saldırıyla nasıl bir ilişki kuruyorlar? Yirminci yüzyılın ilk yarısındaki faşist hareketlere ve rejimlere dair Marksist analizler, şu andaki hareketlerin doğasını anlamamıza nasıl ve ne ölçüde yardımcı olabilir? Bu yorumlar, bu hareketlere karşı etkili bir mücadelenin ana

hatlarını oluşturmaya yardımcı olabilir mi? Bu seçki, bu ve bunun gibi başka meseleler üzerine düşünmeyi ve tartışmayı teşvik etmek amacıyla bu yorumların bir derlemesini sunuyor.

Birinci Kısımdaki seçme yazılar, Alman faşizmi üzerine savaş sonrası Marksist akademik yazının belli başlı isimlerinden bazılarını bir araya getiriyor; ABD'deki neo-faşist hareketlere eğilen son yazı, bu bölümün istisnasını oluşturuyor. İkinci ve Üçüncü Kısımlar iki savaş arası döneme odaklanıyor. İkinci Kısım, komünist hareketin önde gelen figürlerinin, İtalyan, Macar ve Alman faşizmini veya genel olarak faşizm olgusunu analiz eden yazılarını bir araya getiriyor. Üçüncü Kısımı ise, faşist ideolojinin görünürde masum ve kuşku uyandırmayan yollarla insanların zihinlerini ele geçirmeye başladığı bir mecra olan "kültür" alanına bakan üç yazıya ayırdık.

İtiraf etmeliyiz ki seçilen yazılar ne tamamen kapsayıcıdır ne de her şeyi temsil etmektedir. İki savaş arası ve savaş sonrası dönemde faşizm üzerine yürütülen Marksist tartışmalardaki başlıca meselelerin bir dökümünü yapmaya ve bu tartışmaların sürdüğü dönemdeki değişen siyasi baskıları ve sınırlılıkları ifade etmeye çalışmaktadır. Giriş bölümü, seçkideki yazıların yazıldığı bağlamın anlaşılması için gerekli temel meseleleri özetlemekte ve günümüzdeki faşist hareketler ve rejimlerin olasılık ve nitelikleriyle ilgili bazı sorular ortaya atmaktadır. Her yazı, kısa bir notla tanıtılmıştır. Gerekli görüldüğü zaman dipnotlara kısa açıklamalar eklenmiştir. Kitabın en sonunda olayların bir kronolojisi, yazarların kısa biyografileri ve dizin yer almaktadır.

Seçkide İtalya'da ve Macaristan'daki faşizm üzerine (Gramsci, Zetkin, Togliatti; Lukács) ve savaş sonrası Amerika'daki neo-faşist hareketler üzerine (Kalecki) eğilen yazılar olsa da, asıl odak noktası Almanya'dır –Alman faşizmi, insanların başka insanlara yapabileceği zulmün en aşırı biçimini sergilemiş ve birçok araştırma ve tartışmanın ana nesnesi hâline gelmiştir.

Bu seçkinin okurları, savaş sonrası analizler ile faşizme karşı direnişin sürdüğü dönemde yapılan analizin farkını açıkça göreceklerdir. Yorumların farklılığı bir yana, faşizmle aktif bir mücadele içinde olanların yazılarında hem bulaşıcı hem de özgürleştirici olan pratik bir aciliyet duygusu ve hedef netliği bulunmaktadır. Kaygıları o ana dairdir ve praksis yönelimlidir. Bunun tersine, savaş sonrası analizler (Kalecki'nin yazısı haricinde), bugün varlığını sürdüren tehlikelere işaret etseler de, temelde geçmişe ait bir olguyu ele almaktadırlar. Dahası, Alman faşizmiyle ilgili sol akademik yazındaki savaş sonrası tartışmalar, kamusal ve akademik söylemdeki aşırı duygusallaşmanın, özellikle de Batı Almanya'da ve birleşmeden sonra Almanya'da Marksizme karşı oluşan bir düşmanlıkla bir araya geldiği bir bağlamda yürütülmüştür. Bu bağlam tartışmalara gölgesini düşürmüş ve üzerlerinde yadsınamaz bir iz bırakmıştır.

1- Savaş Sonrasının Egemen Faşizm Yorumları

> Geçmişi tarihsel olarak dile getirmek, onu "gerçekten olduğu gibi" (Ranke) kabul etmek anlamına gelmez. Bir tehlike anında parlayıveren bir anıyı yakalamak anlamına gelir. Tarihsel maddecilik, bir tehlike anında tarih tarafından seçilen ve insana beklenmedik bir biçimde görünen o geçmiş imgesini elinde tutmak ister. Tehlike, geleneğin hem içeriğini hem de alıcılarını etkiler. Aynı tehdit ikisinin de üstünde sallanır: egemen sınıfların bir oyuncağı hâline gelme tehdidi.[1]

Faşizmin 1945'teki yenilgisinden hemen sonra, Almanya'da faşizmin zaferini ilk mümkün kılan koşullar ve çıkarların neler olduğu hakkında geniş bir fikir birliği vardı. Kapitalizmin, özellikle de büyük iş çevrelerinin faşist hareketin yükselişini desteklediği, faşist

1 Walter Benjamin, "Theses on the Philosophy of History", (1940 baharında tamamlanmış, ilk defa 1950'de *Neue Rundschau*'da (61, 3) yayınlanmıştır) *Illuminations*, der. ve giriş yazan Hannah Arendt, İng. çev. Harry Zohn (Glasgow: Fontana/Collins, 1977), 257.

diktatörlüğün kurulmasında ve yayılmacı politikalar izlemesinde belirleyici bir rol oynadığı genel kabul görüyordu. Bu fikir birliği belli başlı siyasi partilerin (SPD, KPD, CDU) programlarında, sendikaların sergilediği tutumlarda ve 1946-47'de Almanya'daki her eyaletin yürürlüğe koyduğu anayasalarda görülebiliyordu. Bu düşünce kendini yalnızca toplumun ve ekonominin farklı alanlarını denetim altında tutan Nazi yöneticilerden kurtulma çağrısında değil, az çok tutarlı bir şekilde ifade edilen kamusallaştırmaya ve ekonomik gücün demokratik denetimine yönelik taleplerde de gösteriyordu. Bu fikir birliği, Hitler karşıtı koalisyon yerini Soğuk Savaşa bırakıp Batılı güçler Batı işgali altındaki bölgeleri komünizme karşı bir siper haline getirmeye başlayınca hızla parçalandı. Kamusallaştırmalar yasaklandı, Nazilerden arındırma süreci durduruldu ve Nazi diktatörlüğünün önde gelen isimleri yönetici pozisyonlara geri döndüler. Bu durum, savaş sonrasının egemen faşizm yorumlarına zemin hazırladı ve uygun bir ideolojik iklim yarattı.[2]

Böylece, bu seçkinin ilk iki makalesinde de (Rabinbach; Kühnl ve Erlinghagen) söylendiği gibi, İkinci Dünya Savaşı'nın bitişini izleyen dönem, Batı Almanya'nın, birkaç yıl öncesindeki Nazi geçmişini ciddi olarak araştırmayı reddetmesine tanıklık etti. Ancak 1960'larda işler değişmeye başladı. Yumuşama politikasının bir sonucu olarak Soğuk Savaş gerilimlerinin gevşemesi, kapitalizmin savaş sonrası istikrar döneminin sonra ermesi ve krizlerin yeniden ortaya çıkması, Vietnam Savaşı ve öğrenci hareketleri gibi olguların tümü, "geçmişle hesaplaşma" ihtiyacına kamusal olarak dikkat çeken yeni bir ideolojik-politik iklim yaratmaya katkıda bulundu. Bu değişen politik iklim içinde Marksist faşizm teorileri –o ana kadar, kapitalizmin savaş sonrası iktisadi yenilenme ve eski yönetici seçkinlerin yeniden siyasi iktidara gelme sürecinde başvurulan siyasi ve yasal önlemlerle kamusal bir unutulmaya mahkûm edilmişlerdi– Marksizme karşı hâlâ düşmanlık güden bir ortamda, sınırlı bir

2 Reinhard Kühnl, *Faschismusthorien. Ein Leitfaden* [Theories of Fascism. An Introduction] (Heilbronn: Distel Verlag, 1990).

şekilde olsa da yeniden varlık göstermeye başladı. Bu ortamda, belirli açıklamalar faşizm yorumlarına egemen hâle geldi. Bu teoriler tek tek yorumlarda üst üste binse veya birleşse de, temel açıklayıcı argümanları ayrı ayrı tanımlanabilir. Ancak, ortak siyasi işlevleri, dikkatleri faşizm ve kapitalizm arasındaki içsel bağdan uzaklaştırmaktı. Böyle bir bağın olmadığını göstermeye çalışan Amerikan tarihçisi Henry A. Turner'ın içtenlikle itiraf ettiği gibi, faşizmin modern kapitalizmin bir sonucu olduğu olgularla kanıtlanırsa, kapitalist sistem savunulamaz hâle gelirdi.[3] Ayrıca, "eğer Almanya'nın kapitalistleri gerçekten de Cumhuriyeti sabote ettilerse, eğer gerçekten de Hitler'i iktidara taşıyan dev parti mekanizmasını finanse ettilerse ve eğer gerçekten de yüksek yerlerdeki nüfuzlarını Hitler'in şansölyeliğe getirilmesinde etkili biçimde kullandılarsa, o zaman Üçüncü Reich'in kökenleri üzerine yapılan anaakım tarihsel yorumların temelden düzeltilmesi gerekir."[4]

Savaş sonrasının egemen faşizm yorumları şöyle sınıflandırılabilir:

1. Führer devleti teorisi,
2. "Totaliterlik" olarak faşizm,
3. Bir küçük burjuva hareketi olarak faşizm,
4. Ulusal özgüllüklerin bir sonucu olarak faşizm,
5. "Holocaust"un merkeziliği teorisi.

Führer Devleti Teorisi

Bu teori özünde Hitler'in rolü üzerine odaklanıyor ve faşizmi bir bireyin (ve diğer birkaç liderin) diktatörlüğü olarak açıklıyordu. Führer devletinin kurulması ya çaresiz kurbanlara dayatılmıştı ya da hiçbir şeyden şüphelenmeyen Alman halkı tarafından oy verilerek kurulmuştu. Teori, en temel biçimiyle İkinci Dünya

3 Henry Ashby Turner, *Faschismus und Kapitalismus in Deutschland* [Almanya'da Faşizm ve Kapitalizm] (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1972).

4 Henry Ashby Turner Jr., *German Big Business and the Rise of Hitler* (New York, Oxford: Oxford University Press, 1985).

Savaşı'nın bitişi ve faşizmin yenilgisinden hemen sonra özellikle yerleşmiş bir tarihselci geleneği olan Almanya'da ortaya çıktı, ama başka yerlerde de görüldü. Savaştan sonra insanlığa karşı işledikleri suçlardan ötürü mahkeme önüne çıkanlar ve faşist yönetimde iktidar pozisyonunda (üniversitelerde ve başka alanlarda) bulunanlar tarafından kullanıldı. Bu ikinci grubun çoğu savaştan sonra da pozisyonlarını korudular veya geri döndüler ve Führer devleti teorisinin egemen bir açıklayıcı yaklaşım haline gelmesine katkıda bulundular. Hitler'in "deli" kişiliğine dair psikolojik çalışmalar ve kitleler üzerindeki demagojik etkisinin mitleştirilmesiyle birleşince, bu teori aynı anda hem faşist diktatörlüğün inşasında rol oynayanların sorumluluğunun göz ardı edilmesine, hem de faşizme temel oluşturan ve destek sağlayan toplumsal koşulları ve güçleri soruşturmadan veya eleştiriden muaf tutmaya yaradı. En aşırı biçimiyle bu teori, Hitler'i hem bir şeytan veya bir canavar, hem de "halkın iradesinin" bir ifadesi olarak görür. "Halk" veya "millet", çatışan çıkarların oluşturduğu bir toplum değil, organik bir bütün olarak tasavvur edilir.

Führer devleti teorisi pek çok olguyu açıklamaz. Neden Birinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde neredeyse tüm kapitalist ülkelerde faşist hareketler ortaya çıktı? Neden bazı toplumsal sınıflar faşist propagandadan diğer sınıflardan daha fazla etkilendi? Neden işçi sınıfı hareketi ezilirken, liderleri hapsedilip toplama kamplarına gönderilirken büyük iş çevreleri fayda sağlamaktaydı? Halk desteği yokken ve kitleler üzerindeki etkisi azalmaya başlamışken Hitler'i iktidara getirenler hangi güçlerdi?[5] Dahası, belgeler Alman devleti tarafından izlenen emperyalist yayılmacı politikaların Birinci Dünya Savaşı'ndan başlayarak Hitler'e ve faşist devlete kadar devamlılık gösterdiğini açıkça kanıtlamaktadır.

5 Naziler 31 Eylül 1932 seçimlerinden en yüksek oy oranına sahip parti olarak çıktılar ve 230 sandalye kazandılar. Sosyal Demokratlar 133 sandalye kazandılar, Komünistler de 89. İki ay sonra seçimler tekrarlandı. Naziler 196 sandalyeye düştü, Sosyal Demokratlar 121 sandalye kazandı, Komünistler de 100. Bu seçimler, Naziler hükümeti kurup diktatörlüklerini ilan etmeden önceki son seçimlerdi.

Bu sorulara cevap vermedeki yetersizliği ve Nazi rejiminin yükselişine ve inşasına aktif olarak destek verenlerin suçlarını örtmedeki kullanışlılığı bir yana bırakılırsa, Führer devleti teorisi belli bir tarih görüşüne dayanmaktaydı. Bu görüşe göre tarih, güçlü bireyler tarafından yapılır ve sıradan insanların müdahalesinin ötesindedir.

"Totaliterlik" Olarak Faşizm

Faşizme dair en etkili teori, Soğuk Savaşı'n başlaması ve Batılı güçlerin Sovyetler Birliği'yle oluşturduğu faşizm karşıtı ittifakın sona ermesiyle hız kazanan "totaliterlik" teorisiydi. Bu teorinin temel önermesi faşizmin ve komünizmin doğalarının özünde benzer olduğu, ikisinin de totaliter, ikisinin de aşırılığın bir biçimi olduğu, ister sağ ister sol olsun, her ikisinin de demokrasiye bir tehdit oluşturduğudur. Demokrasi özünde "serbest piyasa ekonomisine", dolayısıyla da özel mülkiyete dayanan parlamenter demokrasi olarak tasavvur edilir. Soğuk Savaşı'n çatışmacı ikliminde bu teori, komünizmi hayatta kalan düşman ve faşizmi de onun yenilgiye uğramış ikizi gibi göstererek komünizme karşı temel bir ideolojik silah işlevi gördü.

Argümanlarını yüzeysel bir betimleyici yaklaşımdan alan bu teori, analizi engellemekle kalmadı, verili gerçekleri içeren kamusal belleği de yıldırdı. Büyük iş çevrelerinin hiçbir zaman faşizmle komünizm arasındaki farka kayıtsız kalmadığı, Nazi rejiminin işçi sınıfı hareketine yönelik saldırısını ve komünistlere, sosyal demokratlara ve sendikalara yönelik siyasal ve fiziksel baskısını bilinçli olarak desteklediği ve bundan kâr sağladığı gerçeğini gözden gizledi.[6] "Totaliter diktatörlük" tanımında iktidarın görünürdeki kullanılma biçimiyle ilgilense de, bu teori faşizmin nedenlerini veya

6 1933'ün Şubat ve Martında, yani iktidar gelmelerinin üstünden bir ay geçmeden, Naziler, Komünist Parti'ye (KPD) yönelik saldırılarını başlattılar. Binlerce komünist tutuklandı ve toplama kamplarına gönderildi. Mayısta sendikalar yasaklandı ve Haziranda da sıra sosyal demokratlara geldi.

toplumsal içeriği ile işlevini açıklayamaz. Ama Kühnl'ün de ifade ettiği gibi, mutfakta mı kullanılacağını yoksa bir cinayette mi kullanılacağını belirtmeden sadece bıçağı tanımlamak yeterli değildir.[7]

"Totaliterlik" teorisinin basit yorumlamacı öncülü (kızıl=kahverengi) Soğuk Savaş ideologlarına gaz verdi. Faşizm ve kapitalizm arasındaki bağlantıyı gören veya kapitalizme bir alternatif arayan analitik yaklaşımları itham ederek ve şeytanlaştırarak, rasyonel açıklamayı yerinden etmek için çok güçlü bir ideolojik araç sağladı. Ayrıca, Marksist tarihçiler haricinde başkalarının da söylediği gibi, faşizmin suçlarını görelileştirmek için kullanıldı.

İlk parlak döneminden ve Soğuk Savaş sırasındaki tartışmasız hegemonyasından sonra, totaliterlik teorisi 1970'lerdeki yumuşama döneminde (en azından akademik yazındaki) inandırıcılığını ve bilimsel meşruiyetini kaybetti –ama yine de kamusal söylemdeki etkisini sürdürdü. 1980'lerde tarihçilerin tartışmalarıyla yeniden doğması ve 1990'larda Sovyetler Birliği'nin çöküşü ile Doğu ve Batı Almanya'nın birleşmesinden sonra yeniden dolaşıma girmesi, bugün hâlâ devam eden yeni ideolojik iklimin bir niteliğidir.

"Totaliterlik" teorisinin yirmi birinci yüzyılda da, ABD hükümetinin kendisini "hür dünyanın" lideri olarak tanımladığı siyasi retoriğinde ve ulusal güvenliğe yönelik askerî stratejisinde belirleyici bir rol oynamaya devam ettiğini vurgulamak gerekir.[8]

Bir Küçük Burjuva Hareketi Olarak Faşizm

Tarihsel araştırmalar çok önceden hem Almanya hem de İtalya'da küçük burjuva veya orta sınıfların faşistlere verilen kitlesel destekte büyük bir yer tuttuğunu göstermiştir.[9] Bu sınıflar

7 Kühnl, *Faschismusthorien*, 135.

8 Bkz. "The National Security Strategy of the United States of America", Eylül 2002.

9 Faşist hareketlerin küçük burjuva toplumsal tabanı, iki savaş arasındaki dönemde bu yeni olguyu analiz eden komünistler ve bazı sosyal demokratlar tarafından hemen fark edilmiş; faşizmle ilgili Komintern kararlarının da bir bölümünü oluşturmuştu. Ancak faşizmin işçi sınıfına karşı bir burjuva tepkisi olarak da bir toplumsal işlev gördüğü ayrıca vurgulanmıştı.

küçük mülk sahiplerini, tüccarları, zanaatkârları, kendi işinde çalışanları içermekteydi –bu grupların varlığı, modern kapitalizmde ekonomik etkinliğin yoğunlaşması ve merkezileşmesiyle tehdit altına girmişti. Bu gruplar arasında, 19. yüzyılın sonundan itibaren sayıları artan emekçi sınıf da vardı –onlar da Birinci Dünya Savaşı'ndan sonraki yıllarda ekonomik krizler ve artan işsizlik nedeniyle ücretli proleter köleliğe kadar düşme tehdidi altındaydı. Faşist hareketlerin toplumsal bileşiminin ve seçmen desteğinin temel odağını oluşturan bu gruplar, diğer bir etkili faşizm teorisinin çerçevesini oluşturdu. Bu yaklaşıma göre faşizm ekonomik güvencelerinin ve toplumsal konumlarının hem büyük iş çevreleri hem de işçi sınıfı hareketi tarafından tehdit edildiğini düşünen orta sınıfların isyanıydı; hem kapitalizme hem de sosyalizme muhalefet eden bir tür küçük burjuva radikalizmi veya bir orta sınıf aşırılığıydı. Haliyle bu sınıflar, büyük iş çevrelerinin gücünü sınırlandırmayı vadeden, Marksist eğilimli işçi sınıfı hareketine açık bir düşmanlık güden ve "şanlı geçmişi" yeniden canlandıracağını söyleyen faşist ideolojiye kapılmışlardı.

Bu teori orta sınıfların faşist ideolojiye gösterdiği yatkınlığı açıklasa da, odak noktasını faşist partilerin kitlesel tabanıyla sınırlandırmaktadır. Faşizmin özünde bir orta sınıf hareketi olduğu iddiası, faşist diktatörlüğün toplumsal işlevini veya sınıfsal niteliğini açıklamaz; faşizmin orta sınıfların taleplerini karşılamadığı gerçeğini göz ardı eder. Bu teori, orta sınıfların davranışını da tam olarak açıklamaz, çünkü bu sınıfın önemli bir kesimi 1918-19'daki devrimci dönemde işçi sınıfı hareketini desteklemiştir.

Bu teorinin göz ardı ettiği diğer bir olgu, İtalya ve Almanya'daki faşist partilerin, sosyalist sendikalarda örgütlenmiş işçileri sınıf mücadelesinden ve proleter enternasyonalizmden soğutup milliyetçi bir ideolojiye çekmeye çabalamış olmasıdır. Bu yüzden sosyalist ve kapitalizm karşıtı sloganlardan vazgeçememiş; fakat onları milliyetçi bir içerikle ve sınıf farklarını aşan ulusal bir topluluk

fikriyle doldurmuşlardır.[10] Ancak, çoğu işçi bu hareketten uzak durmuş ve asıl kitlesel destek, mülksüzleşmiş ve hayal kırıklığına uğramış orta sınıflardan gelmiştir.

Ulusal Özgüllüklerin Bir Sonucu Olarak Faşizm

Bariz nedenlerden ötürü Alman tarihçileri araştırmalarını büyük kısmında Alman faşizmi veya kendine verdiği adla Nasyonal Sosyalizmin aşırılıkları üzerine yoğunlaştılar. Faşizm karşıtı eleştirel tarih yazımına egemen olan açıklayıcı bir argüman, faşizmin köklerini Almanya'nın sanayileşme öncesi siyasi geri kalmışlığına, yani uluslaşma sürecindeki ve sanayileşmedeki gecikmeye, dolayısıyla da burjuva demokratik kurumların yeterince gelişememiş olmasına bağlamaktaydı. Bu argümana göre, burjuva kalkınması veya modernleşmesi İngiltere'de veya Fransa'da izlediği normal hattı izlememiş, bu hattan sapmıştı. Bir tarihçi, "Alman toplumu hiçbir zaman gerçek bir burjuva toplumu olmadı," diyecek kadar ileri gitmişti.[11] Almanya'ya özgü bu tuhaf kalkınma biçimi ("Sonderweg"[12]), sonunda Nasyonel Sosyalizmi ve onun korkunç suçlarını mümkün kılan gerici, antidemokratik ve irrasyonel ideolojilerin yükselişinden ve yarattığı kitlesel etkiden sorumlu tutulmaktaydı.

Ulusal özgüllükler teorisi gerici ideolojilere ve bu ideolojilerin Almanya'nın anormal veya olağandışı burjuva kalkınma sürecindeki köklerine öncelik verir. Ancak bu gerici ideolojilerin, yoğun bir toplumsal çatışma döneminde neden belli toplumsal çıkarlar

10 Krş. "swadeshi" teriminin Hindistan'da Sangh Parivar tarafından kullanılması. ["Kendi kendine yetmek" anlamına gelen "swadeshi" kavramı, Hindistan'da sağ ve sol öğeleri bir arada kullanan milliyetçi hareket Sangh Parivar'ın iktisadi alandaki temel söylemlerinden biridir. –*çev.*]

11 Jürgen Kocka, "Ursachen des Nationalsozialismus," *Aus Politik und Zeitgeschichte*, 23 Haziran 1980, 9-13. Akt. Geoff Eley, "What Produces Fascism: Pre-Industrial Traditions or A Crisis of the Capitalist State?," *From Unification to Nazism. Reintepreting the German Past* (Boston: Allen & Unwin, 1986).

12 "Özel yol" anlamına gelen, Almanya'ya özgü modernleşme biçimini ifade eden bir kavram.

tarafından diğerlerine karşı aktif olarak desteklendiğini ve yaygınlaştırıldığını açıklamaz. Nazizmin sebeplerini ulusal özgüllüklerde arayarak, faşist hareketlerin belirli bir kriz döneminde neredeyse tüm kapitalist ülkelerde ortaya çıktıkları gerçeğini önemsizleştirir. Almanya'nın özgüllüğünün veya geleneksel geçmişin faşizmi açıklamaktaki geçerliliğini sorgulayanlar, faşizmin kapitalist çıkarlarla ve bugünkü modern kapitalizmle bağlarına dair gittikçe artan belge ve kanıtlara dikkat çekmektedirler. Ama bir tarihçinin de belirttiği gibi, Alman özgüllüğü teorisyenlerine göre "faşizm şimdiki kapitalizme dayanarak değil, feodal geçmişin uğursuz etkisine dayanarak açıklanmalıdır."[13]

Şüphesiz, bu faşizm analizi yaklaşımı Marksist analitik çerçeveye bir alternatif oluşturmaya yönelik siyasi zorunluluktan doğmuştur; ama aynı zamanda Nazilerin büyük suçlarının kefaretini ödemeye yönelik ahlaki zorunluluktan da kaynaklanmıştır. Tüm tartışmayı duygusallaştıran bu ahlaki zorunluluk kamusal söyleme büyük ölçüde egemen oldu ve Almanya'nın özgüllüğü teorisini yetersiz bulanların faşizm karşıtlıklarını bıkıp usanmadan sorguladı. İronik bir biçimde, 1980'lerde neoliberal politikalar yerleşmeye başladıkça, Almanya'nın özgüllüğünün Nazizmi doğurduğu fikri sağ siyasi hareketlerin, yani bu ahlaki zorunluluğu ve Alman tarihinde bıraktığı lekeyi ortadan kaldırarak Almanya'nın dünyadaki siyasi ve iktisadi konumunu yeniden güçlendirmek isteyenlerin saldırısına uğradı.[14]

13 A.g.e.

14 Nazizmin ve Holocaust'un ayrıksılığını reddeden muhafazakâr tarihçiler, suçluluk duygusunun güçlü bir milli kimlik oluşturmak açısından olumsuz sonuçlar doğurduğunu iddia ettiler. Tarihçilerin iki önemli Alman gazetesinde –*Frankfurter Allgemeine Zeitung* ve *Die Zeit*– sürdürdükleri tartışma, Habermas'ın onların yaklaşımına yönelttiği eleştiriyle başlamıştı (*Die Zeit*, 11 Haziran 1986). Habermas ve sol liberal tarihçiler, muhafazakârları Nazi geçmişini görecelileştirmekle suçlamaktaydı.

'Holocaust'un Merkeziliği Teorisi[15]

Kamusal algıda, Yahudilerin örgütlü kitlesel katli Alman faşizminin en çarpıcı ve en belirleyici özelliği olarak görülmektedir. Ancak Alman tarihçilerinin bu konuya yönelik akademik ilgisi ancak 1961'de Kudüs'teki Adolf Eichmann davasından sonra, Hannah Arendt'in davayla ilgili yazdıklarını izleyen kamusal isyanı takiben başlamıştır. Kühnl ve Erlinghagen'in de makalelerinde belirttikleri gibi, Holocaust'un korkunç gerçekleri, araştırılmasıyla ilgili özel sorunlar doğurdu. Bir taraftan "Holocaust"u ve dayalı olduğu ırkçı ideolojiyi Nazizmin temel tanımlayıcı niteliği olarak görme ve tüm diğer özellikleri bunun altına itme gibi bir eğilim oluştu. Aynı zamanda, Holocaust'un inanılmaz insanlık dışılığı rasyonel kavrayışın ve bilimsel analizin ötesinde görülmekteydi. Dehşet verici gerçeklerin kamuya açıklanmasının yarattığı duygusal olarak yoğun ortamda, Nazizmin büyük suçlarını kabul etmek ve ahlaki olarak mahkûm etmek, Batı Almanya'daki faşizm karşıtı teorilerin olmazsa olmazı haline geldi. Ama bu suçların nedenlerinin incelenmesi, hizmet ettikleri toplumsal çıkarların belirlenmesi ve siyasi işlevlerinin açıklanmasına yönelik çabalar, suçları görecelileştirme çabaları olarak anlaşıldı.

Aslında, suçları görecelileştirmeye, gerekçelendirmeye ve hatta reddetmeye çalışanlar asıl sağ yönelimli teorilerdi. Bu teoriler Holocaust'u açıkça reddetmekten (veya "Auschwitz-yalanı" tezinden) başlayıp, komünizmi ve Sovyetleri asıl saldırgan taraf, faşizmi ve faşist suçları da savunmacı tepkiler olarak tanımlayan daha sofistike yorumlara kadar gider. Bu teoriler 1980'lerden bu yana, özellikle de "tarihçiler tartışmasından", Sovyetler Birliği'nin yıkılışından ve Doğu ve Batı Almanya'nın birleşmesinden beri daha da geçerlilik kazanmıştır.

---

15 Etimolojik olarak, "Holocaust" terimi antik Yunancadan gelir ve Tanrıya kurban etmek için yakılan adak anlamını taşır. Bazı akademisyenler bu dinsel altanlamdan ötürü bu terimin kullanılmasına karşı çıkmışlardır.

Ancak, Kühnl ve Erlinghagen'in de söylediği gibi, Holocaust'u merkezî ve özünde irrasyonel olarak görme eğilimi bilinçsizce faşizm özürcülerinin ekmeklerine yağ sürer, zira bu barbarlığın nedenlerine eğilmeyi reddederek yeniden ortaya çıkmasını engelleme yönündeki çabaları güçsüzleştirir. Ayrıca, tarihsel kavrayışa yardımcı olacak olguları da göz ardı eder. Öncelikle, şüphesiz ki Yahudiler faşistler tarafından katledilen en büyük grubu oluştursa da, Slavlar veya çingeneler gibi başka gruplar da hedef alınmıştır. İkincisi, toplama kamplarının ilk mahpusları Nazi rejiminin siyasi muhalifleriydi –komünistler, sosyal demokratlar, sendika liderleri– ve ilk Yahudi mahpuslar da siyasi muhalefetleri nedeniyle tutuklanmışlardı. Ciddi ölçüde örgütlü ve güçlü olan Alman işçi sınıfı hareketini bastırmak ve fetih ile yağmaya yönelik hırslı emperyalist planları uygulamaya koymak, aşırı bir gaddarlık sergilemeyi gerektiriyordu. Üçüncüsü, (kökenleri yönetici sınıfların 19. yüzyıldan beri sergilediği ideolojik eğilimlerde yatan) ırkçı antisemitizm Yahudileri hedef göstermenin ideolojik temelini oluştursa da, bunun sonunda planlı, sistemli şekilde yürütülen kitlesel cinayetler biçimini alması sadece içsel bir ideolojik mantığın vardığı son nokta olarak değerlendirilemez. *Asıl o zaman* bu korkunç suçlar önemsizleştirilmiş olur.

Holocaust'un merkeziliği teorisi 90'ların ortasında bir kez daha, *Hitler'in Gönüllü Cellatları* kitabının yarattığı hararetli kamusal tartışma sırasında sahneye çıkarıldı.[16] Kitabın Amerikalı yazarı Daniel Goldhagen, sıradan Alman vatandaşlarının ("Almanların") yüzyıllardır gönüllü olarak Yahudileri yok etmeye yönelik bir "ulusal Alman projesi" yürüttüğünü iddia etmekteydi. Ciddi faşizm karşıtı tarihçiler bu argümanın bilimsel olarak savunulamaz olduğunu söylerken, Goldhagen şimdi daha da güçlü olan sağ siyasi hareketler cephesinden de saldırıya maruz kaldı. Bu durum faşizm karşıtı, hatta sol hareketlerin bazı kesimlerinin Goldhagen'a

16 Daniel Jonah Goldhagen, *Hitler's Willing Executioners: Ordinary Germans and the Holocaust* (New York: Knopf, 1996).

destek vermesine ve Holocaust'un ahlaki ve tekil yönlerini yalıtan ve vurgulayan görüşlerin güçlenmesine yol açarak, bilimsel analiz ve açıklama çabasını zayıflattı.[17]

2- İki Savaş Arasındaki Dönemde Marksist Yorumlar

Faşizm, kapitalist ekonomide ve kapitalist toplumda Birinci Dünya Savaşı'nın yarattığı yıkım sırasında ve onu izleyen dönemdeki devrimci çalkantılarla eşzamanlı yaşanan bir kriz döneminde ortaya çıktı. Rusya'daki 1917 Ekim Devrimi dünyaya sosyalist bir alternatifin bulunduğunun işaretini verdi ve işçi sınıfının radikalleştiğini gösterdi. 1918-23 yıllarında pek çok ülkede devrimci dönüşümler yaşandı. Bu hareketler karşı-devrimci şiddetle yüz yüze kaldı ama aynı zamanda işçi sınıfına tavizler verilmesini de sağladı. İşçi sınıfı hareketinin, savaş sırasında hükümetlerini destekleyen reformcu liderleri, bu dönemde hükümet kurdu veya hükümetlerde yer aldılar. Bu arada reformizme karşı çıkan komünist partiler hem Avrupa'da hem de başka yerlerde peş peşe kurulmaya başladı. Komintern, veya Üçüncü Komünist Enternasyonal, 1919'da komünist partilerin teorik ve örgütsel koordinasyonunu sağlamak amacıyla kuruldu. İkinci Enternasyonal'de yer alan reformist sosyal demokrat partilerden farklı olarak Komintern, kapitalizmin devrim yoluyla yıkılması, işçi ve köylülerden oluşan konseyler yoluyla bir proleter diktatörlük kurulması ve bütün sömürgecilik karşıtı özgürleşme hareketlerinin aktif olarak desteklenmesi çağrısında bulundu.

Bu dönemde pek çok ülkede ortaya çıkan faşist hareketler ve rejimler yeni bir olguyu temsil etmekteydi. Komünist hareketin

17 Bu seçkiye faşist rejimin kuruluşunda korku ve demagojinin rolüne odaklanan bir makaleyle katılan Kurt Pätzold diğer bir çalışmasında, faşizm yorumlarında analiz ve açıklamanın, insanların ne ölçüde insanlıktan çıkabileceğine yönelik korkunç anlatımların ve yazıklanmaların gölgesinde kaldığına dikkat çekmiştir. Pätzold'a göre bu yazıklanmanın yeri kilise ve günah çıkarma kabinidir; böyle bir tavır bizi bilimsel araştırmanın alanından uzaklaştırır. Bkz. "Meine Sicht auf unsere Auseinandersetzung mit Fachismus und Zweitem Weltkrieg," (Berlin konuşması, 6 Mayıs 2000); yayımlanma *PDS Rundbrief* (Demokratik Sosyalist Parti Genelgesi), sayı 2-2000.

siyasi figürlerinin ve Komintern kararlarının bu olguya dair analizinde faşizm, krizlerle dolu tekelci kapitalist sistemi toplumsal devrime karşı güvenceye almanın bir aracı olarak değerlendirilir. Faşist rejimlerin kuruluşuna, güçlü işçi sınıfı hareketlerinin ezilmesine ve feci bir savaşın başlatılmasına dair yorumlardaki farklılıklara rağmen, şu konularda geniş bir görüş birliği sağlanmıştı:

* Faşizmin ortaya çıkışının önkoşulu kapitalizmin serbest rekabet aşamasından içkin bir emperyalist nitelik taşıyan tekelci kapitalizm aşamasına geçişidir. Birinci Dünya Savaşı'nda açığa çıkan kapitalist çelişkilerin fazlasıyla şiddetlenmesi ve bir ülkede kapitalizmi yenilgiye uğratan Ekim Devrimi'nin zaferi, "kapitalizmin genel krizini" doğurmuştur. Bu bağlamda, faşist eğilimler uluslararası bir olgu olarak ortaya çıkmıştır.
* Faşizm işçi sınıfının örgütlenişine saldırır ve onu mücadeleyle kazanılmış siyasi ve ekonomik haklarının yanı sıra çıkarlarını ifade ve temsil edecek araçlardan da mahrum bırakır.
* Faşizm, burjuva devrimlerle kazanılmış tüm burjuva demokratik hakları ve özgürlükleri yıkıma uğrattığı için de karşı-devrimcidir.
* Faşizm savaşa ve ekonominin militarizasyonuna doğru gidiş anlamına gelir.
* Kitlesel faşist hareketlerin tabanlarını küçük burjuva ve orta sınıflar oluşturur. Tekelci kapitalizmde ekonomik güvencesizliğin yoğunlaşması ve proletarya düzeyine inme tehdidi, bu sınıfları faşist demagojinin sözde kapitalizm karşıtlığına ve proletaryaya yönelik gerçek saldırısına karşı savunmasız kılar. Ancak bu toplumsal taban burjuvazi ve proletarya arasında salınmaktadır ve proletarya tarafından bir müttefik olarak da kazanılabilir.

İki savaş arası yıllarda ortaya atılan yorumlardaki farklılıklar, hem bu yeni olguyla mücadele edebilecek bir strateji geliştirmek için onunla pençeleşme çabalarını, hem de belirli ve değişken siyasal ve tarihsel deneyimleri yansıtır. Bu farklılıklar bir taraftan fa-

şist hareketlerin ve faşist partilerin faşist rejimlerin kurulmasında oynadığı özgül role odaklanırken, diğer taraftan reformist sosyal demokrat partilerle faşizme karşı birleşik bir cephe oluşturma çabalarına odaklanır.

Faşizme Karşı Birleşik Cephe Üzerine

Birinci Dünya Savaşı'nı izleyen ilk kritik dönemde, yeni kurulan komünist partiler emperyalist dünya savaşının ve Rusya'daki proleter devrimin açığa çıkardığı devrimci potansiyeli büyütmeye ve ona etkin bir biçim kazandırmaya odaklanmıştı. Komintern'in bu dönemdeki (1921-28) kararları faşizmi, kapitalizmin emperyalist aşamasındaki krizin kaçınılmaz bir sonucu olarak değerlendirmekteydi –kapitalizm, proleter devrimi bertaraf etmek için silahlı güce başvurmuştu. Faşizm burjuvazinin elindeki son koz gibi görülmekteydi; hem kendi çürümüşlüğünü hem de proletarya üzerindeki diktatörlüğünü açıkça sergiliyordu. Komintern'in bu tehdide karşı koymak için hazırladığı eylem stratejisi, kapitalist sistemi devrim yoluyla ortadan kaldırmak için örgütlenmekti. İşçi sınıfının oluşturduğu birleşik bir cephe (1935'te Yedinci Kongre tarafından oluşturulandan çok farklı bir cephe) bu stratejide merkezî bir rol oynamaktaydı. Bu cephe sosyal demokrat parti ve örgütlerle birlikte hareket edilmesi yönündeki talepleri reddetmese de temel isteği aşağıdan gelecek ve sosyal demokrat liderlerin reformizmini ve burjuvaziyle yaptıkları iş birliğini de ifşa edecek toplu bir eylemlilikti.

Proleter enternasyonalizme ihanet eden ve savaşta "ulusal" burjuvazilerini destekleyen, işçilerin devrimci ayaklanmalarını bastıran hükümetlerde görev yapan ve Ekim Devrimi'ne karşı düşmanca bir tavır sergileyen reformcu sosyal demokratlar olası müttefikler gibi görülmüyordu; rollerinin kapitalist sınıfa karşı mücadelede işçi sınıfını zayıflatıp işlevsiz kılarak faşizmin yolunu açmak olduğu düşünülüyordu. Komintern'in Beşinci Kongresinde (1924) faşizm ve sosyal demokrasi "kapitalist diktatörlüğe ait bir aracın iki

yüzü" olarak tanımlanması ve Altıncı Kongrede (1924) sosyal demokrasinin "sosyal faşizm" olarak adlandırılması bu anlayışı yansıtmaktaydı. Tarihsel İtalyan faşizmi deneyimi, Almanya'da Nazi rejiminin kurulmasıyla faşizm tehdidinin güçlenmesi, özellikle bu rejimin uyguladığı terör, diğer ülkelerdeki faşizm benzeri yapılanmalar, 1934'te Fransa'daki faşist darbe girişimi, yeni bir siyasi durumun doğduğunu ve farklı bir yönelim alınması gerektiğini gösteriyordu. Fransa'daki faşizme karşı halk cephesi bu yönelimin tezahür ettiği ilk eylemlilikti.

Komintern, 1933-34 yıllarında politikasını değiştirdi ve 1935'teki Yedinci Kongrede ana raporu sunan ve kapanış konuşmasını yapan Dimitrov, burjuva demokrasisinin "burjuvazinin sınıf egemenliğinin devlet biçimlerinden biri", faşizmin ise "finans kapitalin en gerici, en şovenist ve en emperyalist öğelerinin açık terörist diktatörlüğü" olduğunu söyleyerek aralarındaki farkları vurguladı. Mevcut durumda bir dizi kapitalist ülkedeki işçi kitlelerinin yapması gereken tercihin "proletarya diktatörlüğü ve burjuva demokrasisi arasında değil, burjuva demokrasisi ve faşizm arasında" olduğunun altını çizdi.[18] Komintern işçi sınıfının ötesinde diğer emekçi gruplara, köylülere, küçük burjuvaziye, gençlere ve kadınlara kadar uzanan, ama aynı zamanda "İki Enternasyonal'in –Komünist Enternasyonal ve İkinci Enternasyonal'in– parti ve örgütlerinin ortak hareketiyle yaygınlaştırılacak birleşik bir proleter cepheye dayanan geniş bir faşizm karşıtı halk cephesi kurulması çağrısında bulundu.[19] Faşizme ve emperyalizme karşı mücadelenin ulusal ve uluslararası boyutlarına dikkat çekildi ve emperyalist ülkelerdeki faşizm karşıtı halk cephesi, sömürgeler ve yarı-sömürgelerdeki emperyalizm karşıtı cepheyle bağlantılandırıldı.

18 Dimitrov, "Faşizme Karşı İşçi Sınıfının Birliği," (Yedinci Dünya Komünist Enternasyonal Kongresi kapanış konuşması, 13 Ağustos 1935).

19 Dimitrov, "Faşist Saldırı ve İşçi Sınıfının Faşizme Karşı Mücadelesinde Komünist Enternasyonal'in Görevi," (Yedinci Dünya Komünist Enternasyonal Kongresinde sunulan ana rapor, 2 Ağustos 1935).

Ancak Dimitrov, faşizmin genel bir şekilde nitelenmesinin "her ülkedeki ulusal özelliklerini, faşizmin özgül ulusal niteliklerini araştırma, inceleme ve tespit etme" ihtiyacını ortadan kaldırmadığını da vurgulamıştı, özellikle de "kitlelerin ulusal duygularını, önyargılarını ve kapitalizm karşıtı eğilimlerini büyük sermayenin çıkarı için sezdirmeksizin ve sinsice sömüren bir düşmana karşı savaşmak söz konusuyken."[20] Ayrıca sömürge ve yarı-sömürge ülkelerde de belirli faşist grupların ortaya çıktığına ve faşizmin bu ülkelerde büründüğü tuhaf biçimlerin altında yatan "oldukça özel iktisadi, siyasi ve tarihsel koşulların" araştırılması gerektiğine dikkat çekmişti.[21]

Lukács'ın 1929'da Macar Komünist Partisi için yazdığı Blum Tezleri, Macaristan'daki "faşistleşme" sürecini, dışarıdan bakıldığında demokratik biçimini koruyan, demokratik bir kılıfa sokulmuş bir süreç olarak tanımlar. Bu açıdan Macar deneyimi İtalyan deneyiminden farklılaşır ve daha çok "Batılı demokrasilerin" biçimini alır -ki bunların arasında Birleşik Devletler egemen sınıflar için ideal bir durumu temsil eder. Bir işçi sınıfı mücadelesi geleneğinden yoksun olan Amerika'da demokrasi, emekçi kitlelerin siyasi güçsüzlüğünü sermayenin sınırsız özgürlüğüyle birleştirmiştir. Bu model Avrupa'da kolayca uygulanamayacağı için, "klasik" İtalyan faşizmi hep bir seçenek olarak elde tutulmuştur. Ancak Macaristan'daki gelişmeler zaten, egemen sınıfların "Batılı demokrasilerin" burjuva demokrasisini sulandıran ve karşı-devrim yolunu açan modelini benimseme yolunda ilerliyordu. Lukács ayrıca Macaristan'daki durumun kendine has karakterini -kapitalizmin gelişmiş olduğunu ancak toprak sahipliğinin getirdiği feodal ilişkilerin devam ettiğini ve hem büyük toprak sahipleri hem de büyük sermayenin toprak reformuna karşı direndiğini, yani toprak ilişkilerinde burjuva demokratik devrimin tamam-

20 A.g.e.

21 Dimitrov, "Faşizme Karşı İşçi Sınıfının Birliği."

lanamadığını– vurgular. Lukács, Macar Komünist Partisi'nin, bir proleter devrime (veya karşı-devrime) geçiş biçimi olarak demokratik diktatörlük stratejisini benimsemesi gerektiğini savunur. Bu demokratik diktatörlüğü, sınıfsal içeriği açısından burjuva demokrasisinin ötesine geçmese de, kapitalist gelişimin emperyalist aşamasındaki burjuvazinin iktisadi ve siyasi egemenliğine ilkesel olarak karşıt bir biçim olarak görür. Ayrıca sosyal demokrasinin demokrasi ve faşizm arasında yaptığı yanıltıcı ayrıma karşı çıkar –bu ayrım, demokrasinin burjuva egemenliğini güçlendirmek ve proleter devrimi engellemek yönündeki gerçek sınıfsal amaçlarını gizlemektedir. Lukács, demokratik diktatörlük kavramına dayanarak, Macaristan'da bir halk cephesi kurulması stratejisini Dimitrov'dan altı sene önce önermiştir.

Faşist Hareketlerin ve Faşist Partilerin Rolü Üzerine

Kitlesel faşist hareketlerin çarpıcı yükselişi, baskın olarak küçük burjuva toplumsal tabanı ve bu faşist rejimlerin aşırı ve irrasyonel gibi görünen şiddet ve terör biçimlerine başvurması herkesin dikkatini çekmişti, fakat bu özelliklerin ne derecede vurgulanacağı ve nasıl yorumlanacağı hakkında farklı yorumlar vardı.

Örneğin Clara Zetkin 1923'teki analizinde Macaristan'daki Horthy rejimi ile faşizm arasında bir ayrım yapmıştı. Zetkin'e göre, Horthy rejiminde küçük bir grup feodal ordu mensubu tarafından yürütülen terör faaliyetleri, kısa sürmesine rağmen başarılı olmuş Macar Devrimi'nin intikamıydı. Ancak faşizm "proletaryanın devrimci ilerleyişine karşı burjuvazinin intikamı değildi," daha ziyade "Rusya'daki devrimi devam ettirmeyen ve yaygınlaştırmayan proletaryaya verilen bir cezaydı"; faşizm büyük sermayenin çıkarlarına hizmet etmesine rağmen toplumun geniş bir kesiminden –büyük ölçüde küçük burjuva ve orta sınıflardan, ama proletaryanın da bir kısmından– destek alabiliyordu. Bu sınıfların faşizme verdiği kitlesel desteği proletarya da kazanabilirdi, ama

ancak "devrimci bir hat izlemekle kalmayıp zafer olasılığı varmış gibi göründüğü takdirde," yoksa bu sınıflar desteklerini faşizmin ve dolayısıyla burjuvazinin yanında yer almayı tercih edeceklerdi.

Gramsci de faşizmi bir küçük burjuva kitle hareketi olarak, dahası, kensel ve kırsal işçi sınıfı örgütlerine karşı beyaz muhafız olarak ortaya çıkıp sermayedarlar ve toprak sahiplerinden bağımsız olarak gelişmesine rağmen sonradan onların desteğini kazanan bir hareket olarak tanımlar. Gramsci de Zetkin gibi, faşizmin "işçi sınıfının bir pasiflik dönemine girmesini bekleyip sonra üzerine çullandığını" söyler. Faşizm işçi sınıfı örgütlenmesini hedef almıştır: "'yaptıklarından' ötürü değil, ne 'olduğundan' ötürü"; yani memnuniyetsiz kitlelere örgütlü bir hareket biçimini kazandırabilmesinden ötürü. Burjuva demokrasisi kapitalist çıkarları "hukukun üstünlüğü" yoluyla güvenceye alamaz hâle gelince faşizmi kullanmıştır. İşçilerin ve köylülerin örgütlü gücünü yok ederek, faşizm "'demokrasinin varlığını sürdürme' imkânını yeniden yaratmıştır". Dolayısıyla faşizme karşı direnmek, işçi kitlelerini devrim için yeniden örgütlemek anlamına gelmekteydi.[22] Hapse girmeden önceki son yazılarından birinde Gramsci, kapitalist krizin farklı aşamalarında orta sınıfların davranışının nasıl değiştiğine, faşist taraftan sola kaymalarındaki "moleküler sürece" ve devrimci güçler zayıfladığında faşizmin bu süreci tersine çevirebildiğine dikkat çekiyordu. Gramsci'ye göre bu davranış, devlet güçleri daha zayıf olan ve proletarya ve sermaye arasında kalmış büyük bir köylü kesimi de dâhil olmak üzere geniş bir ara sınıf katmanı barındıran "çevresel" kapitalist devletlerin (İtalya, Polonya, İspanya, Portekiz gibi) tipik bir özelliğiydi.[23]

Togliatti, Gramsci'nin argümanını genişleterek, iktidara gelmesinden sonra Faşist Parti'nin "iki ana eğilimi" –büyük finans kapitalin çıkarları ile faşist hareketin kitlesel tabanının çıkarları–

22 Gramsci, "Democracy and Fascism (1924)," *Marxists in the Face of Fascism: Writings by Marxists on Fascism from the Inter-War Period*, der. David Beetham (Totowa, New Jersey: Barnes and Noble Books, 1984), 120-24.

23 Gramsci, "The International Situation and the Struggle Against Fascism (1926)," a.g.e., 124-27.

arasında ortaya çıkan çelişkileri anlatır. Bu çatışmayı aşabilmek için faşizm hem muhaliflerine yönelik "terörü sürekli arttırmayı", hem de "yayılmacı, emperyalist bir kampanyayı" içeren ikili bir yöntem uygular.[24] Çatışma ve çatışmayı kontrol altında tutmakta kullanılan yöntemler faşizmi burjuva gericiliğinin diğer biçimlerinden ayırır. İtalya'nın bu dönemdeki özgül durumunu, yoksul bir devlette kapitalizmin daha da karmaşıklaşan ve istikrarsızlaşan gelişimini ve sonuç olarak işçi haklarının daha radikal bir biçimde bastırıldığını, ara sınıfların büyüdüğünü ve bileşenlerinin arttığını vurgulayan Togliatti, bu çelişkiler kabul edilmiş ve üzerinde durulmuş olsa faşizmin engellenebileceğini savunur.

Thalheimer ise faşizmi, Marx'ın *Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i*'nde analiz ettiği Bonapartizmle karşılaştırarak analizini farklı bir yere büker. Thalheimer, Bonapartizme benzer biçimde faşizmin, hem kitleler hem de burjuvazi nezdinde politik olarak "yürütme erkinin özerkleşmesini" temsil ettiğini, ancak büyük burjuvazi ve büyük toprak sahiplerinin toplumsal hâkimiyetinin korunduğunu iddia eder. Bonapartizm gibi faşizm de dışsal "devrimci" biçimi ve "karşı-devrimci" toplumsal içeriği arasındaki içsel çatışma tarafından bölünmüştür. Bonapartizm gibi faşizm de burjuva toplumuna karşı yenilgiye uğramış devrimci bir hücumun sonrasında, proletaryanın cesareti kırılmış, burjuvazi ise paniğe kapılmış ve parçalanmış hâlde kendine bir kurtarıcı ararken ortaya çıkar. Ancak kapitalist serbest rekabetin olduğu bir bağlamda yükselen Bonapartizmin tersine, faşizm emperyalizmin ihtiyaçlarına uyum sağlamıştır. Selefinin aksine, Faşist Parti'nin geniş bir kitlesel örgütü vardır ve "Sovyet Rusya Komünist Partisi'nin karşı-devrimci muadilidir." Faşizmi burjuva gericiliğinin diğer biçimlerinden ayıran Thalheimer, Bonapartizm gibi faşizmin de ancak yürütme erki özerkleşip süngüsünü burjuva parlamentarizme yönelttiğinde başladığını söyler. Dolayısıyla proletarya diktatörlüğü

24 Togliatti, "The Contradictions of Fascism in Power (1926)," a.g.e., 127-31.

için verilen mücadele burjuva parlamenter demokrasisini savunarak ilerlemek durumundadır.[25]

Daniel Guérin *Faşizm ve Büyük Sermaye* (1936) kitabında, faşist rejimde özerkliğini koruyabilen kesimin burjuvazi –büyük iş çevreleri ve büyük toprak sahipleri– olduğunu söyler. Faşizm büyük sermayenin bir aracıdır ve büyük sermaye ondan vazgeçtiğinde, baskı ve terör kurumlarını kullanarak ömrünü uzatmaya çalışsa da sonu belli olmuştur. Faşist devlet öncelikli olarak işçi sınıfını hedef alır: ücretleri düşürmeye, sendikaları ortadan kaldırmaya, grev hakkını engellemeye ve işverenlerin mutlak egemenliğini yeniden inşa etmeye çalışır. Kapitalizm karşıtı eğilimleri zararsız yönlere itmek için güç kullanmanın yanı sıra demagojiye de başvurur. Korporatif devleti işçiler ve işverenleri eşit koşullarda bir araya getiren bir devlet biçimi olarak pazarlar; oysa onu zorunlu "arabuluculuk" ve emek çatışmalarının engellenmesi için kullanır. Guérin orta sınıfların bu sözde kapitalizm karşıtlığına kandıklarını belirterek, faşist hareketin bu kandırılmış sınıfların *militan* kesimlerinden devşirdiği grupları "plebyenler" olarak adlandırır: "onlara destek sağlayan burjuvaziden hakikaten nefret ederler ve onu küçümserler."[26] Orta sınıflar büyük sermayeye karşı proletaryayla ortak çıkarlara sahip olsa da, aynı biçimde "kapitalizm karşıtı" değillerdir. Büyük sermayeye karşı ortak bir cephe oluşturabilmek için proletarya bu sınıflara bazı tavizler vermek zorundadır. Ancak bazı temel noktalarda da tavizsiz olunmalıdır, zira işçi sınıfı büyük sermayeye baskı yapamadığı zaman, iki çatışan sınıf arasında kalan orta sınıflar faşizme yönelmektedir.

Faşist İdeoloji ve Kültür

Faşistlerin temel amaçlarından biri, işçi sınıfının büyük kısmını Marksist eğilimli uluslararası işçi sınıfı hareketinden uzaklaş-

25 August Thalheimer, "Development of Fascism in Germany (1930)," a.g.e., 197-204.

26 Daniel Guérin, *Fascism and Big Business* (New York: Pathfinder, 1973), 62.

tırmak ve onları bariz emperyalist amaçlar için mobilize etmekti. Bu amaca yönelik olarak faşistler, işçilerin gerçek maddi mahrumiyetlerini telafi etmek için onlara ideolojik ve kültürel biçimler sunmuşlardır: saldırgan milliyetçilik, ırkçılık, militarizm vs. gibi. Faşistler işçilere haklarını vermeyi değil, "kendilerini ifade etmeleri için bir şans" sunmayı amaçlamışlardır.[27] Kitlelerin pasif veya lakayt kalmasını istememişler, tam tersine etkin ve fanatik bir kitle yaratmaya çalışmışlardır. Ancak örgütlü işçi sınıfı hareketinden ciddi bir destek alamamış, kitlesel tabanlarını küçük burjuva sınıfından kurmuşlardır.

Ernst Bloch, *Zamanımızın Mirası* kitabının –kitap 1932 Mayısında, Hitler şansölyeliğe getirilmeden yedi ay önce yazılmıştır– bu seçkide yer alan parçasında, işsiz gençliğin, köylülerin ve yoksullaşan orta sınıfın faşist propaganda ve mobilizasyona karşı savunmasızlığında çağdaş olmama durumunun, yani kapitalizm öncesi ideolojik öğelerin varlığını sürdürdüğünü görür. Bloch, bu öğelerin sadece bir gerilik alameti olmadığını, kapitalizmin çelişkilerine de işaret ettiğini iddia ederek, bu çelişkilerin "kapitalizme karşı sosyalist yönde" harekete geçirilmesi gerektiğini söyler.

Lukács'ın yazısı ise Alman burjuvazisinde faşist ideolojinin doğuşuna, Goethe efsanesinin faşist yeniden yazımının analiziyle bakmaktadır. Bu faşist yorumlarda Goethe'nin panteizmi ve Hristiyanlığa düşmanca bakışı inkâr edilerek din, kültürün belirleyici bir kaynağı hâline getirilmekte, Goethe de Alman milliyetçiliğinin "itaatkâr bir kulu" ve destekçisi olarak göklere çıkarılırken milliyetçiliğe getirdiği eleştiri göz ardı edilmektedir. Ancak Lukács, faşist Goethe efsanesinin ideolojik köklerini savaş öncesi emperyalist Alman burjuvazisine –gerici veya liberal– kadar takip eder; bu burjuvazi Goethe'yi hem somut tarihsel koşullardan hem de Goethe'nin karakterindeki çelişkilerden azade bir biçimde yüceltmiştir.

27 Walter Benjamin, "The Work of Art in the Age of Mechanical Reproduction," *Illuminations*, 243.

Kültürün Savunulması İçin Birinci Uluslararası Yazarlar Kongresindeki (Paris, 1935) konuşmasında Brecht, kültür temsilcilerinden faşizmin sadece kültüre karşı barbarca bir saldırı olmadığını, özel mülkiyet ilişkilerini korumaya yönelik barbarca bir çaba da sergilediğini görmelerini ister. Kültürün yok edilmesini kapitalist toplumda gıdanın yok edilmesiyle karşılaştırarak, hümanist ideallerle "insanların zihnine müdahale etme" yönündeki bir estetik (veya politik) stratejinin faşizme karşı mücadelede etkili olamayacağını savunur; zira faşizmin zalimlikleri sermayenin acımasız hâkimiyeti için zorunludur. İnsanlığın küçük bir kesiminin bu acımasız hâkimiyetiyle mücadele edilmelidir.

3- Savaş Sonrası Marksist Yorumlardaki Tartışma Konuları

Faşist kitle hareketlerinin ve faşist partilerin niteliği ve rolü ile faşizmin toplumsal işleviyle ilişkileri, savaş sonrası Marksist yorumlarda da farklılıklar oluşturmaya devam etmiştir. Bu durum bu seçkide yer verilen savaş sonrası yorumlardan doğrudan anlaşılmayabilir, çünkü seçki yer, erişim ve tartışmanın daha güncel boyutlarını kapsayabilme meseleleri nedeniyle zorunlu olarak sınırlandırılmıştır. Tartışmanın aldığı genel yönelimler aşağıda kısaca özetlenecektir.

Siyasetin Birincilliği veya Ekonominin Birincilliği?

1960'larda Marksist araştırmacılar arasındaki tartışmada ilk meselelerden biri Alman faşizminde birincil (*primacy*) olanın ekonomi mi yoksa siyaset mi olduğuydu. İki savaş arasındaki tartışmaları yeniden açan bu mesele, Rabinbach'ın da söylediği gibi, İngiliz Tim Mason ve Doğu Almanya'dan Mason'ı eleştirenler arasında geçmekteydi. Mason "Nasyonal Sosyalist Parti'nin 1936'dan sonra ekonomik açıdan egemen sınıflardan gittikçe bağımsızlaşmasını ve hatta bazı konularda onların çıkarına ters davranma-

sını" açıklamada siyasetin birincil olduğu tezini ortaya atmıştı. Mason, 1933'te ciddi bir ekonomik kriz yaşandığı, egemen sınıflar arasında birlik bulunmadığı ve örgütlü işçi sınıfı hareketinin özel mülkiyete tehdit oluşturduğu bir dönemde egemen sınıfların Nazilerin radikal siyasi yöntemlerini tercih ettiklerini savunmaktaydı. Egemen sınıflar "siyasi iktidarı *doğrudan* yürütme erkine *geçici* olarak teslim ettiklerini" düşünmekteydiler; ancak Naziler tüm karar alma mekanizmalarını kararlı bir şekilde ele geçirip irrasyonel ve kaçınılmaz olarak kendi yıkımlarına sebep olacak bir yolda ilerledikçe egemen sınıfların iktidarı geri alma umutları söndü. Kapitalist sınıf bu yönetimden fayda sağlamıyor değildi, daha ziyade "ideolojik olarak belirlenen politikalar" sistematik ekonomik hesapların önüne geçmiş ve "iktisadi sistemdeki yıkıcı eğilimleri serbest bırakmıştı."[28]

Bu seçkide yer verilen makalesinde Kurt Gossweiler, ekonomi ve siyaset arasında yapılan ayrımın yanıltıcı olduğunu söyler: bu ayrım hatalı bir biçimde, Marksizmin ekonomiye birincillik atfettiği izlenimi uyandırmaktadır. Marksizm toplumun iktisadi yapısını, siyasi fikir ve gelişmelerin niteliğini ve içeriğini nihai olarak etkileyen temel olarak tanımlar, ancak bu pratik siyasetin mekanik olarak ekonomik hesaplarca belirlendiği anlamına gelmez. Gossweiler, Lenin'in siyaset tanımına atıfta bulunur –siyaset, ekonominin yoğunlaştırılmış ifadesidir, ekonomik çıkarları güvenceye almanın nihai aracıdır– ve iki alan arasındaki ilişkinin diyalektik olarak kavranması çağrısı yapar. Weimar Cumhuriyeti'nde egemen sınıfların önündeki seçeneklerden yaptıkları siyasi tercihleri analiz eden Gossweiler'e göre, Nazileri verilen destek ekonomik bir zorlamanın sonucu değildi. Büyük sermayenin, işçi sınıfı hareketinin savaş son-

28 Tim Mason, "The Primacy of Politics: Politics and Economics in National Socialist Germany," *Nazism, Fascism and the Working Class: Essays by Tim Mason*, der. Jane Caplan (Cambridge: Cambridge University Press, 1996), 53-76. Bu, Almancada 1966'da yayınlanan özgün makalenin (*Das Argument*, 41) çevrilmiş ve gözden geçirilmiş hâlidir.

rasındaki yükselişinden ötürü sıkıntıya düşen siyasi –ve siyaset aracılığıyla da iktisadi– gücünü yeniden ortaya koymak için uygun bir anda parlamenter demokrasi yerine diktatörlük seçilmişti.

Kapitalist Sınıf ve Faşistler Arasındaki İttifak veya Tekelci Sermayenin Diktatörlüğü

Siyaset mi ekonomi mi tartışmasında olduğu gibi bu tartışmaya da içkin olan, faşist partilerin ve faşist kitle hareketlerinin göreli "özerkliği" kavramıydı. Faşizm kapitalist çıkarların hâkimiyetinin, egemen sınıflar ile faşist hareketin öncü kesimleri arasındaki bir ittifakta ifade bulması mıydı, yoksa tekelci sermayenin diktatörlüğü müydü?

Reinhard Kühnl'ün ve Kurt Gossweiler'in faşizmin toplumsal işlevine ve kapitalizmle olan nedensel bağına dair ortak bir anlayışları vardır. İkisi de faşistlerin genel kabul gören şekilde "iktidarı ele geçirmediğini", iktidarın egemen sınıflar tarafından onlara verildiğini söyler. Ancak, Kühnl egemen sınıflar ve faşist parti arasındaki ittifak teorisini, faşist devletin altı milyon Yahudinin katledilmesiyle zirveye ulaşan aşırı irrasyonelliğini açıklamanın bir yolu olarak görür. Teritoryal yayılma savaşının emperyalist mantığı, içeride muhalefet güçlerini bastıran ve saldırgan savaşlarda insanları mobilize etmek için şovenist ideolojiler kullanan otokratik bir devleti gerektirmekteydi. Kühnl, antisemitizmin uzun bir geçmişi olduğunu da vurgulayarak, bu ideolojinin köklerinin egemen sınıflarda yattığını ve kitle katliamı programının sadece Yahudilere yönelik olmadığını belirtir ve bu aşırı gaddarlık olmadan, böyle güçlü ve iyi örgütlenmiş bir işçi sınıfı hareketini ezmenin ve devasa bir yayılmacılık ve yağmacılık programını harekete geçirmenin mümkün olmayacağını söyler. Yine de bu, milyonlarca insanın sadece Yahudi oldukları için katledilmesi gibi aşırı eylemleri açıklamaz. Kühnl'e göre, bu katliam faşist ideolojinin ve faşist devletin, bir taraftan kapitalist çıkarları saldırgan bir şekilde savunurken bir taraftan da "kısmi bir özerklik" kazandığını kabul etmeden açık-

lanamaz. Dolayısıyla Kühnl için, ideolojinin sürüklediği kitle hareketi faşizmi tanımlamada hayati bir önem taşımaktadır.

Gossweiler'e göre, faşizmin temel tanımlayıcı özelliği kapitalizmin serbest rekabetten tekelci kapitalizme veya emperyalizme geçmesinde ve burjuva demokrasisiyle bambaşka bir ilişki kuran bir tekelci burjuva sınıfının ortaya çıkmasında yatar. Serbest rekabet demokrasiye ihtiyaç duymaktaydı; oysa tekelcilik özü gereği demokrasiye düşmandır. Yağmaladığı alanı sürekli artırmaya yönelik emperyalist bir güdüsü olan tekelci burjuvazi, hem teritoryal yayılma hedefini hem de iç muhalefeti kontrol altında tutma isteğini gerçekleştirebilecek bir devlet biçimi arar. Bu arzularının gerekçesini ise, demokratik eşitlik ilkesinin yerine hiyerarşik bir yönetim ilkesi koyan şovenist, aşırı-milliyetçi ve ırkçı ideolojiler oluşturur. Faşist ideoloji, emperyalist ideolojinin fazlasıyla yoğunlaşmasından doğar. Bununla beraber faşizm emperyalizmle bir arada ortaya çıkmaz, ancak kapitalizm genel bir krize girdikten, kapitalizmin çelişkileri Birinci Dünya Savaşı'nda olduğu gibi aşırı derecede şiddetlendikten sonra görünür hâle gelir. Rusya'daki proleter devrimin zaferi, iktidarı burjuvazinin elinden almanın mümkün olduğunu göstererek krizin daha da yoğunlaşmasının hem göstergesi hem de sebebi olmuştur. Son olarak, Dünya Savaşı şovenist propaganda biçimleri ve kitle katliamları da dâhil olmak üzere aşırı şiddet kullanımı için bir model oluşturmuştur. Gossweiler faşizmin aynı anda hem saldırgan hem de savunmacı bir nitelik taşıdığını vurgular: yayılmacılığa yönelik emperyalist güdüsünde saldırgan, Rusya'da kapitalizmin alt edilmesi karşısında da savunmacıdır. Bu saldırgan ve savunmacı niteliklerin diyalektiği ile tekelci burjuvazinin gücü ve zayıflığı, bize faşizmi anlamanın anahtarını verir.

Genel Bir Faşizm Teorisi Sorunu

Kühnl'ün ve Gossweiler'in temsil ettiği teorik pozisyonlar arasındaki tartışma, İtalya ve Almanya'daki özgül faşizm deneyimlerinin ötesine geçen genel bir faşizm teorisinin önüne çıkacak temel

meselelere dikkati celbeder. Şimdi bu tartışmanın bazı veçhelerini özetleyeceğiz.[29]

Gossweiler, analizini Lenin'in emperyalizm teorisi üzerine kurar ve Dimitrov'un "*finans kapitalin en gerici, en şovenist ve en emperyalist öğelerinin açık terörist diktatörlüğü*" şeklindeki faşizm tanımını kendine başlangıç noktası olarak belirler. Ama aynı zamanda bu tanımı her şeyi kapsayan evrensel bir formül olarak kullanmaya karşı da bir uyarıda bulunur. Dimitrov'un tanımı faşizmin tüm çeşitlerinde ortak olan öğeleri kapsamaktadır. Emperyalizmin egemenliğindeki bir dünyada, tekelci sermayenin öyle veya böyle damgasını basmasından kaçabilecek bir ülke yoktur. Bu, büyük emperyalist ülkelere bağımlı olan geri kalmış ülkeler için de geçerlidir. Dolayısıyla, kendine ait ciddi bir finans sermayesi bulunmayan ülkeler bile faşizmden muaf değillerdir. Dahası, faşizm Almanya'da ve İtalya'da bile yalnızca finans sermayesinin çıkarlarını temsil etmemiştir, büyük toprak sahipleri de dâhil olmak üzere egemen sınıfların diğer kesimlerinin de çıkarlarını savunmuştur. Finans sermayesi egemen sınıfların çeşitli kesimlerinin oluşturduğu kombinasyonlarda en baskın rolü oynar.

Tekelci sermayenin diktatörlüğü olarak faşizm teorisinin diğer bir çeşidini de Reinhard Opitz ortaya atmıştır: Opitz, faşizmin Dimitrov'un tanımında değinilen finans sermayesinin belirli kesimlerinin çıkarlarını değil, tekelci sermayenin genel çıkarlarını temsil ettiğini düşünür.

Aralarındaki diğer farklar bir yana, Kühnl'ün hem Gossweiler hem de Opitz'le anlaşamadığı temel nokta, onların bir kitle hareketinin gerekliliğini reddetmesidir. Kühnl'e göre, faşizmi tekelci kapitalizmdeki diğer gerici ve terörist diktatörlüklerden ayıran şey kitle hareketidir. Kühnl, bu ayrımın öneminin sadece akademik hassasiyetlerden kaynaklanmadığını, aynı zamanda siyasi sonuçları da olduğunu, zira askerî bir terörist diktatörlüğe karşı mücade-

29 Daha önce de bahsedilen sebeplerden ötürü, bu seçkideki makaleler bu tartışmayı tüm yönleriyle ele almamaktadır.

le stratejileri ile bir kitle hareketinden destek alan terörist bir diktatörlüğe karşı mücadele stratejilerinin birbirinden farklı olması gerektiğini savunur. Birinci diktatörlük biçimi kitleleri baskı atına almaya ve kayıtsızlaştırmaya çalışırken, ikincisi onları harekete geçirmeye ve mobilize etmeye çalışır. Dolayısıyla Kühnl, 1967-74 arasında Yunanistan'daki rejim gibi kitle hareketine dayalı olmayan gerici ve terörist diktatörlükleri faşist rejimler olarak tanımlama eğilimi göstermez.

Gossweiler, faşizmi tanımlarken hassasiyet gösterme ihtiyacı konusunda Kühnl'e katılır, çünkü bu tanım olmadan faşizm karşıtı mücadele mümkün değildir. Ancak, Gossweiler'e göre Kühnl'ün bir kitle hareketinin faşizmin özsel niteliği olduğuna ilişkin ısrarı, demokrasiye yönelik asıl tehdidi farkında olmaksızın tekelci düşmanlarda değil, faşizm tarafından manipüle edilmiş kitlelerde görür. Bu bakış, der Gossweiler, faşizm karşıtı güçlerin vizyonunu sınırlandırmaktadır, zira dikkatler bir kitle hareketinin var olup olmadığına odaklanmakta ve egemen sınıfların davranışlarını göz ardı etmektedir. Gossweiler'e göre faşizmi tanımlarken kritik olan nokta bir kitle hareketinin olup olmadığı değil, tekelci burjuvazinin, mevziisini bir diktatörlük kurarak güçlendirme konusundaki kararlılık derecesidir –bu diktatörlüğün askere mi, polise mi, kiliseye mi, yoksa faşist bir kitle partisine mi dayalı olduğuna bakılmaz.

Faşist İdeolojinin Kökenleri ve Rolü

Yukarıda anahatları çizilen yorumlardaki farklılıklar, faşist ideolojinin kökeni ve rolüyle ilgili analizler ile İtalya'da ve özellikle de Almanya'da faşist ideolojilere geniş kitlesel destek verilmesinin nedenleriyle ilgili analizlere de yansımaktaydı. Bazı Marksist eğilimli aydınlar toplumsal ve iktisadi analiz ile psikoanaliz arasında bağlantılar kurmaya çalıştılar.[30] Yoksulluğun yarattığı karakter

30 Wilhelm Reich, *Mass Psychology of Fascism* (New York: Orgone Institute Press, 1946); Erich Fromm, *Escape From Freedom* (New York: Farrar & Rinehart, 1941); Theodor Adorno vd., *The Authoritarian Personality* (New York: Harper & Row, 1950).

mekanizmaları ile faşizmin cazibesinin altında yatan mekanizmalar arasındaki ilişkiyi araştırdılar. Burjuva toplumun otoriter bilincinin nedenlerine baktılar (aile, kilise, ordu, bürokrasi) ve kapitalist toplumun içsel mantığının bu bilinç biçimlerine ihtiyaç duyduğunu ve onları kullandığını savundular.[31]

Kühnl, bu psikolojik teorilerin önemini, faşizmin nasıl olup da bir kitle hareketi haline gelebildiğine dair anlayışın kapsamını genişletmelerinde görür. İzaha muhtaç olan asıl mesele, milyonlarca insanın nasıl olup da politikası onların toplumsal çıkarlarına açıkça aykırı olan bir hareketin ve bir partinin etrafına toplandıklarıdır. Ancak Kühnl aynı zamanda sosyal psikolojik teorilerin temel sorununa da işaret eder –bu teoriler, orta sınıfın korunmasızlığında, kriz dönemlerinde faşizme verdikleri kaçınılmaz desteği görmektedirler.

Gossweiler, bu psikolojik teorilerin, orta sınıfın yanlış bilincinin aşılmasına yönelik bir stratejiye nasıl katkıda bulunduklarını merak eder. Bu teoriler, bu sınıfların irrasyonel davranışının psikopatolojik nedenlerine bakarak siyasal kitlesel mücadelenin yerine psikoterapik çözümleri koyma eğilimi gösterirler. Gossweiler'e göre, cevap bulunması gereken asıl soru şudur: tekelci burjuvazi, işçi sınıfının müttefiklerinin desteğini, faşistlerin yardımıyla nasıl kazandı ve onları işçi sınıfı hareketine karşı karşı-devrimci fırtına birlikleri hâline nasıl getirdi? Bu durumu gelecekte nasıl önlenebilir?

Kurt Pätzold, kapitalizm karşıtı ve milliyetçi demagoji gibi iki çelişkili yüzü olan faşist ideolojinin, amacına ulaşabilmek için asli bir bileşen olan yıldırı ile birleştirilmesi gerektiğini söyler. Ayrıca, Nazilerin kitlesel desteğinin, iktidara gelmelerinden hem önce hem de sonra ne kadar istikrarsız olduğuna ve dengeyi genel olarak faşizm karşıtı güçlerin ve özel olarak da işçi sınıfının aleyhine bozmak için çeşitli müdahalelere ihtiyaç duyulmuş olduğuna dikkat çeker.

---

31 Franz Neumann, *Behemoth: The Structure and Practice of National Socialism 1933-1944* (London: V. Gollancz Ltd.) ve Ernst Frankel, *The Dual State: A Contribution to the Theory of Dictatorship*, çev. E.A. Shils, Edith Lowenstein ve Klaus Knorr (New York: Oxford University Press, 1941).

4- Küreselleşme Çağında Faşizme Karşı Mücadelenin Önündeki Meseleler

> Ezilenlerin trajedisi bize, içinde yaşadığımız "olağanüstü hâlin" istisna değil, kaide olduğunu gösterir. Bu görüşle uyumlu bir tarih kavrayışına ulaşmamız gerekir. O zaman görevimizin gerçek bir olağanüstü hâl vücuda getirmek olduğunu ve bunun Faşizme karşı mücadeledeki mevzimizi güçlendireceğini açıkça görebiliriz.[32]

"Zamanımızın Faşizmi" başlıklı makalesinde Michal Kalecki, Fransa, Batı Almanya ve ABD'deki savaş sonrası faşist grupların toplumsal bileşimini ve ayırt edici özelliklerini analiz eder. Nazizmin işleviyle savaş sonrası faşist hareketlerin işlevi arasında belirgin bir fark olduğunu vurgular. Nazizmin işlevlerinden biri, büyük iş çevrelerinin bırakınız-yapsınlar ilkelerinden ekonomiye büyük ölçekli devlet müdahalesine geçmekte, elbette iş çevrimini teşvik etmek amacıyla gösterdiği isteksizliği aşmaktı.[33] Buna karşı, 60'ların faşist hareketleri böyle bir müdahalenin kapitalizme içkin hale geldiği bir bağlamda faaliyet göstermişlerdi. Dolayısıyla Nazilerin toplumsal, kapitalizm karşıtı demagojisi artık hiçbir amaca hizmet etmemekteydi ve faşist gruplar bunun yerine, ABD'de olduğu gibi devlet "müdahalesine" saldırmaktaydı.

Faşist hareketin bu iki türünde de ortak olan, ırkçılıkları ve şovenizmlerinin yanı sıra sendikacılık karşıtı ve komünizm karşıtı tavırlarıydı. 60'larda egemen sınıfların faşistlerin iktidara gelmesini istemediğine, ama onları bastırmaya da hazır olmadıklarına işaret eden Kalecki, bu dönemin faşizmini tasması takılı bir köpek olarak tarif eder: "belirli amaçlara ulaşmak için her an serbest bırakılabilir ve hatta tasması takılıyken bile olası muhalefeti sindirme görevi görür".

Kapitalizm bugün kurtuluşunu, İkinci Dünya Savaşı'nın sonrasındaki onyıllara şekil veren politikaların tersine çevrilmesinde

32 Benjamin, "Theses on the Philosophy of History," 259.

33 Diğer bir makalede Kalecki, 1930'larda büyük iş çevrelerinin, Nazi Almanyası hariç tüm ülkelerde kamu harcamasıyla istihdamı artırmaya yönelik denemelere karşı çıktığına değinir. Bkz. "Political Aspects of Full Employment (1943)", M. Kalecki, *The Last Phase in the Transformation of Capitalism* (London: Monthly Revew Press, 1972).

aramaktadır. Kapitalist sınıfın şu andaki tercihi –örtmeceli bir tabir olan– küreselleşme; liberalleşmeyi, deregülasyonu ve özelleştirmeyi veya kamu yatırımlarının ve denetiminin ekonominin çeşitli sektörlerinden çekilmesini hedeflemektedir. Bu dönemde faşizmin özgül işlevi nedir?

Bugün Kapitalizm ve Emperyalizm

İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen dönemde –kimi zaman kapitalizmin "altın çağı" olarak anılır– devletin ekonomiye müdahalesi, büyük iş çevrelerinin iki savaş arasındaki dönemdeki itirazlarına rağmen genel bir uygulama hâline geldi. Hükümetler yüksek istihdamın sağlanması, finansal piyasaların düzenlenmesi ve refah yardımlarının yapılması için önlemler aldılar. Bu müdahaleler Keynes'in "talep yönetimi" teorisine dayanıyordu –bu teori, ileri kapitalist ülkelerde savaşın tahribatından sonra sınıf güçlerinin ilişkisinin değiştiği, kolonilerde ulusal özgürlük mücadeleleri dalgasının yükseldiği ve sosyalist blokun ortaya çıktığı bağlamda kendine uygun bir iklim bulmuştu. Hem toplumsal devrim tehdidini kontrol atında tutmaya yönelik siyasi amaç, hem de iki savaş arası dönemde kapitalist ekonomileri sarsan, sistemi tehdit eden krizleri –en korkuncu 1929'daki Büyük Bunalımdı– aşmaya yönelik iktisadi amaç, bu politika değişikliğini gerektirmekteydi. "Altın çağ" bu özgül şartlar dizisinin ürünüydü ve emekçi halkın önemli iktisadi ve siyasi kazanımlar sağladığı, büyüme oranlarının aşırı yükseldiği ve büyük iş çevrelerinin yeniden büyük kârlar elde ettiği bir dönemdi.

Ancak, bazı insanlara o zamanlar böyle gözükmüş olsa da, kapitalizm temelden değişmemiş veya daha insani bir hâle gelmemişti. "Altın çağ" boyunca, sermayenin merkezileşmesi ve tekellerin güçlenmesi, emperyalist etkinlikteki devasa yayılmayla el ele ilerledi. İleri kapitalist dünyada işçi sınıfına verilen tavizlere, ülke içinde komünistlere ve sosyalistlere karşı alınan baskıcı önlemler[34], "Üçüncü Dünya"daki devrimci hareketlere ve devletlere

34 ABD'de McCarthy'cilik, Batı Almanya'da *Berufsverbot* [Meslek Yasağı –çev.] (kamu sektöründe "radikallerin" istihdam edilmesini yasaklayan 1972 tarihli kararname).

karşı yapılan askeri müdahaleler, Sovyetler Birliği'ne ve sosyalist bloka karşı dev bir askerî takviye oluşturulan Soğuk Savaş, vekâlet savaşları ve tüm kıtalarda emperyalizm tarafından desteklenen ve finanse edilen ayrılıkçı ve terörist hareketler ile tüm dünyada bir askerî üsler ağı kurulması eşlik etti.

"Altın çağ", kapitalizmi krizlerden de kurtarmadı: önceki yükselişlerde olduğu gibi bunun da öncesinde ve sonrasında "düşüşler" yaşandı.[35] "Altın çağ" o kadar uzun da sürmedi, zira krizler 1960'larda görünür hâle gelmeye başlamıştı. Prabhat Patnaik, Lenin'in *Emperyalizm*'ine yazdığı girişte şuna işaret eder: "Hakikaten de kapitalizmin Lenin tarafından vurgulanan eğilimlerinin ta kendisi, özellikle de patlama yılları boyunca sermayenin merkezileşmesi, sadece kapitalizmin bu evresinin sonunu getirmekle kalmamış, şehirli işçi sınıfının ve Üçüncü Dünya halklarının kazanımlarında da bir geriye gidişe sebep olmuştur. 70'lerden bu yana kapitalizm tamamen farklı, ama daha tanıdık bir çehreye bürünmüştür (yırtıcılığı, insanlık dışılığı ve hâkimiyet kurma çabası açısından)."[36]

İktisadi politikalardaki ilk "yapısal düzenleme" dalgası 1970'lerde gerçekleşti. 1990'lara gelindiğinde, her şeyden öte Sovyetler Birliği'nin ve sosyalist blokun çöküşünden sonra, daha önce devlet mülkiyetinde olan veya devlet denetiminde çalışan sektörlerin özelleştirilmesine ve finansal piyasaların deregülasyonuna dayalı bir küresel "serbest piyasa" retoriği her tarafı kapladı. Önceleri ekonomik durgunluğa çare olarak yaygınlaştırılan bu neoliberal politikalar, zararlı sonuçları görülmeye başlandığı hâlde, gittikçe daha fazla bir kaçınılmazlık hissiyle donandı ve geri döndürülemez doğal bir güç kılıfına büründü. Artan işsizlik ve yoksulluk beraberinde daha fazla insan için eşitsizlik, ezilme, marjinalleşme ve dışlanma getirdi. Bugün özellikle önemli olan, işçi

35 Eric Hobsbawn, *Age of Extremes: The Short Twentieth Century 1914-1991* (New Delhi: Viking, 1995), 268.

36 Prabhat Patnaik, "Introduction," *V.I.Lenin, Imperialism, the Highest Stage of Capitalism* (New Delhi: Leftword, 2000).

sınıfının iktisadi ve siyasi kazanımlarının savaş sonrası dönemde geri alınması sürecinin devam etmesidir.

"Üçüncü Dünyada" Kapitalizm

Savaş sonrası dönemde devlet müdahalesi farklı ülkelerde –ileri kapitalizmin kalelerinin yanı sıra yeni bağımsızlığını kazanmış eski sömürgelerin bazılarında– farklı biçimlerde ve derecelerde uygulanmıştı, ancak iktisadi söylemin yeni kavram dağarcığı –refah devleti, ekonomik planlama, karma ekonomi– bakış açısındaki genel bir değişimi yansıtıyordu.[37] Bu devlet müdahaleleri genellikle savaş sonrası yılların değişen iktisadi ve siyasi koşullarında kapitalist kalkınmayı kolaylaştırma amacına hizmet etmesine rağmen, bu koşulların bağımsızlığına yeni kavuşan ülkelerde belli özgül nitelikleri bulunmaktaydı. Dolayısıyla bu ülkelerdeki devlet müdahalesinin de belirli bir işlevi vardı.

Kapitalist kalkınma yoluna başvurmayan ülkeler haricinde, bağımsızlığına yeni kavuşan ülkelerin çoğunda kalkınma süreci bir yanda kapitalizm öncesi tarımsal üretim ilişkileri tarafından, diğer yanda ileri kapitalizmin, yani emperyalizmin siyaseten darbe almış ama devam eden iktisadi egemenliğinin şekillendirdiği bir uluslararası bağlam tarafından engellenmekteydi. Yerli sermayenin emperyalizm karşısındaki gücüne bağlı olarak, yeni bağımsızlaşan devletlerden bazıları, Hindistan devleti de dâhil olmak üzere, az çok iki belirli yolla müdahalede bulundular: (1) büyük finansal giderler gerektiren altyapı ve malları üretecek bir devlet ya da kamu sektörü oluşturdular ve böylece özel sektörün sınai gelişimine bir temel sağladılar; (2) yerli kapitalizme uluslararası sermayenin egemenliğine karşı kısmen korunaklı bir alan sağladılar ve özerk kalkınmayı bir derece mümkün kıldılar. Bu devlet müdahalesi yerli kapitalist kalkınmanın bir ölçüde, hatta ciddi ölçüde ilerleme kaydetmesini sağladı. Ayrıca yerli sermayenin merkezi-

37 Bunlara benzer diğer terimler "sosyal piyasa ekonomisi" (Almanya), dirigisme [devletçilik –*çev.*] (Fransa), Nehrucu sosyalizm (Hindistan) vs.

leşme ve tekelleşme süreçlerinin yoğunlaşmasına da olanak verdi, ama emperyalizme bağımlılığını kesmedi. Aslında, emperyalizmle bütünleşme arttıkça bağımsızlık-sonrası ekonomiler ve ileri kapitalist ülkeler arasındaki mesafe de arttı.

Bu kapitalist kalkınma sürecine içkin sınırlar, yoğunlaşan emperyalist baskıyla birleşerek 1990'ların neoliberal reformlarına geçiş için zemin oluşturdu. Ancak önkoşulların farklılığı gereğince, "Üçüncü Dünya"daki reformlarla ileri kapitalist dünyadaki reformların doğası ve sonuçları farklı olmuştur. "Üçüncü Dünya" ekonomilerinin küreselleşme süreci, sadece bu ülkelerdeki emekçi halkın bağımsızlık-sonrası dönemde elde ettiği kısmi kazanımları tersine çevirmekle kalmaz, bu ekonomileri emperyalizm nezdinde zayıflatır ve dekolonizasyon aracılığıyla kazandıkları göreli özerkliği geri alma tehdidi oluşturur. Eski Yugoslavya'da, Afganistan'da ve Irak'ta ulusal egemenliğin göz ardı edilmesinde ve savaşlar çıkarılmasındaki fütursuzluk, bu değişmiş küresel güç dengesinin apaçık bir tezahürüdür.

Eski Sosyalist Ülkelerde Kapitalizme Geçiş

İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda Doğu Avrupa ve Orta Asya'ya uzanan bir sosyalist blokun ortaya çıkması ve sonraki dönemlerde bazı "Üçüncü Dünya" ülkelerinde sosyalist devletlerin kurulması savaş sonrası dünyanın belirleyici bir özelliğiydi. Kapitalist kalkınma biçiminin dışında kalmayı seçen bu ülkeler, dünyaya egemen olmayı isteyen emperyalist güdüye ciddi boyutlarda bir engel teşkil etmekteydiler. Varlıkları sadece bu ülkelerin halklarını emperyalizmin doğrudan nüfuzundan kurtarmakla kalmıyor; sömürge egemenliğinden kurtulan ülkelerin ileri kapitalist ülkelere bağımlılıklarını azaltabilecekleri ve göreli bir özerklik yolunu tutabilecekleri bir alan açıyordu. Ayrıca, ileri kapitalist ülkelerde emekçi halka ciddi ekonomik ve siyasi kazanımlar getiren bir ortamın yaratılmasındaki diğer bir etkeni oluşturuyorlardı. Dolayısıyla Sovyetler Birliği'nin ve Doğu Avrupa'daki sosyalist blokun çöküşü,

bu ülkelerin sınırlarını aşan bir etki yarattı. Güç dengesinin emekçi halkların aleyhine, emperyalizmin ise lehine dönmesini kolaylaştırdı. Bu anlamda, tüm dünyada 1970'lerde başlayan neoliberal reform dalgasındaki bir dönüm noktasını oluşturdu.

Eski sosyalist blok ülkelerinde, başından itibaren ulusötesi çıkarlara ipotekli olarak, sosyalizmden neoliberal kapitalist ekonomiye öyle ya da böyle doğrudan bir geçiş yaşandı. Şok Terapisi olarak adlandırılan ve IMF ile Dünya Bankası'nın yönergeleri altında yürütülen bu radikal dönüşüm süreci, devlet harcamalarına büyük sınırlamalar getirmeyi, ekonomilerin ulusötesi şirketlere teslim edilmesini ve kamu mülklerinin neredeyse tamamen ve hızla özelleştirilmesini içeriyordu (bu mülkler gerçek değerlerinin yüzde 1,5'inden azına satılmaktaydı).

Eski sosyalist devletlerdeki yönetici konumundakilerin kapitalizmin yeniden inşasında işbirlikçi olmaları ve yeni bir mülkiyet sahibi sınıf oluşturmaları bir yana, bu süreç bu ülke halklarının büyük çoğunluğu için felaket denebilecek sonuçlar doğurmuştur. Sosyalist devletler açlığın ve yoksulluğun ortadan kalkmasını güvence altına almışlardı ve insanlar dikkate değer bir sosyal ve ekonomik güvenceyi tatmışlardı. Sosyalizmin çöküşünü izleyen neoliberal rejimler büyük ölçülerde işsizlik, yoksullaşma, evsizlik ve keskin bir ekonomik düşüşe neden oldu. Vazgeçilemez ve anayasal güvence altında zannedilen haklar geri alındı.[38]

38 En büyük düşüşler eski Sovyetler Birliği'nde, Romanya'da ve Bulgaristan'da yaşandı. Rusya ekonomisi 1989'la 1991 arasında yüzde 34 küçüldü ve bu küçülme 1993'e kadar sürdü. Macarların üçte biri işsiz kaldı, yaşamak için yardıma, dilenmeye veya geçici işlere mahkûm hâle geldiler. 1993'ten bu yana Azerbaycan, Ermenistan, Kırgızistan ve Özbekistan yoksulluk içinde yaşıyor ve yoksullukla ilişkili bir dizi sorunla boğuşuyor: sağlık güvencesinden yoksunluk (veremin, kızamığın, boğmacanın yeniden yayılması), evsizlik, çocuk yoksulluğu ve suç oranlarında dev bir artış. Barınma hakkının Doğu Avrupa ülkelerinin anayasalarından kaldırılmasıyla her ülkede yüz binlerce insan evsiz kaldı. Açlık ve yoksulluk üzerine altı eski sosyalist ülkede 1993 ve 2000'de yapılan araştırmalardan çıkarılan sosyolojik bir tetkike göre, katılımcıların yüzde 57'si yaşam koşullarının 1988'den, sosyalizmin son yılından bu yana kötüleştiğini söylediler. János Ladányi-Iván Szelényi, "A posztkommunista kapitalizmusok szegényei [Komünizm sonrası kapitalizmin yoksulları]," aylık *Mozgó Vilag 1* (2003): 48-50.

Ulus Devletin Değişen İşlevleri

Devlet fonlarının ve denetiminin ekonominin ve toplum pek çok sektöründen kapitalizmin mevcut evresiyle başlayarak sistematik bir biçimde çekilmesi, ilk başlarda sıklıkla "devletin geri çekilmesi" diye tarif edilmekteydi. Aslında bu ifade, devletin işlevlerinin ciddi bir değişim geçirdiği bir süreci gözden gizlemekteydi. Prabhat Patnaik ileri kapitalist ülkelerin durumunda bu değişimi şöyle açıklar: "'Devletin geri çekilmesi' refah devleti ve yüksek veya neredeyse tam istihdama bağlılıktan geri çekilmeydi. Görünürde partizan olmayan, sınıfların üstünde olan ve "toplumun çıkarlarına" göre hareket eden bir devlet yerine, şimdi kapitalist dünyada apaçık partizan, sendikaları bastırmaya ve sosyal güvenlik sistemini tasfiye etmeye kararlı bir devlete geçildiğini görüyoruz."[39] Yeni kisvesinde devlet açıkça tekelci sermayenin, büyük iş çevrelerinin çıkarlarının tarafındadır -bu gruplar da bugün devlet desteğiyle "birleşmeler" ve "katılımlar" yürütmekle ve sermayenin yoğunlaşmasını hızla ilerletmekle meşguldürler. Açıkça iş çevrelerinin partizanı olan böyle bir devlete geçiş, devamında her yerde emekçi halklar için artan bir mahrumiyet doğurmuştur.

Devletin "Üçüncü Dünya" ülkelerindeki yeni işlevleri de "toplumun çıkarlarından" büyük iş çevrelerinin çıkarlarına doğru bir kayma sergilemektedir -buna emperyalizmle daha da bütünleşme gibi bir faktör de eklenir. Savaş sonrası dönemin bir özelliği olan yeni bağımsızlaşan devletlerin göreli özerkliği ciddi ölçüde aşınmıştır. Bu özerklik kaybı bir taraftan IMF, Dünya Bankası ve DTÖ'nün zorlamacı emperyalist baskılarının sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Anacak diğer taraftan da yerli büyük sermayenin uluslararası sermayeyle ve dünya piyasasıyla daha da bütünleşmeye yönelik baskısı sonucu gerçekleşmiştir.

Ekonominin neoliberal yeniden yapılanması insanların pek çok şeyden mahrum kalmasına neden olduğu için, her yerde devletle-

39 Prabhat Patnaik, "A Note on the Political Economy of the 'Retreat of the State'," *Whatever Happened to Imperialism and Other Essays* (New Delhi: Tulika, 1997), 200.

rin iktisadi egemenliğini zayıflatma ve büyük devletlerin parçalanmasını teşvik etme eğilimiyle desteklenmektedir. Küreselleşme daha küçük, bölgesel birimlerde daha uygun koşullarla karşılaşır. Doğu Avrupa'da, büyük devletlerin parçalanarak daha küçük federasyonlar veya birimler oluşturmasını, çokuluslu şirketlerin bölgeye girmesi izlemişti. Dahası, Sovyetler Birliği, Yugoslavya ve hatta Çekoslovakya gibi daha büyük devletlerin parçalanması, yeni devletlerin etnik, dinsel ve dilsel ayrım ve potansiyel çatışma hatlarında kurulmasına neden olmuştur.

Bu "yapısal düzenleme" süreci aynı zamanda hem ileri kapitalizmin kalelerinde hem de "Üçüncü Dünyada" büyüyen bir muhalefet doğurmuştur; ancak sadece Üçüncü Dünyanın bazı ülkelerinde bu muhalefet, müstereddit bir biçimde ve sürekli bir "haydut devlet" ilan edilme tehdidi altında da olsa, hükümetlerin politikalarını değiştirmelerini sağlayabilmiştir.[40]

Her halükârda, ekonomik liberalleşme süreci devletin sınıfsal güçleri işçi sınıfının ve emekçi halkın diğer kesimlerinin aleyhine ve büyük sermaye ile emperyalizmin lehine çevirmedeki aktif rolü olmadan düşünülemez. İktisadi egemenliğin ortadan kalkması, muhalefetin önünü almayı ve rotadan şaşmamayı amaçlayan, halka yönelik bir otoriterlik güdüsüyle birlikte işler. Bu durumda egemen sınıfların, artan memnuniyetsizliği başka yönlere çeken ve kolektif dayanışma ve direnişi bölen sekter ideolojilere sahip siyasi gruplara sadece müsamaha göstermekle kalmayıp aktif olarak destek verme eğilimi artmıştır.

Emekçi Halka Saldırı

Küreselleşme işçi sınıfının ve emekçi halkın diğer kesimlerinin iktisadi ve siyasi haklarına karşı ilkin sinsice ve giderek pervasızca bir saldırı anlamına gelmektedir. Bu saldırının aldığı biçimler çeşitlenebilir ve somut tezahürleri ülkeden ülkeye farklılaşabilir, ama ortak sonuçları bugün gayet görünür hâle gelmiştir: artan işsizlik,

40 Bu özellikle Latin Amerika'nın bazı ülkelerinde böyledir.

formel sektörün küçülmesi ve enformel sektörün büyümesi, artan iş yükü ve çalışma saatlerinin uzaması, sosyal refahın azaltılması ve (mesela emeklilik, sağlık ve eğitim haklarının) geri alınması. Bu değişimler demokratik haklardaki erozyona eşlik eder ve sırası geldiğinde de bu erozyonu alevlendirir. Toplu sözleşme mekanizmaları ya aktif olarak ortadan kaldırılmış ya da değişen çalışma koşullarıyla beraber etkisiz hâle gelmiştir. İş yasaları uzun mücadeleler sonucu kazanılmış sendikal hakları geri alacak ve işe alıştan çıkar politikasının kullanılmasını kolaylaştıracak biçimde yeniden düzenlenmektedir. Değişen ortam, işverenleri bireysel ve kolektif protestoları kayıtsızlık ve saldırganlıkla karşılamaları yönünde cesaretlendirmiştir.

"Üçüncü Dünya" ülkelerinde bu saldırının daha da feci sonuçları olmuştur. Eski sömürgeci politikaların belirleyici bir niteliği olan sanayisizleşme olgusu, bu topraklarda bir kez daha kol gezmektedir. Tarımsal politikalardaki değişimler köylünün büyük kesimini ödeyemeyecekleri borçlar altına sokmuş ve gerçek bir mahvoluşun eşiğine getirmiştir. Hindistan'da bitmek bilmeyen köylü intiharı haberleri sefaletin boyutlarının bir ölçütüdür. Açlık ve susuzluk artarken gıda ve suya erişim hakları özelleştirilmekte ve hem yerli hem de yabancı sermaye tarafından gasp edilerek ele geçirilmektedir.

Büyüyen Göçmen Grupları

Milyonlarca insanın ulusal sınırların ötesine göçmesi günümüz dünyasının önemli bir özelliği hâline gelmiştir. ILO'nun tahminlerine göre 2000 yılına kadar 175 milyon kadar göçmen vardı. Bu sayı, dünya nüfusunun artış oranından daha hızlı bir şekilde artmaktadır. ILO raporu, hep beraber ele alındıklarında uluslararası göçmenlerin dünyanın beşinci en yoğun nüfuslu "ülkesi" sayılabileceklerini söylemektedir.[41]

41 "Towards a fair deal for migrant workers in the global economy," *ILO Raporu*, Uluslararası Emek Konferansı, 92. Oturum, 2004.

Bu büyük ölçekli göç hem günümüz kapitalizmi hem de onun sonuçları tarafından yönlendirilmektedir. İnsanlar iş veya daha iyi ücret alabilecekleri bir iş arayışında bir bölgeden veya bir ülkeden diğerine gitmektedirler. Kapitalist kalkınmanın olmazsa olmazı olan ve küreselleşme tarafından daha da öne çıkarılan eşitsiz ve adaletsiz gelişme, göçmen işçilerin saflarını şişirmiştir. Göçmenler düşük ücretli işlere girerler veya yerli nüfustan daha az ücret almaya razı olurlar. Sıklıkla daha iyi ücretli işlere geçen yerli işçilerin bıraktığı vasıfsız işlere girerler.[42] Ancak toplumsal basamağın en altındaki düşük ücretli işler ev içi hizmeti ve köhne otel ve barların arka odalarındaki işleri de içerir.[43] Göçmen işçilerin daha düşük ücretlere çalıştığı gerçeği sadece daha çok sömürülüyor olduklarının bir göstergesi değildir; aynı zamanda göçün ve genel işsizliğin kitlesel bir olguya dönüştüğü bir dönemde işverenlere ücretleri genel olarak düşürme fırsatı sağlar.

İnsanlar yoksulluktan, fakruzaruretten ve işsizlikten kaçmak için göç etmesine rağmen göçmenler arasında işsizlik çok daha fazladır – ki bu, yerli nüfusta işsizliğin yüksek olduğu ve giderek arttığı bir dönemde böyledir. Gittikleri ülkede diğer insanların sahip olduğu haklardan mahrum bırakılan göçmenlerin, o ülkenin emekçileriyle dayanışma içinde bir kurtuluş mücadelesine girme olasılığının önü, göçmenlerin "ihtiyaç sahiplerine" tanınan "ayrıcalıkların" nesnesi haline getirilmesiyle kesilir. Göçmen işçiler ile aileleri genellikle gettolarda yaşamak zorunda bırakılırlar ve yabancı diye dışlanmaya maruz kalırlar. Sık sık yabancı düşmanı ve ırkçı saldırılarla karşılaşırlar. Giderek daha kârlı bir alan hâline gelen göç sürecinin ticarileşmesi yeraltı ve yasadışı göç olgusunu tırmandırmış ve göçmenlerin her tür suç etkinliğine yem olmasına yol açmıştır.

---

42 Yukarıda değinilen ILO Raporu'na göre bu olgu günümüzde hâlâ göç akışlarına egemendir.

43 Artan bir olgu da Doğu Avrupalı kadınların yaşlı bakımında hemşirelik yapması, batılı ailelerin evlerinde çalışması, bar ve otellerde garsonluk yapması ve hatta fuhuş yapmasıdır.

Tüm bu etmenler devlet müdahalesinin azalmasıyla beraber göz önüne alındığında, büyüyen göçmen grupları bugünkü faşist grupların nefret kampanyalarının en gözde hedefini oluşturmaktadır.

Kimlik Politikalarının Ortaya Çıkışı

Küreselleşmeyle beraber ekonomik eşitsizliklerin artması ve malların ulusların arasında ve içindeki adaletsiz dağılımı, etnisiteye, dine, kültüre vs. dayalı tikelci ve dışlayıcı kimlik politikalarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ekonomik ve sosyal yoksunluk gittikçe daha çok etnik ve kültürel parametreler aracılığıyla algılanmakta ve tanımlanmaktadır. Kimlik politikaları bir sınıfın veya toplumsal bir tabakanın bir üyesi olan bireyin yerine, etnik, dini veya kültürel bir grubun üyesi olan bireyi geçirir. Bu çerçevede, kamusal sorunlar ve meseleler tikel grupların sorunlarına indirgenir.

Kimlik politikaları ideolojik yankısını, grup kimliklerinin ayrılığına dayanan çokkültürlülük ideolojisinde bulur. Bu da kapitalizm analizinin terkedilmesine ve ekonomik memnuniyetsizliğin "kültürel" taleplere kanalize edilmesine yol açar.[44]

Bugün, kimlik politikaları kabul gören siyasi söz dağarcığının bir parçası hâline gelmiştir. Kendileri de artan işsizliğin kurbanı olan bir ülkenin işçileri yeni göçmen işçilere karşı tavır koyduğunda, karşıtlıkları göçmen işçilerin kültürel farklılığından doğuyormuş gibi yorumlanmaktadır. Devletlerin belirli grupların etnik, dinsel, kültürel haklarını tanıması, bu grupların özgüllüğünü yasal çerçevede ayrıştırmak için bir alan yaratmaktadır.[45]

Kimlik politikalarının yükselişi küresel kapitalizm devrinde faşizmle sinsi bir ilişki içine girmiştir. Adaletsiz kalkınma, iktisadi

44 Bkz. Slavoj Zizek, "Multiculturalism Or The Cultural Logic of Multinational Capitalism," *New Left Review 225* (1997), 28-51; Pierre Bourdieu ve Loic Wacquant da "kapitalizm", "sınıf", "sömürü", "eşitsizlik" gibi kavramların yerini, "küreselleşme", "esneklik", "regülasyon", "sınıf-altı", "çokkültürlülük" vb. gibi kavramlar ile bunların "postmodern kuzenleri" olan "etnisite", "azınlık", "kimlik" vs. gibi kavramların aldığına dikkat çekerler. "Schöne neue Begriffswelt", *Le Monde Diplomatique*, 12 Mayıs 2000.

45 Zygmunt Bauman, *Postmodern Ethics* (Oxford, 1993), 37-61.

bağımsızlığın yitirilmesi ve devletin halkın refahını sağlama taahhüdünü geri çekmesi, bölgesel, etnik, dinsel, dilsel ve kast hatlarındaki yerel karşıtlıkları öne çıkarmıştır.[46] Bu durum komünal isyanlar, etnik savaşlar ve ayrılıkçı hareketler biçimindeki sekter çatışmalara zemin hazırlayan sekter ve köktenci grupların yükselişine hız vermiştir. Neoliberal devletin daha ziyade otoriterliğe eğilimli olması da yerel faşist grupların ve eğilimlerin büyümesini teşvik etmektedir.

2002'de Gujarat'daki Müslüman-karşıtı katliam, Hindistan'ın en zengin ve en küreselleşmiş eyaletlerinden birinde bile farklı dinlerden grupların (Hinduların ve Müslümanların) birbirlerine düşürülebileceğini göstermiştir. Kabile alanlarında Vishwa Hindu Parishad ve Bajrang Dal ekonomik ve toplumsal olarak yoksunluk içinde olan Dalitleri ve Adivasileri, onları sömürenlerin Müslümanlar olduğu izlenimini yaratarak Müslümanlara karşı harekete geçirebilmekteydi.[47]

Kimlik temelli terörist grupların ve faaliyetlerin artışı, kimlik politikalarının varabileceği aşırı uçların yanı sıra, emperyalizmin bu faaliyetlerin ardındaki meşum rolünün de altını çizer. Terörist gruplar yıllardır emperyalizm tarafından, sosyalist veya anti-emperyalist devlet ve hareketlere karşı bir vekâlet savaşı vermeleri için silahlandırılmakta ve finanse edilmektedirler. New York'taki Dünya Ticaret Merkezi'nin ikiz kulelerine yapılan terörist saldırıdan sonra ABD "teröre karşı savaş" terimini, dünyanın çeşitli bölgelerinde hâlihazırda zaten devasa olan askerî varlığını daha da yaygınlaştırmak için bir bahane olarak kullanmıştır.[48]

46 Bkz. Prabhat Patnaik, *The Retreat to Unfreedom: Essays on the Emerging World Order* (New Delhi: Tulika, 2003), 42-44,87-88, 96-102.

47 Lancy Lobo, "Adivasis, Hindutva and Post-Godhra Riots in Gujarat," Fascism in India: Faces, Fangs and Facts, der. Chaitanya Krishna (New Delhi, 2003), 313-31.

48 Şu anda askerî üsler "Güney Asya, Ortadoğu/Afrika, Latin Amerika ve Karayipler gibi, önceden Amerika Birleşik Devletleri'nin 'ileri varlığını' büyük ölçüde kaybettiği bölgelerde veya Balkanlar ve Orta Asya gibi Amerikan üslerinin eskiden bulunmadığı bölgelerde" kurulmaktadır. "US Military Bases and Empire," Editörler Yazısı, *Monthly Review 53, No.10.*

Zamanımızda Faşizm

Kapitalizm ve emperyalizm bugün, sömürülerini tüm dünyaya yayma ve yoğunlaştırma arzusuyla, bu süreci durduran veya yavaşlatan bütün bariyerleri yıkarak, direnişi yıldırmak için her türlü yola başvurarak, saldırgan savaşlardan ve başka toprakların zorla işgalinden geri durmaksızın saldırıya geçmişlerdir. İdeolojik olarak bu süreç dünyayı bütünleştirme nosyonlarıyla, "özgürlük ve demokrasi", "insan hakları" ve "teröre karşı savaş" sloganlarıyla ve başka bir şey işe yaramadığı zaman da "başka alternatif yok" retoriğiyle desteklenmiştir. Bu, muhafazakâr bir Amerikalı teorisyenin öne sürdüğü gibi "tarihin sonu" mudur? Kapitalizmin içsel çelişkilerini ve krizlerini aştığının, nihai zafere ulaştığının işareti midir? Yoksa krizi aşmaya yönelik en son girişim midir?

Savaş sonrası "altın çağ" sırasında faşist gruplar ve eğilimler tüm ileri kapitalist ülkelerde varlıklarını sürdürdüler. Kalecki'nin örneklerinde olduğu gibi mümkün olduğu zaman devlet müdahalesini ve refah politikalarını reddettiler, ırkçı, göçmen-düşmanı, azınlık-düşmanı propaganda ve faaliyetlerle her yerde işçi sınıfının birliğine ve halklara saldırdılar. Rollerini büyük ölçüde siyasal alanın kıyısında oynamaya mecbur bırakıldılar. Bugünkü bağlamda, faşist ideolojiler ve hareketler dünyanın pek çok yerinde anaakım siyasete dâhil olmuş durumdadır. Çeşitli nedenlerden dolayı artık *el sürülmez* değillerdir.[49*] Siyasetin kıyısından hükümete katılmaya kadar giden yol oldukça dramatik olmuştur. Talihlerindeki bu dramatik dönüşü mümkün kılan koşullar, çağdaş kapitalizm ve emperyalizmin küresel atölyelerinde üretilmiştir.

Şu andaki bağlam, faşizmin ilk yükseldiği dönemden önemli açılardan farklılaşsa da, ilk seferinde faşizmin *varlık sebebini* oluşturan pek çok özelliği yine de paylaşmaktadır. Dolayısıyla faşizmin ilk seferinde nasıl ve neden ortaya çıktığının, onu besleyen ve zafere

49 * Yazarlar, Hindistan'daki alt kastlara yönelik "el sürülmezlik" yargısına anıştırmada bulunmaktadırlar. – çev.

ulaşmasını sağlayan güçlerin araştırılması, faşizmin şimdiki formlarını anlamak için elzemdir. Bu seçkide yer verilen tüm makalelerde ortak olan nokta, şu kanıdır: faşist ideolojinin ve pratiğin gaddarlığını ve insanlık dışılığını ifşa etmek çok önemlidir, ama yeterli değildir. Bertolt Brecht'in 1935'te, Kültürün Savunulması İçin Birinci Uluslararası Yazarlar Kongresindeki konuşmasında dediği gibi:

> Gaddarlıktaki, barbarlıktaki temel kötülüğü görenlerimiz bile... [sadece] insanları iyi olmaları için eğitmekten bahsediyor. Ama iyilik iyi olma, tüm koşullar altında, *en kötü koşullarda bile* iyi olma talebinden doğmaz, aynı gaddarlığın yalnızca gaddarlıktan doğmadığı gibi... Gaddarlık gaddarlıktan doğmaz, artık gaddarlık olmaksızın yapılamayacak iş anlaşmalarından doğar.

Bu konuşma özellikle kültür üreticilerine bir uyarı niteliği taşımaktaydı, ama genel olarak faşizme karşı mücadeleyle de ilişkilendirilebilir. Umuyoruz ki bu seçki, çağdaş faşist eğilimleri ve hareketleri destekleyen güçlerin araştırılmasını teşvik eder –etkili direniş biçimleri geliştirmemiz böylece mümkün olacaktır.

BİRİNCİ KISIM

Geçmişteki umut kıvılcımını körükleme yeteneğine sahip olacak yegâne tarihçi, düşman galip gelirse ölülerin bile güvende olmayacağını kati surette bilendir. Ve bu düşman, galip gelmeye devam etmektedir.

Walter Benjamin

"Tarih Felsefesi Üzerine Tezler"

Marksist Bir Faşizm ve Nasyonal Sosyalizm Kuramına Doğru

Batı Almanya'daki Gelişmeler Üzerine Bir Rapor

Anson G. Rabinbach

Rabinbach, 1960'lardan bu yana Batı Almanya'da faşizm üzerine savaş sonrası bir Marksist yazının ortaya çıkışına odaklanıyor. Makale, tartışma konusu olan meseleler ile Batı ve Doğu Almanya'dan Marksist akademisyenler arasındaki fikir çatışmalarını sunuyor.

Faşizm Karşıtlığının Çaresizliği

Batı Almanya'da İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki dönem, bir önceki döneme dair tarihsel bir unutkanlıkla maluldür. Nazi deneyiminden doğan toplumsal ve siyasal sorunlar bütününü çevreleyen atmosferi şu bilindik ifadeden daha iyi anlatan bir cümle herhalde yoktur: "geçmişle yüzleşmek" (*Aufarbeitung der Vergangenheit*). Bu bilindik deyiş, bu deneyimin uzanımlarını ciddiye almanın genel olarak reddedildiği gerçeğini maskelemekteydi. 1960'ların başlarında Adorno "geçmişle yüzleşmek aslında ne anlama gelir?" sorusunu sormuş ve bu terimin tarihi bilinçten söküp atmaya hizmet ettiğinin bir kanıtı olarak "geçmişin nedenlerinin şimdideki" tarihsel devamlılığına işaret etmişti.[1] Adorno'nun sorusu klişeyi yıkmış ve gündelik kullanımda ideolojik olanı açığa çıkarmıştı.

1 Theodor W. Adorno, "Was bedeutet: Aufarbeitung der Vergangenheit", *Eingriffe* (Frankfurt/M, 1963), 125.

Adorno'ya göre geçmiş ancak bugünün praksisiyle devamlılığı sürüp gitmediğinde aşılmış olabilirdi. Batı Almanya'daki şimdi on yılı doldurmuş olan Marksist bir faşizm ve Nasyonal Sosyalizm tartışmasının ortaya çıkışı bu bağlamda anlaşılmalıdır. 1960'ların başında, Adenauer ve Erhard yönetimi altındaki kapitalist yeniden inşa ve yarı-otoriterlik dönemi devam etmekteydi ve ne Batı Alman üniversitelerinde ne de kamuoyu nezdinde Nasyonal Sosyalizmin kökleriyle gerçek bir yüzleşmeye de girişilmemişti.[2]

Öyleyse, Marksist bir faşizm ve Nasyonal Sosyalizm kuramının geliştirilmesinin önündeki ilk görev, olgunun alımlanma biçimini eleştirmekti. Bu eleştirinin tarihsel kökleri, 1960'ların ortasında Batı Alman Yeni Sol'unun ortaya çıkıp savaş sonrası Alman toplumunun otoriter niteliği ile Nazizme karşı ciddi bir tepkinin yokluğu arasındaki içsel bağlantıya işaret etmesinde yatmaktaydı. Nazizm ve Nazizm karşıtlığından arta kalan fikirlere ilk açıktan itiraz, Batı Berlin'de ilk birkaç sayısını faşizm teorisine ayıran teorik *Das Argument* dergisindeki bir grup entelektüel tarafından oluşturuldu.[3] *Das Argument*'in editörü Wolfgang Fritz Haug, 1967 tarihli *Der hilflose Antifaschismus* kitabında, savaş sonrası Nazizm karşıtlığının geçmişle "yüzleşmek" yerine geçmişi bastırmadaki işlevini ayrıntılarıyla incelemişti. Haug'un analizinin nesnesi, tüm disiplinlerden Batı Alman profesörlerin Nasyonal Sosyalizm ve Alman üniversiteleri üzerine verdiği bir dizi seminerdi. Mevcut tavırlardan daha ciddi bir tartışma talep eden öğrencilerin yarattığı baskı altında 1964 ve 1966 arasında verilen bu seminerler, (birkaç istisna, özellikle de Wolfgang Abendroth'un semineri haricinde) Nazizme tamamen siyasetten arındırılmış biçimde yaklaşıldığını gözler önüne sermekteydi. Bu, Nazizme tarihsel ve siyasal bir olay

2 Bkz. Reinhard Kühnl, *Das Dritte Reich in der Presse der Bundesrepublik* (Frankfurt/M, 1966).

3 Faşizm tartışmalarının bu ilk dönemi için bkz. David Kramer'ın özel sayıya giriş yazısı, *International Journal of Politics: Critiques of Fascism Theory from the West German New Left 2: 4* (Kış 1972 – 73), 3 -18.

olarak değil, metaforik bir şekilde, doğaüstü, büyülü ve açıklanamaz bir şey gibi yaklaşılmasında görülebiliyordu. Seminerlerin dili şeytan kovucu ve ahlakçıydı; Adolf Hitler'in şeytani karakterini ya da Nazizmin acımasızca iktidara gelişindeki feci ve istisnai koşulları vurgulamaktaydı. Ayrıca Nazizm bir doğa olayına dönüştürülmüş, insan nedenselliğinin alanından koparılmıştı.[4] Aynı zamanda da Nazizmin kendi kendisine bakışını kabul eden ve doğrulayan her şeye kadir bir seviyeye yerleştirilmişti.[5] Alman akademisyenler üniversitelerin "siyasallaşmasını" Nasyonal Sosyalizme teslim olunmasının nedeni olarak görüyorlardı –bu perspektif, kendilerinin de siyasetten geri durmalarını desteklemekteydi. Bu siyasaldan kaçış Haug tarafından "faşizmi en iyi ihtimalle hem bilişsel hem de siyasal bir çaresizlikle karşılayan ... apolitik bir inanç ve değer yoksunluğu" olarak tanımlanmaktaydı.[6] Bir taraftan Nazizmi "bütünsel tahakküm" şeklinde sabitlerken bir taraftan da siyasallaşmayı mahkûm etmek, sadece kendilerini temize çıkarma işlevi görmekle kalmıyor, aynı zamanda tanımı gereği her tür direnişi de imkânsız hâle getiriyordu. "Faşizm karşıtlığının çaresizliği" Haug'un bu tepkinin tamamına yakıştırdığı akılda kalıcı kategoriydi.

David Kramer'ın da yakın zamanda işaret ettiği üzere, güçsüzlük ve siyasetsizleşme içermeyen bir faşizm karşıtlığı arayışı "Batı Almanya'da faşizm hakkındaki akademik tartışmaların yeniden ortaya çıkmasındaki itici güçlerden biriydi".[7] Ancak bu yeniden ortaya çıkış ne ani, ne de anlıktı. Siyaset ve "bilim" arasında kurulan verimsiz bir ikilik, bu dönemde çoğu Alman üniversitesinde kendine yer edinen yeni-pozitivizmin merkezi niteliğiydi. "Diyalektikten" duyulan kuşku ve tarihin herhangi bir anlamı olduğu fikrinin reddedilmesi kısır bir "olguculuğa" ve Marksizm'in ve metafiziğin "totaliter savlarına" karşı Anglosakson demokratik

4 Wolfgang Fritz Haug, *Der hilflose Antifaschismus* (Frankfurt/M, 1967).

5 Kramer, Giriş, 8.

6 Haug, *Antifashcismus*, 81.

7 Kramer, Giriş, 8.

çoğulculuğunun tarihsiz bir meşruiyet kazanmasına yol açtı.[8] Bu ortamda *Das Argument*'in ilk sayıları çağdaş tahakküm biçimlerinin de eleştirisini siyaseten temel alan eleştirel bir faşizm kuramı geliştirmeye çabaladı. İlk makalelerden birinde Haug, bu bakış açısıyla Marcuse'nin, faşizmin askeri yenilgisine rağmen, onu doğuran toplumsal yapının daha dayanıklı ve işlevsel hale geldiği ve artık bireyleri kendi savlarına ikna etmeye ihtiyaç duymadığı iddiasının altını çizmekteydi.[9]

Das Argument'in faşizm teorisine ayrılan ilk üç sayısı, bir faşizm kuramı geliştirmek için elzem olan kategorileri ve sorunları araştıran bir dizi makale içermekteydi. Bu makaleler arasında tahakküm ve yabancılaşma üzerine bir analiz, Reich'ın Adorno'nun ve Fromm'un psikoanalitik teorileri hakkında bir deneme, sanayi ve Nasyonal Sosyalizm ile ilgili bir inceleme ve belki de en ilginci, Walter Benjamin'in, Ernst Jünger'in modern savaşı estetize eden *Krieg und Krieger* kitabına dair güçlü eleştirisinin yeniden basımı vardı.[10] Yine de bu ilk sayıların asıl katkısı, güncel faşizm teorileri üzerine eleştirel makaleler içermelerinde yatıyordu –Parsons, Dahrendorf, Bracher ve başkalarının sosyal bilim teorilerinin yanı sıra Almanya Demokratik Cumhuriyeti'ndeki faşizm teorilerinin de ayrıntılı bir eleştirisi de bunların arasındaydı.[11] Büyük önem

8 Bu eğilim Karl R. Popper'ın *Açık Toplum ve Düşmanları* çalışmasında, özellikle de 2. cildin 25. bölümünde zirveye ulaşır. *The Open Society and Its Enemies, 2 Vols.*

9 Wolfgang Fritz Haug, "Ideologische Komponenten in den Theorien über den Fascismus", *Das Argument, 33* (Mayıs 1965), 2-3.

10 Bkz. Ronald Weigand, "'Herrschaft' und 'Entfremdung': Zwei Begriffe für eine Theorie über den Faschismus", *Das Argument, 30* (1964), 138-44; Reinhart Westphal, "Psychologische Theorien über den Faschismus", *Das Argument, 32* (1965), 30-39; Dieter Grosser, "Die nationalsozialistsche Wirtschaft", *Das Argument, 32* (1965), 1-11; Walter Benjamin, "Theorien des deutschen Faschisms", *Das Argument, 30* (1964), 129-37.

11 Bkz. Reimut Reiche ve Bernhard Blanke, "Kapitalismus, Faschismus und Demokratie", *Das Argument 32* (1965), 12-39; ve Bernhard Blanke, Reimut Reiche ve Jürgen Werth, "Die Faschismus – Theorie der DDR", *Das Argument 33*, (Mayıs 1965), 35-48. Bu makalelerin ikisi de İngilizce yayınlanmıştır: *The International Journal of Politics 2: 4* (Kış 1972-73).

taşıyan bir tartışma, bu tarihte Batıda hâkim olan faşizm yorumunu oluşturan "totalitarizm teorisi" üzerineydi. Ernst Nolte'nin, faşizmle komünizmin özdeş olduğu fikrine meydan okuyan *Der Faschismus in seiner Epoche* çalışması 1963'te basılmış olmasına rağmen, totalitarizm teorisinin hegemonyası sarsılmamıştı.

Das Argument'in ilk sayıları bu teoriyi uzun bir eleştiriye tabi tutmaktaydı. Sadece faşizm ve komünizm arasında kurulan özdeşlik önermesi değil, bu teoriden doğan sonuçlar da sorgulanmaktaydı: kişisel diktatörlüğün nihai önemi, devlet otoritesinin her tarafı kuşatmış olduğu fikri, itaatkâr kitleler ile yönetici seçkinler arasındaki (yer değiştirebilen) ikilik ve Anglo-Sakson liberalizmi ve Alman-Rus otoriterliği arasındaki karşıtlık.[12] *Das Argument*'in pozisyonunun temelinde, totalitarizm teorisinin Soğuk Savaş bağlamındaki hem meşrulaştırıcı, hem de psikolojik işlevinin eleştirisi vardı. Liderin "şeytani" karakterine yapılan vurgu, lidere yönelik daha önceki "kahramanlaştırmayı" sadece tersine çevirmekte, bunu da eleştirellikten aynı ölçüde uzak bir "şeytanlaştırma" ve "kötücülleştirme" haline getirmekteydi.[13]

Das Argument'in ilk sayıları bağımsız bir faşizm teorisi geliştirmemelerine rağmen, 1950'lerin ve 1960'ların ortamında üretilen kavrayışları bir kenara bıraktılar ve gelecek kuramsal gelişmeler için gerekli boyutlara işaret ettiler. Haug'un formülasyonları, muğlak ve deneme amaçlı da olsa, Batı Almanya'da eleştirel ve Marksist bir faşizm teorisi geliştirmek için programatik hâle gelen bir projeyi ortaya koyarlar. Bir faşizm teorisi, diye yazmıştı Haug, "faşizm ile bugünün 'oluşmuş' toplumu' (Şansölye Erhard) arasındaki toplumsal sürekliliğe dair bir içgörüyü bastıramaz." Dahası, Haug şuna dikkat çekmekteydi: "asıl güçlük, faşizmin her karmaşık görünümünü bölen ikilikte yatar – gerçek tahakküm ilişkileri

12 Bu teorinin klasik bir örneği Hannah Arendt'in *Totalitarizmin Kaynakları* çalışmasıdır.

13 Reimur Reiche, "Dämonie", *Das Argument 33* (Mayıs 1965), 13-17.

ile ideolojik alan arasındaki ikilikte."[14] Haug'un düşüncesine göre, "çıkarların ve ekonominin anatomisine" fazla yakından bakmak, "faşizmin kitlesel temelini ve ideolojik tepkilerini açıklanamaz bir karşı hareket" haline getirir.[15] Bu sorunlar –ekonomik çıkarlar, faşist siyasal tahakküm ve faşist hareketlerin kitlesel niteliği arasındaki dolayım, bunun yanı sıra faşizm ile savaş sonrası ileri kapitalist tahakküm biçimleri arasındaki bağlantı– *Das Argument*'in 1960'ların başlarındaki ilk çabalarını izleyen üretken tartışmanın merkezî bileşenleri olarak ortaya kondular.

Nasyonal Sosyalizmde Siyasetin Birincilliği veya Sanayinin Birincilliği

1960'ların sonuna doğru, uluslararası düzeyde faşizm ve Nasyonal Sosyalizm ile ilgili daha fazla, incelikli bir literatürün ortaya çıkması, "Soğuk Savaşı'n akademik bilgisinin" ve bu bilginin ürettiği totalitarizm teorisinin zaferine katkıda bulundu. Bu açıdan en dikkate değer çalışmalar, Nolte'nin faşist hareketlerin fenomenolojisine dair çalışması, George L. Mosse'nin *völkische* ideolojisi[16] üzerine çalışması, Hans Mommsen'in kamu hizmetleri üzerine incelemesi, Arthur Schweitzer'in büyük sermaye ile ilgili kitabı ve K. D. Bracher'in kapsamlı tarih çalışmasıdır –bunların hepsi, faşizmin ve Nasyonal Sosyalizmin daha farklılaşmış bir resmini sunuyorlardı.[17] Totalitarizm teorisi, onu Soğuk Savaş geçmişinden kurtarmak isteyen birkaç iflah olmaz kişi haricinde,

14 Haug, "Ideologische Komponenten", 5.

15 A.g.e., 5-6.

16 *Völkisch* sözcüğü bir sıfattır ve Almancada "halkçılık" anlamına gelir. Nasyonal Sosyalizm ideolojisinde 'nasyonal' yerine Almanca sözcük olarak 'völkisch' kullanılmıştır. *-çev.*

17 Sadece Mommsen'in çalışması İngilizce yayınlanmamıştır. Bkz. Ernst Nolte, *Three Faces of Fascism*, çev. Leila Vennewitz (New York, 1969); George L. Mosse, *The Crisis of German Ideology* (New York, 1964); Hans Mommsen, *Beamtantum im Dritten Reich* (Stuttgart, 1966); Arthur Schwietzer, *Big Business in the Third Reich*, (Bloomington, 1964); Karl Dietrich Bracher, *The German Dictatorship*, (New York, 1970).

bu yeni akademik bilginin ve ortaya çıkan yumuşamanın ilk kurbanlarından biri oldu.[18]

Ancak, bu yeni literatürün üretmediği şey Nasyonal Sosyalist tahakküm ile Alman toplumunun yapısı arasındaki ilişkinin açık bir formülasyonuydu –böyle bir formülasyon, Nasyonal Sosyalist devletin toplumsal işlevini açıklamaya da yardımcı olacaktı. *Das Argument*, bu sorunu ele almaya yönelik bir girişimle, 1966'da "Faşizmde Devlet ve Toplum" temalı bir sayı yayınladı. Açılış makalesinde Johannes Agnoli, burjuva devletin yapısal dönüşümünü sınıfların tarihsel olarak ortaya çıkışı ve burjuva "evrensel çıkarının" çözülüşü içinde konumlandırıyordu.[19] Evrensel oy verme hakkının 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren genişletilmesi, siyasi gücün mülk sahibi olmayanların eline geçmesi tehlikesini yaratmaktaydı. Bu nedenle devlet denetiminin yürütme işlevi, özellikle de baskıcı yönleri, halkı temsil eden kurumlardan ayrıştırılmıştı. Aynı zamanda parlamentonun asli önemi ciddi ölçüde daraltılmıştı. "Burjuva devleti çökmedi, işlevini dönüşen duruma uydurabilmek için kendisini yapısal olarak dönüştürdü."[20] Toplumsal düzenin korunmasına yönelik yürütme işlevi, bu düzeni değiştirmek isteyen sosyalistlerin bulunduğu kurumlardan ayrılmıştı. Agnoli'ye göre, devletin sınıfsal işlevinin temsil kurumlarından ayrılması, en aşırı biçimine faşizmde ulaşır. Faşizmde kamusal denetim ve ifade kurumları biçimsel olarak ortadan kaldırılırken, devletin yapısal dönüşümü ve sonuç olarak yürütme erkinin kamusal denetimden uzaklaştırılması, geç kapitalizmin genel bir niteliğidir. Dolayısıyla, savaştan sonra burjuva demokratik devletinin yeniden inşa edilmesi, siyasal iktidarın çoktan

18 Örneğin bkz. A. James Gregor, "On Understanding Fascism: A Review of Some Contemporary Literature", *The American Political Science Review 67: 4* (Aralık 1973), 1332 – 1347.

19 Johannes Agnoli, "Die bürgerliche Gesellschaft und ihr Staat", *Das Argument 41*, (Aralık 1966), 449-61.

20 A.g.e., 453.

taşlaşmış siyasal temsil kurumlarına gerçek bir iadesi anlamına gelmemekteydi.[21]

Faşizmde devlete dair bu tartışma, 1930'ların ve 1940'ların Marksist literatürüne, özellikle de August Thalheimer, Arthur Rosenberg, Franz Borkenau, Fritz Sternberg, Franz Neumann, Herbert Marcuse, Max Horkheimer ve Friedrich Pollack gibi isimlerin alışılmışın dışındaki analizlerine olan ilginin yeniden artmasına yol açtı.[22] Bu yazarlar piyasa toplumunun krizi ve liberal devletin otoriter bir biçim alması arasındaki ilişkiyi vurguluyorlardı. Neumann'ın dikkat çektiği gibi, yalnızca Hobbes ve Machiavelli değil, aynı zamanda Kant ve Locke da dâhil olmak üzere tüm liberal siyasal kuramların temel niteliği, burjuva toplumunun bekasını garantiye almak için liberal kurumların olumsuzlanmasını sağlamaktır. Bonapartizme dair analizinde Marx açıkça liberalizmin otoriterleşme potansiyeline işaret etmekteydi –sınıf gücünün normal işlevleri, sivil topluma yönelik tehdidi karşılamakta yetersiz kaldığında devlet gücünün bağımsızlaşması bu durumu örneklemekteydi. Ancak Marx için bu geçici bir olgu iken, Lenin ve Rosa Luxemburg 20. yüzyılda burjuva liberalizminin genel olarak düşüşe geçtiğini vurguluyor ve kapitalizmin demokrasiye ayrılmaz biçimde bağlı olduğuna dair "hayali" yanılsamaya karşı uyarıda bulunuyorlardı.[23]

Almanya Komünist Partisi'nin, faşizmin basitçe en gerici kapitalist güçlerin faili olduğuna dair resmî görüşünün aksine, Rosa Luxemburg'un yakın bir çalışma arkadaşı, 1924'te partiden ihracına kadar KPD'nin önde gelen teorisyenlerinden ve daha sonra KPD'nin muhalif partisi KPO'nun liderlerinden biri olan August Thalheimer, Marx'ın *Onsekiz Brumaire*'deki Bonapartizm analizi-

21 Bu noktanın daha detaylı ele alındığı bir çalışma için bkz. Johannes Agnoli ve Peter Brückner, *Die Transformation der Demokratie*, Frankfurt/M, 1968.

22 Bkz. Wolfgang Abendroth vd., *Faschismus und Kapitalismus: Theorien über die sozialen Ursprünge und die Funktion des Faschismus* (Frankfurt/M, 1967).

23 Rosa Luxemburg, *Social Reform or Revolution* (Colombo, 1966), 46.

ne dayanan bir faşizm teorisi geliştirmeye çalıştı. Daha 1923 kadar erken bir tarihte, ama özellikle de 1929'dan sonra Thalheimer, burjuvazinin bir kriz durumunda *toplumsal* tahakkümünü garantiye almak için *siyasal* gücünü terk etmesinin, faşizmin merkezî bir veçhesini oluşturduğunu söylemişti. Devlet aygıtı aracılığıyla yürütme erki üzerindeki denetimin güçlenmesi ve giderek bağımsızlaşması (*Verselbständigung*) "burjuvazinin siyasal tahakkümünün yıkılması ve diğer tüm toplumsal sınıfların yürütmeye tabi kılınmasına" kadar varan aşamalarla gerçekleşir.[24] Aynı zamanda rejimin toplumsal içeriği, temel ekonomik ve sosyal politikalar açısından burjuva olarak kalır. R. Griepenburg ve K. H. Tjaden, Thalheimer'in faşizmin aşamalarına dair analizinin, özellikle de Weimar Cumhuriyeti'nin Brüning'in başkanlık diktasından Hitler'in iktidara gelişine kadar izlediği yolun net bir teşhisini geliştirebilmiş olmasının önemine işaret etmekteydiler. Thalheimer'e göre, faşizm otoriter burjuva yönetimiyle özdeşleştirilemezdi. Daha ziyade, ancak son aşamasında iktidarın devredilmesini içeren aşamalı bir ilerleme sergilemekteydi.[25] KPD'nin, faşizmi gerçekleşmesi an meselesi olan proleter bir devrim tehdidiyle karşı karşıya kalmış kapitalist gelişmenin son biçimi olarak gören naif iyimserliğinin tam tersine, Thalheimer faşizmin bir "son biçim" değil, toplumsal güçlerin devrimci bir anın *yenilgisini* içeren bir dizilimi, bunun sonucunda proletarya ve orta kesim arasındaki bir ittifakın çözülüşü ve burjuvazinin etkili bir yönetim oluşturmadaki içsel beceriksizliğiyle alevlenen *dolaylı* bir devrim tehdidi olduğunu söylemekteydi.

Thalheimer faşizm ve Bonapartizm arasındaki farkın faşist örgütlenmenin üstünlüğünde ve emperyalist dış politikasında yattığını söylese de, faşizmi diğer diktatörlük türlerinden yeterince ayrıştırmamış veya devletin bireysel kapitalist çıkarların

24 August Thalheimer, "Über den Faschismus", *Faschismus und Kapitalismus*, 28.

25 R. Griepenburg ve K. H. Tjaden, "Faschismus und Bonapartismus: Zur Kritik der Faschismustheorie August Thalheimers", *Das Argument 41* (Aralık, 1966), 462-63.

doğrudan denetiminden bağımsızlığının, krizdeki tüm ileri kapitalist ülkelerdeki yapısal bir değişim olduğunu fark etmemişti. Thalheimer'in *Onsekiz Brumaire*'e fazlaca yaslanmasının getirdiği kısıtlılıklara rağmen, devlet tahakkümünün biçimi ve toplumsal işlevi arasındaki farka dair analizi, faşizm ve Nasyonal Sosyalizme dair sonraki tartışmanın hâlâ önemli bir öğesidir. Bu, faşizm ve Nasyonal Sosyalizmin sadece geçici bir diktatörlük olmadığının, devlet ve toplum arasındaki ilişkinin derinden bir yeniden örgütlenmesini içerdiğinin açığa çıktığı 1930'lu yıllarda özellikle geçerliydi.

1935 kadar erken bir tarihte Fritz Sternberg küresel kriz sırasında devlet özerkliğinin artma eğilimini, krizden etkilenen tüm ülkelerin ortak bir özelliği olarak tanımlamıştı.[26] 1940'ların başında Friedrich Pollak, Nasyonal Sosyalizmde büyük sermayenin, ordunun, partinin ve bürokrasinin devlet iktidarını paylaştığını ve bu durumun, kendisinin "devlet kapitalizmi" diye adlandırdığı niteliksel olarak yeni bir düzeni ifade ettiğini savunmuştu.[27] Pollak'a göre ilk olarak Avrupa'nın faşist devletlerinde kurulan devlet kapitalizmi, kapitalist kalkınmanın planlama, devlet denetimi ve yönlendirmesi adına piyasayı tasfiye etmeye yönelik genel eğiliminin bir göstergesiydi. Devlet kapitalizmi, kapitalizmin daha önceki biçimlerinin ekonomik niteliğinin sona ermesiyle belirginleşen yeni bir tarihsel aşamayı temsil etmekteydi. Devletin bütün toplumsal alanları kuşatan müdahalesiyle, özerk ekonomik alan yok edilir ve bilinen haliyle ekonomi ortadan kaldırılır. Düzensiz yasaları olan piyasa, idare edilen bir toplum lehine tasfiye edilir. Ancak devlet kapitalizmi, kapitalizmin eski veçhelerini tamamen silip atmamıştı. Pollak'ın görüşüne göre devlet kapitalizmi dört temel nitelik sergilemekteydi: (1) tüm temel alanlarda özel kapitalizmin yerini almıştı; (2) devlet özel kapita-

26 Fritz Sternberg, *Der Faschismus an der Macht* (Amsterdam, 1935), 114.

27 Friedrich Pollak, "Is National Socialism a New Order?", *Studies in Philosophy and Social Science 9* (1941), 223.

listin işlevlerini üstlenmişti; (3) emeğin satılması veya kâr arayışı gibi belirli kapitalist kurumlar önemli bir rol oynamaya devam etmekteydi; (4) sosyalizm değildi. Bu yüzden Pollak, Nasyonal Sosyalizmin özel kapitalizm çağının sonunu öngördüğünü düşünür. Nasyonal Sosyalizmde "siyasetin ekonomiye kıyasla birincilliği", piyasanın göz ardı edilmesi ve toplumsal yaşamın tüm alanlarının rasyonalizasyonu "açıkça tesis edilmişti".[28] Pollak ve Max Horkheimer, devlet kapitalizminin en sağlam şekilde Nazi devletinde kurulduğunu söyleseler de, ikisi de bu eğilimin "totaliter-olmayan" ülkelerde de yükseldiğini görmüştü. Horkheimer'a göre devlet kapitalizmi devri, kapitalizmin ilk biçimlerine içkin olan tahakkümü tamamına erdiriyordu. Klasik anlamda ekonominin sona ermesiyle iktisadi öznenin, burjuva dönemin bireyinin varlığı da sona eriyordu. "Bireylerin, her uyarana cevap veren salt tepki merkezlerine indirgenmesi, aynı zamanda onların merkezî buyruklardan özgürleşmesini de hazırlar."[29] Bu evrede, özel kapitalizm evresinin egoist birey-öznesi bir sözde-kolektivite içinde kaybolur, bunun sonucunda da itaat ve umutsuzluk tek alternatif olarak özgürleşmeyle karşı karşıya gelir.

Devlet kapitalizmi nosyonu devletin ileri kapitalizmde üstlendiği yeni role işaret etse de, Horkheimer ve Pollak onun mutlak karakterine aşırı bir önem atfetmişler ve varlıklarını sürdüren kapitalist ekonomik kurumların merkezi bir rol oynamayı büyük ölçüde bıraktığını düşünmüşlerdi. Franz Neumann, Nasyonal Sosyalizm'e dair klasik analizi *Behemoth*'da, devlet kapitalizmi kavramını bir "*contradictio ad adjecto*" [terimlerdeki çelişki] olarak nitelendiriyor ve Nasyonal Sosyalist sistemin, Horkheimer ve Pollak'ın söylediği gibi ekonominin ortadan kaldırılması eğilimi sergilemediğini ay-

28 Friedrich Pollak, "State Capitalism", *Studies in Philosophy and Social Science 9* (1941), 223.

29 Max Horkheimer, "The Authoritarian State (1940)", Telos 15 (Bahar 1973), 18. Ayrıca bkz. Max Horkheimer, "The End of Reason", *Studies in Philosophy and Social Science 9* (1941), 377.

rıntılarıyla ortaya koyuyordu.[30] Neumann yine de "siyasetin ekonomiye kıyasla birincilliğini" merkezî bir kategori olarak tutmakta ve "Nasyonal Sosyalizmin işlevlerinden birinin, mülkiyetin buyrukla, idari işlemle güvenceye alınmasına yardım eden araçlarca siyasi ve ekonomik özgürlüğün bastırılması ve tasfiye edilmesi olduğunu, böylece Almanya'nın tüm iktisadi faaliyetlerinin sanayi devleri tarafından işletilen sınai karteller ağına dâhil olmaya zorlandığını" söylemekteydi.[31] Siyasetin belirleyiciliği, Nazilerin tekelci kapitalizmi yıkmak istedikleri veya yönetsel teknikleri aracılığıyla ekonomik zorunluluklardan muaf hâle geldikleri anlamını kesinlikle taşımamaktaydı. Daha ziyade, Neumann *Behemoth*'da Nasyonal Sosyalizmin her şeyden önce Nasyonal Sosyalistler ile büyük sermaye arasındaki, özel kapitalizmin "totaliter bir tekelci kapitalizm" sistemi içinde devlet tarafından düzenlenmesini içeren bir "çıkar özdeşliği" –hem tekelci ekonomi hem de emir kumanda ekonomisi– ile tanımlandığını söylemekteydi.[32]

1930'larda ve 1940'larda gelişen Nasyonal Sosyalizm'de siyasetin belirleyiciliği ve devletin dönüşümü tartışması, 1960'larda Tim Mason tarafından yeniden açıldı. Mason'ın "Siyasetin Birincilliği: Nasyonal Sosyalist Almanya'da Siyaset ve Ekonomi" makalesi 1968'de *Das Argument*'de yayınlandığında bu tartışmayı derinden etkiledi. Mason'ın Nasyonal Sosyalizmin ekonomi ve siyaset arasındaki ilişkiyi yeniden düzenlediğine dair kavrayışı, *Das Argument*'taki tartışmanın seviyesini yükselterek[33] bir dizi Doğu

30 Frankfurt Okulu içindeki tartışmanın en iyi anlatımı Martin Jay'in çalışmasındadır: *The Dialectical Imagination: A History of the Frankfurt School and the Institute of Social Research 1923-1950* (Boston, 1973), 143-72. Ayrıca bkz. Franz Neumann, *Behemoth: The Structure and Practice of National Socialism 1933-1944* (New York, 1944), 221-28.

31 Neumann, *Behemoth*, 261.

32 A.g.e., 261, 361.

33 Tim Mason, "Der Primat der Politik – Politik und Wirtschaft im Nationalsozializmus", *Das Argument 41* (Aralık 1966), 473-94. İngilizce baskısı şu derlemenin içindedir: *The Nature of Fascism*, der. S. J. Woolf (Londra, 1968), 165-95. Referanslar İngilizce baskıya göre verilmiştir.

Alman tarihçiyi doğrudan karşılık vermeye yöneltti: Eberhard Czichon, Dietrich Eichholtz ve Kurt Gossweiler. Bu katkılar, *Das Argument*'in sonraki faşizm teorisi sayısında Mason'ın onlara cevabıyla beraber yayınlandı. Aslında, Nasyonal Sosyalizme dair 1930'lar ve 1940'lardaki girişimlerin ötesine geçen ilk Marksist tartışmanın Batı Alman araştırmacılar tarafından geliştirilmemiş olması, bunun yerine *Das Argument*'in bir İngiliz olan Mason ve onu eleştiren Doğu Alman teorisyenler arasındaki tartışmaya bir düzlem sağlaması çok önemlidir.

Mason'ın analizi hem Nasyonal Sosyalist ekonomiyi Nazi iradesine teslim olmuş bir diğer kamusal yaşam alanı olarak gören egemen Batılı bakış açısıyla, hem de Doğu Alman tarihçiler arasında yaygın olan görüşle çelişiyordu. Doğu Alman tarihçiler Dimitrov'un 1935'teki –"finans kapitalin en gerici, en şovenist ve en emperyalist öğelerinin açık terörist diktatörlüğü" şeklindeki– faşizm tanımını kabul ederek "Alman sanayicilerden, bankacılardan ve büyük toprak sahiplerinden oluşan bir çoğunluk Hitler'in şansölyeliğini istedi ve tertipledi" sonucuna varıyorlardı.[34] Diğer taraftan Mason, Nasyonal Sosyalizme dair Marksist bir analizin devlet ve toplum arasındaki ilişkinin karmaşık bir çözümlemesini gerektirdiğini savunmaktaydı. Aslında Nasyonal Sosyalizm "modern burjuva toplumunun tarihinde benzerine rastlanmamış" bir ilişki ortaya koymaktaydı.[35] Mason'a göre, Nasyonal Sosyalizm krizdeki sivil topluma verilen siyasi bir karşılıktı: "siyasetin birincilliğine" yönelik, Nasyonal Sosyalist devletin 1936'dan sonra tamamen bağımsız bir role bürünmesi sonucunu doğuran bir eğilim sergilemekteydi. Ekonomik ve sosyal krizin getirdiği baskılar ile Weimar Cumhuriyeti'nin toplumsal yapısı devleti Nazilerin iktidarı ele geçirmesine karşı savunmasız bir hâle getirmişti. "Cumhuriyetin yapısında temel bir çelişki kurumsallaştırılmıştı: emekçi sınıfların siyasi güç elde etmek olanağı vardı ancak toplumsal güvenceleri

34 Bkz. Eberhard Czichon, *Wer verhalf Hitler zur Macht?* (Köln, 1967), 54.

35 Mason, "Primacy", 167.

yoktu, mülk sahibi sınıfların ise toplumsal gücü vardı ancak siyasi güvenceleri yoktu." Bu krizle beraber egemen iktisadi sınıfların temel birliği bir dizi başka başka gruba bölündü. Eski ve yeni küçük burjuvazi ve kırsal nüfusla beraber bu gruplar da "kurtuluşlarını 'saf siyasete' doğru düşüncesizce kaçmakta aradılar".[36] Bu anda Alman sanayisinin büyük bir bölümünün Nasyonal Sosyalistleri desteklemesi onların özel çıkarlarına (bu çıkarlar birbirleriyle bağdaşmasa da) aykırı değildi.

Mason'ın tezi, sivil toplumun kendini yeniden üretmekten aciz olduğu bu durumda, daha otoriter bir yönetim biçimine ihtiyaç duyulduğu yönündeydi. Bu ihtiyaç, devletin Brüning yönetimindeki göreli bağımsızlığında zaten görülebiliyordu. Nasyonal Sosyalizm'in toplumsal işlevi: (1) ağır sanayi ile tüketim malları sektörünün çatışan çıkarlarını uzlaştırmak ve tarımın özel çıkarlarını korumak; (2) sanayi için yurtta "barışçıl ve sakin" bir ortam yaratmak; (3) nüfusun çoğunluğunun yaşam standardının kriz düzeyinin fazla üstüne çıkmasını engellemek – bu da sendikaları tasfiye etmek anlamına geliyordu; (4) döviz kaynaklarının sıkı bir şekilde denetlenmesini ve yönetilmesini sağlamak; (5) enflasyona yönelik derin kaygıyla mücadele etmekti. "Kısaca," diyordu Mason, "toplumun yeniden üretimi ancak radikal siyasi araçlarla güvenceye alınabilirdi ve 1933'ün başlarında bu asgari koşulları yerine getiren sadece Nasyonal Sosyalizmdi."[37]

"Siyasetin birincilliği" –devletin özerkliği– ilk başta, çatışan çıkarları artık liberal demokratik yollarla uzlaştıramayan ekonomik ve sosyal iktidar yapılarının çözülmesinin sonucuydu. Ancak Nasyonal Sosyalistler, sanayicilerin nihayetinde uygulamak istediği denetime boyun eğmediler. Nasyonal Sosyalizm "hükümsüz hâle gelme işlevini yerine getirmedi". 1933'ten 1936'ya kadar iktisadi politikalar ve kısmen de sosyal politikalar mülk sahibi sınıflara bırakılmış olsa da, bu alanların dışında *doğrudan* siyasi bir rol oynama-

36 A.g.e., 169.

37 A.g.e., 171.

dılar. Ağır sanayi, ordu, parti ve kamu görevlileri arasında ortak bir oydaşmadan doğan zımni bir işbölümü vardı. Bu sektörler, yeniden silahlanma ve Nazilerin yayılmacı-emperyalist dış politikasına dair temel meselelerde uzlaşma içindeydiler. Ancak Neumann'ın kavrayışının tersine, Mason bu oydaşmanın 1936'da, işgücü ve hammadde kıtlıkları nedeniyle çöktüğünü ve bunun da ekonomi ve siyaset, sanayi ve devlet arasındaki ilişkide bir dönüşüm yarattığını belgeler. Yeniden silahlanmanın hızına itiraz eden ve Almanya'nın düşük kalite demir madenlerinden faydalanıp ithalattan vazgeçmeyi planlayan demir çelik sanayi, hegemonyadaki yerini elektrokimya sanayiye, özellikle de yeniden silahlanma için gereken hammaddeleri büyük ölçüde sentetik olarak üretmeyi planlayan I. G. Farben'e terk etti. Kapitalistler arası rekabetin yoğunlaşması sanayinin siyasi gücünün kırılmasına katkıda bulunarak "ortada sadece her bir firmanın kısa vadeli çıkarlarını bıraktı".[38]

Dolayısıyla 1936'dan sonra Nasyonal Sosyalist siyasetin öncelikleri Alman sermayesinin ekonomik çıkarlarının önüne geçti ve sonuçta "genel ekonomik sistemin sorumluluğu, nihai hâkimi olan Hitler'in ekonomiyi sadece siyasi hedeflere ulaşmanın bir aracı olarak gördüğü bir siyasi liderliğe bırakıldı".[39] Alman sanayisi bu durumdan fayda sağlasa da, "ortaklığın" koşulları temelden değişmişti. 1939'dan sonra Nasyonal Sosyalistlerin kötü tanımlanmış savaş hedefleri, sanayinin kâr amaçlı taleplerine baskın çıktı ve Mason'a göre bu talepler pek de "ekonominin ihtiyaçlarına dayalı yeni bir emperyal düzen kavrayışına dayanmamaktaydı". Nasyonal Sosyalist politikaların, özellikle de savaş ihtiyaçlarına ters düşenlerin –işçilerin ve demiryollarının yetersizliğine rağmen Yahudilerin sınır dışı edilmesi gibi– "irrasyonelliği" ancak bu bağlamda anlaşılabilir. Nazizmi ilk başta derin bir sivil toplum krizinin hemen ardından iktidara taşıyan "siyasetin birincilliği", sermayenin yeniden üretimini sağlayabilecek ve siyasal iktisadın

38 A.g.e., 184.

39 A.g.e., 185.

klasik çelişkilerini koruyabilecek bağımsız bir devlet gücü ihtiyacıydı. Mason bu durumun, Nasyonal Sosyalizmin kendisini iktidara taşıyan güçlere tamamen üstünlük sağlamasına ve devletin "tarihte görülmemiş" bir derecede toplumdan bağımsızlaşmasına yol açtığı sonucuna varır.[40]

Das Argument'in sonraki faşizm teorisi sayısında Czichon ve Gossweiler/Eichholtz tarafından, tamamen Mason'ın tezine yönelik dillendirilen temel sorular şöyle özetlenebilir: (1) Nasyonal Sosyalizm, Lenin'in tarif ettiği tekelci devlet kapitalizmi çağındaki emperyalizm biçiminden radikal bir sapmayı mı temsil ediyordu? (2) Mason'ın tarihsel açıdan benzersiz bir olgu olarak "siyasetin birincilliği" analizi, kapitalist yoğunlaşma çağında devletin tekelci sermayeyle bütünleştiğini anlayamamış mıydı? (3) Mason'ın, sanayinin 1936'ya kadar olan ekonomik ve siyasi nüfuzunu kaybettiğine yönelik özgün vurgusu, tekelci sermayenin "en gerici unsurlarını" içeren yeni bir oluşumun Nasyonal Sosyalizmin emperyalist politikaları üzerinde savaşın sonuna kadar belirleyici bir rol oynadığına dair kanıtlarla çelişmez miydi? (4) Nazizmin benzersiz bir olgu olduğunu öne süren Mason, Nazizmin sorumluluğunu taşıyan ve hâlen Almanya Federal Cumhuriyeti'nin politikaları üzerinde doğudan siyasi denetime sahip olan grupları alttan alta temize çıkarmıyor muydu?[41]

Eberhard Czichon "Der Primat der Industrie im Kartell der nationalsozialistischen Macht (Nasyonal Sosyalist İktidar Kartelinde Sanayinin Birincilliği)" makalesinde, Mason'ın analizinin onu "toplumsal yapının ekonomik öncelikleri" ile siyasi ve iktisadi alanda belirleyici ve denetleyici bir çıkar ortaya koyan finansal-sınai bir oligopolinin önemini inkâr etmeye mecbur bıraktığını savunmaktaydı. Nasyonal Sosyalizmin iktidarı ele geçirmesi bir "iktidar boşluğun-

40 A.g.e., 194.

41 Bkz. Eberhard Czichon, "Der Primat der Industrie im Kartell der nationalsozialistischen Macht", *Das Argument 47* (Temmuz 1968), 168-92; ve Dietrich Eichholtz ve Kurt Gossweiler, "Noch einmal: Politik und Wirtschaft 1933-1945", *Das Argument 47* (Temmuz 1968), 210-21.

dan" değil, Birinci Dünya Savaşı'nın sonuçlarını tersine çevirmeye yönelik mecburi bir yeniden silahlanma politikası talebinde birleşen elektrokimya sanayi ile demir-çelik sanayi arasındaki bilinçli bir anlaşmadan kaynaklanıyordu. İkincisi, 1936'da olan sanayi iktidarının parçalanması değil, oligopolideki "yeniden silahlanmayı özerk bir ekonomik temelde hızlandırma hedefini taşıyan" bir iktidar kaymasıydı.[42] Mason'ın "benzersizlik" argümanının tersine, Kurt Gossweiler/Dietrich Eichholtz faşist diktatörlük ile burjuva demokrasisinin "aynı toplumsal yapı ... tekelci devlet kapitalizmi üstündeki siyasi üstyapının sadece iki farklı biçimi" olduğunu söylüyorlardı.[43] Dolayısıyla Nazi döneminde oligarşiye hâkim olanlar, savaş sonrası dönemin "ekonomik taşıyıcılarıyla" tam olarak aynıydı.

Mason, Czichon'un tekellerin gerçek gücünü abarttığını ve toplumsal bütünlük perspektifini yitirerek devleti, toplumu ve siyaseti tekelci ekonominin "yan olgularına" indirgediğini iddia ediyordu. Tekelci devlet kapitalizmi kategorisi, bir toplumsal yapıyı ya da bir tahakküm biçimini tarihsel özgüllüğü içinde tanımlamak için fazla genel ve soyuttu. Czichon'un eleştirisinde bütün siyasal iktisat sisteminin yeniden üretimi ve korunması sorunu ele alınmadığına göre, tüm sorun devleti yönlendiren ve etkileyen tekelci gruplar arasındaki "iktidar ilişkilerine" indirgenmiş oluyordu. Sonuç olarak "metafizik bir inşayı pozitivist biçimde kanıtlama çabası" gibi metodolojik bir tehlike doğmaktaydı.[44] Büyük sermayenin Hitler'in

42 Czichon, "Industrie", 185.

43 Eichholtz/Gossweiler, "Politik und Wirschaft", 216.

44 Tim Mason, "Primat der Industrie? – Eine Erwiderung", *Das Argument 47* (Temmuz 1968), 193-209. Sovyetler'in/Doğu Almanya'nın Nasyonal Sosyalizm kavrayışının daha bütünlüklü bir eleştirisi, Eike Hennig tarafından bir dizi makaleyle yapılmıştır. Mason'ın vurguladığı noktalara ek olarak Hennig tekelci sermayeye yapılan vurgunun meşrulaştırıcı işlevine dikkat çekmiş ve bunun dikkati KPD'nin politikalarından uzaklaştırdığını söylemiştir. Bkz. Eike Hennig, "Industrie und Faschimus: Anmerkungen zur sowjetmarxistischen Interpretation", *Neue Politische Literatür 15: 3* (1970), 432-39; Eike Hennig, "Materialien zur Diskussion der Monopolgruppentheorie: Anmerkungen zur Kurt Gossweilers Grossbanken, Industriemonopole, Staat", *Neue Politische Literatür 18: 2* (1973), 170-93 ve Eike Hennig, "Monopolgruppentheorie in der DDR", *Leviathan: Zeitschrift für Sozialismus 1* (1973), 135-51.

politikalarına katıldığına dair ayrıntılı belgeler, bu yayılmanın onların planlı ihtiyaç ve çıkarlarından kaynaklandığına dair güçlü bir kanıt sunmuyordu. Son olarak, büyük sermayeyi Nasyonal Sosyalizme dair sorumluluklarından temize çıkardığı suçlamasına karşılık olarak Mason, onların işbirliğini ve Batı Almanya'da büyük sermayenin çıkarlarının siyaseti Nazi döneminde olduğundan daha fazla denetim altında tuttuğunu yadsımadığını söylemekteydi. Nazizm deneyimi egemen sınıfa siyasi iktidarı tamamen terk etmenin de tehlike arz ettiğini öğretmişti.

Mason'ın Doğu Almanya'nın tekelci grup teorisine yönelik incelikli eleştirisine rağmen ne o, ne de onu eleştirenler Nasyonal Sosyalizmin *neden* "sivil toplumun yenilenmesi için en uygun araç gibi göründüğü" sorusuna bir cevap verebilmişlerdir. Neden Naziler kapitalist yeniden üretim sürecini Cumhuriyetteki diğer bütün gruplardan daha başarılı bir biçimde güvenceye alabildiler? Marksist ve Marksist olmayan tarihçiler, en azından, Hitler'in iktidarı ele geçirmesinde büyük sermayenin oynadığı role işaret etseler de, iki grup da Nasyonal Sosyalist bir rejimde büyük sermayenin bazı sektörlerinin çıkarlarının toplumsal kökenlerine dair tatmin edici bir cevap sunamamışlardır. Eğer kapitalizmin genel krizine ancak siyasete öncelik tanınması çare olabilecek idiyse, neden Alman sanayisindeki gruplardan daha çoğu Hitler'e daha önce destek vermedi? Elbette krizin gittikçe artan ciddiliğine işaret edilebilir. Ancak bu soruları yanıtlamaya yönelik daha belirgin bir çaba, Alfred Sohn-Rethel'in 1937 ve 1941 arasında yazdığı, ama ancak son dönemde *Ökonomie und Klassenstruktur des deutschen Faschismus* (1970) başlığıyla yayınlanan yazılarında bulunabilir. Bu yazılar kısmen Sohn-Rethel'in Londra'daki sürgünü sırasında, Chamberlain'in yatıştırma politikasına karşı çıkan Winston Churchill'in etrafındaki grup için yazılmıştı.[45] Sohn-Rethel, Weimar Cumhuriyeti'nin son yıllarında ve Nazi yönetiminin

45 Alfred Sohn-Rethel, *Ökonomie und Klassenstruktur des deutschen Faschismus* (Frankfurt/M, 1973), 25.

ilk yıllarında Berlin'deki *Mitteleuropäischer Wirtschaftstag*'dan (MWT, Orta Avrupa Ekonomik Konseyi) Dr. Max Hahn'ın asistanlığını yürütüyordu. Bu konsey, Almanya'daki en önemli finansal ve ekonomik çıkar gruplarından bazıları için "stratejik bir merkezdi" ve üyeleri arasında önde gelen bütün şirketler ve finans grupları vardı: I. G. Farben, *Stahlverein* (Çelik Tröstü), elektrik sanayi, belirli bankalar ve büyük tarımsal çıkar grupları.[46] Aynı zamanda Sohn-Rethel, finans ve sanayi liderleri için özel bir siyasi ve ekonomik bülten olan *Deutsche Führerbriefe*'nin yayın kurulu üyesiydi ve Papen ile Nasyonal Sosyalistlerin ekonomi danışmanı Schacht'la da yakın ilişkileri vardı.[47]

"Marksist eğilimlerini" gizli tutan ve küçük bir direniş grubunun toplantılarına katılan Sohn-Rethel, bu kaynaklar aracılığıyla, Alman endüstrisindeki bölünmelerin ve siyasi grupların, "iktidar yapılarını" tarif etmenin ötesine geçerek Cumhuriyetin son yıllarında toplumsal yapıdaki çeşitli egemen grupların konumunu irdeleyecek bir analizi için malzeme toplamıştı. Sohn-Rethel'in yorumu açısından kritik olan, Alman sanayisinin Birinci Dünya Savaşı sonrasında rasyonelleştirilmesiyle sınai üretimde ortaya çıkan yapısal dönüşümün analizidir.[48] Bu yeni "üretim ekonomisi", tekelci yayılma ve teknikleşme eğilimini, emeğin giderek kamusallaştırılması ve "sabit maliyetini", birim maliyetinin düşmesini

46 A.g.e., 34-35. Sohn-Rethel bu yazıları daha önce yayınlamadığını, çünkü MWT ile ilgili elindeki bilgiler çoğunlukla kişisel konuşmalardan geldiği için bunları destekleyecek sağlam kanıtlar bulamadığını yazar. İkincisi, bu bilgiler kamusal akademik tartışmaya yönelik olmadıkları için referansları yoktur. Buna rağmen, çeşitli ekonomik gruplar arasındaki çeşitli çıkarlar ve gruplaşmalara dair tartışması, akademik literatürde geniş ölçüde kabul görmüştür.

47 *Deutsche Führerbriefe* 1928'de Dr. Franz Reuter ve Dr. Otto Mehnen tarafından kuruldu. "Büro Halın" ile aynı binada olan bülten, Czichon'un "sağcı Keynesçiler" dediği grubun yayın organıydı. Bkz. Czichon, *Wer verhalf Hitler*, 39 ve Sohn-Rethel, Ökonomie, 28.

48 Sohn-Rethel, *Ökonomie*, 41-55. Ayrıca bkz. Robert A. Brady, *The Rationalization Movement in German Industry: A Study in the Evolution of Modern Planning* (Berkeley, 1933); ve A.R.L. Gurland, "Technological Trends and Economic Structure under National Socialism", *Studies in Philosophy and Social Science 9* (1941), 226-63.

sağlayacak yüksek üretkenliği, kâr sağlayacak tam üretkenlik kapasitesi ihtiyacını ve üretim için gereken tamamen teknik asgari koşulları içeren kendi "iç mantığına" öncelik vermesiyle klasik piyasa ekonomisinden temel olarak farklılaşmaktaydı. Böylece, "1920'lerdeki rasyonelleşme rekabeti sırasında, artık talep ve piyasa tarafından değil, çağdaş iş sürecinin içsel 'zaman' ekonomisi ile düzenlenebilen sabit maliyete dayalı yeni bir üretim ekonomisi ortaya çıktı."[49] Ekonomik kriz sırasında üretim taleple beraber düşerken, birim maliyetleri geometrik olarak arttı. Bu, hiç kâr toplanamamasının yanı sıra, birikimsizleşmenin de hızla arttığı anlamına geliyordu. Varlığını sürdürebilmek için, yeni üretim ekonomisi piyasayla bağlarını koparmak zorunda kaldı. Sahici yeniden üretim değerlerinin yerini "yeniden üretime yönelmeyen değerler" –insan işgücünün veya üretim araçlarının yenilenmesine katkı yapmayan ürünler (silah, lüks mallar, kamu hizmetleri)– aldı.

Sohn-Rethel, "Zur Interessenlage der deutschen Industrie in der Krise (Kriz Sırasında Alman Sanayisinin Çıkarlarına Dair)" başlıklı yazısında, Alman sanayi çevrelerindeki bölünmelerin, yukarıda anlatılan durumdan kaynaklandığını gösterir. Dünya piyasa ekonomisini devam ettirmek isteyen firmalarla, bu piyasayı ortadan kaldırma vaadinde bulunan güçleri destekleyenler, Nazi-öncesi dönemde Alman sanayisindeki karşıt tarafları oluşturmuşlardı. İki grup ortaya çıkmıştı: krizin klasik bir piyasa deflasyonuyla aşılmasını isteyen Brüning tarafındakiler ile Hitler'e ve Almanya'nın dünya piyasasından kopmasına yönelen Harzburg tarafındakiler. Örneğin Siemens, Brüning tarafının sağlam bir destekçisiydi, zira Üçüncü Dünyadaki büyük ölçekli teknik işletmelerini finanse edecek kredileri sağlayan büyük güçlerle uluslararası işbirliğine muhtaçtı. Krizle "ekonomik araçlarla" baş edebilecek kadar güçlü olan Siemens, finansal zayıflıkları nedeniyle uzun vadeli piyasa olanaklarını Alman "iç pazarının" canlandırılmasına

49 Sohn-Rethel, 45.

–savaş ekonomisine– feda eden Harzburg destekçilerinden farklıydı. Krizin kötüleşmesiyle, "finansal olarak kendini döndürebilen" firmaların stratejileri giderek uygulanamaz hâle geldi ve Brüning tarzı bir çözüm giderek daha umutsuz görünmeye başladı. Bu koşullar, "Alman ekonomisinin iktisadi açıdan sağlam sektörlerinin siyasi olarak felç olduğu ve ancak iktisadi açıdan felç olmuş sektörlerin siyasi manevra alanı bulduğu" bir duruma yol açtı.[50] Dolayısıyla Harzburg destekçileri –Thyssen, Flick, Vögler, Schacht, Kirdorff ve Borsig– Doğu Alman kavrayışındaki gibi bir oligopol değillerdi; daha ziyade kapitalist piyasanın ortadan kaldırılmasının, kapitalizmin varlığını sürdürmesi için gereken bir önkoşul olduğu bir toplumsal yapıyı yansıtmaktaydılar. Bu, savaş üretiminin sona ermesiyle hâkim konumunu kaybeden demir-çelik sanayisinde görülebilir. Savaş sonrası dönemde elektrik endüstrisi, kimya endüstrisi ve diğer ağır sanayi dallarının yeni bir hegemonya oluşturmasıyla, demir-çelik endüstrisi tek alternatifin üretimi piyasadan bağımsızlaştıracak kararlı bir yeniden silahlanma politikası olduğunu düşündü. Dolayısıyla Nasyonal Sosyalizm, küresel kapitalist zincirin en güçlü değil, ulusal burjuvazinin en zayıf sektörlerince iktidara getirilen en zayıf halkasının bir ürünüydü.

Sohn-Rethel'in gözlemi, Max Hahn ve MWT'nin rolünün "otarşik" Harzburg tarafıyla "deflasyon yanlısı" Brüning tarafı arasındaki karşıtlığı aşmak için sınai çıkarları, büyük toprak sahiplerini ve orduyu yeni bir koalisyonda birleştirecek bir program yaratmak olduğu yönündeydi. Sohn-Rethel'in dediğine göre, 1932'nin sonlarına doğru Hahn bu yeni gruplaşmanın, özellikle de daha önce Harzburg tarafına muhalefet eden I.G. Farben'in yardımıyla gerçekleştiğini ilan etti. Böylece, "on dört günlük Schleiher rejiminin desteklerinden biri daha kopmuş" ve "tüm veya neredeyse tüm finans sermayesinin güçlü (*tragfähigen* –varlığını sürdürebilir) bir diktatörlük oluşturmasının" yolu açılmış-

50 A.g.e., 69.

tı.[51] Sohn-Rethel MWT'nin rolünü abartmış olabilir; ama Hitler-Papen hükümetinin arifesinde finans ve sanayi sermayesinin başat grupları arasında bir karar birliğine ulaşıldığı bilinmektedir.[52] Belge olmadan MWT'nin bu koalisyonun oluşmasındaki önemini tartmak mümkün değildir. Gelgelelim, argümanının bu kısmıyla ilgili kuşkumuz, Sohn-Rethel'in Brüning'den vazgeçilmesine yol açan duruma dair analizinin değerini azaltmaz. Ancak, tetikleyici etkenin ne olduğuna dair hâkim görüş, Schleicher'in "sosyaliste benzer" iktisadi programına yönelik korkunun oydaşmayı doğurduğudur.[53]

Her durumda Sohn-Rethel'in analizi, Nazilerin burjuva çıkarlarının hizmetkârı olduğu şeklinde anlaşılmamalıdır. Hahn'ın tarım bakanı Darré hakkındaki yorumunda ironik bir yan vardır: "Bizim politikamızı takip edecek, ama ne yaptığını bilmeyecek."[54] Ortada olan bir paradokstur: rejime karşı burjuva bir muhalefet, ilk başta bu durumu yaratan felç hâlinin geri dönemsine neden olacaktı. Nazilere göre "çıkarların özdeşliği", burjuva çıkarlarını Nazi politikalarına bağlayan yayılmacı ro-

51 A.g.e., 94.

52 G. W. F. Hallgarten, ağır sanayinin, özellikle de *Vereinigten Stahlwerke* (Birleşik Çelik İşletmeleri) şirketinin Schleicher tarafından olası bir kamusallaştırılma korkusunun, Papen'i destekleyen sanayicilerin Hitler'i destekleyen küçük bir sanayici grubuyla uzlaşmasına neden olduğunu söyler. Bkz. G. W. F. Hallgarten, *Hitler, Reichswehr und Industrie: zur Geschichte der Jahre 1918–1933* (Frankfurt/M, 1955), 116. Czichon da bu görüşü kabul eder, ancak bunun "iki finansal-tekelci grup arasındaki bir uzlaşma olmadığını, daha ziyade 'sağcı Keynesçilerin' Nazi-taraftarı sanayicilere ve onların hedeflerine boyun eğmesi olduğunu" söyler. Bkz. Czichon, *Wer verhalf Hitler*, 52. Hem Hallgarten'ın hem de Czizhon'un bulgularının eleştirel bir analizi şu çalışmalarda bulunabilir: Henry Ashby Turner Jr., "Big Business and the Rise of Hitler", *American Historical Review 75: 1* (Ekim 1969), 56-70 ve Ernst Nolte, "Big Business and German Politics: A Comment", *American Historical Review 75:1* (Ekim 1969), 71-78.

53 Ancak H. A. Turner, bu birlik varsayımının asla yeterli ölçüde belgelenmediğini ve büyük sermayenin gözünde Hitler-Papen kabinesinin "Nazi diktatörlüğünün ilerleyişini değil, Schleicher'in düşüşünü ve güvenilir Papen'in dönüşünü ifade ettiğini" söyler. Bkz. Turner, "Big Business", 68.

54 Sohn-Rethel, *Ökonomie*, 97.

tayla pekiştirilmişti. Mason gibi Sohn-Rethel de 1936'yı sanayi çıkarlarının devlet diktatörlüğüne boyun eğdiği tarih olarak görür. Ancak Sohn-Rethel, Nazi yayılmacılığının nedenlerinin kaotik politikalarının "irrasyonellliğinde" değil, asıl iktisadi programının mantığında yattığını düşünür. "Nasyonal Sosyalizm artık değeri zorla yükselterek kâr oranının düşme eğiliminin üstesinden geldi." Reel ücretleri düşürüp emek zamanını arttırarak "göreli artık değer üretiminden mutlak artı değer üretimine geçti". Bu şekilde birikim oranı artırıldı ve tüketim oranı düşürüldü.[55] Sonuç, değeri devlete satışında gerçekleşen bir artık değer ürünü oldu.[56] Nazi rejimi siyasi ve iktisadi nedenlerden dolayı silahlanmaya mecburdu, dolayısıyla da ürünü tüketme –ithalat, yayılma ve nihayet savaş alanını büyütme– zorunluluğuyla da karşı karşıyaydı. Bu, Walter Benjamin'in faşizmin, yani "kısa vadede kendi ürününün tek tüketicisi olmayı vadeden üreticinin sfenks-çehresi" dediği şeydi.[57]

Sonuçlarını destekleyen belgelerden yoksun olmasına rağmen Sohn-Rethel'in yazıları, Mason'ın 1968'deki makalesiyle başlayan "ekonominin siyasallaşması ve siyasetin ekonomileşmesi" tartışmasına önemli bir katkı yapmıştır. Nasyonal Sosyalizmde ekonomi ve toplumsal yapı üzerine, eleştirel bir Marksist metodolojiyi en güncel belgelerle ve akademik yazınla birleştiren tamamlanmış bir analizin yokluğuna rağmen, burada bahsedilen katkılar böyle bir analizin geliştirilmesi için elzemdir.[58]

---

55 Neumann bu artan sömürü oranını belgelemiştir. Bkz. Neumann, *Behemoth*, 431-36.

56 A.g.e., 175.

57 Benjamin, "Theorien", 136.

58 Şu çalışma önemli bir araştırma aracı sunar: Eike Hennig, *Thesen zur deutschen Sozial- und Wirtschaftgeschichte 1933 bis 1938* (Frankfurt/M, 1973). Hennig Nazi döneminin iktisadi ve toplumsal tarihi üzerine büyük miktarda literatür toplamış ve eleştirel bir biçimde değerlendirmiştir.

Genel Bir Faşizm Tanımına Doğru

1970'lerde faşizme dair Marksist tartışmaların kapsamı, sadece Nasyonal Sosyalizm için değil, diğer "faşizmler" için de geçerli olacak analitik bir faşizm tanımının nasıl yapılabileceği sorusuna kadar genişledi. Bu tanım için elzem olan şey, faşizm ile diğer otoriter devlet biçimleri arasında belirgin bir ayrım yapmanın yanı sıra, faşizmin toplumsal işlevini tarihsel-özgül görünümlerinden ayrıştırabilmesiydi. Bu bağlamda Reinhard Kühnl'ün çalışmaları son derece önemlidir. Kühnl olgunun karmaşıklığına uygun bir faşizm tanımı geliştirmeyi hedefleyen bir dizi çalışma yapmıştır: Nasyonal Sosyalizmin Sol Kanadı ve "ikinci devrimin" bastırılışı üzerine bir çalışma olan *Die nationalsozialistische Linke* (1966); Nazizmin Batı Alman basınında nasıl ele alındığı üzerine *Das Dritte Reich in der Presse der Bundesrepublik* (1966); Weimar ve Bonn Cumhuriyetleri'nin bir değerlendirmesi olan *Deutschland zwischen Demokratie und Faschismus* (1969) ve burjuva liberalizminin gelişimi, örgütlü kapitalizme dönüşümü ve çağdaş dönemde faşizmin ve neoliberalizmin ortaya çıkışı ve gelişimi üzerine analitik bir inceleme olan *Formen bürgerlicher Herrschaft – Liberalismus-Faschismus* (1971).[59] Kühnl'ün çalışmaları bir bütün olarak faşizmin Batı Almanya'daki ilk Marksist analizini oluşturur: her şeyden önce bir hareket olarak faşizm ile iktidardaki faşizm arasında bir ayrım yapan ve faşist tahakkümün çeşitli biçim ve tekniklerini göz önüne alan eleştirel bir yeniden tanımlama çabasına girişmiş bir analiz.

Faşist hareketlerin kitlesel niteliği, 1930'lar ve 1940'lardaki hem ortodoks hem de ortodoks olmayan Marksist yaklaşımlarca ikincil olarak değerlendirilmiş ve hatta göz ardı edilmiş olmasına rağmen, Kühnl'e göre bu veçhe merkezî bir öneme sahiptir. Faşist hareketler Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra neredeyse tüm Avrupa ülkelerinde, hem kapitalizme hem de Marksist sosyalizme karşı muhafazakâr ve devrimci protestolar şeklinde ortaya çıkmıştı.

59 Ayrıca bkz. Reinhard Kühnl, R. Rilling, Ch. Sager, *Die NPD: Struktur, Ideologie und Funktion einer neofaschistischen Partei* (Frankfurt/M, 1969).

Bu hareketler büyük ölçüde proleterleşmiş kırsal işçilerin orta tabakasından, genç işsizlerden ve daha önemlisi "serbest profesyonellerden" –küçük ve orta düzey beyaz yakalı işçiler ve memurlar, doktorlar, avukatlar ve akademik gençlikten– oluşan bir "yeni orta tabaka" tarafından desteklenmekteydi.[60] Ancak işçi sınıfının çoğunluğu, özellikle de sendikalarda ve sosyalist hareketlerde örgütlü olan kısmı, genellikle bu hareketlerden etkilenmeye çok da açık değillerdi. Bu faşist hareketler onları takip edenlerin mevcut düzenden rahatsızlığını dile getirdikleri ölçüde, faşist ideoloji kapitalizmin etkisine karşı sahici bir isyanı açığa vuran önemli bir toplumsal ve psikolojik baş etme mekanizmasıydı.[61]

Kühnl'ün analizi, bir hareket olarak faşizmin, onu iktidara taşıyan şartlardan net bir biçimde ayrıştırılması gerektiğini vurgulamaktaydı. Faşizm başarıya ulaştığında, takipçilerinin çıkarlarını değil, nihai olarak ona destek verenlerin –toplumsal ve iktisadi üst sınıfların– çıkarlarını savunmuştu.[62] Faşizmin başarısı Almanya ve İtalya'nın kendilerine has tarihsel gelişimlerinden –ekonomik krizden çıkamayan geleneksel burjuva partilerinin hızla azalan destekçilerini içine alan popüler kitle hareketlerinin artmasından ve güçlü olan ama anında bir devrim gerçekleştiremeyecek devrimci sosyalist partilerin oluşturduğu dolaylı tehditten– kaynaklanır. Dolayısıyla faşist hareket, kendi örgütlenme sistemi ve kitle desteği olan "bağımsız bir iktidar faktörüdür". Aynı zamanda, faşizm egemen iktisadi sınıfla bir *ittifak* kurarak onlara özerk işçi örgütlerinin ortadan kaldırılmasından ve burjuva demokrasisinin yıkılmasından anlık yararlar görecekleri sözünü verir. Ayrıca

60 Reinhard Kühnl, *Formen bürgerlicher Herrschaft – Liberalismus-Faschismus* (Hamburg, 1971), 83.

61 Faşizmin bir hareket olma niteliğine odaklanan diğer bir Marksist analiz için bkz. Wilhelm Alff, *Der Begriff Faschismus und andere Aufsätze zur Zeitgeschichte* (Frankfurt/M, 1971).

62 Reinhard Kühnl, "Probleme einer Theroie über den internationalen Faschismus", *Politische Viertaljahreschrift*, özel sayı 2 (1971). İngilizce çevirisi için "Problems of an International Theory of Fascism", *International Journal of Politics 2: 4* (Kış 1972-73), 51.

itibarsızlaşmış demokrasinin oluşturamadığı bir kitlesel taban ve meşruiyet sağlar. İttifakı pekiştiren temel bileşenler şunlardır: güçlü bir devlet vaadi, yeniden silahlanma yoluyla ekonomik krizi aşma potansiyeli ve askerî-yayılmacı bir dış politika.

Kühnl'ün ittifak fikrine temel oluşturan şey, faşist hareketin koalisyondaki hegemonyasıdır. Üst sınıf, devletin bağımsızlığını kabul etmiş olsa da, hatalı bir biçimde kendisinin belirleyici bir denetim uygulayabileceğini varsaydı. Aslında faşizm, itiraz edilmesi pek de mümkün olmayan büyük bir serbestliğe sahipti.[63] Bu, faşizmin müttefiklerinin etkisinden –sermayeden veya eski savaş öncesi ordudan, bürokrasiden veya kiliseden– azade olduğu anlamına gelmez. Faşist yürütme erki mutlak değildi. Daha ziyade, sistem içindeki –örneğin sınai gruplar arasındaki, bürokrasideki veya parti ve devlet arasındaki– karmaşık bir iktidar mücadelesi ağına etkili bir şekilde aracılık etti. İttifak bir kere kurulduktan sonra, ilk adım başta hareketin bir parçasını oluşturan tekel-karşıtı grupları dağıtmak oldu. Olası çatışmalar terörle, propaganda tekeliyle, saldırganlığın kanalize edilmesiyle ve hepsinden öte meşruiyeti kurumsallaştıran ve faşist partinin ittifaktaki hegemonyasını güvenceye alan örgütlerle engellendi.

Kısacası, "faşizm, kapitalizme burjuva demokrasisi aracılığıyla sahip olamadığı kitlesel tabanı geri kazandırır. Bunun karşılığında üst sınıflar devleti, iktisadi ve askerî aygıtları faşistlerin kullanımına sunar ve bunların yardımıyla içeride parti diktatörlüğü kurulurken dışarıda yayılmacılık devam ettirilebilir. Bu hedefler hem faşist hareketin tahayyülüne hem de üst sınıfların çıkarına uygundur."[64] Bu hiçbir şekilde faşizmin üst sınıfların aracı gibi işlev gördüğünü ifade etmez. Kühnl'e göre faşizmin sadece toplumsal işlevine bakan bir analiz, faşizmi bir bütünlük olarak anlamaya yetmez. "Bu bakış açısına göre," der Kühnl, "faşizm burjuva ta-

63 Kühnl, *Formen*, 122-28.

64 A.g.e., 134.

hakkümünün diğer biçimlerinden hiçbir şekilde ayrıştırılamaz."[65] Aynı zamanda Nolte'nin, iktidardaki faşizmin işlevini göz önüne almayan fenomenolojik tanımını da eleştirir.[66] Faşizmin özgüllüğünün anahtarı kendine has toplumsal biçiminde ve içinden çıktığı koşullarda yatmaktadır.

Bu bağlamda Kühnl, faşist tahakküm sistemlerinin beş temel niteliğini tespit ederek bunları kapsamlı bir tanımlama olarak sunar: (1) faşizmin toplumsal işlevi bir kriz hâlinde kapitalist sistemin devamını sağlamaktır; (2) terörist tahakküm yöntemlerinin kullanılması ve muhalif güçlerin tasfiye edilmesi sisteme esastır; (3) büyük nüfus gruplarını içermeye çalışan ve kitlesel bir bütünleşme ve manipülasyon aracı gibi işleyen bir kitle hareketinden oluşur; (4) kitleler *Volk* topluluğunun ideolojisine ve hem iç hem de dış düşmanların varlığının zorunlu kıldığı kayıtsız şartsız dayanışmaya tabidirler; (5) sistem, komşu halklara yönelik emperyalist bir yayılma ve tabi kılma politikasının siyasi ve askerî önkoşullarını üretir.[67] Bu tanım, kapitalist sistem ne kadar gelişkinse, bu yapısal bileşenlerin o kadar belirgin olacağını varsayar –tüm faşist sistemlerin en gelişkini olan Almanya'daki durum da budur.[68]

Kühnl'ün temel kaygılarından biri "faşizm" teriminin, ayrım gözetmeyen bir siyasi suiistimale indirgenmesi olmuştur. Dolayısıyla terimin, sadece bu tanımın içerdiği niteliklerin hepsini veya en azından çoğunu sergileyen rejimler için kullanılmasına dikkat etmiştir. Diğer baskıcı, otoriter veya diktatör rejimler, bazı açılardan, özellikle de toplumsal işlevleri açısından faşizme benzeseler de, faşist olarak nitelendirilemezler. "Örneğin, Latin Amerika'da feodal üst sınıfların oluşturduğu diktatörlükler ta-

65 Reinhard Kühnl, "Probleme der Interpretation des deutschen Faschismus", *Das Argument 58* (Ağustos 1970), 278.

66 Kühnl, "Problems of a Theory", 51.

67 Kühnl, *Formen*, 130. Ayrıca bkz. Reinhard Kühnl, "Faschismus – Versuch einer Begriffsbestimmung", *Deutschland zwischen Demokratie und Faschismus* (Münih, 1969), 143-64.

68 Kühnl, "Begriffsbestimmung", 151.

hakkümlerini tamamen yürütme aygıtına dayandırırlar, yani askerin, polisin ve bürokrasinin yardımıyla sürdürülürler; oysa faşizm, kitlesel bir tabana dayanan bir örgütlenme sistemini yönetir."[69] Dolayısıyla sadece gelişmiş kapitalist devletler, kendi liderine sahip özerk bir faşist kitle hareketinin ortaya çıkması için gerekli koşulları sağlayabilir –egemen toplumsal sınıf, bu hareketle ittifak kuracak, ancak faşist hareket bu sınıfa tabi olmayacaktır. Kühnl'e göre İspanya, Portekiz ve Avusturya'daki iki savaş arası diktatörlükler bile tam olarak faşist diye nitelendirilemezler, zira yönetim sistemleri geleneksel gerici güçlere ve sadece çok zayıf "hareketlere" dayalıdır. Sadece Almanya, İtalya, Fransa, Belçika, İskandinav ülkeleri, İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri gerçekten faşist hareketler barındırmışlardır. Ayrıca Kühnl, Nolte'nin faşizmi sadece iki savaş arası döneme özgü tamamen "dönemsel" bir olgu olarak tanımlamasını da kabul etmez. Ona göre bu tez, sadece Avrupa'da değil, dünyanın başka yerlerinde de faşizmin veya yarı-faşist hareketlerin olası yeniden doğuşuna yönelik işaretleri görmezden gelir.[70]

Kühnl'ün faşizm tanımı hem ortodoks hem de ortodoks olmayan Marksist anlatımlarda bulunandan daha karmaşık ve daha kapsamlı bir ifade teşkil eder. Ancak aynı zamanda, bir faşizm teorisinin merkezî sorunları Kühnl'ün çalışmasında da çözülmemiştir –bu çalışma önemine rağmen ancak bir ilk adım olarak görülmelidir. Kühnl'ü eleştirenler, bir ölçüde haklı olarak çalışmanın bir dizi sorunlu yönüne işaret etmişlerdir: analitik olmaktan çok şekilsel ve betimsel kategorilerine[71]; iktidarı ele geçirememiş faşist hareketlere dair desteklenmemiş savlara ve yetersiz değerlendirmelere[72]; somut

69 Kühnl, *Formen*, 156.

70 Kühnl, "International Fascism", 76.

71 Bkz. Reinhard Opitz, "Fragen der Faschismusdiskussion: Zu Reinhard Kühnls Bestimmung der Faschismusbegriffs", *Das Argument 58* (Ağustos, 1970), 280-91.

72 Wolfgang Schieder, "Faschismus und kein Ende?", *Neue Politische Literatur 15: 2* (1970), 185-87.

sosyoekonomik analizin eksikliğine[73] ve Nolte'nin haksız eleştirisine göre, bilimsellik yerine "siyasi broşürcülüğüne".[74] Başka sorunlar da vardır. İki başat yorumlama çalışması neredeyse tamamen ikincil kaynaklara dayanır ve yeterli ölçüde İtalyanca kaynak içermez. Orta sınıf desteği faşist tarzdaki hareketler için merkezi önemdeydi, ama zorunlu olarak evrensel değildi –Peronizm'deki, belli Avrupalı hareketlerdeki ve yakın dönemde Amerika'daki Wallace hareketindeki işçi sınıfı öğelerden de anlaşılabileceği gibi. Dahası, Kühnl'ün faşizmi egemen sınıf ve faşist hareketler arasında bir ittifak olarak gören temel kavrayışı, siyasetin belirleyiciliği tartışmasının ortaya koyduğu sorunları yeterince açıklamaz. Aslında, Kühnl'ün bir orta yol tutturduğu söylenebilir –burjuvazinin etkisini ve faşist siyasetin burjuva içeriğini göz ardı etmez; ama aynı zamanda hareketin ve partinin ittifakta baskın olduğunu da iddia eder. Bu tavır, asıl meseleye yeterince odaklanmaksızın hem Mason'ın argümanının hem de Doğu Alman argümanların öğelerini bütünleştirir.

Frankfurtlu sosyolog Manfred Clemenz, *Gesellschaftlische Ursprünge des Faschismus* (1972) başlıklı derlemesinde, daha sistematik bir metodolojik çerçeve içinde eleştirel bir faşizm tanımı geliştirmeye çalışır. Clemenz'e göre faşizmin genel ekonomik ve toplumsal temellerini belirlemekle sınırlı kalan Marksist faşizm teorileri, faşizmin genel ortaya çıkış koşullarını açıklarken neden sadece birkaç kapitalist ülkede başarıya ulaştığını açıklayamama ikilemiyle karşı karşıya kalmaktadır. Faşizmin kökenlerine dair bir teorinin görevi, pek çok yapısal momentten –ekonomik, toplumsal, ideolojik ve psikolojik– oluşan karmaşık bir dolayımı göz önüne alan karşılaştırmalı uluslararası bir analizi zorunlu kılar. Kısaca, Clemenz böyle bir teorinin faşizm öncesi bir toplumsal yapının somut bütünlüğü-

73 *Formen burgerlicher Herrschaft*'ın eleştirisi, M. Tjaden-Steinhauer ve K.H. Tjaden, *Das Argument 75* (özel sayı), 305-06.

74 Nolte'nin nihayetinde temelsiz olan argümanları şu çalışmasındadır: *Universitätsinstitut oder Parteihochschule?* (Köln, 1971). Nolte'nin, Kühnl'ün Marburg'daki *Habilitation*'unu engelleme çabalarına dair bir tartışma için bkz. Kramer, "Giriş", 14.

nü ve bu bütünlüğün açık faşizme dönüşmesinin koşullarını açıklaması gerektiğini öne sürer.[75] Böylece Clemenz, kapsamını faşist devletin rolüyle değil, faşizmin toplumsal kökenleriyle sınırlandırır. Kitabın büyük bir kısmı geniş bir sosyolojik ve tarihsel literatürün (Kornhauser, Dahrendorf, Parsons, Lipset, Bracher ve diğerlerinin çalışmalarının) "içeriden eleştirisine" ayrılmış olsa da, karşı-devrim ve "kaybedilen devrim"in toplumsal uzanımları sorunuyla ilgili Marksist literatüre odaklanan birkaç bölüm de vardır.

Kitabın ana bölümünü oluşturan "Versuch einer Begrifsbestimmung des Faschismus (Faşizmin Kavramsal Bir Tanımına Doğru)" makalesinde Clemenz, eleştirel bir faşizm teorisinin barındırması gereken üç genel kategori tarif eder: faşizmin ortaya çıkışının analizi, işlevsel bir boyut ve fenomenolojik bir analiz. Bu boyutları daha sistematik olarak birbirinden ayırmanın önemi her yaklaşımın sınırlılıklarında görülebilir. Doğu Alman yazarların faşizm teorisi gibi tamamen işlevsel bir tanım, faşizm ve diğer burjuva hegemonyası biçimleri arasında yeterli bir ayrım yapmaya izin vermez. Bracher'inki gibi tamamen tarihsel bir araştırma "dönemsel" olana ve faşizmin benzersiz görünümüne mahkûmdur ve faşizmin olası yeniden doğuşunun ve diğer ileri kapitalist ülkelerdeki yapısal benzerliklerin tartışılmasını engeller. Nolte'ninki gibi yalnızca fenomenolojik bir bakış ise, sadece faşizmin kendine dair algısına ve dışarıya kendisini gösterme biçimine odaklanır ve toplumun gerçek dönüşümünü hedefleyen kitle hareketlerinde olduğu gibi işlevsel yönler göz ardı edildiğinde kafa karıştırıcı olabilir.

Clemenz, bütün bu boyutların genel kriterlerini oluşturarak çalışmasını sürdürür, özellikle de faşizmin tarihsel doğuşuna eğilir. Clemenz'e göre faşizmin ortaya çıkışının önkoşullarında belirli yapısal sınırlılıklar vardır. Bunların arasında, proleter bir devrimin yenilgisi bulunur –bu yenilgi, işçi sınıfı hareketi ile sermayenin önde gelen sektörleri arasındaki güç dağılımında "dengeye" doğru

75 Manfred Clemenz, *Gesellschaftlische Ursprünge des Faschismus* (Frankfurt/M, 1972), 20.

bir kaymaya neden olur. Bu kayma sermayenin orduyla bir koalisyona yönelmesine yol açar. İkincisi, karşı-devrimin biçimi orta sınıfın oynadığı siyasi role bağlıdır –bu rol de tarihsel duruma ve belirli bir ülkedeki ekonomik ve toplumsal gelişme düzeyine bağlıdır. Her halükârda, orta sınıfın geleneksel burjuvaziye ve proleter siyasi örgütlere yabancılaşarak radikalleşmesi, faşist bir hareketin ortaya çıkmasının anahtarıdır. Üçüncüsü, "tamamlanmamış" bir burjuva devriminin tarihsel etkisi ve sonuç olarak feodal ve burjuva-öncesi öğelerin güçlü toplumsal konumlarda varlığını sürdürmesi de önemlidir ve nihayetinde bazı belirlenmemiş "başka etkenler", mesela ekonomik kriz veya savaştaki ulusal bir yenilgi, nihai burjuva-faşist koalisyonu pekiştirmeye hizmet eder.[76]

Faşizmin işlevsel veçheleri arasında Clemenz şunları sayar: proletaryanın iktisadi ve siyasi olarak baskı altına alınması, orta tabakanın parti ve devlet örgütleri aracılığıyla disiplin altına alınması ve ekonomik krizi yeniden silahlanma yoluyla ve kapitalist birikimi artıracak başka yollarla aşmak için bir program geliştirilmesi. Fenomenolojik veçheler arasında ise Clemenz şunlardan bahseder: hiyerarşik bir askeri veya paramiliter örgüt, anti-liberal, anti-komünist ve anti-hümanist bir siyasi doktrin, Führer'in ve parti örgütünün öncelikli olmasının yanı sıra eski oligarşinin etkisinin ve konumunun da güvenceye alınması ve son olarak, sistematik bir zor ve terör kullanımı.[77]

Clemenz'in tezi, Kühnl'ün ilk tanımını genişleterek faşizmi bütünlüğü içinde kavramaya çalışır. Ama Clemenz'in tanımında da bir dizi sorun vardır. Tarihsel, işlevsel ve fenomenolojik boyutları şekilsel bir biçimde ayırması, bu boyutlar arasındaki bağlantıların geliştirilebileceği anda sona erer. Faşizmin diyalektik bir kavrayışının kategorilerini oluşturma projesi, geleneksel siyaset biliminin diyalektik olmayan "tipolojisine" benzer, oldukça şematik bir kate-

76 A.g.e., 206-30. Benzer bir argüman için Quentin Hoare, "What is Fascism", *New Left Review 20* (1963), 110.

77 A.g.e., 230.

gorizasyonla sonuçlanır. Faşizmin veçheleri arasında katı kategorik ayrımların oluşturulması, faydalı olsa da, Clemenz'in başta analiziyle ulaşmayı hedeflediği "teşhis değerine" erişemez. Clemenz'in faşizmin olası yeniden doğuşu için öngörü gücü olan bir şema oluşturma çabası nihayetinde başarısız olmuştur. Bu başarısızlık, bazı yapısal benzerliklere rağmen, faşizmin ortaya çıktığı özgül tarihsel zemin olarak Orta Avrupa'daki iki savaş arası döneme işaret eden bir dizi koşulu temel alarak tahmin yürüttüğü ölçüde açığa çıkar. Aslında hem Kühnl hem de Clemenz tam olarak faşizmin "dönemsel" karakterini reddetmeyi hedeflemelerine rağmen, yaptıkları yorumlar bu karakteri doğrulamıştır. İkisi de faşizmin bu sonucu destekleyen öğelerine yeterli ilgi göstermez –özellikle de fenomenolojik veçhelerine: örgütlenme biçimlerine, ideolojisine ve kültüre. Mihaly Vajda'nın yakın bir tarihte öne sürdüğü gibi, bir faşizm kavrayışı Avrupa'nın 1920 ve 1930'lardaki tikelliklerini bir kenara bırakamaz.[78] Faşizmin, tam da Orta Avrupa'daki gelişmelerin bir ürünü olarak edindiği özgül niteliğe bakıldığında ileri kapitalizmde devlet ve toplum ilişkisindeki daha genel yapısal dönüşümde üstlendiği işleve dair ipuçları ortaya çıkmaktadır. Bu açıdan önemli olan, faşizmin devlet ve toplum diyalektiği ile ilgili özsel bir şeyi açığa çıkarmasıdır; bu diyalektik eski tahakküm biçimlerine geri dönmek yerine, her zaman belirli bir tarihsel anın taleplerini karşılayan yeni biçimler yaratır. Bu noktada Mason'ın faşizmin benzersiz niteliği ile ilgili argümanı dikkate değerdir. Hem Mason hem de Sohn-Rethel siyasetin, Almanya'da sivil toplumun tamamen çözülmesinden kaynaklanan mutlak belirleyiciliğine işaret ederler –bu çözülme hem kapsamı hem de görünümü açısından benzersizdir. Aynı zamanda, Kühnl'ün vurguladığı faşist hareketlerin kitlesel niteliği ve Clemenz'in tezindeki toplumsal güç dengesindeki belirleyici bir kaymanın önemi de, bir faşizm teorisinin merkezî öğeleri olarak işin içine katılmalıdır.

78 Mihaly Vajda, "Crisis and the Way Out: The Rise of Fascism in Italy and Germany", *Telos 12* (Yaz 1972), 3-36.

Gerekli olan, faşizmin dönemsel ve tarihsel açıdan sınırlı niteliğini, geç kapitalizmde "sivil toplumun yeniden siyasallaşmasına" yönelik genel eğilimle paylaştığı veçhelerden ayıran bir analizdir. Bu eğilim –siyasal denetim ve örgütlenmenin sivil topluma doğru yayılması– faşizmde siyasetin *mutlak* birincilliğinin niteliksel farkını yakından takip eder. İleri kapitalizm, Kühnl ve Clemenz'in tarif ettiği özerk faşist hareketlerin ortaya çıkmasını engellemek için, faşizmi doğuran krizin aynısına bir tepki olarak siyasete kalıcı ancak *göreli* bir belirleyicilik tanımıştır.

Şüphesiz ki faşizm modern bir olgudur. Bu her şeyden önce bugün, savaş sonrası ileri kapitalizmde, liberal demokrasi bağlamında da olsa, evrensel olarak ortaya çıkan devlet ve toplum ilişkisindeki dönüşümde görünür hale gelmiştir. Faşizmde benzersiz olan öğelerin çoğunun, sonuçta daha kalıcı bir yapısal dönüşüme yol açacak bir kapitalizm krizine yönelik tepkinin veçhelerini oluşturan, Orta Avrupa'ya özgü koşullara verilen tikel, aşırı ve tarihsel olarak özgül bir karşılık olduğunun farkına varmak önemlidir. Belki de faşizmin neden ideolojisinde geçmişe, toplumu tüm yönleriyle kapsamlı olarak örgütlerken ise geleceğe baktığını bu durum açıklayabilir. Görünürde ayrı olan bu iki momenti –faşizmin teknolojik ve siyasi modernizmi ile ideolojik gelenekselliğini– kavrayamayan faşizm teorileri eksiktir.

Dolayısıyla bir faşizm analizi, bugünün bakış açısını kullanmak zorundadır. Savaş sonrası kapitalizmin toplumsal yapısı ile faşizmin toplumsal yapısı arasındaki paralellikler şans eseri değildir. Bu sadece piyasa ekonomisinin planlama, koordinasyon ve denetim çabalarına gittikçe daha açık biçimde tabi kılınması açısından geçerli değildir. Sendikaların sistemle bütünleştirilmesine veya tahakküm altına alınmasına da indirgenemez. Kamusal alanı oluşturan tüm hatlarda, bilinç yönetimi modern toplumsal tahakküm biçimlerinin vazgeçilmez bir yönü hâline gelmiştir. Bu nedenle Jürgen Habermas'ın burjuva kamusal alanının çöküşüne dair analizi, bir faşizm kavrayışı için elzemdir. Habermas, daha

önce özel bireylerin toplumsal ihtiyaçlarını ifade eden kamusal alanın, devlet kurumlarının ve örgütlü toplumsal çıkarların sivil toplumda bağımsız kamusal ifade biçimlerinin ortaya çıkmasını engellediği bir "yeniden siyasallaşmış toplumsal alana" dönüşmesine işaret eder.[79] Daha önce devlet ve toplum arasında duran alanın, ikisinin de birleşmiş çıkarlarının üretilmiş ve idare edilen bir uzanımına dönüşerek çöküşüne yol açan yapısal dönüşümler, aslında faşizmde bu alanın *mutlak* olarak yok edilmesinin burjuva demokrasisindeki karşılığıdır.[80] Kamusal alan kavramı aynı zamanda faşist ideolojinin toplumsal işlevini anlamak açısından da önemlidir. Oskar Negt ve Alexander Kluge'nin de ifade ettiği gibi, faşizm kitle mobilizasyonuna dayanan, gerçek ihtiyaçların sözde bir *Volk* topluluğuna kanalize edildiği ve kültürün kendi kendini meşrulaştıran mitler ve semboller aracılığıyla manipüle edildiği bir niteliğe sahipti –faşist hareketin ve devletin hegemonyası böyle güvenceye alınmaktaydı. Kamusal alanın "irrasyonel" bir dünya görüşüne hizmet eden bu rasyonel örgütlenişi, faşizmin eski burjuva kamusal alanla beraber daha çağdaş oluşumlara da -boş zamanın doğrudan bilincin kendisine yönelen bir üretim tarzı aracılığıyla "ikincil bir sömürü" alanı olarak örgütlenmesine– meydan okuyan merkezî bir veçhesidir. Toplumsal ihtiyaçların ifade edilmesinin engellenmesi, ileri kapitalist toplumun merkezî bir niteliğidir. Bu durumda faşizm, savaş sonrası kapitalizmi gibi, geleneksel kamusal ve özel toplumsallaşma araçlarına desteğini ilan ederken, bir taraftan da tüm aygıtlarını onların üstesinden gelmeye ve hâlâ koruduğu kendiliğindenliği ortadan kaldırmaya adar.[81]

79 Jürgen Habermas, *Strukturwandel der Öffentlichhkeit* (Neuwied ve Berlin, 1962), 211-13.

80 Bkz. Rainer Kretschmer ve Helmut Koch, "Der Propagandaapparat des NS-Staates", *Das Argument 58* (Ağustos 1970), 305-21.

81 Oskar Negt ve Alexander Kluge, *Öffentlichkeit und Erfahrung: Zur Organisationanalyse von bürgerlicher und proletarischer Öffentlichkeit* (Frankfurt/M, 1972), 278,300.

Siyasal denetim, faşizmde de ileri kapitalizmde de ekonomik güç bloklarının devletle kurdukları araçsal ilişkiye indirgenemez. Kapitalist üretim ve yeniden üretimi sürdürebilmek için modern devlet toplumun tüm alanlarına müdahale etmiş ve aynı zamanda faşizmdeki siyasetin *mutlak* birincilliğinden kaçınan bir *göreli* özerkliği korumuştur.[82] Bütünün toplumsal karakteriyle özel el koyma sistemi arasındaki çelişkiyi kontrol altında tutabilmek için devlet, bir bütün olarak sermayenin sistematik çıkarlarını temsil etmek amacıyla bireysel kapitalist çıkarlara mesafe almıştır. Savaş sonrası kapitalizmi tarihten ders çıkarmıştır. Faşizm gibi riskli ve her şeyden öte "kolektif" çarelere başvurmak yerine toplumsal denetimi stratejisine dâhil etmiştir. Faşizm kapitalizmde genel olarak "örtük" değildir. Burjuva liberalizmi faşizmle eş tutulamaz, çoktan zayıflatılmış kamuoyu ve kamusal denetim kurumlarının otoriter bir şekilde ortadan kaldırılması da bir an meselesi değildir. Ancak 1930'larda kurulan yeni kapitalizm çağının kendi kriz anına yaklaştığına dair emareler vardır: artan enflasyon oranı, yaşam standartlarının düşmesi, kaynakların azalması, artan grevler ve yürütme erkinin bağımsızlık kazanarak baskıcı işlevlerini hukuk dışı yollarla yerine getirme çabası gibi. Dolayısıyla bu argümanın uzun vadeli bir teşhiste bulunduğu söylenemez. Agnoli'nin tartışmanın en başında ifade ettiği gibi: "Liberal devlet bir zor ve rıza dengesine dayalıdır... kitleler özgürlük talep etmedikleri zaman, zor kullanmak da gerekmez. Ama bu bir mesele *(aktuell)* olmaya devam eder. Devlet gücü özgürleşmeye karşı sağlam durma yetisini daima muhafaza etmelidir."[83]

(1972)

82 Claus Offe, *Strukturprobleme des kapitalistischen Staates* (Frankfurt/M, 1972), 103.

83 Agnoli, *Staat*, 460.

Almanya'da 'Holocaust' Çalışmaları
1945'ten Goldhagen Tartışmasına

Reinhard Kühnl ve *Robert Erlinghagen*

Kühnl ve Erlinghagen, faşizm araştırmalarında 1945'ten 1990'lara kadar egemen olan ideolojik perspektifleri gözden geçirerek değişen siyasal iklimdeki perspektif kaymalarının izini sürüyorlar. 'Holocaust'un merkeziliğinin altını çizerek, 'Holocaust'un özürcü yorumlarda araçsallaştırılmasına karşı sol akademik yazının sorunlarını ve kazanımlarını analiz ediyorlar.

1

Alman faşizminin işlediği suçlar açığa çıktığından beri, bunların nasıl mümkün olduğuna dair tartışmalar sürmektedir. Bu sistemin acı çektirdiği insanların –hem Almanya'da hem de işgal edilen ülkelerde– Alman faşizminin nedenlerini mümkün olan en iyi şekilde inceleyerek gelecek için önlemler almakla sağlayacakları temel bir fayda ve dolayısıyla tarihsel hakikate yönelik de bir ilgileri vardır. Ve eşit ölçüde açıktır ki Alman faşizmine payandalık edenlerin ve politikalarını destekleyenlerin de bu gerçekliği örtbas ederek sağlayacakları temel bir fayda vardır. Bu sadece Nasyonal Sosyalist ve SS militanlar olarak, memurlar ve avukatlar olarak, doktorlar ve fizikçiler olarak, sanayiciler ve bankerler ve planlama uzmanları olarak, faşist cinayet programının yürütücüleri olarak üstlendikleri rolle ilgili değildir. Aynı zamanda failler neslinin ötesine geçen toplumsal gelişimin iki yapısal faktörüyle ilgilidir: faşizmi ve Alman ulus-devletini, uygar dünyanın o zamana kadar

gördüğü her şeyi gölgede bırakan bir suç işleme enerjisi ve yıkıcı potansiyeli yaratan bir toplumsal sistem olarak kapitalizm.

Bu durum, 1945'ten bu yana Alman faşizmi hakkında her tür tartışma yürütülmüş olmasına rağmen,[1] bir tartışma söylem için belirleyici olmuştur: hakikati açığa çıkarma ve onu örtbas etme arzusunun karşı karşıya geldiği bir tartışma. Bu zıtlaşma günümüze kadar sürmüştür ve Avrupa'daki en güçlü ulus-devletin iktisadi ve siyasi potansiyeliyle desteklenen yenilenmiş, güçlenmiş bir kapitalizmin liderlik iddiasını bir kez daha öne sürdüğü bir durumda giderek yoğunlaşmaktadır. Dolayısıyla faşizmin yükselişinden bu yana sol akademik yazının çabaları, iki soruyu daha yakından irdelemeye yönelmiştir:[2]

Birincisi: Kapitalist özel mülkiyet ilişkileri ve iktidar ve yayılmaya yönelik kapitalist çıkarlar ile bir ideoloji ve yönetim biçim olarak faşizm arasındaki nedensel bağlantının doğası nedir?

İkincisi: Alman tarihinde uzun bir tarihsel süreç sonucunda Alman faşizmini, kitlesel cinayetleri ve savaş suçlarını mümkün kılan koşulları üreten özel nitelikler nelerdir?

Diğer tarafın, faşizm ve politikalarından sorumlu olan güçlerin çabaları, ilk başta tüm suçu Hitler'e (ve diğer birkaç Nazi liderine) yükleme ve işlenen suçlar konusunda olabildiğince az konuşma yönündeydi. Bu saldırgan tavır savaş suçları mahkemelerindeki, hatıratlarındaki ve doğal olarak tarih yazımındaki savunmalarının gidişatını belirledi, zira faşizm döneminin "elitleri" hâlâ üniversitelerdeki ve toplumun diğer alanlarındaki aynı otorite pozisyonlarını korumuş veya kısa süre sonra geri almışlardı. Milliyetçi-muhafazakâr tarihsel bir imge tarih yazımına egemen

1 Bkz. R. Kühnl, *Faschismustheorien: Ein Leitfaden* (Heilbronn, 1990). Bu çalışmada en önemli yorumlar sistematik olarak sınıflandırılmış ve analiz edilmiştir. Tartışmanın 1945'ten bu yana gelişimi için bkz. R. Kühnl, *Deutschland seit der Französischen Revolution: Untersuchungen zum deutschen Sonderweg* (Heilbronn, 1996), 147-202.

2 Bkz. R. Kühnl, "Faschismus," *Europäische Enzyklopädie zu Philosophie und Wissenschaften, Vol. 2* (Hamburg, 1990).

olarak Führer-devleti teorisini ve totaliterlik teorisini ("totaliter Führer-devleti") faşizme dair açıklayıcı bir yaklaşım oluşturacak şekilde birleştirdi.

Ne var ki Almanya Avrupa'nın en güçlü ekonomisi konumuna yeniden yükseldikçe, Alman faşizmine her tür olumlu ve ilerici özelliği atfetme eğilimi yeniden su yüzüne çıktı –faşizmde bir modernleşme, toplumsal bütünleşme, ulusal bilincin uyanışı vs. potansiyeli görülmeye başlandı. Tarihçilerin 1986'daki tartışması bu ideolojik saldırının[3] eski Federal Cumhuriyetteki ilk zirve noktasıydı. Bu tartışma akademik açıdan gayet kepazelikle sonuçlansa da, gücü, ivmesi ve kamusallığı 1990'daki ulusal birleşmeden bu yana olağanüstü bir biçimde arttı.[4] Tarihsel bilinç uğruna süregiden bu mücadele sadece yorumlamayla ilgili akademik bir tartışma değil, tarihsel hakikat ve Federal Cumhuriyetin geleceğine uzanan doğru yol hakkında siyasi bir çekişmedir. Sol ve sağ arasında kültürel hegemonya için verilen, her şeyi kapsayan siyasi mücadelenin özsel bir parçasıdır.

Alman faşizmiyle ilgili siyasi ve akademik tartışmayı temelden yapılandıran çıkar farklılıkları bir yana, bu konu bilimsel araştırma için bir dizi başka çok güç ve özel sorun doğurmaktadır. Faşizm olgusunun tüm ayırt edici özelliklerinin yanı sıra, faşizmin egemenliği sırasında, burjuva toplumunun gelişimine özgü geleneksel iktisadi, toplumsal, siyasal ve kültürel çatışma ve çelişki hatları fazlasıyla yoğunlaşmıştır. Öyle ki insanlık tarihiyle ilgili

3 Tarihçilerin 1986'daki tartışmasının (sol pozisyonları da) içeren belgeleri ve tartışmanın ortaya çıkışının analizi için bkz. der. R. Kühnl, *Streit ums Geschichtsbild* (Köln, 1987). Bu analizin kısa bir özeti için Kühnl, *Deutschland seit der Französischen Revolution*, 169-202.

4 Bkz. diğerlerinin yanı sıra der. M. Prinz ve R. Zitelmann, *Nationalsozialismus und Modernisierung* (Darmstandt, 1991); K. Weißmann, *Der Weg in den Abgrund: Deutschland unter Hitler 1933-1945* (Berlin, 1995). Bu tezlerin bir eleştirisi için bkz. A. Schildt, "NS-Regime, Modernisierung und Moderne," *Tel Aviver Jahrbuch für deutsche Geschichte XXIII* (1994), 3-22; K.H. Roth, "Verkerung des Abgrunds: Zur nachträglichen "Revolutionierung" der NS-Diktatur durch die Gruppe um Rainer Zitelmann", *1999 I* (1992), 7-11.

sorular bile ortaya atılmıştır. Faşizmde, burjuva toplumunu niteleyen emek-sermaye çelişkisi, emekçi nüfusun kendini ifade etme olanaklarının tamamen ortadan kaldırıldığı bir noktaya kadar yoğunlaşmıştır. Bu faşist sistemin insan uygarlığı süreciyle tamamen çatışan bir barbarlık olgusu olarak görülüp görülmeyeceği sorusu da ortada durmaktadır. Bu merkezî çatışma ve çelişki hatları bugüne kadar ulaştığından, Alman faşizminin analizi bazı açılardan emsal niteliğinde olabilir.

Ancak faşizmin tüm insanlık için, hatta en fazla Almanya için bir uyarı niteliğindeki siyasi işlevi, bilimsel analiz açısından bazı özel sorunlar yaratmaktadır. İşlediği suçlar ve saldırgan potansiyeli göz önüne alındığında, her faşizm incelemesi yüksek ahlaki standartlara tabi tutulmaktadır. Ve faşizmle her meşgul olunduğunda, ondan ne gibi dersler çıkarılacağı sorusu doğmaktadır.

Her şeyden daha fazla göze çarpan şey, büyük bir enerjiyle tasarlanan ve yürütülen korkunç kitlesel cinayet programlarıdır. Bu programlar başlarda ötenazinin evde acımasızca kullanılmasını içermiş; sonraları, savaş başladıktan sonra milyonlarca Slavın, çingenenin ve Yahudinin katledilmesine dönüşmüştü. Her durumda meşruiyet, ırk ideolojisi tarafından sağlanmıştı ancak Yahudiler (ve çingeneler), faşizm onların fiziksel olarak tamamen imha edilmesini hedeflediği için, özel bir yer işgal etmekteydi. Dolayısıyla araştırmalar bir taraftan ırk ideolojisinin kökenine ve işleyiş tarzına, bu kitlesel cinayet programlarının birbiriyle nasıl ilişkilendiğine odaklanmak zorunda kaldı. Diğer taraftan ise bu kitlesel cinayet programlarının bir bütün olarak faşist sistemin politikalarıyla, egemen çıkarları ve hedefleriyle ilişkisini araştırmak zorunlu hâle geldi.

Alman faşizmini araştırmalarının karşılaştığı söz konusu sorunlar, 'Holocaust'un Nazi yönetiminin merkezî bir veçhesi olarak analizi ve yorumlanması için de büyük ölçüde geçerlidir. Örneğin sözcük seçimindeki veya olgunun adlandırılmasındaki küçük farklılıklar bile kimi zaman meşru olarak, kimi zaman

haksızca, faşizmin diğer veçhelerine dair araştırmalarda karşılaşılmayan çok büyük tartışmalara yol açar.[5] Dahası, pek çok nedenden ötürü gözlemcinin bakışı fazla sıkılgan ve hatta müphemdir. Elbette Yahudilerin yok edilmesinin doğurduğu "negatif çekim"[6] aradan geçen zamanda büyük bir bilimsel çalışma ve gazetecilik birikimi yarattı. Ama ilk olarak, herkesin bildiği gerçekleri yani kurbanların sayısını, nasıl ayrımcılığa uğradıklarını, zulüm gördüklerini, sömürüldüklerini ve katledildiklerini düşünürsek, duyguları bir kenara koyup tamamen nesnel bir görüşe ulaşmamız çok zordur. İkincisi, tarih yazımının retrospektif bakışı sıklıkla bir tür "Auschwitz-sonrası" sendromuna yol açar: bu durumlarda olaylar dizgesi öyle ya da böyle kaçınılmaz olarak Auschwitz'e uzanıyormuş gibi görülür, böylece Auschwitz simgesi kendinden önceki tarihi açıklamakta kullanılır, Auschwitz'i tarihle açıklamak yerine.[7] Üçüncü olarak, Avrupa Yahudilerinin neredeyse tamamen yok edilmesi, Almanya'nın faşist suçlarının fevkaladeliğinin temel kanıtı olarak görülmektedir ve bu suçların hangi rasyonel ve anlaşılabilir zeminde işlendiğine bakmak, kamuoyu algısında bu suçların göreceleştirilmesi ve küçümsenmesi riskini yaratmaktadır, zira rasyonelliğin herhangi bir türü hatalı bir şekilde ahlaki gerekçelendirmeyle eş tutulmaktadır.

5 Burada tercih edilen 'Holocaust' terimi de – Shoah terimi gibi – dini referanslarından ötürü sorunsuz değildir, bu nedenle metinde hep tırnak içinde kullanılmıştır. Diğer taraftan, "soykırım" gibi ifadeler, antisemitik propagandayla icat edilmiş olan, ama sonradan Siyonist hareket tarafından da kabul gören bir Yahudi halkı varsayımını alttan alta kabul eder. 1938'de *Historische Zeitschrift*'te çıkan bir makalede, Siyonizm "antisemitizmin bir başarısı" olarak tarif edilmekte ve eğer "Siyonist Yahudilik" kendi başına bir halk olarak ayrı bir varlık sürdürecekse, antisemitizmin bir temeli kalmayacağı söylenmektedir. Asıl tehlike "asimilasyonu" destekleyenlerden gelmektedir. R. Craemer, "Geschichte der Zionistischen Bewegung," *HZ, Vol. 157* (1938), 546-57.

6 H.-U. Thamer, "Das Dritte Reich: Interpretationen, Kontroversen und Probleme des aktuallen Forschungsstandes," der. K.-D. Bracher vd., *Deutschland 1933-1945: Neue Studien zur nationalsozialistischen Herrschaft* (Bonn, 1992), 507-31.

7 Bkz. I. Kershaw, *Der NS-Staat: Geschichtsinterpretationen und Kontrversen im Überblick* (Reinbek, 1994), 164-65.

Alman faşizminin benzersizliğini ahlaki açıdan mahkûm etme zorunluluğu, sosyal bilimin her biçiminin nedensel bağlantıları araştırma zorunluluğuyla karışmaktadır. En korkunç suçların bile açıklanması gereken nedenleri vardır ve bu suçlar belki de belirli bir politikanın izindeki projeler ve eylemler olarak anlaşılabilir. Varsayımda bulunmak çözüm değildir: burada herhangi bir "rasyonellikten" bahsederek tüm olguyu anlaşılmazlığın alanına hapsetmemek gerekir.

Kabul etmek gerekir ki, Yahudilerin katledilmesinin Nazi terörünün fevkaladeliğinin bir ifadesi olarak gösterilmesi sadece tartışmanın duygusallaştırılmasından kaynaklanmaz. Diğer bir sebep bu olguyu Nazi rejiminin genel resmi içine yerleştirme sorununda, mesela siyaseten egemen olmuş iki genel teoride görülebilir: Doğu Almanya'da ve Batı Alman solunun bazı kesimlerinde hâkim olan ve Avrupa faşizmini tekelci sermayenin diktatörlüğü olarak gören Marksist teori ile benzer biçimde Federal Cumhuriyetin devlet doktrini olarak geliştirilen totalitarizm teorisinde. İki teoriye göre de meselenin özü Yahudilerin yok edilmesi değildir, ancak yok etme programı kamuoyunda faşizmin en önemli niteliği olarak görülmektedir. Bu yüzden Yahudilerin yok edilişi pek çok açıdan alışılageldik yorumlayıcı çerçevelerin kapsamının ötesine geçer.[8] Bu soruna neredeyse bir yanıt olarak, Nazi "seçkinlerin" canice, "çılgın" antisemitizmlerini bir "faşizm teorisinin" başlangıç noktası hâline getiren ve faşizmin diğer bütün özelliklerini bu veçhesi altında toplayan tarihsici teoriler de geliştirilmiştir.

Bu örneklerin hepsinde antisemitizm Alman faşizminin diğer niteliklerinden gerekçesiz bir biçimde yalıtılmış ve faşizmin yapılarından ayrıştırılmıştır. Almanya'daki faşist rejimin doğasını tarif ederken, Yahudilerin yok edilmesi ya mümkün olduğunca göz ardı edilir ya da tam zıtlı biçimde *pars pro toto* [bütünü açıklayan

8 Bkz. S. Friedländer, "Vom Antisemitismus zur Ausrottung," *Der Mord an den Juden im Zweiten Weltkrieg*, der. E. Jäckel ve J. Rohwer (Stuttgart, 1985), 18-60; buradaki atıf, 27.

parça] olarak görülür. Bazı araştırmacılar bir Alman *Sonderweg*'i (ayrı bir kalkınma yolu) tarif ederek başka bir yol açmaya çalışırlar -bu görüşe göre Almanya'da antisemitizm de dâhil olmak üzere bir dizi faktör çok özgül bir şekilde bir araya gelmiştir.

Bütün bu yaklaşımlarda en ilginç olan, Primo Levi'nin ifade ettiği sorudur: "İnsanlık dışı bir planın rasyonel uygulanışına mı tanıklık ettik, yoksa (tarihte daha önce eşi görülmemiş ve hâlâ yeterince açıklanamamış) kolektif bir delilik salgınına mı? Kötülük yapmak isteyen bir mantığa mı yoksa mantığın yokluğuna mı?"[9] Eğer "kötülük yapmak isteyen bir mantık" var idiyse, bu mantığın düşünme biçimini ve enerjisini nereden aldığını, bu mantığı kimlerin takip ettiğini ve hangi hedef ve çıkarların bu mantığa bağlandığını açıklamak gerekir. Bu talepler, özelikle de Alman akademisi tarafından, hem akademiye içkin nedenler hem de siyasi nedenler yüzünden uzun süre karşılanmamıştır.

Elbette Hristiyan Avrupa'nın Yahudilere yönelik nefreti ve zulmünün bin yıllık tarihi ve 19. yüzyılın sonundan bu yana antisemitizm ve ırkçılık arasındaki bağlantı ile ilgili bir sürü değerli bilgi zaten vardır. Ancak 'Holocaust'un canavarca gerçekliği karşısında kafayı öte yana çevirmek tercih edilmiştir. Buna rağmen girişilen çabalar, Weimar döneminin, Marx ve Freud'un bir sentezini arayan ve NSDAP'ın (Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi) kitlesel popülaritesini böyle açıklamaya çalışan sol düşünce gelenekleri ile ilişki kurmuştur. Wilhelm Reich'ın *Faşizmin Kitle Psikolojisi* kitabı, Frankfurt Sosyal Araştırmalar Enstitüsü'nün (Horkheimer, Adorno, Marcuse, Fromm) Amerika'ya göçmesinden ve Frankfurt Enstitüsü'nün yeniden kurulmasından sonraki çalışmaları, antisemitizm ve ırkçılığı "otoriter kişilik" ile ilişkisi ve egemen çıkarlar için kullanışlılığı açısından incelediler.[10] Londra'daki Leo-

9 P. Levi, *Die Untergegangenen und die Geretteten*, 2. baskı (Münih, 1995), 109.

10 Bkz. Wilhelm Reich, *Massenpsychologie des Faschismus* (Kopenhag,1933); Erich Fromm, *Die Furcht vor der Freiheit*, 3. baskı (Frankfurt/M, 1970). Fromm'un çalışmasının özgün baskısı 1947'de yapılmıştır.

Baeck Enstitüsü, Eva Reichmann'ın bir çalışmasının öne çıktığı bir dizi araştırma ortaya koydu. Hatta Eva Reichmann, Almancada 1960'ta basılan *Flucht in den Haβ* (Nefrete Kaçış) adlı kitabına, *Die Ursachen der deutschen Judenkatastrophe* (Yahudilerin Alman Felaketinin Nedenleri) gibi iddialı bir alt başlık koydu. Ve aslında, eleştirel toplumsal analizi ve psikoanalizi birleştirerek bütün özsel öğeleri bir araya getirdi: toplumsal kurtuluş mücadelesi, krizin psikolojik etkileri ve antisemitizm arasındaki bağlantı; "rekabet ekonomisinin kolektif memnuniyetsizliğe zemin hazırlaması"; "geriye gitmenin aşamaları" olarak "milliyetçilik ve romantizm"; Prusya-Almanyası'nın özgül gelişimi ve son olarak faşizmin ezilen kitlelere sunduğu "arzunun özgürleşmesi". Ama aynı zamanda şunu da ekledi: "Nasyonal Sosyalizmde kitleleri etkileyen faktörler arasında, antisemitizm belirleyici bir rol oynamadı".[11]

Eva Reichmann zamanının çok ötesindeydi (hatta vizyonunun genişliği ve sorunların karmaşıklığına dair kavrayışına bakılırsa, bugün bile pek çok tarihçinin ve kesinlikle Daniel Jonah Goldhagen'in ötesindedir). Ne Frankfurt Enstitüsü'nün yayınları ne de Eva Reichmann'ın veya Rudolph Loewenstein'ın[12] çalışmaları, Federal Cumhuriyette kamusal alanda yankı bulmadı. Yani, uluslararası araştırma alanında erken bir dönemde önemli çalışmalar yapılmasına rağmen, 40'ların sonundan sonra siyasi güç ilişkilerinin açıkça sağa doğru kaydığı Federal Cumhuriyette bunlara pek dikkat edilmedi.

Nuremberg savaş suçları mahkemelerince itibarsızlaştırılanla-

11 E. Reichmann, *Flucht in den Haβ: Die Ursachen der deutschen Judenkatastrophe* (Frankfurt/M, 1960), 8.

12 P. M. Massing'in 1949'da New York'ta basılan *Vorgeschichte des politischen Antisemitismus* çalışması Almancada on yıl sonra, Sosyal Araştırmalar Enstitüsü'nün girişimiyle yayınlandı. R. Loewenstein'ın *Psychoanalyse des Antisemitismus* çalışması Paris'te 1952'de, ama Almancada ancak 1967'de yayınlandı. F. Bernstein'ın *Der Antisemitismus als Gruppenerscheinung: Versche einer Soziologie des Judenhasses* (Berlin, 1926) çalışması ancak 1980'de tekrar basıldı. Diğer eleştirel sosyal bilimcilerin yanı sıra Adorno, Horkheimer ve Simmel'in yazılarını da içeren *Anti-Semitism: A Social Disease* Amerika'da 1946'da, Almancada ise ancak 1993'te yayınlandı, vs.

rın desteğiyle, Yahudilerin katledilmesinin ve bütün faşist rejimin ardındaki çıkarlar yapısını büyük ölçüde görünmez hâle getiren aklama stratejileri ortaya çıktı. Toplumsal ve iktisadi yapının yeniden kurulması ve Batı Almanya'da eski "seçkinlerin" geri dönmesini, Hitler-karşıtı koalisyonun parçalanması ve Soğuk Savaşı'n başlamasını –ki bu bağlamda faşizmin antikomünist özü yeni (ve eski) merkezî tema oldu– takiben Nazi geçmişinin ve "Yahudilerin yok edilişinin" yeniden değerlendirilmesi engellendi. Burjuva tekelci kapitalist Almanya Federal Cumhuriyeti'nin büyük ölçüde geri gelmesi, savaş suçlularına yönelik soruşturmalarda eski ve yeni "seçkinlere" yöneltilen suçlamalarla tam bir zıtlık içindeydi. Aynı zamanda, savaş suçları mahkemeleri ve kamp sistemi hakkındaki korkunç raporlar Yahudilerin yok edilişi meselesini ilk defa kamuoyunun dikkatine sunmuştu. Genel olarak bununla ilişkili olan veya sağ siyaset tarafından anıştırılan kolektif suçluluk ithamı, Alman nüfusta düşmanca bir tavır yaratmaktaydı. İşte bu nedenle sessizliğe bürünerek geçmişin sorumluluğundan kaçmak, Batı bölgelerin ve AFC'nin nüfusunun neredeyse tüm kesimlerinde çok başarılı oldu (hayatta kalan kurbanların bazıları bile, diğer sebeplerin yanı sıra utanç nedeniyle de yaşananları bastırmaya çalışıyordu[13]). Bu bastırma çabası Batı Almanya'da ve AFC'de, yakın tarihin hem kamusal hem de akademik tartışmadan neredeyse tamamen silinmesine neden oldu.

Sovyet denetimindeki bölgede veya Doğu Almanya'da ise, Alman faşizminin tüm kişisel ve yapısal sorumluluğu, yeni başa geçen egemen "seçkinlerin" sosyalist ve faşizm karşıtı bilincine uygun olarak yavaş yavaş Almanya'nın Batılı, kapitalist ve dolayısıyla "potansiyel olarak faşist" kısmına yüklendi. Bu sistemler çatışmasında, Yahudi nüfusun kaderi ve faşizmin antisemitik niteliği ancak ikincil bir rol oynuyordu. Bu durum, Sovyetler'in Siyonizm karşıtlığının ve SSCB'de çoktandır devam eden Yahudilere yönelik

13 Bkz. "Die Scham" bölümü, Levi, *Die Untergegangenen*. Nazi terörünün uyguladığı aşağılama böylece devam etti.

baskı politikasının bir sonucuydu ve "antisemitizm" konusunun tarihsel bir analizini imkânsız kılıyordu.[14]

Akademik tartışma neredeyse tamamen burjuva tekelci kapitalist yönetim sistemi ve büyük toprak sahipleri ile büyük sermayenin Nazi rejimindeki sorumluluğu üzerinde dönüyordu. Ne de olsa Doğu Alman nüfusta da bulunan antisemitizmin göz ardı edilmesi, bu bağlamda antifaşist devletin kurulmasında bütünleştirici bir işlev üstlenmişti. Bu şekilde faşist suçların asıl sorumluluğu açıkça tanımlanmış, çok daraltılmış bir grup faile yüklendi – ki bu grup da kısa bir süre sonra devlet sınırlarının dışında yaşamaya başladı (dolayısıyla Berlin Duvarı "antifaşist koruma duvarı" diye adlandırıldı). Daha soyut bir düzlemde sosyalist Doğu Almanya faşizm tehlikesinden azade gibi görülüyordu. 1976'da Christa Wolf'un *Kindheitsmuster* (Çocukluk Örgüleri) romanının yayınlanması, ilk defa kitlesel bilince faşizmin nüfusun büyük bir kısmı tarafından desteklendiğini hatırlattı. (Bu destek, faşizmle ilgili teorik sol tartışmalarda, kitle hareketinin faşizmin özsel bir öğesi olarak görülüp görülemeyeceği tartışmasına da yansımıştı.) Böylece, savaş sonrasındaki ilk yıllarda ne Doğu ne de Batı Almanya'da Avrupa Yahudilerinin kitlesel olarak katledilmiş olmasına dair geniş bir akademik ilgi bulunmamaktaydı.

2

Doğu ve Batı arasındaki düşmanca tavrın hafiflemesiyle ve hem uluslararası kamuoyundan, hem de 60'ların suçluluktan azade olan genç neslinden gelen baskıyla, on yıldan fazla süren bir sessizlikten sonra, AFC'de Nazi rejimiyle ilgili daha genel bir tartışma başladı. Yahudilerin kitlesel olarak katledilmesine dair, her şeyden önce Hannah Arendt'in, Yahudilerin Reich'ın güvenlik karargâhına taşınmasını örgütleyen Adolf Eichmann'ın 1961'de Kudüs'te gö-

14 Bkz. Th. Held, "'Der Schatten des Antichrist...' – Kontinuität und Wandel des Sowjetisch-russischen Antisemitismus," *Antisemitismus: Geschichte, Interessenstruktur, Aktualität*, der. G. Hentges vd. (Heilbronn, 1975), 134-52.

rülen davasına dair anlattıkları[15] akademide ve medyada yeni bir yönelimin doğmasına yol açtı. Uluslararası bir ilgi gören çarpıcı dava, AFC'yi ve "seçkinlerini" bu karanlık dönemle meşgul olarak 1963'te Frankfurt'ta kendi Auschwitz mahkemelerini düzenlemeye itti ve antisemitik suçları kamusal bilince yeniden taşıdı.[16]

Batı Alman burjuva tarihçilerinin 60'ların ortasında faşizmi yorumlamaya yönelik eleştirel bir sorgulamaya girişmesinin ilk başları, Wolfgang Fritz Haug tarafından haklı olarak "umutsuz antifaşizm" olarak nitelendirilmişti.[17] Daha önce anonim olarak sorulan "Bunlar nasıl mümkün oldu?"[18] sorusu, alışılageldik tarihsel yöntemlerle tatmin edici bir açıklama üretememenin sonucuydu. Bu kavrayışa göre, genel olarak faşizm, özel olarak da Yahudilerin yok edilmesi, önde gelen şahsiyetlerin devlet gücünü kötüye kullanması olarak, her türlü ahlaktan uzaklaşmanın bir ifadesi olarak görülüyordu. Batı Alman tarih yazımı bu evrede kendini, Yahudilerin yok edilmesini "çılgın" bir antisemitizm ifadesi olarak tanımlamakla sınırlandırdı ve rasyonel iktisadi ve siyasi bağlantıları göz önüne almadığı ölçüde de yüzeysel, ahlakçı bir incelemenin ötesine geçemedi.

Elbette zamanla, Marksizmle tanışmış daha genç bir neslin baskısıyla, ayrıntılarla ilgili bilinenlerin artmasıyla ve de yeni araştırma yöntemlerinin işin içine girmesiyle, 60'ların sonu ve 70'lerin de başında burjuva tarih yazımı daha iyi temellendirilmiş konum-

15 Bkz. H. Arendt, *Eichmann in Jerusalem: Ein Bericht von der Banalität des Bösen* (Münih, 1964).

16 1960-61'de şu çalışmalar yayınlandı: İngilizceden çevrilen G. Reitlinger, *Die Endlösung* (Berlin) ve W. Scheffler, *Judenverfolgung im Dritten Reich 1933-1945* (Frankfurt/Viyana/Zürih). Sonra 1966'da yine İngilizceden çevrilen P. G. L. Pulzer, *Die Entstehung des politischen Antisemitismus* (Gütersloh). Altmışların sonuna kadar, antisemitizm ve 'Holocaust' araştırmaları, Alman faşizmine dair genel araştırmalardan çok daha büyük ölçüde yabancılar, Yahudiler ve eski göçmenler tarafından yürütüldü. Ve çok az karşılık buldu.

17 W. F. Haug, *Vom hilflosen Antifaschismus zur Gnade der späten Geburt*, genişletilmiş 2. baskı (Hamburg, 1993).

18 A.g.e., 68vd.

lar almaya başladı. Bu konumlar genellikle birbiriyle çatışan iki görüşe ayrılıyordu: maksatçılar *(intentionalists)* ve işlevselciler.[19] Maksatçılar "okulu" temelde tarihsicilik geleneğini hiçbir kırılma olmaksızın devam ettirirken, işlevselciler sosyal bilim araştırmalarındaki yeni ve daha yapısalcı yaklaşımlara başvurmaktaydılar. Başlarda, maksatçılar ve işlevselciler arasındaki ayrışmanın çıkış noktası Yahudilerin yok edilişi hakkındaki tartışmalar değil, faşist yönetim sisteminde Hitler'in rolü meselesiydi. Çatışan pozisyonlar 1979 Mayısında Londra'da Deutsches Historisches Institut (Alman Tarih Enstitüsü) tarafından düzenlenen bir konferansta karşı karşıya geldi.[20] Yahudilerin kitlesel katli konusunda ise karşıt taraflar 1984 Mayısında Stuttgart'da tartışmayı daha nesnel bir hâle getirmeye çalıştılar.[21]

Aralarında Klaus Hildebrand ve Eberhard Jäckel'in de olduğu maksatçılar, büyük ölçüde Nazi propagandasının ürettiği fikirlerin kabulüne dayanan "Führer-devleti" (tek adamlık) imgesini devraldılar ve Adolf Hitler'in maksadını, siyasi iradesini merkezî, tek başına sorumlu ve belirleyici olarak kabul ettiler. Tüm diğer aktörler öyle ya da böyle salt suç ortaklarına indirgendi ve eski ve yeni "seçkinler" arasındaki ilişkinin yapısı neredeyse tamamen görmezden gelindi. Joachim Fest, düzenli bir "Hitler-dalgasının" başlamasıyla çok satan listelerinin zirvesine tırmanan ve ona *Frankfurter Allgemeine Zeitung*'un eş-editörlüğünü getiren Hitler biyografisinde maksatçı pozisyonu gayet sadakatle sergiledi. Fest neredeyse hayranlıkla şöyle der: Adolf Hitler "belki de daha önce hiç görülmemiş bir biçimde kendi başına her şeydi ve her şeyi tek bir yerde toplamıştı: kendi hocası, parti örgütçüsü ve kendi ide-

19 Bu bölümleme T. Mason'ın çalışmasından alınmıştır: "Intention and Explanation: A Current Controversy about the Interpretation of National Socialism," *Der 'Führerstaat': Mythos und Realität*, G. Hirschfield ve L. Kettlenecker (Stuttgart, 1981), 23-40. [Makale bu seçkide de yer almaktadır. *-der.*]. Kimi zaman bu ayrımdan "gelenekselciler ve yapısalcılar" olarak bahsedilir.

20 Bkz. Hirschfield ve Kettlenecker, der., *Der 'Führerstaat'*.

21 Bkz. Jäckel ve Rohwer, der., *Der Mord*.

olojisinin yaratıcısı, taktikçi ve demagojik bir arındırma figürü, lider, devlet adamı ve on yıl süresince dünyanın hareket eden merkeziydi."[22]

Tarihsel olayların akışına yönelik böylesine tek sebepli, karar-verme süreçlerinin, güçler dengesinin ve toplumdaki çatışan çıkarların analizini bir yana bırakan bir kavrayış, elbette bilimsel açıdan savunulamaz ve tüm belirleyici meselelerde –örneğin NSDAP'ın kökeni ve gelişimi, Hitler'in iktidarı devralması, ideolojisinin kaynakları, savaş hedefleri, işçi sınıfına yönelik politikaları vs.– uzun süre önce çürütülmüştür.

Bu aşırı indirgemeci devlet ve toplum düşüncesi ve açıklayıcı yaklaşımının tek sebepli olması, burjuva akademisyenlerden de kimi zaman siyasi bir saiki olan ciddi eleştiriler aldı. En öne çıkan eleştiri, Hans Mommsen'in ve Martin Broszat'ın kendilerini olayların bu kadar indirgemeci şekilde temsil edilmesine karşı savunmalarıydı. Örneğin Broszat, çağdaş tarih yazımındaki "sorumluluğu açıktan sadece Hitler'e yıkmayan ama ara ara düşüncesizce bunu ima eden" eğilimlerden duyduğu korkuyu alttan alta ifade ediyordu.[23]

Mommsen, maksatçıların dikkatini, faşist rejim içindeki "birikimsel radikalleşme sürecinin"[24] ve bu ittifaktaki eski ve yeni seçkinler arasındaki "amorf liderlik yapısının"[25] (poliarşi) yanı sıra, faşist yönetimin kaotik ve bazı açılardan plansız gözükmesine neden olan, üst düzeylerde "sistematik olarak kendini gösteren eşgüdümsüzlüğe"[26] çekmekteydi. Bu düşünce dizisindeki farklılıklar temelde, yönetimdeki keşmekeşin Nazilerin siyasi yetersizliğin-

22 J. C. Fest, *Hitler: Eine Biographie* (Frankfurt/M, 1973), 18.

23 M. Broszat, "Hitler und die Genesis der 'Endlösung'," *VJZ 4* (1977), 739-775; buradaki atıf, 745.

24 H. Mommsen, "Hitlers Stellung im nationalsozialistischen Herrschaftssystem," *Der 'Führerstaat'*, der. Hirschfield ve Kettlenecker, 43-70; buradaki atıf, 59.

25 H. Mommsen, *Adolf Hitler als Führer' der Nation* (Tübingen, 1984), 123.

26 A.g.e., 123.

den mi yoksa Hitler'in kurnazca uyguladığı böl-ve-yönet taktiğinden mi kaynaklandığı sorusundan doğmaktaydı.

Diğerleri gibi Mommsen ve Broszat da klasik tarihsiciliğe sırtlarını dönseler de, yine de argümanları Hitler'in etrafında toplanıyordu. İşlevselcilerin faşist yönetimin başka veçhelerini, özellikle de karar alma süreçlerinin örgütsel akışını analize dâhil etmelerini sağlayan Hitler'in zayıflıkları ya da taktikleriydi. Nihai olarak iki tarafın da birbirini faşizmi önemsizleştirmekle suçladığı tartışma, Hitler'in "zayıf" mı yoksa "güçlü" mü bir diktatör olduğu sorusunda zirveye ulaştı.[27] Elbette, zamanın Marksist akademik yazınında çok yaygın olduğu üzere, Hitler'in faşist siyasetin oluşturulmasındaki rolünün göz ardı edilmesi de uygun değildir –Tim Mason da bunu haklı olarak vurgulamıştır. Ancak bu araştırma dalının "fail teorisi *(agent theory)*" lafına dayanarak devamlı haksız bir görmezden gelme suçlamasında bulunmasını kabul etmek de mümkün değildir.[28]

Dolayısıyla, maksatçıların ve işlevselcilerin Yahudilerin yok edilişinin köklerine yönelik fikirlerin faşizm teorilerinin bütüncül bağlamı içinde görülmesi gerekir. Maksatçılara göre Yahudilerin yok edilmesi Hitler'in politikalarının düğüm noktasını ve Hitler'in Nazi yönetiminin tek karar verme merkezi olarak görüldüğü ölçüde de faşist politikaların düğüm noktasını oluşturur. Buna uygun olarak, Yahudilerin yok edilişine dair bir açıklama zaten tüm faşist yönetime dair bir açıklamayı da barındırır.

Bu argümanda merkezî bir yer tutan fikir, Avrupalı Yahudilerin

27 Bkz. Kershaw, *Der NS-Staat*, özellikle de 4. Bölüm: "Hitler: 'Herr und Meister in Dritten Reich' oder 'schwacher Diktator'?".

28 "Führer"in işlevini tanımlama çabaları için bkz. R. Kühnl, Faschismustheorien, 53-76; ayrıca bkz. Mason'ın eleştirisi, "Intention and Explanation". Bu açıdan, Kurt Pätzold ve Manfred Weißbecker, yazdıkları Hitler biyografisinin bu eğilimde bir dönemece işaret ettiğini söylemişlerdir. Bkz. Pätzold ve Weißbecker, *Adolf Hitler: Eine Politische Biographie* (Leipzig, 1995). Teorik arkaplan için ayrıca bkz. Pätzold ve Weißbecker, "Im Streit um Hitler – Nach dem Schreiben einer Biographie," *Antifaschismus*, der. F. Deppe vd., (Heilronn, 1996), 290-309.

yok edilmesinin başından itibaren Adolf Hitler'in bir projesi ve dünya görüşünün ifadesi olduğudur.[29] Sonuç olarak, "iktidarı ele geçirdikten" sonra Hitler, devleti siyasi inançlarının başat hedeflerini hayata geçirmek için bir araç olarak "kötüye kullanmıştır". Yahudilerin yok edilmesi böylece, genellikle akli yönden dengesiz olarak görülen tek bir bireyin projesine indirgenir. Ve emperyalist saldırı ve fetih savaşı da kimi zaman "sadece" Yahudilerin ortadan kaldırılması için gereken bir önkoşul olarak yorumlanır; kimi zaman da Yahudilere karşı, tüm askerî ihtiyaçların tersine olan ve hoşnutsuzluktan doğan bir misilleme hareketi olarak görülür[30] –zira 1942-43'ten sonra zaferlere ulaşılamazken yenilgi ufukta görülmüştür. Bu iki görüşün bir karışımı Sebastien Haffner'in çok okunan ve etkili olan *Anmerkungen zu Hitler* (Hitler Üzerine Notlar) çalışmasında bulunabilir. Bu anlatıya göre Hitler, "İngiltere'yle bir barış anlaşması imzalama umudundan tamamen vazgeçtikten" sonra, "Yahudileri Avrupa'dan silmeye yönelik uzun süredir arzuladığı" hedefe artık kavuşabilirdi.[31] Bu nedenle Hitler "Almanya'nın tamamen yenildiğini kabul etti ... böylece uzun zamandır ağzını sulandıran Avrupa'daki Yahudilerin kökünü kurutma planını nihayet yürürlüğe koyabilirdi".[32]

"'Hitler-merkezciliğin' zirvesine, 70'lerdeki bir dizi yorumun içerdiği psiko-tarihsel yaklaşımla ulaşıldı –bu yorumlarda, savaş ve Yahudilerin yok edilmesi neredeyse Hitler'in Oedipus-kompleksiyle, monorşidi yani tek testisinin olmamasıyla, nevrotik psikopatlıkla, dengesiz bir ergenlik ve psikolojik travmayla

29 Bkz. E. Jäckel, *Hitlers Weltanschauung: Entwurf einer Herrschaft* (Tübingen, 1969). Bu çalışmada Jäckel, Hitler'in dünya görüşünün iki temele yaslandığı sonucuna varır: Yahudileri ortadan kaldırma planı ve Doğu'daki yaşam-alanının (Lebensraum) fethedilmesi hedefi.

30 Bu pozisyonun bir eleştirisi için bkz. K. Pätzold, "Der braune Antisemitismus," *Antisemitismus*, der. Hentges vd., 115-23.

31 S. Haffner, *Anmerkungen zu Hitler*, 11. baskı (Münih, 1978), 178.

32 A.g.e., 180.

açıklanıyordu."[33] Mesela Rudolf Binion "psiko-tarihsel çalışmasında" Hitler'in bir hardal gazı zehirlenmesinden sonra nekahette olduğu Pasewalk'ta gördüğü bir halüsinasyonla, "Yahudi kanserinden kurtulma" kararı arasında doğrudan bir bağlantı kurmaktaydı. Bu çalışmaya göre Hitler halüsinasyonda, Yahudi bir doktor tarafından tedavi edilen annesinin ölümünün yarattığı travmatik deneyim ile 1918'in eşit ölçüde travmatik askerî yenilgisi arasında bir bağlantı görmüştü.[34] Çalışması –Binion'ınki gibi– Almanya'da genellikle olumlu karşılanan Lucy S. Dawidowicz de Yahudilerin yok edilmesinin köklerini, Hitler'in Pasewalk askeri hastanesinde yatarken askeri yenilgiyi ve Kasım Devrimi'ni travmatik bir biçimde algılamasında görür. Bu durum Yahudilerin katledilmesi için bir plan yapmasına ve bunu eyleme geçirmesine yol açmıştır.[35] Dawidowicz buradan şu sonucu çıkartır: "Hitler'in 1918 Kasım'ındaki kararı, Barbarossa Harekâtı'na doğru zamansal bir labirentten geçti. Hiçbir zaman ideolojik bir sapma veya kararsızlık yaşamadı. Sonuçta bu sadece bir fırsat meselesiydi."[36]

Joachim C. Fest de benzer bir biçimde, 1941'de Polonya'daki Chelmno kampında Yahudilerin ilk defa gaz odalarına götürülmesiyle, Hitler'in *Kavgam*'da Alman askerinin ve yurttaşlarının hayatlarını kurtarmak için "halkı yozlaştıran bu İbranilerin on iki ya da on beş binini ... zehirli gaza maruz bırakmalı" demesi arasında psikolojik bir bağ kurar.[37] Fest bu bağı şöyle özetler: "Ancak

33 Kershaw, Der NS-Staat, 118. Bugün bile bu yaklaşım hâlâ tam olarak aşılamamıştır. Örneğin bkz. önde gelen bir tarih dergisinde yayınlanan makale: E. Gibbels, "Hitlers Nervenkrankheit: Eine neurologische-psychiatrische Studie," *VJZ 2* (1994), 155-220.

34 Bkz. R. Binion, "... daß ihr mich gefunden habt" Hitler und die Deutschen: eine Psychohistorie (Stuttgart, 1978).

35 Bkz. L. S. Dawidowicz, *Der Krieg gegen die Juden 1933-1945* (Münih, 1979), 139-52.

36 Dawidowicz, *Der Krieg*, 152. İlginç bir biçimde, yazar Hitler'in böyle bir planı olduğuna dair herhangi bir kanıt sunma zorunluluğunu reddeder: "Bu plan onun [yani Hitler'in] kafasındaydı. Bunu somut bir strateji olarak ifade etmedi. Yazılı hiçbir şey yoktu." A.g.e., 147.

37 A. Hitler, *Mein Kampf* (Münih, 1939), 676.

her halükârda nihai çözüm kararının, ne zaman alınmış olursa olsun, savaştaki durumun kötüye gitmesiyle hiç alakası yoktu. Doğudaki katliamların savaşın gidişatından duyulan hoşnutsuzluğun bir ifadesi olarak, eski bir sembolik düşmana karşı bir intikam eylemi olarak yorumlanması, Hitler'in maksadının özünün tamamen yanlış anlaşılması demek olur. Bu katliamlar Hitlerci (!) düşüncenin tutarlılığı içinde bir yer tutuyorlardı ve bu düşüncenin öncüllerine göre, kaçınılmazlardı."[38] Fest'in kendini diğer yorumlamacılardan ayırırken sadece maksatçı bir yaklaşım sergileyenleri hesaba katması da dikkate değer.

Maksatçı yaklaşım sonunda, Hitler tarafından verilmiş, "nihai çözüme" dair talimatlar barındıran yazılı veya başka bir tür emre yönelik maliyetli ama başarısız bir arama başlatılmasıyla iyice acayip bir hâl aldı. Bu kesin kanıt oluşturacaktı –sanki böyle bir emir kayıtsız şartsız yalnızca Hitler'in bağımsız kararına bağlanabilirmiş veya böyle bir emrin olmaması bir şey kanıtlarmış gibi.

Bu bakış açısı hem kamuoyunda hem de akademik tartışmada iki nedenden ötürü fazlasıyla geçerlilik kazandı. Öncelikle, genel olarak tarihin, özel olarak da faşizmin eşi görülmemiş biçimde kişileştirilmesi ahlaki özdeşleşme imkânını, ya da bu durumda aktörlerle özürcü bir negatif özdeşleşmeyi kolaylaştırıyordu: mutlak kötülüğe (Hitler) karşı diğer herkes iyi veya en azından masum görünüyordu, faillerden destekçilere kadar herkes kurban hâline geliyordu. İkincisi, bu anlatı tarihin "büyük adamlar" tarafından yapıldığını söyleyen, tarihi birbiri ardına gelen yöneticiler üzerinden sunan, yüzyılların Alman geleneğine denk düşüyordu.

Buna karşın işlevselciler, Nazi liderliğinin izlediği, tipik olarak ve büyük ölçüde plansız, kaotik yol tezini çıkış noktaları olarak alırlar. Avrupalı Yahudilerin yok edilmesinde bile Hitler'in mutlak iradesi yerine yönetim sisteminin bir iç dinamiğinin işlevini görürler. Ancak ne Mommsen ne de Broszat Hitler'in siyasi görüşlerinin

38 Fest, *Hitler*, 930.

fanatik bir antisemitizmden derinden etkilendiğini ve buna uygun olarak şiddet dolu ırkçı bir siyasi iklimin yaratılmasına ciddi ölçüde katkı yaptığını tartışmaya açtılar. Ama bu ideolojik arka plandan ayrı olarak, analizlerinde diğer temel etkenleri de hesaba katarlar. Mommsen gibi Broszat da "nihai çözümü", doğaçlamaların, eşgüdümsüz tekil eylemlerin ürünü ve son olarak da Sovyetler Birliği'nin beklenen yıldırım-işgali planlandığı gibi gitmeyince Yahudilerin kitlesel bir biçimde tehcir ederek kendini bir köşeye sıkıştıran rejimin "çıkış noktası" olarak görür. Ancak ikisi de katliamı, yıkımı hedefleyen önceden belirlenmiş bir iradenin sonucu olarak görmez.[39] Savaşın başına kadar "Yahudi sorununun nihai çözümü" bir yok etme programından değil bir sınır dışı etme programından oluşmaktaydı. Bu, aradan geçen zamanda belgelerle kanıtlanmıştır.

Bu bağlamda Broszat'ın 1977'deki senaryosunu, David Irving'in açıkça revizyonist tezlerine karşı oluşturduğuna dikkat çekmek gerekir. Irving, Hitler'in Yahudilerin yok edilmesini istemediğini ve böyle bir emir de vermediğini iddia etmişti. Irving'e göre katliam, bir yanlış anlama nedeniyle aceleci bir itaatkârlıkla ve hatta Himmler, Heydrich ve diğer astların izinsiz eylemleri aracılığıyla yürütülmüştü. Irving için Hitler "onu izleyenler üzerindeki gücü savaş sırasında azalan" "sendelemekte olan bir 'liderdi'".[40] Bir işlevselci olan Broszat, Irving'in "zayıf diktatör" tezine meydan okumaya mecbur hissetti: "genel biçimi yanlış olmamakla birlikte, Hitler'in savaş sırasında Yahudilerle ilgili politikalarına uygulandığında tamamen hatalı hâle geliyor".[41] Bir tarihçi olarak asla faşizmi önemsizleştirmeye çalışmayan Broszat,[42] kendi tezinin revizyonist Irving'in tezlerine teorik yakınlığından ve bunun politik uzanımlarından ciddi bir rahatsızlık duymuştu.

39 Bkz. Broszat, "Genesis," 753-59.

40 D. Irving, *Hitlers Krieg: Die Siege 1939-1942* (Münih, 1983), 13-14.

41 Broszat, "Genesis," 744.

42 Broszat, buradaki makalesinde bile herhangi bir önemsizleştirme çabasını her zaman reddetmiştir. Bkz. Broszat, "Genesis," 756.

Böylece işlevselcilerin ve maksatçıların siyasi ve akademik ikilemi açığa çıkar: sonuç olarak ikisi de Yahudilerin yok edilmesini, ya bir adamın niyetinin ya (şaşırtıcı biçimde etkili!) bir liderlik kaosunun sonucu olan bir siyasi sapkınlık ya da kimsenin istemediği bir durumdan "çıkış" olarak görürler –ama her durumda kınanması gereken ve artık ortadan yok olmuş bir ideolojinin sonucudur. İki "okul" da Yahudilerin yok edilmesinin belki de faşist yönetim oligarşisinin tüm temel müttefiklerinin taraftar olduğu bir siyasi-ekonomik programın çıkarına olabileceği fikrini reddederler.

Neticede, tartışma burjuva kategorilere sadık kaldı ve temel olarak ideolojik, örgütsel ve idari süreçlere odaklandı. Çıkar yapısı meselesi ve Yahudilerin uğradığı zulmün ve yok edilmelerinin siyasi işlevi, işlevselciler bu soruna yaklaşmış olsalar da göz ardı edilmeye devam etti. Önceden bahsedilen 1984'teki Stuttgart Kongresinde Eberhard Jäckel karar alma süreçlerinin uzlaşmacı bir analizini yapmaya çalıştı.[43] İki "okul" arasındaki farkı belirleyen merkezî soruyu şöyle ifade etti: "Bu süreç nasıl görülmelidir? Kendi başına mı başlamıştır yoksa biri mi onu harekete geçirmiştir?"[44] Bu soru, maksatçılar ve işlevselciler arasındaki tartışmanın, Yahudilerin yok edilmesindeki anlam ve siyasi işlev meselesini nasıl da ıskaladığını açıkça gösterir. Bugüne kadar iki argüman hattının özünde de pek bir şey değişmemiştir.

1992'de Federal Ofis'in siyasal eğitim için çıkardığı bir derlemede Hermann Graml iki "okul"u birbiriyle bağdaştırmaya çalıştı. Graml, ırk politikalarında, Hitler tarafından yürütülen bir "misyonerlik faaliyeti"[45] görür: bu faaliyetin temel hedefi "Alman ulusunun biyolojik yayılımıdır"[46] ve "karşıt-ırkın" temsilcileri ola-

43 Bkz. E. Jäckel, "Die Entschlußbildung als historisches Problem," *Der Mord*, der. Jäckel ve Rohwer, 9-17.

44 Bkz. Jäckel'in tartışmaya katkısı, *Der Mord*, der. Jäckel ve Rohwer, 69.

45 H. Graml, "Rassismus und Lebensraum: Völkermord im Zwieten Weltkrieg," *Deutschland 1933 - 1945*, der. Bracher vd., 440-51; buradaki atıf, 445.

46 A.g.e., 444.

rak Yahudi nüfusu bu yayılmanın önündeki en büyük engeldir.[47] Graml, ayrıca der ki: "on iki yıllık Nasyonal Sosyalist yönetim, kronik krizin zaman zaman tehlikeli boyutlara ulaştığı, liderliğin de belirli bir biçimde tepki vermek zorunda hissettiği bir dönemdi."[48] Graml, maksatçı ve işlevselci yaklaşımlar arasındaki bağlantıyı temel olarak Hitler'in esnekliğinde görür: "İtiraf etmek gerekir ki Hitler de misyonerlik faaliyetini görece kolay bulmuştu, çünkü güçlerin Doğuya yayılma üzerinde yoğunlaşmasını öğütlemesine ve talep etmesine rağmen, diğer saldırı yönlerini de dışarıda bırakmıyordu. Kendisi gibi Ostraum (Doğu alanı) ideolojisine inanan başka birçok kişi ile beraber, eğer buna müsait bir gruplaşma oluşursa veya taktik bir mecburiyet doğarsa, Batı'ya, Kuzeye veya Güneye de yayılmayı düşünmeye her an hazırlardı."[49] Ancak hiçbir koşulda –ki burada Graml'ın Nazilerin ırk ideolojisine olan takıntısı gayet açık hâle gelir– "klasik" emperyalist saikler belirleyici değildi: "Nasyonal Sosyalist emperyalistlerin kaygısı, ticaret yollarını korumak, hammadde depolarını ele geçirmek, piyasaları zorla açmak ve güvenceye almak veya 'yerlileri' Hristiyanlaştırmak veya Avrupalılaştırmak için bir yönetim kurmak değildi."[50] Yazara faşist fetih politikaları ile ilgili kapsamlı belgelerden yararlanmasını öneriyoruz.

Son olarak, bu tartışma bağlamında araştırma sonuçlarının toplum tarafından nasıl algılandığına dair diğer bir noktaya da değinilmesi gerekiyor: Wannse Konferansının sembolik etkisine. Elbette ne maksatçılar ne de işlevselciler özgün adıyla bu "Bakanlar Konferansına" kamuoyunun verdiği önemi vermediler. Hitler'in iradesine kafayı takmış olan maksatçılara göre, konferans yok etme programının açıklanmasında ciddi bir rol oynamamaktaydı. İşlevselcilere göre ise konferans aylar önce alınan bir kararın uygu-

47 A.g.e., 447.

48 A.g.e., 442.

49 A.g.e., 445.

50 A.g.e., 444.

lanmasındaki bir aşamadan ibaretti. Bu değerlendirmeler konferansın tarihsel değerini ahlaki açıdan azaltmaz, ama tarihsel süreçlerin kamusal algısının sadece bireylere değil (tarihsicilik) az ya da çok yalıtık verilere ve olgulara doğru yöneldiğini de açıkça gösterir.[51]

3

Akademik tartışmalardan biraz ayrı bir biçimde, 1945'ten bu yana bu tartışmalara paralel, açıkça revizyonist ve –bunu vurgulamak gerekiyor– bilimsel olarak savunulamaz teoriler ortaya atıldı: Nazi ve daha sonraları da neofaşist çevreler, bu teoriler aracılığıyla faşizmin suçlarını göreceleştirmek, önemsizleştirmek ya da tamamen inkâr etmek ve faşist siyaset modelini yeniden hayata döndürmek istediler ve hâlâ da istemekteler. Tarihi böyle çarpıtanların yaptığı propaganda, genel bir kural olarak iki noktaya odaklanır: savaştan duyulan suçluluk sorununa faşizmi temize çıkartan bir cevap vermek ve bir sembol haline gelen Auschwitz toplama kampının işlevini sorgulayarak ve reddederek Yahudilerin ve çingenelerin kitlesel olarak katledildiğini inkâr etmek. Yıllar geçtikçe bu propaganda içindeki vurgularda birtakım kaymalar yaşandığı görülebilir. Ancak revizyonizmin, faşist veya antisemitik siyasal içeriği hayata döndürmeye çalışan temel siyasi anlamı değişmemiştir. Eski Neo-Nazi Ingo Hasselbach, bunu 1994'teki bir televizyon programında, "Auschwitz yalanı" örneğiyle açıkça ifade etmişti:[52] "Bu, sağ kanattaki en önemli meseledir. Bu şekilde ideoloji ge-

51 Bkz. K. Pätzold ve E. Schwartz, *Tagesordnung: Judenmord. Die Wannse-Konferenz am 20 Januar 1942*, 3. baskı (Berlin, 1992).

52 "Auschwitz yalanı" yanıltıcı ve sıklıkla yanlış kullanılan bir terimdir. İlk defa Thies Christophersen tarafından, toplama kamplarıyla ilgili bilimsel bilginin tamamen sahte belgelere, yalan görgü tanığı raporlarına ve mahkumların veya gardiyanların işkenceyle alınmış ifadelerine dayandığını söyleyen revizyonist tezleri özetlemek için kullanılmıştır. Tarihin böyle revizyonistçe çarpıtılması "Auschwitz inkârı" terimiyle daha iyi ifade edilebilir. Buna rağmen "Auschwitz yalanı" ifadesinin kamuoyunca kabul görmüş olması, revizyonizmin bir başarısı olarak kabul edilmelidir. Diğer taraftan, 'Holocaust'u inkâr etme çabasındakilerin kendilerini sadece Auschwitz'teki olayların anlatımıyla sınırlamaları ve kitlesel cinayetlerin geri kalanını dışarıda bırakmaları, revizyonist tezin savunulamaz olduğunu gösterir.

rekçelendirilmektedir. Kitlesel cinayete girişmiş bir ideolojinin yanında duramam. Bu çoğu insanın kabul edemeyeceği veya görmek istemeyeceği bir şeydir. Dolayısıyla "Auschwitz yalanı" devam ettirilmektedir."[53] Buradan da görülebileceği gibi tarihsel hakikat Auschwitz'i inkâr edenlerin ve revizyonistlerin hiç umurunda değildir. Bunun yerine bilgi ve belgelerin tasfiye edilmesiyle veya yeniden yorumlanmasıyla, kaynakların yalanlanmasıyla veya yeni kaynaklar üretmekle ve akademide, yargıda, basında uluslararası bir komplo (bir Yahudi komplosu) kurulduğu uydurmacasıyla uğraşırlar. Bu yüzden onlarla bilgi ve argüman yoluyla baş etmek mümkün değildir. Ancak, tarihin böyle çarpıtıldığını kamusal tartışmada tekrar tekrar ifşa etmek ve arka planını açığa çıkarmak gerekir.[54] Biz burada kendimizi revizyonizmin ve 'Holocaust' inkârının siyasal arka planını anlatmakla sınırlandıracağız.

Temsilcileri artık uluslararası bağlantılara sahip bir ağ kurmuş olan revizyonist bir tarih yazımı ilk olarak AFC veya Avusturya'da değil, Fransa'da, Büyük Britanya'da ve ABD'de geliştirilmişti. Önde gelen temsilcileri arasında Paul Rassinier, Robert Faurisson (Fransa), önceden de bahsettiğimiz David Irving (İngiltere), Austin J. App, Arthur Butz, Richard Harwood, Fred Leuchter, Ernst Zündel (ABD) vardı –bu kişilerin yayınları tüm dünyada 'Holocaust'u inkâr edenler için standart çalışmaları teşkil ediyordu.[55] Federal Cumhuriyette "Auschwitz yalanı" meselesi "70'lere kadar etkili bir tabuydu".[56] Hatırlamak gerekir ki aynı dönemde faşizmle ilgili kamusal tartışma, gördüğümüz gibi, 60'ların ortasına

53 I. Hasselbach, *Live aus dem Alabama*, BR3 gençlik programı, 4.7.1994; akt. G. F. Nüske, "Die internationale Revisionismus-Kampagne," *Durchblicke 3*, der. Landesamt für Verfassungsschutz (1994), 7-67; buradaki atıf, 60.

54 Şu katkılar örnek teşkil edebilir: *Die Auschwitzleugner*, der. B. Bailer-Galanda, W. Bentz ve W. Neugebauer (Berlin, 1997); D. E. Lipstandt, *Betrifft: Leugnen des Holocaust* (Zürih, 1994).

55 Bkz. K. Obermüller, "Die 'Auschwitz-Lüge'," *Antisemitismus*, der. Hentges vd., 153-68; buradaki atıf, 156.

56 A.g.e.

kadar çok dar sınırlar içinde devam etmişti, dolayısıyla bu tabunun revizyonistçe ihlal edilmesi, tarihi çarpıtanlara ters tepecek gibi görünmüş olabilir. Yakın geçmişe dair sessizlik aslında suçların göreceleştirilmesi açısından oldukça işlevseldi ve muhtemelen kamusal bir tartışma yaratmaktan çok daha etkiliydi. Ayrıca dikkat etmek gerekir ki ikinci temel revizyonist tema, savaştan duyulan suçluluk meselesi, ellilerde yeniden silahlanma yolunda olan bir AFC'de zaten bir rol oynamaktaydı. Eski ve yeni Nazilerin bazılarının suçu Polonya'ya, İngiltere'ye, ABD'ye veya "dünya Yahudilerine" atması ve Almanların Sovyetlere saldırmasının bir Sovyet saldırısına karşı önleyici bir tedbir olduğu iddiası, Soğuk Savaş döneminde propaganda amaçlı olarak rahatça kullanılabilirdi.

70'lerde faşizmin nedenleri ve suçlarına dair siyasi ve akademik tartışma başlar başlamaz, AFC'de bile sayısız siyasi yorumcu "Auschwitz yalanı" tezini yaymaya başladılar. Kayda değer olanlar arasında Thies Christophersen, Udo Walendy, Bela Ewald Althans, Günter Deckert, Otto-Ernst Remer, Wilhelm Stäglich, Germar Rudolf, Roland Bohlinger ve Wigbert Grabert vardı.[57] Yine de 'Holocaust'un inkârı ve revizyonizm olgusu kenarda köşede kaldı ve akademik tartışmada iz bırakmadı. Dahası, 1979'da Federal Yüksek Mahkeme Avrupa Yahudilerinin kitlesel katlini inkâr etmeyi cezaya tabi bir suç saydı ve böylece Batı Alman kamuoyundaki etkisini azalttı.

Revizyonizm, seksenlerin başından beri gerici pozisyonların güçlendirilmesi için uğraşan muhafazakâr Kohl hükümetinin yarattığı "ruhsal-ahlaki dönüm noktası" ile yeni bir zemin kazandı. 1986'daki tarihçiler tartışmasından bu yana "ciddi" akademisyenler ve siyasi yorumcular bile revizyonist pozisyonlara doğru kaydılar. Bu çabaların temel aktörü Ernst Nolte, faşizmin suçlarının

57 Bkz. F. Wirchow, "'... über die Trümmer der KZ-Gedenkstätten': Von Auschwitzleugnern und anderen Geschichtsfälschern," *Handbuch deutscher Rechtsextremismus* (Berlin, 1996), 666-91; buradaki atıf, 675. Ayrıca bkz. bibliyografya çalışması, G. F. Nüske, *Durchblicke 3*, der. Landesamt für Verfassungsschutz (1994), 61-62.

sorumluluğunu komünistlere ve Sovyetler Birliği'ne yüklemeye çalışarak "Gulag Takımadaları"nın çok daha erken oluştuğunu iddia etmişti. Nolte, İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasının kimin suçu olduğu sorusunun net bir biçimde yanıtlanmasının mümkün olmadığı bir "dünya iç savaşı" modeli geliştirmiş ve böylece sorunu saldırgan komünizmle rekabet hâlindeki ideolojilerin soyut bir çatışmasına indirgemişti. Bu modelde faşizm, Doğudan gelen "Bolşevik tehlikeye" karşı anlaşılır, gerekçelendirilebilir bir tepkiye indirgeniyor ve Sovyetler Birliği'ne saldırı da önleyici bir savaş olarak yorumlanıyordu.[58]

Nolte, son döneme kadar Yahudilerin peşine düşülmesini, Yahudi Ajansı'nın temsilcisi olan Chaim Weismann'ın "dünya Yahudilerine" Üçüncü Reich'a karşı bir tür "savaş çağrısında" bulunduğu ve böylece "Lahey'in kara savaşı kurallarını" harekete geçirdiği tezine dayanarak, Yahudi nüfusa yönelik tehcir ve tutuklamaları haklı bir "enterne etme" ve "karşı önlem" şeklinde gerekçelendiriyordu.[59] Nolte 'Holocaust'u inkâr etmekten çok uzak olsa da, revizyonist tezinin aklayıcı işlevi gayet açıktır. Temelde bu tezin etkisi faşist suçların görece açık reddinden daha yıkıcıdır. İkinci Dünya Savaşı'nın çıkmasının kimin suçu olduğu sorusu ile Yahudilerin peşine düşülmesine dair açıklayıcı modeli arasında kurduğu tuhaf bağlantı, faşist politikaların yaygınlaşması için 'Holocaust'un inkâr edilmesini gereksiz hâle getirir. Sonuçta, faşist politikalar için "iyi" nedenler sunmak, siyasi açıdan bu politikaları inkâr ederek onların suç teşkil eden niteliğini alttan alta kabul etmekten daha etkilidir.

58 Bkz. E. Nolte, "Verganggenheit, die nicht vergehen will: Eine Rede, die geschrieben, aber nicht gehalten werden konnte," *Streit ums Geschichtsbild*, der. Kühnl, 32-37. İşçi sınıfı hareketinin ve devrimci potansiyelinin bastırılması faşizmin merkezî bir saiki olarak tanımlansa da, Nolte ilkesel olarak Nazilere kendini savunma hakkı gibi bir şey tanır. Elbette bu mantıkla yönetenlerin halka karşı giriştiği her tür şiddet eylemi meşrulaştırılabilir.

59 E. Nolte, "Die Sache auf den Kopf gestellt," *Streit ums Geschichtsbild*, der. Kühnl, 126-30; buradaki atıf, 129. Ayrıca bkz. E. Nolte, *Streitpunke: Heutige und künftige Kontroversen um den Nationalsozialismus* (Berlin, 1993), 73-376.

Gerçekten de, çağdaş muhafazakâr ve milliyetçi siyaset için tarihin –Şansölye'nin danışmanı Michael Stürmer tarafından açıkça propagandası yapılarak–[60] araçsallaştırılması, hem burjuva (herkesten önce Jürgen Habermas, Hans Mommsen, Martin Broszat, Hans-Ulrich Wehler) hem de elbette Marksist pek çok akademisyeni telaşlandırdı. Bu akademisyenler 80'lerde bu saldırgan revizyonizmi geri püskürtmeyi başardılar. Ama 1989-90'dan beri tarihsel revizyonizm her yerde etkisini artırmakta ve Nolte'nin tezleri, Yeni Sağ'ın saygın derlemelerinde yayınlanmaya ve kabul görmeye devam etmektedir.[61] Ancak bilhassa Yeni Sağ, bir kural olarak düşüncesizce Auschwitz inkârcıları korosuna katılmaz. Bunun yerine tarihsel revizyonizme, var olan akademik bilgiyi gün yüzüne çıkarmak açısından önem verilir. Böylece mesela Uwe Backes, Eckhard Jesse ve Rainer Zitelmann tarafından derlenen *Schatten der Vergangenheit* (Geçmişin Gölgeleri) çalışmasına, "amatör tarihçi" Werner Wegner'in, *Keine Massenvergasungen in Auschwitz?* (Auschwitz'de kitlesel gaz odaları yok muydu?)[62] gibi sorunlu bir başlığa sahip bir yazısı dâhil edilebilir: bu yazı Amerikalı Fred Leuchter'in Auschwitz'teki gaz odalarının varlığını inkâr etme çabalarının yalan olduğunu ifşa etmektedir. Diğer yandan editörler liberal bir biçimde "tarihsel araştırmadaki eksikliklerin, Nasyonal Sosyalizmin aşırı sağcı "revizyonist" yorumlarına zemin hazırladığını"[63] söylemekte ve David Irving ve Martin

60 Bkz. M. Stürmer, "Geschichte in einem geschichtslosen Land," *Streit ums Geschichtsbild*, der. Kühnl, 30-32.

61 Bkz. E. Nolte, "Abschließende Reflexionen über den sogenannten Historikerstreit," *Die Schatten der Vergangenheit: Impulse zur Historisierung des Nationalsozialismus*, der. U. Backes vd. (Frankfurt/M, 1990), 83-109; yanı sıra E. Jesse, "Philosemitismus, Antisemitismus und Anti-antisemitismus: Vergangenheitsbewältigung und Tabus," *Die Schatten*, der. Backes vd., 543-67. Ayrıca bkz. U. Schacht, "Stigma und Sorge: Über deutsche Identität nach Auschwitz," *Die selbsthewußte Nation: 'Anschwellender Bockgesang' und weitere Beiträge zu einer deutschen Debatte*, genişletilmiş 3. baskı (Frankfurt/M, 1996).

62 W. Wegner, "Keine Massenvergasungen in Auschwitz? Zur Kritik des Leuchter-Gutachtens," *Die Schatten*, der. Backes, Jesse ve Zitelmann, 450-76.

63 Bkz. U. Backes, E. Jesse ve R. Zitelmann, "Zu diesem Band," *Die Schatten*, der. Backes, Jesse ve Zitelmann, 11-22; buradaki atıf, 18.

Broszat arasındaki bizim de bahsettiğimiz tartışmaya değinmektedirler. Aslında Broszat gibi burjuva akademisyenlerin, bugün bile Marksist yorumları büyük ölçüde görmezden gelirlerken revizyonist taraftan gelen "düşünce malzemesine" ve provokasyonlara bir ölçüde de olsa tepki vermesi dikkate şayandır. Ancak bu yaklaşımı Backes, Jesse ve Zitelmann'ın yaptığı gibi bir yöntem olarak adlandırmak ve böylece revizyonizme liberal söylemde önemli, hatta akademik kabulü hak eden bir işlev yüklemek tam bir felakettir.[64]

Sonraki gelişmeler göz önüne alındığında, 'holocaust'un inkâr edilmesinin genel kamuoyunda siyasi bir fikir olarak ve/veya siyaset bilimi çalışmalarında bir kavram olarak kabul göreceği düşünülemez. Bu suçlara dair Nolte'ninkiler gibi yorumların yaygınlaştırılması daha büyük bir tehlike arz etmektedir. Nolte'nin suçluluk meselesine verdiği cevaptan teorik olarak çok şey çıkarılabilir. Savaştan duyulan suçluluk meselesi, revizyonist tezlere kapı açmaya devam edecektir. Ve Rainer Zitelmann'ın Hitler'in ideolojisi örneğiyle göstermek istediği şey, yani faşizmin "olumlu" ve "modern" öğelerinin analizi, diğer sahte tarihsel araştırma alanlarına bir model oluşturabilir.[65] Ayrıca ırkçı ve antisemitik politikalardan ve çalışma, toplama ve ölüm kampları sisteminden modern veçheler çıkarmaya dönük çabalara girişilebileceği de düşünülebilir.[66] Ancak bazen, Yeni Sağ yazarları kendilerini, faşist yönetimin farklı öğelerini uygunsuz bir şekilde adlandırarak ve değerlendirerek tarihe bakışı çarpıtmakla sınırlandırırlar. Örneğin Karl Weissmann, *Propyläen Geschichte Deutschlands* dizisinin 9. cildi olarak yayınlanan, 500 sayfadan fazla tutan *Der Weg in den Abgrund: Deustchland unter Hitler 1933 bis 1945* (Uçuruma Giden Yol: Hitler İktidarında

64 Ayrıca bkz. Alfred Schobert, "Geschichtsrevisionismus à la carte: Mit Nolte und Zitelmann gegen 'Westextremismus'," *Das Plagiat: Der Völkische Nationalismus der Jungen Freiheit*, der. Helmut Kellershohn (Duisburg, 1994), 269-96; buradaki atıf, 283-87.

65 Bkz. R. Zitelmann, *Hitler: Selbstverständnis eines Revolutionärs* (Stuttgart, 1990).

66 Sibylle Tönnies'in ifadeleri bunun bir ilk örneğini oluşturmuştur ("Çalışma kampları? Neden olmasın?"). Bu ifadeler Joachim Rohloff tarafından analiz edilmiştir. Bkz. J. Rohloff, "Ach, Adolf!," *Konkret 6* (1997), 60-61.

Almanya, 1933'ten 1945'e) kitabının sadece on bir sayfa kadarını Yahudilerin sürülmesine ve katledilmesine ayırır.[67]

Sonuç olarak, revizyonizmi değerlendirirken dikkat çekici olan şey, tarihsicilik veya Wannse Konferansının sembolik niteliğinde olduğu gibi, bilginin bilimsel içeriği ile kamusal alandaki etkisi arasındaki uyumsuzluktur. Akademisyenler Nolte'nin tezlerini ve diğer revizyonist tezleri bir ağızdan reddetmiş olsalar da, bu tezler etkisi hâlâ devam eden ve muhtemelen daha da güçlenecek olan büyük bir kamusallık ve siyasi başarı kazanabildiler.[68] Paradoksal bir biçimde, revizyonizm tam da faşist suçların ölçeğinde tutunacak bir yer bulabildi. Yahudilerin yok edilmesinin anlaşılması kabil olmayan bir şey olduğuna dair kamusal kanı, şu önermede en empatik biçimini alır: vuku bulmuş *olamaz*.[69]

4

Kendilerini hem revizyonist ve revizyonist olmayan burjuva yorumlarla politik olarak karşıt uçlarda gören, hem de bu tezleri akademik olarak aşmayı isteyen Marksist tarihçiler de Yahudilerin yok edilişini açıklayan çeşitli kuramsal yaklaşımlar geliştirdiler. 60'lardaki öğrenci hareketiyle beraber, ülkeden ayrılmış bazı göçmenler tarafından yapılan ve o zamana kadar fazla dikkat çekmeyen çalışmalar, AFC'de kayda değer bir etki yaptı. Horkheimer ve Adorno, Almanya'ya döndükten sonra, Reich ve Fromm'un önceden bahsettiğimiz tezlerini çıkış noktası olarak aldı ve Alman

67 Karlheinz Weissmann, *Der Weg in den Abgrund: Deustchland unter Hitler 1933 bis 1945* (Berlin, 1995). Bu cildin henüz dağıtıma çıkmamış kopyaları sert bir eleştiriden sonra satıştan çekilmişti. Bir eleştiri için bkz. F. Wirchow, "...über die Trümmer der KZ-Gedenkstätten," 674.

68 Bu gelişmenin aldığı bir görünüm de, örneğin önceden atıfta bulunulan Bundeszentrale für politische Bildung cildinde bile, Hitler'in imgesinin revizyonist dönüşümünü özetleme işinin herkes bir yana Zitelmann'a kalmasıydı. Bkz. R. Zitelmann, "Hitler-Bild im Wandel," *Deutschland 1933-1945*, der. Bracher vd., 491-506.

69 Bkz. D. E. Lipstadt, "Holocaust-Leugnung und die begrentze Kraft der Vernunft," *Betrifft*.

faşizmine kendi "eleştirel teorileri" çerçevesinde bir tarih felsefesi perspektifinden baktılar; faşizmi burjuva yorumcuların yaptığı gibi "operasyonel bir kaza" veya "siyasi sapkınlık" olarak değil, teknik rasyonellik ile toplumsal barbarlığın bir arada bulunabileceği "aydınlanmanın diyalektiğinin"[70] bir ürünü olarak gördüler. Antisemitizm bu açıdan bir yönetim aracı olarak rasyonel bir nitelik kazanır. Bu içgörü sonraki Marksist yönelimli araştırmalara temel oluşturdu.

Ancak Doğu Almanya'da Kurt Pätzold ve başkalarının[71] Alman faşizminin Yahudi politikalarını ayrıca incelemeye başlaması –bu da burjuva Batı Alman tarihçilerin araştırmalarının sonuçlarının, Doğu Almanya'daki faşizm araştırmaları üzerinde baskı yaratmasına bir tepkiydi–[72] 70'lerin başında yumuşama politikaları başlayana kadar gerçekleşmeyecekti. "Pätzold'un yayınları bu alandaki Doğu Alman literatürü için, ileriye doğru –aynı zamanda Marksist-Leninist çerçevenin içinde kalan– önemli bir adımın göstergesiydi."[73] Hem bu nedenle hem de ayaklarını temelde faşizmin sosyoekonomik bir yorumuna bastıkları için Batı Alman burjuva akademisi tarafından büyük ölçüde göz ardı edilmişlerdir.

Pätzold ve Batı Almanya'daki Reinhard Opitz, Marksist bir açıdan, Yahudilere yapılan işkencenin, zulmün ve nihayet yok edilmelerinin ardında somut ve değişen, doğrudan ve dolaylı çıkarlar olduğunu, bu çıkarların temsilcilerinin 1933'ten çok önce de mevcut olan Yahudi karşıtı ideolojiye dönüş yapabileceklerini

70 Bkz. M. Horkheimer ve Th. Adorno, *Dialektik der Aufklärung: Philosophische Fragmente* (Frankfurt/M, 1993).

71 Bkz. örneğin Pätzold, *Faschismus, Rassenwahn, Judenverfolgung: Eine Studie zur politischen Strategie und Taktik des faschistischen deutschen imperialismus* (1933-1935), (Berlin, 1975); K. Drobisch vd., *Juden unterm Hakenkreuz* (Berlin, 1973); W. Mohrmann, *Antisemitismus* (Berlin, 1972).

72 Bkz. K. Pätzold'un bu konudaki değerlendirmesi, "Von der Vertreibung zum Genozid: Zu den Ursachen, Triebkräften und Bedingungen der antijüdischen Politik des faschistischen deutschen Imperialismus," *Faschismus in Deutschland: Faschismus der Gegenwart*, der. D. Eichholtz vd., 2. baskı (Köln, 1983), 209-46; buradaki atıf, 209.

73 Kershaw, *Der NS-Staat*, 152.

gösterdiler. Antisemitizmin 19. yüzyıldaki, Hristiyan antisemitizmi yeniden yorumlayan milliyetçi biçimi, ulusal bütünleşmeye hizmet etmişken, 1933'ten sonraki antisemitik şiddet, sermayenin ("kapıp kaçan doğasının") sahte-sosyalist demagojisinin fişeklediği nefrete bir çıkış yolu sağlıyordu. Kapitalizm karşıtı akımlar böylelikle, kendisi de büyük ölçüde antisemitik olan büyük burjuvazi tarafından kabul edilebilir ve desteklenebilir bir şekilde denetim altına alınabiliyordu.[74] Bu şekilde, der Opitz, iktidardaki faşizmin ilk ve en önemli amacı, yani işçi sınıfı hareketinin ezilmesi, gözden gizlenebilir ve egemenliğin sağlamlaştırılmasının yanı sıra protestonun da yıldırılması mümkün olabilirdi.[75] Pätzold, gaddar antisemitizmin başka bir işlevi de olduğunu söyler: "emperyalist fetih politikalarının aracı olma yönünde onlara atfedilen yazgılarını" gerçekleştirebilmek için Almanların "nefret etmeyi, küçük görmeyi, köleleştirmeyi, kötü davranmayı, işkence etmeyi, öldürmeyi ve cinayet işlemeyi öğrenmeleri" gerekiyordu.[76]

Aynı zamanda "Aryan" nüfusun neredeyse tüm kesimlerinden gelen Alman rakipler, "Aryanlaştırmanın", Yahudi dükkânlarının ve şirketlerinin boykot edilmesinin, devlet görevlilerinin uzaklaştırılmasının ve Yahudi ev ve apartmanlarının boşaltılmasının giderek daha fazla faydasını görmekteydiler. Benzer biçimde, faşist devlet veya SS, sürülmüş veya "gitmeye hazır" olan ve özgürlükleri için diğer ülkelerin fidye ödediği Yahudilerin sınırsızca sömürülmesinden maddi çıkarlar elde ediyordu. Daha sonra gerçekleşen ve özellikle SS ve büyük sermayeye kâr getiren zorla çalıştırma ve çalıştırarak öldürme, bu bağlamın son bir aşamasıydı.

İşlevciler gibi Opitz ve Pätzold da, 1938'e kadar "nihai çözümün" "sadece" bir düşman imgesinin propagandacı işlevi ile ekonomik açıdan sömürü ve rasyonelleştirme işlevi gören bir sürgün

74 Bkz. Pätzold, *Faschismus*, 24.

75 Bkz. R. Opitz, *Faschismus und Neofaschismus*, yeni baskı (Bonn, 1996), 155.

76 Pätzold, "Von der Vertreibung,", 220. Ayrıca bkz. Opitz, *Faschismus*, 161.

programı olduğunu söylerler. Broszat ve Mommsen gibi Pätzold ve Opitz de Yahudilerin sonradan yok edilmesinin, savaşın başında, çıkış izni vererek veya fidye alarak zorla sürgün planları bozulunca ortaya çıkan şiddetli sorunlara verilen bir tepki olduğunu söylerler. Pätzold, maksatçılara karşı şunu öne sürer: "Yahudilerin peşine düşmeyi savaşın sebebi hâline getirmek tarihsel bağlamı kafası üstü çevirmektir".[77] İşlevselcilere karşı ise Pätzold ve Opitz, yeni radikalleşme için başka sebepler de gösterirler. Sürgün programından yok etmek programına geçiş zamansal olarak tam tamına Polonya'daki gelişmelere denk düştüğü için, Pätzold orada yaşayan ve oraya sürgün edilmiş Yahudilerin aşırı yoksul olmasında, finansal açıdan maliyetli olan sürgünden kazançlı fidye pratiğine geçilmesini destekleyen bir etmen görür.[78] Dahası, savaş propagandasında "Yahudiler", dünya hâkimiyeti hedefine erişilmeden asla "tükenmeyecek" bir düşman imgesi olarak kullanılabilirdi.[79] Bu düşman imgesinin yardımıyla Alman halkına "neden savaşması gerektiği" tekrar tekrar anlatılabilirdi.[80] Ve son olarak, Opitz'e göre Naziler, Yahudilerin peşine düşerek, politikalarının kurbanları arasında, devamlı savaşılması gereken bir rahatsızlık ve direniş potansiyelini kendileri yaratmışlardı –zira Yahudilerin Alman egemenliğindeki topraklardan tamamen çıkarılması savaş koşullarında mümkün değildi.[81] Sonuçta bu Marksist araştırmalar antisemitik, ırkçı ideolojinin araçsal niteliğini ve kendi içinde bir amaç olmadığını vurgularlar. Bu çaba açıkça, Alman faşizminin hareketlerinin "irrasyonel" olduğuna dair imalara set çekmeye yöneliktir.

77 Pätzold, "Von der Vertreibung,", 220.

78 A.g.e., 223.

79 A.g.e., 221.

80 A.g.e., 80.

81 Bkz. Opitz, *Faschismus*, 172. Böylece Opitz aynı zamanda bugüne kadar kamuoyunda gerektiği kadar tartışılmamış diğer bir veçheyi de vurgular: faşizmin siyasi muhalifleri gibi antisemitizmin ve ırkçılığın bazı kurbanları da peşlerine düşülmesine itiraz etmiş ve aktif bir direniş göstermişlerdir. Ayrıca bkz. Hermann Langbein'in temel çalışmaları: *...nicht wie die Schafe zur Schlachtbank* (Frankfurt/M, 1980).

Batı Almanya'daki bazı akademisyenler de Yahudilerin yok edilmesine dair bu teorik rasyonele cevap verme ihtiyacı hissettiler. Onlar da –hatta belki faşizmi tarihini normalliğine uydurmaya yönelik revizyonist çabalar karşısında daha da güçlü bir biçimde– rasyonel, mantıklı ve anlaşılabilir nedenlere yönelik bilimsel arayıştan vazgeçilmesi yönünde normatif taleplerde bulundular. Hepsinden önce Yahudi tarihçi Dan Diner alıntılanmalıdır: "Auschwitz anlaşılabilirliğin sahipsiz bölgesidir, açıklamanın kara kutusudur, yorumlamaya yönelik tarih yazımı çabalarını yutan ve aslında *tarih ötesi* bir anlam kazanan bir boşluktur. Sadece negatif olarak, sadece anlamanın faydasızlığını anlama çabası üzerinden bu uygarlık kırılmasının nasıl bir olayın göstergesi olduğu ölçülebilir."[82] Tarihsel süreçlerin sebeplerini oluşturan tüm nedensel bağlantıların reddedilmesi bir yana, bu tür ifadeler siyasi açıdan da şaibelidir, çünkü sizi tarihsel felaketlerin tekrarına karşı savunmasız bırakırlar. Bu anlamda farkına varmaksızın faşist suçları nasıl olursa olsun örtbas etmeye çalışan güçlerin ekmeğine yağ sürerler.

80'lerin sonundan başlayarak, Opitz ve Pätzold'un yaklaşımı, iki Alman devletinden de çoğu Marksist bir dizi tarihçi tarafından –açıktan değil ama politik-metodolojik yönelimleri bakımından– benimsenmişti. Bu çalışmaların sonuçları 1990 Kasımında Doğu ve Batı Alman tarihçilerin ortak düzenlediği "Faşizm ve Irkçılık" konferansında sunuldu.[83] Böylelikle antisemitik ve ırkçı yok etme programına Marksist faşizm araştırmalarında nihayet uygun bir yer verilmiş oldu. Susanne Heim ve Götz Aly'nin, ilk defa faşist sistemin "resmî seçkinlerinin"

82 D. Diner, "Zwischen Aporie und Apologie: Über Grenzen der Historisierbarkeit des Nationalsozializmus," *Ist der Nationalsozializmus Geschichte? Zu Historisierung und Historikerstreit*, der. D. Diner, (Frankfurt/M, 1987), 62-73; buradaki atıf, 73. Vurgu özgün eserden.

83 Bkz. der. W. Röhr, *Faschismus und Rassismus: Kontroversen um Ideologie und Opfer* (Berlin, 1992).

"ikinci düzeyine" odaklanan çalışması,[84] 90'ların başından bu yana bu araştırma yönelimine önemli ve daha güçlü bir itki verdi. Başka şeylerin yanı sıra Heim ve Aly faillerin biyografileri üzerinden, özellikle Doğu Avrupa Yahudilerinin yok edilmesinin arkasında çeşitli nüfus ve toprak politikaları ve sosyal politikalar bulunduğunu, bunların da genel olarak genç ve esnek bir siyasi danışman grubu tarafından geliştirildiğini gösterdiler. Çoğu kariyerlerine 1945'ten sonra da devam eden bu modern siyasi danışmanlar, Avusturya'nın ilhakı ilk büyük toprak kazanımını sağladıktan sonra uygulamaya konulan "Viyana modeline" dayalı nüfus politikalarıyla ilgili planlar geliştirmişlerdi. Bu planlar tüm ekonominin rasyonelleştirilmesine dair temel bir ilkeye dayanıyordu. Bu rasyonelleştirme planlarına nüfus rakamı da bir değişken olarak dâhil edilmiş ve optimum bir nüfus rakamı hesaplanmıştı –bu rakam, "Genel Doğu Planı'yla" 51 milyon insanın öldürülmesine veya aç kalmasına yol açacaktı. Planlar toplumsal yapıda da belirli müdahaleler hedeflemekteydi, bu müdahalelerin kapsamı savaşın gidişatına göre 1942'ye kadar sürekli genişletilecekti. Bu müdahaleler farklı kurban grupları arasında olduğu varsayılan ideolojik olarak tanımlanmış hiyerarşiye dayanmaktaydı. Bu yoruma göre Polonya'daki geçim ekonomisinin rasyonelleştirilmesinin bir sonucu olan gettolar ayrıntılı olarak incelenerek, sakinleri maddi açıdan tamamen sömürüldükten sonra varlıklarını sürdürmelerinin veya emek rezervlerine dönüştürülmelerinin ekonomik açıdan zahmete değer veya maliyetli olup olmadığı belirleniyordu. Bu ırkçı nüfus politikasında ve sosyal politikada Yahudiler daima ilk ve en şiddetli biçimde peşine düşülen kurbanlardı, ama katiyen tek

84 Bkz. S. Heim ve G. Aly, "Die Ökonomie der 'Endlösung': Menschenvernichtung und wirtschaftliche Neuordnung," *Beiträge zur nationalsozialistischen Gesundheits- und Sozialpolitik, Vol. 5* (Berlin, 1987), 11-90; ve S. Heim ve G. Aly, *Vordkender der Vernichtung: Auschwitz und die deutschen Pläne für eine neue europäische Ordnung* (Frankfurt/M, 1993).

kurban değillerdi. Dolayısıyla Heim ve Aly'nin çalışmalarının da, Yahudilerin yok edilişini Alman faşizminin emperyalist politikalarının bütünsel bağlamından ayırmama avantajı vardı.

Pätzold ve Opitz'in tezleri gibi Heim ve Aly'nın çalışmaları da burjuva akademisyenler tarafından ya tamamen reddedilmiş[85] ya da tamamen görmezden gelinmiştir. Mesela Herman Graml daha önce de değinilen çalışmasında, faşizmin "rasyonel olarak planlanmış politikalardan oluşan neredeyse ideal-tipik bir alan"[86] olduğu fikrini reddeder. Meseleyi siyasi danışmanların varlığını tamamen reddetmeye kadar götürür –bu, Heim ve Aly tarafından şüphe götürmez biçimde kanıtlanmasına rağmen: "Düşüncesizce girişilmiş taktik manevralar, Nasyonal Sosyalistlerin, bırakın bilimsel tavsiyeye dayalı bir kavrayışı, Avrupa'da ekonomiyi ve toplumu yeniden düzenlemeye dair rasyonel bir kavrayışları bile olmamasından kaynaklanıyordu. Onları harekete geçiren tamamıyla bambaşka bir şeydi, bir 'Weltanschauung'du [dünya görüşü]."[87] Bu görüş Heim ve Aly tarafından sadece Herman Göring'den alıntı yapılarak çürütülmüştür: Göring kendisinin "ekonominin Entjudung'unun (Yahudilerden arındırılmasının)" sonuçlarını kendi başına kestirebilecek kadar "bilgi sahibi olmadığını" söylüyordu.[88]

---

85 Şaşırtıcı olmayan bir biçimde önde gelen tarih dergilerinden biri olan *Vierteljahrsheften für Zeitgeschichte*'de Heim ve Aly'nin tezine dair yayınlanan tek yazı Dan Diner'e aittir. Diner, beklenebileceği üzere, "nihai çözümü" rasyonelleştirmeye yönelik bu çabayı bile kategorik olarak reddeder. Bkz. D. Diner, "Rationalisierung und Methode: Zu einem neuen Erklärung sversuch der 'Endlösung'," *VfZ 3* (1992), 359-82.

Dikkate şayan bir şekilde Diner, Heim ve Aly'nin yaklaşımını "ana odağının fazlasıyla maksatçı" olduğunu söyleyerek eleştirir (359). Kastedilen şey, Heim ve Aly'nin siyasi danışmanların planlarından (dolayısıyla belli bir anlamda niyetlerinden) bu planların otomatik olarak uygulandığı çıkarımını yapmış olmasıdır. Planlara fazlaca önem verilmiş olsa bile bu itiraz açıkça hatalıdır.

86 Graml, "Rassismus," 441.

87 A.g.e., 442.

88 Heim ve Aly, *Vordenker*, 12.

Ancak bu tezler sol çevrelerde bile sert bir eleştiriyle karşılaştı.[89] Diğer tüm yorumcu yaklaşımlarda olduğu gibi, okuru şok eden ve en sert tepkileri yaratan şey, anlam, rasyonellik, akıl ve mantığın Yahudilerin yok edilmesiyle ilişkilendirilmesiydi. Heim ve Aly'nin durumunda meseleyi daha çok karmaşıklaştıran şey, Yahudilerin yok edilmesinin rasyonelliğine dair kavrayışları kabul edildiğinde, bunun gündelik yaşamımızdaki kısmen ırkçı araçsal rasyonellikle benzerliğini kurmanın kaçınılmaz olmasıydı. Zira, Heim ve Aly'nin kullandığı rasyonellik kavramı, Horkheimer ve Adorno'nun *Aydınlanmanın Diyalektiği*'nde araçsalcı akılcılık olarak, salt amaca yönelik bir akılcılık olarak analiz ettikleri rasyonellikti. Bu sakat rasyonellik biçimi, belirli bir amaca ulaşmak için etkili, mantıklı ve planlı yollar ve araçlar aranmasından ibarettir; amacın kendisi ise rasyonellik kriterine göre sorgulanmaz, kayıtsız şartsız kabul edilir. Dolayısıyla Yahudilerin yok edilmesinin irrasyonelliği yok etme ediminin kendisinde değil, bundan önce ırkçı, antisemitik bir ideolojinin gönüllü olarak kabul edilmesinde ifade bulmaktadır. Diğer bir deyişle, Yahudilerin yok edilmesindeki korkunçluk ve aşırılık, insanları sosyal Darwinist bir hiyerarşiye dayalı olarak ayı-

89 Bkz. Wolfgang Schneider'in derlediği, *Konkret* dergisinde bu konudaki tartışmayı özetleyen seçkideki bireysel katkılar: der. W. Schneider, *'Vernichtungspolitik': Eine Debatte über den Zusammenhang von Sozialpolitik und Genozid im nationalsozialistischen Deutschland* (Hamburg, 1991). Ulrich Herbert'in, Heim ve Aly'nin antisemitizmi/ırkçılığı bir tür sabit olarak gördüğü ve dolayısıyla bu ideolojinin planların ortaya çıkışındaki ve geliştirilmesindeki rolünü tam olarak kavrayamadığı yönündeki haklı eleştirisine dikkat çekmek gerekir. Neden özellikle Yahudilerin rasyonelleşme politikalarının ilk ve en şiddetli biçimde peşine düşülen kurbanları olduğu, sadece Heim ve Aly'nin öngördüğü rasyonelleşmeye dayalı "ekonomik ihtiyaçlarla" açıklanamaz. Bkz. U. Herbert, "Rassismus und rationales Kalkül: Zum Stellenwert utilitaristisch verbrämter Legitimationsstrategien in der nationalsozialistischen 'Weltanschauung'," *'Vernichtungspolitik'*, der. Schneider, 25-35.
Herbert aynı zamanda Yahudilerin yok edilmesinin rasyonalitesi sorununa yaklaşırken Heim ve Aly'Nin tezini kullanan az sayıda araştırmacıdan biridir. Mesela bu açıdan tipik bir örnek olan ve kariyerine 1945'ten sonra bile devam eden bir Nazi subayının biyografisini içeren başarılı çalışması için bkz. U. Herbert, *Best: Biographische Studien über Radikalismus, Weltanschauung und Vernunft 1903-1989*, ikinci baskı (Bonn, 1996).

ran bir düşünce ve toplumsal praksisin en aşırı sonucudur. Opitz ve Pätzold "kendi içinde irrasyonel" bir antisemitizmin seçkinler tarafından bilinçli, manipülatif ve ahlaki açıdan tiksindirici bir şekilde araçsallaştırıldığını vurgularken, Heim ve Aly "antisemitizmin" o zaman pek çok kişi tarafından kabul edilen rasyonelliğinin, modernitenin araçsalcı rasyonelliğinin bir aracı olduğunu açığa çıkarırlar. Bakışı böylece tersine çevirme, çalışmalarına yeni bir nitelik kazandırır ve çalışmanın yaygın bir şekilde reddedilmesinin temel nedeni de budur.[90]

Faşist yok etme programlarının özünü kavramak için, rasyonellik ve araçsalcı akılcılık meselesine diyalektik olarak bakmak şarttır. Primo Levi, anlam ve anlamsızlıkla ilgili başta değindiğimiz sorusunu bu şekilde yanıtlamıştır: "İnsanla ilgili meselelerde hep olduğu gibi, alternatifler bir arada bulunmaktadır".[91] Ayrıntılı bakıldığı zaman, Yahudi nüfusa yapılanlar anlamsız bir şiddet eylemi olarak görünür –ve masum kurbanlar da muhtemelen bunu böyle görmüşlerdir. Mesela pek çok Yahudinin katledilmesinden hemen önce gelen aşağılamalarda bariz bir anlamsızlıktan baş-

90 Bu arada Götz Aly metodolojik olarak bu yaklaşımdan uzaklaşmış ve "nihai çözüme" dair son kapsamlı betimlemesinde yüzeysel bir gözlem düzeyinde kalmıştır. Bkz. G. Aly, *'Endlösung': Völkerverschiebung und der Mord an den europäischen Juden* (Frankfurt/M, 1995). Ayrıca bkz. Karl-Heinz Roth'un ayrıntılı eleştirisi, *1999 2* (1997), 106-11.
Haliyle Oliver Schöller'in Aly'ye yönelik serzenişi sebepsiz değildir: "Bu durumda bile övgüyü hak eden analizi, tam da karakterleri çoktan ölmüş olan ve tarihsel sürekliliklerin "çok zor bir kâr-zarar analiziyle" üretilmiş bilimsel bir mantık biçimini aldığı emsalsiz bir oyunun sergilendiği benzersizlik sahnesine çıktığı anda sarsıcılığını ... performans esnasında ... yitirir. Geriye kalan, ilgi çekici ama bugüne dair hiçbir şey söylemeyen bir "Öyle mi?" nidasıdır." Elbette Aly'nın tezleri bu haliyle burjuva akademisyenler tarafından dikkate alınabilir. O. Schöller, "Von Opitz über Aly zu Nolte: Erkenntnisinteresse und Ideologieproduktion," *Links 5-6* (1996), 48-50; buradaki atıf, 48.
Oliver Schöller, Aly'yi ayrıca, kendini yüzeysel olguların tarifiyle sınırlandırarak Nolte'nin fenomenolojik pozisyonuna yanaşmakla itham eder. Ancak bu, Nolte'nin "fenomenolojik" kavramını kullanışındaki bir yanlış anlamaya bağlıdır: Nolte için bu kavram, faşizmi yalnızca kendine dair kavrayışına bakarak açıklamaya çalışan yöntemini ifade etmektedir.

91 Levi, *Der Untergegangenen*, 109.

ka bir şey görmek elbette çok zordur. Ama burada bile gizli bir amaç vardır: faşist emperyalizm için cinayet işlemeyi bir alışkanlık hâline getirmiş faillerin koşullanma biçimi.[92] Faşist teröre bir bütün olarak bakılırsa, saiklerin amaca yönelik bir rasyonellik taşıdığı daha da açık hâle gelir –bu saikler çağdaş "aydınlanmış" izleyiciye bile, araçsalcı akılcılıkla olan kendi deneyimlerine bağlı olarak, endişe verici düzeyde inanılır gelebilir.

Tüm bu çalışmalar ve tartışmalar temelde akademik alanla sınırlı kaldı. Daha önce de bahsedildiği gibi, bu alan da kendi içinde ikiye bölünmüştü: 1968 reform hareketinden sonra akademik tartışmanın açılımı, Alman akademisinin tarihinde ilk defa Marksist pozisyonları hesaba katan, otoriteden bağımsız bir söylem oluşturmuştu. Bu açılım *Berufsverbote* [1972'de aşırı görüştekileri kamu hizmetlerinden men etme –*der.*] politikasıyla ve diğer pek çok dışlama mekanizmasıyla tekrar yavaş yavaş tersine çevrilmişti. Saygın ve eleştirel akademisyenler bu tartışmalar sırasında bağlantılar kurmuş olsa da, bir kez daha ayrı alanlarda hareket etmeye başladılar.

'Holocaust' tartışmasında bu durum, 1984'te, bu temaya odaklanan ancak kapsamını maksatçılar ile işlevselciler arasındaki tartışmayla sınırlandıran ve konuşmacılarını da buna göre seçen Stuttgart Tarihçiler Kongresinde görünür hâle geldi. Marksist araştırmalar tamamen dışarıda bırakılmıştı. Böylece konferansta Hitler'in güçlü bir diktatör mü zayıf bir diktatör mü olduğu, Yahudilerin yok edilmesini Hitler'in şahsen veya yazılı olarak mı emrettiği gibi, siyaset bilimi açısından çok önemsiz soruları büyük bir hevesle tartışabildiler.

Diğer taraftan, Heim ve Aly'nin gerçekten heyecan verici yayınlarını takiben Almanca konuşan dünyanın tartışmalara katılımı sol eğilimli tarihçilerle sınırlı kalmıştı ve akademik kurumlar bunlara –o da eğer yaparlarsa– gayet kısa ve küçümseyici yorumlar yapmaktaydı.

92 A.g.e., 130.

Yine de, eğer iki kesime de tarafsız bir biçimde bakılırsa, 90'ların ortasına kadar Yahudilerin kitlesel olarak katledilmesiyle ilgili önemli çalışmaların yapıldığı kesinlikle söylenebilir. Şüphesiz yabancı tarihçilerin de katkısı kayda değer olmuştur,[93] ancak Alman tarihçiler de (hem Batılı hem Doğulu) ciddi bir rol oynamışlardır. Ve sonuç olarak dengeli bir biçimde şu söylenebilir: "Tüm ülkelerden tarihçiler Alman faşistlerinin hiçbir suçunu Avrupalı Yahudilere uygulanan soykırım kadar etraflıca incelememişlerdir."[94]

5

Goldhagen'in tartışmaya yaptığı katkıya gelince,[95] alandaki akademisyenler bu katkıyı net bir biçimde nitelendirmişlerdir. Alman tarihçiler (Wehler, Mommsen, Herbert, Jäckel, Pätzold, vs.), Amerika'daki, İngiltere'deki, İsrail'deki tarihçilerle tüm temel meseleler konusunda aynı fikirdeydiler. Dolayısıyla onların tespitlerine değinebiliriz.[96] Goldhagen'ın araştırmasının teme-

93 Özellikle bkz. R. Hilberg, *Die Vernichtung der europäischen Juden* (Frankfurt, 1990); R. Hilberg, *Täter, Opfer, Zuschauer: Die Vernichtung der Juden 1933 bis 1945* (Frankfurt, 1992); Ch. R. Browning, *Ganz normale Männer: Das Reserve-Polizeibatallion 101 und die 'Endlösung' in Polen* (Reinbek, 1993); Y. Bauer, *The Holocaust in Historical Perspective* (Seattle, 1978); L. S. Dawidowicz, *Der Krieg gegen die Juden* (özgün baskısı 1975'te New York'ta yapılmıştır); Friedländer önceden değindiğimiz Stuttgart Kongresideki konuşmasında araştırmaların genel bir özetini verir; B. J. Wendt 1991'e kadarki tartışmalarla ilgili fikrini şu çalışmada belirtir: *Verdrängung und Vernichtung der Juden unter dem Nationalsozialismus*, der. A. Herzig ve J. Lorenz (Hamburg, 1992).

94 Der. W. Röhr ve B. Berlekamp, *'Neuordnung Europas': Vorträge vor der Berliner Gesellschaft für Faschismus- und Weltkriegsforschung 1992-1996* (Berlin, 1996), 22.

95 Mevcut metnin dayandığı kitap şudur: D. J. Goldhagen, *Hitlers willige Vollstrecker: Ganz gewöhnliche Deutsche und der Holocaust* (Berlin, 1996). Sayfa numaraları bu Almanca baskıdandır. Özgün Amerika baskısına yalnızca belirtilen istisnai durumlarda değinilmiştir.

96 *Zeit*'taki bir yazı dizisinde (Marksist olmayan) tarihçiler görüşlerini ayrıntılı bir biçimde açıkladılar. Bu tarihçiler *Frankfurter Rundschau, Süddeutsche Zeitung, FAZ* ve diğer bölgesel gazetelerde de tartışmalara katılabiliyorlardı. J. H. Schoeps bir dizi önemli makaleyi "belge" şeklinde bir kitap olarak yayınladı: *Ein Volk von Mördern?* (Hamburg, 1996). (Az sayıdaki) sol eğilimli tarihçi görüşlerini en fazla Berlin'de çıkan *Junge Welt* gazetesinde ifade edebiliyordu. Ayrıca bkz. M. Heyl'in yazısı, *Mittelweg 36, No. 4* eki (Ağustos-Eylül, 1996). Söylemek gerekir ki bu yazı akademik ve diğer yazılar arasında ayrım yapmaz. *Widerspruch* dergisi (No.2, Aralık 1996) sol literatür açısından "Streit um Geschichte, Antisemitismus und Rassismus" temasıyla bir denge tutturmaya çalışmıştır.

linde, Goldhagen'ın milyonlarca Yahudiye kendi elleriyle işkence eden, onları aşağılayan ve öldürenler olarak tanımladığı faillerin güdülerinin ne olduğu sorusu vardı. Katkısı iki noktadan oluşur: öncelikle Goldhagen bu köle bekçilerinin ve kitle katillerinin yaptıklarını yalnızca emirle, baskıyla veya ölümle tehdit edildikleri için yapmadıklarını,[97] gönüllü olarak ve eylemlerinin haklı ve gerekli olduğu inancıyla böyle davrandıklarını gösteren bir sürü kanıt bulmuştu. İkincisi, bu köle bekçilerinin ve kitle katillerinin çoğu NSDAP üyesi veya özellikle fanatik Naziler değildi, "normal" Alman vatandaşları ve aile babalarıydı. Elbette bu bulgular, böyle inançların ve davranış biçimlerinin nasıl ortaya çıkabildiğini sorma mecburiyetini yaratmıştır.

Bu durum, araştırmalara hâlen hâkim olan, farklı bir saikler bütünü olduğunun kabul edilmesi gerektiği yönündeki görüşü elbette yanlışlamaz. Bu görüş büyük bir belge ve kanıt dizisine sırtını dayayabilir. Ancak muhtemelen irade faktörüne gelecekte daha fazla ağırlık verilmesi gerekecektir. Ve böyle bir davranışı bu kadar büyük bir ölçekte mümkün kılan dünya görüşlerinin ve zihniyetlerin kökeninin ne olduğu sorusu, daha da acil bir şekilde sorulmaktadır. (Zaten güçlü bir antisemitizmin çoktan var olduğu gerçeği bir açıklama değildir, bunun kendisinin açıklanması gerekir.)

Burada yapılan değerlendirme, akademik çalışmada genellikle olduğu gibi, Goldhagen'in mevcut çalışmalara yaptığı katkıyla ilgilidir –Goldhagen'in kitapta ortaya attığı iddialarla ilgili değildir. 'Holocaust'a dair, önceki araştırmaları büyük ölçüde değersiz kılan tamamen yeni ve bütüncül bir açıklama iddiası,[98] akademik

97 Bu, 1945'ten beri faşist faillerin ortak ve en etkili savunması olmuştur. Örneğin, Amerikan ordusunun 1947'de IG-Farben'in 24 yöneticisini yargıladığı davada, sanıklar baskı ve hatta ölüm tehdidi altında hareket ettikleri yönünde savunma yapmışlar, yargıçlar da bunu büyük ölçüde kabul etmiştir. Özellikle bkz. J. Borkin, *Die unheilige Allianz der IG-Farben* (Frankfurt, 1992), özellikle s. 135.

98 Almanca metin başka pek çok yerinde olduğu gibi burada da yumuşatıldığından, çok açık olan İngilizce metinden alıntılıyorum: "Holocaust'un neden yaşandığını açıklamak için, şu ana kadar yazılanları radikal bir biçimde gözden geçirip düzeltmek gerekir. Bu kitap bu düzeltmeyi yapmaktadır" (s. 9).

tartışmanın da gösterdiği gibi, tamamen abartılıdır ve hiçbir şekilde savunulamaz. Bu, Goldhagen'in katliam sürecine karar veren ve süreci yöneten faillere hiç odaklanmamasında da görülebilir. Ve terörü ve katliamı örgütleyen yönetim sisteminin yapısı, Goldhagen için kapalı bir kitap olarak kalır. Dahası, daha dar anlamıyla Yahudilerin katledilmesine dair sadece üç seçilmiş alanla ilgilenir –katliamcı polis birlikleri, Yahudi çalışma kampları ve 1944-45'teki ölüm yürüyüşleri– böylece asıl yeni ve benzersiz olan boyutları, yani sınai olarak örgütlenmiş yok etme mekanizmasını dışarıda bırakır. Bu nedenlerden ötürü tam olarak 'Holocaust'a bir türlü odaklanamaz. Akademisyenler, Goldhagen'in katliamın sebepleriyle ilgili yorumlarını az çok oybirliğiyle reddetmişlerdir. Bu sebepler faillerin saiklerini antisemitizme indirgemesiyle başlayıp belirli, tasfiyeci bir antisemitizmin "Almanların" düşünce biçimini yüzyıllardır belirlediği iddiasıyla devam eder – ki Goldhagen bunu ne kanıtlayabilmekte ne de toplumsal bağlamı içinde incelemektedir. (Reinhard Rürup gibi bir uzman burada "özgürlük çağının başlangıcından başlayarak Alman-Yahudi tarihine yönelik korkunç bir cahillik" görür.[99]) Bu görüşe göre Yahudilerin katledilmesi, Alman tarihince önceden kararlaştırılan "ulusal bir Alman projesidir" (s. 11, özgün Amerika baskısı). Goldhagen'in temel tezinin Alman antisemitizminin ayrıksılığı olmasına rağmen diğer ülkelerle bir karşılaştırmaya girişmemesi, "hakikaten inanılmaz bir naiflik" (Rürup) göstergesidir. Sadece başka yerlerdeki antisemitizmin "değerlendirmesine konu olmadığını" belirtir (s. 103). Goldhagen'in yüzlerce kez tekrarlanan "Almanlar" ifadesi (zira sosyal bilim kategorilerinin yokluğunda bu ifade yorumu için temel bir kategori konumu kazanmıştır), tüm ciddi akademisyenlerce bilimsel olarak savunulamayacağı için reddedilmiştir.

99 R. Rürup, Goldhagen'in kitabının eleştirel ve çok açık bir sınıflandırmasına da girişir: "D. J. Goldhagens 'radikale Revision' der Holocaust-Forschung", *Neue politische Literatur 3* (1996), 357-63; burada Almanca metnin özgün metne kıyasla yumuşatıldığına dair daha fazla kanıt sunulmaktadır (s. 362).

Goldhagen, araştırmaya konu olan polis birliklerinin davranışlarının "tüm Alman halkına atfedilebileceğini" (s. 471) bile yazar –bu, metodolojik açıdan fazlasıyla maceracı bir sonuçtur.

'Holocaust'a ve tarihsel sebeplerine dair genel bakışında Goldhagen, bilgi ve tartışmanın 60'ların bu yana eriştiği düzeyin bile gerisine düşer. Almanya'daki antisemitizmin toplumsal bağlamı içinde –yani kaybedilen demokrasi mücadelesi bağlamında– nasıl tarihsel olarak sınıflandırılabileceğinin iyi bir örneği, Tel Aviv Üniversitesi Alman Tarihi Enstitüsü'nden Walter Grab tarafından verilmiştir. Grab şu sonuca varır: "Alman Yahudilerinin özgürleşmesi, demokratik özgürlük savaşçılarının mücadelesinin zafere ulaşmasıyla değil, eski otoritelerin iyilikle bahşetmesi sonucu kazanılmıştı ve Naziler tarafından kötülükle geri alınabilirdi. Yahudi özgürleşmesinin Almanya'da izlediği yol uçuruma çıktı: Yahudiler Almanya'da demokrasinin yenilgisinin kurbanı oldular. ... İnsanlığın, İkinci Dünya Savaşı'nda Yahudileri ölüm fırınlarına süren düşmanları, kendi halklarının da mahvına neden oldular."[100]

Goldhagen'in asıl etkisi uzmanlaşmış araştırma alanında değil, kitabın yarattığı güçlü siyasi tartışma dalgasında ortaya çıktı –ki bu, Federal Cumhuriyette işlerin nasıl gittiği konusunda bize çok şey söyler.

Sağcılar beklenebileceği gibi Goldhagen'in kitabını değersizleştirmek için ellerinden geleni yaptılar, hatta kişiliğine saldırmaktan ve antisemitik antipatileri harekete geçirmekten geri durmadılar. Goldhagen'in sık sık kullandığı "Almanlar" ifadesini alıntılayan nefret dolu saldırılar, "ulusal bir hakarete uğrayanlar topluluğu" gibi bir şey yaratarak tüm rencide edici meseleyi yoldan –can sıkıcı hatıralar tarafından rahatsız edilmeyen, yeni, engel tanımayan bir Alman kuvvet politikasının yolundan– çekmenin peşindeydiler.

Bu, 50'lerin sonunda yeniden yapılanma ve ekonomik ve askerî gücün geri kazanılması sürecinin yoluna girmesinden sonra, sağ

100 W. Grab, *Der deutsche Weg der Judenemanzipation 1789-1938* (Münih, 1991), 8, 38.

siyasetin ısrarla izlediği siyasi hattın bir devamıydı. Franz-Josef Strauß "İkinci Dünya Savaşı'ndaki Alman askerine gösterilen saygının" doğal olarak SS'in silahlı birliklerini de kapsadığını, faşizmin yenilgiye uğramasının "halkımıza karşı kazanılmış bir zafer olduğunu" ve Almanlar gibi büyük başarılara imza atmış bir halkın "artık Auschwitz'le ilgili bir şey duymama" hakkının olduğunu söylemişti.[101] 80'lerin başından bu yana "ulusal kimliğin" güçlendirilmesi yönündeki talep, 1982'de Kohl hükümeti tarafından ilan edilen "ruhsal-ahlaki dönüm noktası" ve –zirve olarak da– 1986'daki tarihçiler tartışması, bu "geçmiş siyaseti" hattını alıp onu Alman geçmişinin bütün yüklerinden kurtulmuş yeni, "normal" bir kuvvet politikasına yönelik mevcut iddialarla ilişkilendirmekteydiler. 1996 baharından beri Goldhagen'i hedef alan bu sağ güçlerin, "Yok Etme Savaşı: Silahlı Kuvvetlerin Suçları 1941-1944" sergisine saldıranlarla aynı olması bir tesadüf değildir. İki durumda da düşman aynıdır: faşizmin işlediği korkunç suçların hatırası. Bu güçler, Yahudilerin kitlesel olarak katledilmesinin tekil bir suç değil, tüm sistemin suç içeren politikalarının bir parçası olduğunu –silahlı kuvvetlerin de iktidar aygıtının merkezî payandası olduğunu– çok iyi bilmektedir. Silahlı kuvvetlere dair serginin bilimsel kavrayışı mükemmelken, Goldhagen'in kitabının birçok hata barındırması bu güçler için hiç önem taşımaz.

Ancak solun bir kesimine göre, bu gruplaşma ve sağın Goldhagen'in kitabına yönelttiği eleştiriler, kayıtsız şartsız Goldhagen'in tarafını tutmak ve kitabına yönelik her eleştiriyi bildik, yobaz bir Alman milliyetçiliğinin bir ifadesi olarak görmek için yeterli bir nedendi. Böylece Goldhagen'in kitabının bazı parçalarını iyi argümanlarla eleştiren (ve Wehler, Hans Mommsen ve Jäckel gibi, tarihçiler tartışması sırasında sağdan gelen saldırıları aktif olarak göğüsleyen) tarihçiler bile kendilerini hedef tahtasında buldular. Bu düşünce okulu, eleştirel olarak bilimsel nitelik-

101 Strauß ile ilgili bkz. R. Kühnl, *Die von F. J. Strauß repräsentierten politischen Kräfte und ihr Verhältnis zum Faschismus: Ein Gutachen* (Köln, 1972).

ten bahseden herhangi bir argümanı kabul etmeyi sürekli reddeder.[102] Berlin Teknik Üniversitesi'nin Antisemitizm Araştırmaları Merkezi'nden Johannes Heilig, bu nedenle "tartışma konusu meselenin tatsız gerçeklerin yadsınmasıyla değil, yöntem ve kaynakların analizindeki temel hatalarla ilgili olduğu" uyarısında bulunmak zorunda kalmıştır.[103]

Goldhagen'le ve kitabıyla, özellikle de kendilerini antifaşist olarak tanımlayan genç neslin kurduğu güçlü ve pek çok açıdan hevesli özdeşlik, ilk bakışta şaşırtıcı bir olgudur. Kitap akademik tartışmaları başka bir dünya olarak görenlerin bam teline dokunmuştu. Sorunun şimdi çift yönlü olarak sorulması gerekir: Kitap nasıl böyle bir etki yapabildi? Ve kitabı coşkuyla karşılayanların hangi ihtiyaçları ve zihin durumları bu kitapta yansıtılmaktaydı? İki soruya da yanıt olarak birkaç kısa tez ortaya koymak istiyoruz.

* Goldhagen genel, akademik eğilimli olmayan ancak ahlaki açıdan meseleyle ilgili olan nispeten genç nüfusun, kendisini özdeşleştirmesini akademik alanda şu ana kadar yapılamamış bir biçimde kolaylaştırır. Suç işlemiş faillerin masum kurbanlarla karşı karşıya getirilmesi ahlaki açıdan tavizsiz görünür. Saikler karmaşası kitapta tek bir belirleyici saike indirgenmiştir (tasfiyeci antisemitizm) -bu da durmaksızın okurun gözüne sokulur. (Tüm diğer hafifletici sebepler kitabın mesajını değiştirmez.) Ve son olarak, bu betimleme şu ana kadar akademide saygı gösterilmiş olan bir çizgiyi geçmiştir: kamerayı titreyen insan eti ve parçalanmış bedenlere olabildiğince yaklaştıran film ve televizyonun tersine, şu ana kadarki tarih yazımı belli bir mesafeyi ve soyutlama düzeyini korumakta ısrarcı olmuştur. Goldhagen ise kararlılıkla bu ayrım çizgisini aşmış (veya altına düşmüş) ve failin kurbanın kafasına

102 *Konkret* dergisi yazın başından beri bu değerlendirmeleri içeren bir yazı dizisi yayınlamaktadır; ayrıca bkz. J. Elsässer ve diğerlerinin *Junge Welt* ve *Literatur konkret* dergilerindeki makaleleri; ayrıca bkz. T. Kunstreich, "Hohlraum ohne Rede", *Links 11/12* (1996), 48vd.

103 Editöre mektup, *Freitag*, 4.10.1996.

silahını nasıl dayadığını ve ateş ettiğini, kurbanın beyninin nasıl parçalandığını, failin üniformasını kirlettiğini vs. titizlikle tarif etmiştir.

* Akademik tartışmaların erişemediği hangi duygular, ihtiyaçlar ve zihinsel durumlar bu kitapta karşılık bulmuştur? Bir kameranınkine benzeyen temsil biçimine yapılan itirazlar genellikle eski kuşakla sınırlıdır. Gençler için, medya dolayımlı tüketim pratiklerinden oluşan bir ortamda bu temsil biçimi zaten uzun süredir gündelik yaşamın bir parçasıdır. Bu temsil biçiminin akıl çelen gücü, genç nüfusun kurbanlarla amasız fakatsız bir özdeşlik kuran ve "Almanların" ayrıştırılmasından bahsedilmesini istemeyen genç neslin güçlü ahlaki bağlılığına layık görülür. (Bu olabildiğince basitleştirilmiş ve kutuplaştırılmış tarih görüşünde, Avrupa'da peşlerine düşülmüş ve katledilmiş on binlerce antifaşiste yer yoktur.)

* Kendilerini 70'lerde antifaşist olarak tanımlayanların hayat ve benlik kavrayışının aksine, burada ciddi bir kırılma yaşanır. O dönemlerde insanlar mücadele edenlerle, eyleme geçmiş olanlarla özdeşleşirdi: İspanyol İç Savaşı'nda savaşanlarla, İtalya ve Yunanistan'daki, Sovyetler Birliği ve Yugoslavya'daki antifaşist özgürlük mücadelelerinin partizanlarıyla, Buchenwald toplama kampındaki savaşçılarla, Afrika'da, Asya'da ve Latin Amerika'daki kahramanları Che Guevara, Ho Chi Minh ile. Bu nesil savaşanlarla özdeşlik kuruyordu, çünkü kendini tarihin güçleri tarafından ilerletilen, mücadele içindeki bir hareket görüyor ve kendi ülkelerindeki reform hareketleri kadar yurtdışındaki özgürlük hareketlerinin başarılarıyla da güçlenmiş hissediyorlardı.

* 80'lerden bu yana siyaseten toplumsallaşarak bugün kendini antifaşist olarak tanımlayanların deneyim ufku ise temelden farklıdır. Bunun ayrıntılarıyla açıklanması gerekmez. Onlar için eylem olanakları bulmak ve eylemlerinin olumlu etkilerini görmek çok daha zordur. Savunma mücadelelerinin, yenilgilerin uzun bir süredir –hem kendi yaşamlarında hem de tüm dünyada– devam

etmesi, egemen neoliberal ve muhafazakâr milliyetçi güçlerin görünürde engellenemez ilerleyişi ve çocukluklarından bu yana Kohl hükümetinin görünürde sarsılmaz konumu, kolayca felç edici bir etki yaratabilecek bir umutsuzluk duygusu oluşturmuştur. Bu deneyimler iyimser dünya görüşlerinin ortaya çıkmasına, yani savaşanlarla özdeşlik kurulmasına katkıda bulunmaz. Bu nesilde sol görüşte olanlar, hayatı büyük ölçüde kurban hissiyatıyla deneyimlerler ve belki de bu nedenle kendilerini kurban olarak tanımlamaya da hazırdırlar. Kurban rolü tüm bencillikten arınmış olduğu için kişinin ahlaki bütünlüğü bozulmadan kalır: tüm kurbanlarla özdeşlik kurulur, ama özellikle de tipik kurbanlar olarak görülebilecek Yahudilerle –tam da Alman faşizmiyle uğraşmak kişinin kendi siyasi kimliğinin merkezî referans noktası olarak görüldüğü zaman. Bu gençlere göre, Goldhagen hem bir insan hem de bir akademisyen olarak ikna edici bir şekilde konuşabilir.

Genç antifaşistler kuşağı da dâhil olmak üzere pek çok kişi tarafından ifade edilen Yahudilerle dayanışma, Goldhagen tartışmasına verilen tepkide siyasi ve ahlaki açıdan umutlanmayı sağlayan bir potansiyel sergiler. Almanya'da Alman faşizminin suçlarını göreceleştirmemeye ve örtbas etmemeye kararlı birçok insan olduğunu gösterir. Bu insanlar, artık "normalleşme" sağlandığına göre bir dünya gücü olarak kabul görme iddiasında olan ve sıkıntılı geçmişi "tamamen geride bırakmak" isteyenlerin milli hislere atıf yaparak kafalarını karıştırmasına ve onları savunmasız bırakmasına izin vermeyecektir.

Bu ahlaki potansiyelin harekete geçirmek ise çok zor bir görevdir. Kültürün Savunulması İçin Birinci Uluslararası Yazarlar Kongresi'ndeki (Paris, 1935) konuşmasında Brecht antifaşistlerin sorununu şöyle tanımlamıştır: "Bazıları vahşeti tarif etmenin yeterli olduğuna inanabilir, özellikle de büyük bir edebî yetenek ve hakiki bir öfke tarife ivedilik kazandırdıysa. Ve bu tarifler gerçekten de çok önemlidir. Büyük bir vahşet yaşanmaktadır. Buna izin verilemez. İnsanlar dövülmektedir. Bu olmamalıdır. Uzun açıkla-

malara ne gerek var? Okur elbette ayağa kalkıp işkencecileri engelleyecektir. Ama yoldaşlar, açıklama zaruridir. Okur ayağa kalkabilir, bu o kadar da güç değildir. Ama sonra işkencecileri engellemek gibi küçük bir sorun doğar ve bu çok daha zordur." Bu yüzden "kötülüğün kökleri" üzerine, gaddarlığı yaratan "toplumsal koşullar" üzerine düşünmek gereklidir.[104]

Goldhagen'i okumanın pek çok kişide öfkeyle ayağa kalkma kararlılığı yarattığı doğrudur. Ama engellenecek olanlar kimlerdir? Şu andaki militarist ve milliyetçi güçlere karşı yürütülen mücadelenin bile Goldhagen'den bir kazanımı yoktur –çünkü ne o zamanın ne de bugünün yönetim sistemi çözümlenmemiştir. (Goldhagen'in, Federal Cumhuriyet'in Nazi geçmişiyle mükemmel bir şekilde –Avrupa'ya örnek olacak biçimde–[105] hesaplaştığı yönünde düzdüğü övgüler, beklenebileceği üzere soldaki Goldhagen taraftarlarının kulaklarını çınlatmıştır.) Eğer faşizmin ve antifaşizmin gerçekten ne olduğu ve Yahudilerin kitlesel katlinin bu bağlamdan nasıl doğduğu konusunda hakiki bir kavrayışa ulaşamazsak, bugün sağ siyasetin oluşturduğu tehlikeye karşı mücadele yürütmek çok zorlaşacaktır. Ahlaki jestler ve bunlara denk düşen süslü laflar (yani "Auschwitz'de olduğu gibi"), hatta bunların beraberindeki "kanıt" niteliğinde fotoğraflar, diğer tarafın da kullanımına açıktır. (Bu yakın zamanda bize Sırbistan'ın düşman imgesi ve Trnopolje'yi bir "Holocaust ve toplama kampı imgesi" olarak göstererek tüm dünyayı ayağa kaldıran fotoğraf aracılığıyla gösterilmiştir –*Independent*, 5.8.1993.[106]) Ve bir taraftan da "insan hakları" emperyalizmin tüm eylemlerine ahlaki bir paravan oluşturmaya devam etmektedir. Sadece tam bir bilgi ve toplumsal analiz

---

104 *Paris 1935: Erster Internationaler Schriftstellerkongreß zur Verteidigung der Kultur. Reden und Dokumente* (Berlin, 1982), 138 vd.

105 Bkz. Goldhagen'in *Blätter für deutsche und internationale Politik* demokrasi ödülü törenindeki konuşması, *Blätter für deutsche und internationale Politik 4* (1997), 425vd. Konuşma, tipik biçimde *Modell Bundesrepublik* (Federal Cumhuriyet Modeli) başlığını taşımaktadır.

106 Bkz. *Konkret 3* (1997), 14 vd.

bütün bunlara karşı durabilir. Alman faşizmine ve 'Holocaust'a yönelik derinlikli çalışmalar, tam da bu iki karmaşık olgunun temel önemi nedeniyle, böyle bir bilgiyi büyük ölçüde ortaya çıkartabilir. Ve antifaşizm, Almanya'da muhtemelen uzun bir süre çok farklı politik-ideolojik güçleri sağ siyasetin arz ettiği yeni tehlikelere karşı ortak bir cephede birleştirebilecek saik olmaya devam edecektir.

(1997)

Weimar Cumhuriyeti'nin Yıkılışında Ekonomi ve Siyaset

Kurt Gossweiler

Gossweiler, "siyasetin birincilliğine" karşı "ekonominin birincilliği" tartışmasına yönelik bir eleştiriden yola çıkıyor. Burjuvazi saflarındaki farklı ekonomik çıkarlar ve bunların siyasi davranışının yanı sıra, işçi sınıfı hareketinin kaçırdığı müdahale ve faşist saldırıyla savaşma fırsatlarını tartışıyor. İktidarı faşistlere teslim etmenin iktisadi bir zorunluluk değil, ekonomik çıkarlarına odaklanmış egemen sınıfın siyasi bir kararı olduğunu savunuyor.

İktisat ve siyasetin ilişkisine dair Marksist görüş, Batılı yayınlarda genellikle çarpıtılmış bir şekilde sunulmuştur. Bu ya cahillikten ya da taraflılıktan kaynaklanır, zira Marx, Engels ve Lenin'in bu konuda yazdıkları gayet açıktır.

Böyle bir çarpıtmanın son örneklerinden biri Henry A. Turner'ın kapsamlı çalışması *Büyük Alman Sermayesi ve Hitler'in Yükselişi*'nde bulunabilir.[1]

Turner'ın "ekonominin birincilliği" veya "siyasetin birincilliği" dair yorumları, bu terimlerin 1960'larda Batı Berlin'de çıkan *Das Argument* dergisinde yürütülen bir tartışmadaki yanıltıcı kullanımını yeniden üretir. İngiliz tarihçi Tim Mason bu tartışmada, burjuva toplumunun tüm tarihi bağlamında, Nazi devletinin içerideki ve dışarıdaki politikalarının 1936'dan sonra ekonomi tarafından

1 Henry A. Turner, Jr., *Die Grossunternehmer und der Aufstieg Hitlers* (Batı Berlin: Siedlar Verlag, 1985), 420-22.

değil siyaset tarafından belirlendiğini söylemekteydi.[2] Mason böylece, faşist diktatörlük sırasında siyaseti belirleyenlerin genellikle düşünüldüğü gibi iktisadi gücü ellerinde tutanlar değil, ekonomik çıkarlar yerine ideolojik kavram ve önyargılara göre hareket eden Nazi siyasetçiler olduğu görüşünü savunmak istiyordu.

Dolayısıyla "ekonomi" ve "siyaset" çiftinin bu tartışmadaki kullanımının, Marksistlerin bu bağlantıyla ifade ettikleri ilişkiyle ortak hiçbir noktası yoktur. Mason'a itiraz eden Eberhard Czichon, edinilmiş Marksist bir pozisyonun savunma çabasıyla "Nasyonal Sosyalist iktidar karteli içinde sanayinin birincilliği" tezini ortaya atmıştır.[3] Mason'a karşı çıkarken kullandığı olgular, Mason'ın Üçüncü Reich döneminde devletin siyasi fikirleri şekillendirme girişimine ekonomik liderlerin dolaylı yoldan müdahale ettiğini bile kanıtlamanın çok zor olduğu iddiasını çürütmeye gayet uygundu. Ancak, "sanayinin birincilliği" terimini kullanması, yalnızca terminolojik karmaşayı artırmaya yaradı: birincisi, Czichon bu kavramla, Marksizmin ekonominin birincilliği varsayımına dayalı olduğu görüşünü savunanları –Mason gibi– doğrulamaktaydı; ikincisi, böylelikle Czichon belirleyici iktisadi çevrenin etkisini *sanayiyle* sınırlandırmaktaydı.

Bu terminolojik karmaşanın temel nedeni, bu tartışma kapsamında iki farklı ama yakından bağlantılı sorunun ayrıştırılmamış olmasıdır: toplumun temeline, yani altyapısına, toplumun sürekli olarak gelişebilmesi için temel itkiyi sağlayan alanın ne olduğu sorusu ile siyaset pratiğinin belirlenmesinde hangi faktörlerin – siyasi faktörlerin mi iktisadi faktörlerin mi– işin içine girdiği sorusunun.

İlk sorunun yanıtı Karl Marx tarafından "Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı"nın önsözünün ünlü cümlelerinde verilmişti:

---

2 Tim Mason, "Der Primat der Politik - Politik und Wirtschaft im Nationalsozialismus," *Das Argument 6, 41* (Aralık 1966), 474.

3 Eberhard Cizchon, "Der Primat der Industrie im Kartell der nationalsozialistischen Macht," *Das Argument 3, 47* (Temmuz 1986), 163-92.

> Varoluşlarının toplumsal üretiminde insanlar kaçınılmaz olarak belirli ilişkiler içine girerler. Bu ilişkiler onların iradesinden bağımsız, maddi üretim güçlerinin gelişimindeki belli bir aşamaya tekabül eden üretim ilişkileridir. Bu üretim ilişkilerinin bütünü toplumun iktisadi yapısını, hukuki ve siyasal üstyapının üstünde yükseldiği ve belirli bilinç biçimlerinin denk düştüğü gerçek temelini oluşturur. Maddi yaşamın üretim tarzı toplumsal, siyasal ve düşünsel yaşamın genel gidişatını şekillendirir. Varoluşlarını belirleyen şey insanların bilinci değildir, tam tersine toplumsal varoluşları bilinçlerini belirler.[4]

Son dönem mektuplarında Friedrich Engels de, basitleştirilmiş, diyalektik olmayan bir yorumlamaya karşı, insan toplumunun temel ve üstyapısıyla ilgili bu asli koşullar hakkında bir dizi ekleme ve açıklamada bulunmuştu. Franz Mehring'e yazdığı 14 Temmuz 1893 tarihli mektubunda Engels, bu eklemelerin neden gerekli olduğunu açıklar:

> Yani biz asıl vurguyu ilk başta siyasi, hukuki ve diğer ideolojik nosyonların *türetilmesine* ve bu nosyonlar aracılığıyla temel iktisadi olgulardan doğan eylemlere yaptık, öyle yapmaya mecburduk. Ama bunu yaparken biçimsel tarafı –bu nosyonların vs. ortaya çıkış yolları ve şekillerini– içerik uğruna göz ardı ettik. Bu da hasımlarımıza güzel bir yanıltma ve çarpıtma fırsatı verdi.[5]

Engels'in açıklamalarının en kısa özeti, 25 Ocak 1894'te W. Borguis'a gönderdiği bir mektupta bulunur. "İktisadi koşulların nihai olarak tarihsel gelişimi şekillendiren [koşullar]" olduğuna dikkat çeken Engels şöyle der:

> Siyasi, hukuki, felsefi, dinsel, edebî, sanatsal vs. gelişme, iktisadi gelişmeye dayalıdır. Ancak bunların hepsi birbirlerine ve aynı zamanda iktisadi temele de etki ederler. Bu, ekonomik durumun tek

4 Karl Marx, *A Contribution to the Critique of Political Economy* (New York: International Publishers, 1970), 20-21.

5 Karl Marx ve Friedrich Engels, *Selected Correspondence* (Moscow: Foreign Languages Publishing House), 540-41.

başına etkin olan sebep olduğu, başka her şeyin ise sadece edilgen olduğu bir durum değildir. Daha ziyade, kendisini her zaman ortaya koyan iktisadi zorunluluk temelinde bir etkileşim vardır.[6]

1920'de, genç Sovyet iktidarının üçüncü yılında V.İ. Lenin ikinci soruya, yani yakıcı pratik siyasi meselelerin çözümünde ekonominin mi siyasetin mi birincil olduğu sorusuna temelden bir yanıt verme ihtiyacıyla karşı karşıya gelir. Sendikaların rolü ve görevleri ile ilgili parti içi bir anlaşmazlık bağlamında, Troçki ve başkaları Lenin'i bu soruna *politik* açıdan çözüm aradığı için eleştirir ve doğru yaklaşımın *iktisadi* bir çözüm olduğunu söylerler.[7] Böylece iktisadın birincilliğini savunurlar.

Lenin bu görüşü reddederek, ilk bakışta çelişkili görünebilecek kapsamlı bir cevap verir:

> Konuşmamda siyasetin iktisadın yoğunlaştırılmış bir ifadesi olduğunu tekrarladım, çünkü daha önce "siyasi" yaklaşımımın, bir Marksist için fazlasıyla tutarsız ve kabul edilemez bir biçimde yerildiğini duydum. Siyaset iktisadın önünde yer almalıdır. Bunun aksini iddia etmek Marksizmin abecesini unutmaktır... Meseleye doğru bir politik yaklaşımla bakmazsak, sınıf en üstte kalamayacak ve sonuçta üretim sorununu da çözemeyecektir.[8]

Bu savın görünürdeki tutarsızlığı ayrıntılı olarak incelendiğinde, diyalektik bir ilişkinin açık bir tanımı olduğu ortaya çıkar. Birbirine karşıt ekonomik ve siyasi çıkarlara sahip sınıflar, üretim araçlarının özel mülkiyetinin şekillendirdiği bir ekonomik temelden doğarlar. Dar anlamda *ekonomik çıkarlar*, ulusal ölçekteki ürünün dağıtılmasıyla, daha geniş anlamda ise üretim araçlarının

---

6 A.g.e., 549.

7 V.I. Lenin, *Collected Works, Vol. 32* (Moscow: Progress Publishers, 1975), 83.

8 A.g.e., 83-84. Aynı düşünce otuz yıl önce Friedrich Engels tarafından da şu sözlerle ifade edilmişti: "Eğer siyasi iktidar ekonomik açıdan güçsüzse biz neden proletaryanın siyasi diktatörlüğü için mücadele ediyoruz? İktidar (yani devlet iktidarı) aynı zamanda ekonomik bir potansiyel taşır!" Conrad Schmidt'e mektup, 27.10.1890, *Marx-Engels Werke, Vol.37* (Berlin: Dietz Verlag, 1967), 493.

sahiplik koşullarının düzeniyle ilgilidir. *Siyasi çıkarlar* ise ekonomik çıkarların olabilecek en yüksek düzeyde hayata geçirilebilmesi için gereken siyasi güç payını ele geçirebilmeye ve elde tutabilmeye yöneliktir. Bu karşılıklı ilişki Lenin'in sözlerinde şöyle ifade edilmiştir: Siyaset yoğunlaştırılmış iktisattır.

Egemen iktisadi sınıf, kendi ekonomik üstünlüğünü savunmak, pekiştirmek ve genişletmek için siyasi güce ihtiyaç duyar, zira diğer taraftan mülk sahibi olmayan, sömürülen sınıf da siyasi gücü eline geçirerek ve güvenceye alarak, kendini ekonomik olarak sömürenlerden kurtulma aracına sahip olabilir. Son tahlilde, iki sınıf için de siyasi güç ve siyasi mücadele, ekonomik çıkarlarını hayata geçirmenin ve korumanın belirleyici bir aracıdır. Bu nesnel karşılıklı ilişki Lenin tarafından siyasetin birincilliği teziyle ifade edilmiştir. Gerçekten de, Marksist-Leninist bir bakış açısından, Lenin'e muhalefet edenlerin yaptığı gibi ekonomik ve siyasal yaklaşımları tamamen karşıt konumlara koymak kabul edilemez, çünkü siyaset iktisadın yoğunlaştırılmış ifadesidir. Ancak zorunlu olarak, siyaset ekonomiye kıyasla birincildir çünkü "tamamen ekonomik" meselelerle ilgili kararlar da dâhil olmak üzere tüm kararlar, siyasi bir bakış açısıyla, siyasi gücü ele geçirmek ve meşru olarak elde tutmak açısından bakılarak alınmalıdır.

Şu ana kadar söylenenler, Turner ve diğerlerinin Marksizme atfedilen ekonominin birincilliği tezine karşı giriştikleri mücadelenin Donkişotvari bir savaştan ibaret olduğunu gösterir. (Yanlış yorumlamalara meydan vermemek için, bunun elbette *tüm* siyasi mücadelenin *sadece* ekonomik hedeflere yönelik olduğu anlamına gelmediğini ifade etmek isterim. Söylemeye gerek yok ki, siyasi mücadele yaşamın diğer tüm alanlarındaki çıkarların hayata geçirilmesini de kapsar.)

Weimar Cumhuriyeti'nin Kuruluşunda Ekonomi ve Siyaset

Birinci Dünya Savaşı'nın sonrasında, Alman emperyalizminin karşı karşıya kaldığı ekonomik durum feciydi. Çarpıcı özellikleri arasında parçalanmış ve savaş maliyetleri tarafından küçültülmüş bir ekonomi vardı. Buna ek olarak, yenilginin getirdiği kestirilemeyen bir maliyet vardı, bu da Alman kapitalizminin ekonomik olarak ayakta kalması için birikim oranının daha önce görülmemiş ölçüde, ücretli çalışanlara hiçbir sosyal taviz verilemeyeceği bir düzeye kadar artırılmasını gerektiriyordu.

Bununla beraber, Weimar Cumhuriyeti'nin şafağında, güçlü sermaye çıkarları ile sendikaları temsil eden Hugo Stinnes ve Carl Legien tarafından, bir Arbeitsgemeinschaft anlaşması imzalandı. Bu çerçevede işverenler işçilere, savaştan önceki ekonomik büyüme yıllarında bile kabul edilemez ve zarar verici diye reddedilmiş olan tavizler verdiler. Ancak şimdi sadece kapitalist üretim tarzının devamını sağlayacak ekonomik temel değil, bir bütün olarak siyasi iktidar, yani kapitalizmin Almanya'da varlığını sürdürmesi tehlikedeydi.

Siyasete öncelik tanınması zorunluluğuna, hayatta kalmak başka türlü mümkün olmayacağı için başvurulmuştu. Siyasi iktidarı ve dolayısıyla küçülen parti karşısında üstünlüğü sağlayacak önkoşulları ellerinde tutabilmek için, büyük Alman burjuvazisi kendini, verili ekonomik koşullar altında düzgün işleyen bir kapitalist yeniden üretim sürecini yeniden kurmanın gerekliliklerine ters düşen ekonomik tavizleri kabul etmeye mecbur hissetti.

Lenin'in dediği gibi "Rus örneğinden ders çıkaran" yüksek Alman burjuvazisi (*Grossbourgeosie*) iktidarları tehlikeye girdikçe "mükemmel bir strateji" uyguladı.[9] Alman Sanayi Birliği'nin başkanlık heyetinin bir üyesi olan Abraham Frowein, 12 Haziran 1919'da geçmişi yâd ederken bu yaklaşımı şöyle çarpıcı bir biçimde

9 Lenin, *Collected Works, Vol. 32*, 547.

nitelendirdi: "Beyler, Rusya'da işler ters gitti ve başından itibaren sanayi, devrimi reddetti. Eğer biz iş birliği yapmış olmasaydık -ki bu da yapılabilirdi- eminim ki bugün biz de Rusya'yla aynı durumda olacaktık."[10]

Bu stratejinin başarıya ulaşması ancak, Almanya'nın "iktisadi liderlerinin" sendika ve Sosyal Demokrat Parti (SPD) liderleri arasında, 1913'te heyecan verici gözüken, ama 1918 Kasım'ında Sosyal Demokrasi programının hedeflerinden bir tas çorba için vazgeçmeye benzetilebilecek ekonomik, sosyal ve siyasal tavizler karşılığında Almanya'da kapitalizmin ayakta kalmasını güvenceye almayı kabul edecek ortaklar bulmasıyla mümkün oldu. Dahası, bu liderler yüksek Alman burjuvazisiyle ve eski Kaiser generalleriyle karşı karşıya geldiklerinde, liberal burjuvazi 1848-49'da, Bismarck'ın başarılı kan ve demir siyasetinin sonrasında Prusya monarşisiyle karşı karşıya kaldığında nasıl davrandıysa öyle davrandı. Devrim güçlerine karşı savaşmak için eski iktidar temsilcileriyle bir ittifak yaptılar. Almanya'nın geçmişinde her yarı-tamamlanmış devrimin karşısına tamamlanmış bir karşı-devrim çıkaran bu davranış, Alman toplumunun mevcut temelinin Weimar Cumhuriyeti sırasında da değişmeden kalmasına olanak tanıdı.

Hakikaten de, Alman işçi sınıfının sesi en gür çıkan düşmanları, Ruhr'un kömür ve çelik baronları, imparatorluklarını devrim kargaşasına düşmeden yönetmeye devam edebildiler. Bunun yanı sıra bu modern sanayi ülkesinin en çağdışı öğesi olan güçlü Junker toprak sahipleri de, Junker kökenlerden gelen generallerle sosyal demokrat liderler arasındaki ittifak nedeniyle yerlerini koruyabildiler.

Dolayısıyla Weimar Cumhuriyeti başından itibaren çok çarpıcı bir çelişkiyle maluldü: İmparatorluğa kıyasla yetersiz bir biçimde yeniden şekillendirilen ve sürekliliği ve benzerliğinin yanı sıra en

10 Akt. Kurt Gossweiler, *Grossbanken, Industrie-Monopolie, Staat: Ökonomie und Politik des staatmonopolistischen Kapitalismus in Deutschland 1914-1932* (Berlin: VEB Deutscher Verlag der Wissenschaften, 1971), 63.

üst düzeyi haricinde dokunulmamış bir devlet tahakkümü aygıtıyla tanımlanan anormal bir ekonomik yapı vardı. Diğer taraftan, devrimci kitlelerin baskısı sayesinde, Bismarck'tan miras kalan Anayasayı ve hakları çok geride bırakmış bir burjuva-parlamenter devlet biçimi mevcuttu.

Bu çelişki o kadar keskindi ki sadece değiştirmeden tutmaya çalışmak bile devamlı şiddetli çatışmalara neden olacaktı –zira toplumun iki kutbu da diğerinin dayattığı kısıtlamaları kabul etmek istemiyordu. Savaş sonrası Almanya'da sermayenin gerçekleşme koşulları, emek gücünün İmparatorlukta olduğundan çok daha fazla sömürülmesine imkân veren bir siyasi düzeni gerektiriyordu. Ancak Anayasanın öngördüğü üzere halk kitlelerine demokratik hakların tanınması ve gerçekleştirilmesi, *asgari bir koşul olarak* parlamenter demokrasinin en köklü düşmanları olan Junkerdom'un ve güçlü Ruhr sanayicilerinin ekonomik ve siyasal güçlerinin tasfiye edilmesini ve büyük bankaların kamulaştırılmasını gerektiriyordu.

Bu temel çelişki 1919 ve 1923 arasında yaşanan çok sayıdaki sınıfsal çatışmayı açıklar –bunların en önemlisi Kapp Darbesi olarak bilinen, Berlin'deki kısa ömürlü sağcı komplodur. Bu çelişkinin diğer bir sonucu ve aynı zamanda önemli bir kanıtı 1923 Sonbaharında ortaya atılan Stinnes Planı'dır: bu plan Alman işçilerini sermayenin gerçekleşmesine yönelik ihtiyaçlarca yürütülen bir diktatörlüğe tabi kılmayı amaçlıyordu.[11] Dört yıl önce Arbeitsgemeinschaft'ı kuran anlaşmayı imzalayan adam tarafından oluşturulmuş bir plandı.

İşverenlerin hoşnut olmadığı sınıf-iktidar ilişkisi nedeniyle, 1919 ile 1923 arasında finans sektörü, sermayenin gerçekleşmesine yönelik ihtiyaca uygun bir siyasi düzen kurabilecek konumda değildi. Bu ihtiyacın başka bir şekilde karşılanması gerekiyordu: görünürde siyasal koşullardan bağımsız ve siyasal gruplardan et-

11 George W. F. Hallgarten, *Hitler Reichswehr und Industrie: Zur Geschichte der Jahre 1918-1933* (Frankfurt: Europäische Verlagsanstalt, 1955), Doc. 5, 65-66.

kilenmeyen bir yolla. *Enflasyon* ücretli çalışanların sömürüsünü artıracak gaddarca bir araç olarak işledi; iş günü kapsamlı bir şekilde uzatılsaydı da olacak olan buydu –ve tam da bu gerçekleşti.[12]

1924 ile 1929 arasındaki kısa "normal" gelişim evresi, Weimar Cumhuriyeti'nin istikrarlı gelişiminin dayanabileceği bir temel bulunmadığı iddiasını yanlışlamaz. Sosyal Demokrat liderler ve sendika liderleri bu dönemi aceleyle, sonradan "örgütlü kapitalizm" yoluyla barışçıl bir şekilde sosyalizme dönüşecek krizden azade bir ekonominin başlangıcı olarak tanımladılar. Aslında, Weimar demokrasisinin büyük sermayedar muhaliflerine bakılırsa, bu dönem sadece bir ateşkes dönemiydi. Dahası, bu evre ancak SPD ve sendikalar dönemin başat devrimci kazanımlarından olan sekiz saatlik iş gününden vazgeçtikten ve Fransa'nın Alman savaş tazminatının öncelikli ödemesinden feragat etmesiyle, Amerika finans sermayesinin diğer kaynakları, krediler aracılığıyla Almanya'daki sermaye oluşumu sürecini hızlandırma yönünde ciddi bir eğilim sergiledikten sonra kabul edilmişti. Sermaye ve emek arasındaki çelişki, devrimci kazanımlardan kısmen vazgeçilmesi ve dışarıdan gelen geçici sermaye akışı nedeniyle normallik evresinde fazla görünür değildi. Bu nedenle Almanya'da kapitalizmin istikrar kazanması ancak göreli olarak ve diğer sanayileşmiş kapitalist ülkelere kıyasla çok kırılgan bir biçimde gerçekleşti.

Faşist Diktatörlüğün Kurulması: Ekonomik Zorunluluk mu Yoksa Siyasi İradenin Hayata Geçirilmesi mi?

Dünyada ekonomik krizin patlak vermesi, krizin beklenmedik bir şekilde uzun ve şiddetli olması ve Almanya'nın ekonomik liderlerinden çoğunun öngörmediği bir dönemde gerçekleşmesi, geçici olarak üstü örtülmüş çelişkileri yeniden yüzeye çıkardı. Büyük sermayenin otoriter bir devlet (yani bir diktatörlük) isteği ve nüfu-

12 Daha fazla ayrıntı için bkz. Gossweiler, *Grossbanken*, 143-55.

sun büyük bir kısmının, özellikle de örgütlü emeğin, genişletilmiş ve güvenceye alınmış demokratik haklar ve sosyal ilerleme ihtiyacı –hiçbir zaman tamamen ortadan kaybolmamış olsa da– yeniden görünür hâle geldi.

Dünyadaki ekonomik krizin, egemen sınıfın daha geniş kesimlerinin Weimar Cumhuriyeti'ne karşı daha kararlı bir mücadeleye girişmesini tetikleyen gelişme olduğu düşünülebilir.

Ancak dikkatli gözlemciler, kilit bir özelliği hemen görmüştür: Weimar Cumhuriyeti'ne yönelik saldırı 1927'nin sonlarına doğru ve 1928'in başlarında başlamıştır, yani sermayenin geçici ateşkesi, dünyada ekonomik kriz baş göstermeden çok önce bitmiştir.[13] Bu bağlamdaki en önemli kanıt, 1928'in başlarında Weimar Cumhuriyeti'ni reddeden ve bir Üçüncü Reich kurmak için çağrıda bulunan Reich'ın Dönüşü İçin Birlik'in kurulmasıdır.[14] Benzer hatlardaki diğer göstergeler, Alman Ulusal Halk Partisi'nde ve Merkez Parti'de lider kadrolarının sağcılar tarafından, yani Alfred Hugenberg ve Prelate Kaas tarafından ele geçirilmesi; 1928 Kasımında Ruhr şirketlerinin 250.000 işçiye karşı lokavta gitmesi ve 1929 Aralıkındaki "Yükseliş veya Mahvoluş" başlıklı Reichsverband der Deutschen Industrie muhtırasıdır.[15]

13 David Abraham, *The Collapse of Weimar Republic: Political Economy and Crisis* (New York: Holmes & Meier, 1986), 111. Ayrıca bkz. Wolfgang Ruge, *Das Ende von Weimar: Monopolkapital und Hitler* (Berlin: Dietz Verlag, 1983), 153-56.

14 "Bund zur Erneuerung des Reiches", der. Dieter Fricke vd., *Lexikon zur Parteiengeschichte: Die bürgerlichen und kleinbürgerlichen Parteien und Verbände im Deutschland* (1789-1945) Vol.1 (Leipzig: Bibliographisches Institut Leipzig, 1983), 374-82. "Üçüncü Reich" için yapılan çağrı en sağcı gruplara ve çevrelere özgüydü. Onların jargonunda Birinci Reich Kutsal Roma İmparatorluğu, İkinci Reich da 1871'den 1918'e kadar süren "Kaiserreich"tı. Üçüncü Reich zayıf, iğrenç ve sadece geçici olan Weimar Cumhuriyeti yıkıldığında kurulacaktı.

15 Lokavtla ilgili bkz. Ludwig Preller, Sozialpolitik in der Weimarer Republik (Stuttgart: Franz Mittelbach Verlag, 1949), 402-03. Ayrıca bkz. Wolfgang Ruge, Deutschland 1917-1933, 2. Baskı ve gen. baskı (Berlin: VEB Deutscher Verlag der Wissenschaften, 1974), 325. Muhtıra şurada yayınlandı: Aufstieg oder Niedergang? Deutsche Wirtschafts- und Finazreform 1929: Eine Denkscrift des Präsidiums des Reichsverbandes der Deutschen Industrie, Veröffentlichungen des Reichsverbandes der Deutschen Industrie No. 49 (Selbstverlag des Reichsverbandes der Deutschen Industirie Berlin, Aralık 1996).

Tüm bu olgular, dünyadaki ekonomik krizin işverenlerin Weimar Cumhuriyeti'ne karşı giriştiği hücumu ateşlediği görüşüne ters düşmektedir. Şüphesiz söz konusu krizin saldırıyı güçlendiren bir etkisi olmuştur, ama bunun nedensel bir etki olduğu söylenemez. Asıl nedenler daha derinde yatmaktadır. Asıl neden, ekonomik güçlerin, iç politika ve dış politika güçlerinin iç içe geçmiş bir birlikteliğindedir. Dahası, "ateşkesin" sona ermesinin, Almanya'nın Avrupa'da tekrar bir numaralı emperyal güç, daha geniş kapitalist dünyada da iki numaralı güç konumuna yükselmesine denk düşmesi tesadüf değildir. Hakikaten, 1927-28'de ilk aşamaya, yani önceki ekonomik gücün yeniden sağlanması hedefine erişilmişti. Bu başarıldıktan sonra, daha başka hedefler konulmuştu. Bu hedefler arasında yenilginin ve devrimin siyasi sonuçlarının tasfiye edilmesi, yani Versailles Antlaşması'nın ve parlamenter demokrasinin, "çok partili devletin (Parteienstaat)" bir kenara atılması da vardı.[16]

Yeniden kazanılan ekonomik güçle beraber dünya kaynaklarından "adil" bir pay almaya –dünyayı bir kez daha Alman emperyalizminin lehinde bölüşmeye– yönelik açgözlü bir ilgi de oluştu. 1914'te olduğu gibi "dışarıda bırakılmış" gibi hisseden Alman emperyalizmi, tekrar "güneşe çıkmak" veya –Weimar Cumhuriyeti dönemindeki sağcı ifadeleri kullanırsak– "yeri yurdu olmayan insanlar" için "Lebensraum" talep etti. Eğer "güç siyaseti" dışarıya da aksettirilmek isteniyorsa –Wilhelm Groener'e göre– içeride "katı

16 1926'da Truppenamt des Reichswehrministeriums tarafından yayınlanan gizli bir muhtıra olan "Die Abrüstungsfrage nach realpolitischen Gesichtspunkten betrachet"ten: "Alman politikasının bir sonraki hedefi, Almanya'ya kalan tüm topraklar üzerinde tam egemenliğin yeniden kazanılması, güçlü bir ekonomik yaşam için gerekli olan kaybedilen Alman topraklarının geri alınması olmalıdır. Gelecek aşamada temel siyasi gelişme Avrupa'daki konumun geri kazanılması olacak ve ancak daha sonra dünyadaki konumun geri kazanılması gündeme gelebilecektir." (*Akten zur deutschen auswärtigen Politik 1918–1945: Aus dem Archiv des Auswärtigen Amtes, B serisi, vol. I/1*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 343vd.) David Abraham *Collapse* kitabında Almanya'da faşist diktatörlüğün kurulmasında yayılmacı hedeflerin kilit rolünü bir kenara bıraktığı için, Weimar Cumhuriyeti'nin çöküşünün sebeplerine dair araştırmasında tatmin edici bir sonuca ulaşamaz.

ve tavizsiz" durmak zorunluydu. Dışarıya doğru yayılma eğilimi içeride baskı politikalarına yönelik bir eğilim gerektiriyordu.[17]

Ancak Weimar Cumhuriyeti'nin kaderi, sadece saldırgan büyük sermayenin ellerinde değildi. Karşı güç demokrasinin başarılı bir şekilde büyümesi ve savunulmasında görülebilirdi – eğer bu hedefler kararlı ve birlik içinde bir tavırla kovalanabilmiş olsaydı. Bu olasılık 1926'da prenslerin mallarına el konulması kampanyasında ve 1928 baharındaki Reichstag seçimlerinde gözlenmişti. İşçi partileri sol-burjuva Alman Demokratik Parti ile beraber 13,9 milyon oy alırken, Nasyonal Sosyalist Alman İşçileri Partisi'nden (NSDAP) Alman Halk Partisi'ne (DVP) kadar uzanan sağcı blok 10,2 milyon oyun biraz üstünde kalmıştı. Bu iki bloğun arasında ikisi birlikte 5,2 milyon oy alan Merkez ve Bavyera Halk Partisi vardı. Bu oylardan kayda değer bir kısmı, özellikle de Katolik işçiler aslında sol kanadın oy potansiyeline dâhildi.[18]

Weimar Cumhuriyeti'nin toplumsal yapısındaki yarı-feodal kalıntılar ve burjuva-demokratik devlet formu arasındaki fazlasıyla vahim çelişkinin aşılması gerekiyordu. Dahası, Büyük finansın ve Junkerler arasındaki düşmanlarının Weimar Cumhuriyeti'ne yönelik saldırısının savuşturulabilmesi için, harekete geçmek ve elde edilebilir hedefler için bu güçlü sol-potansiyeli işin içine sokmak şarttı.

17 Buna kanıt teşkil eden bir dizi kaynaktan sadece birini örnek vereceğim: 1919 Mayıs'ında Başkumandanlık subaylarına seslenen Korgeneral Groener şöyle diyordu: "Eğer dünyada üstünlük mücadelesi verilecekse bu mücadeleye ileriye bakarak ve tavizsiz bir şekilde hazırlanılmalıdır. Bir barış siyaseti izleyerek bir ileri bir geri gitmek göze alınamaz, kararlı bir şekilde bir güç siyaseti izlenmelidir. Ancak bu, hem içeride hem de dışarıda sağlam ve yerinden edilemez bir zeminde durmayı gerektirir." Wilhelm Groener, *Lebenserinnerungen, Jugend-Generalität-Weltkrieg*, Friedrich Frhr Hiller von Gaetringen tarafından basılmıştır (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1957), 495; akt. *Weltherrschaft im Visier: Dokumente zu den Europa-und Weltherrschaftsplänen des deutschen Imperialismus von der Jahrhundertwende bis Mai 1945*, der. Wolfgang Schumann ve Wolfgang Ruge (Berlin: VEB Deutscher Verlag der Wissenschaften, 1975), 165.

18 Bkz. Alfred Milatz, *Wähler und Wahlen in der Weimarer Republik, Schriftenreihe der Bundeszentrale für politische Bildung 66* (Bonn, 1965), 151.

Prenslerin mallarına el konulması için yürütülen kampanyanın da gösterdiği gibi, öncelikli ve siyaseten acil halkçı gündem maddesinin, Doğu Elbe'deki toprak aristokrasisinin yok edilmesi ve Junker'lerin sahipliğindeki toprakların topraksız köylüler ve tarım işçilerine dağıtılmasını içeren bir toprak reformu olması gerekirdi. Meseleyi parlamentoya taşınan önergelerde dile getirmek tabii ki yeterli değildi; her şeyden önce gereken, parlamento dışı güçlerin, özellikle sendikaların eylemli desteğiydi -böylece kitle baskısı olabilecek en üst düzeye taşınabilirdi. Aslında bu eylemler, güçlü büyük burjuvazinin bazı öğeleri arasında da rahatça sempati toplayabilir, hatta destek bulabilirdi.[19]

Böylece Junker topraklarını bölüp dağıtmayı hedefleyen bir program, güçlü ve seferberlik hâlinde demokratik bir cephenin oluşması için bir çıkış noktası olabilir, bu suretle yönetici seçkinlerin en gerici kanadını ciddi ölçüde zayıflatabilirdi.

Böyle bir cephenin esas gücü ancak işçi sınıfı hareketinden gelebilirdi. Bu hatlarda oluşacak yetkin bir girişimin, güç dengesinde Weimar Cumhuriyeti'nin demokratik içeriğini artırma ve pekiştirme yönünde belirleyici bir kayma yaratma şansı olacaktı. Eğer SPD ve ittifak halindeki Hür Sendikalar, sosyal demokratların 1928 Mayısındaki baş döndürücü seçim başarısından sonra böyle bir işe girişseydi, muhtemelen bunun bir dizi olumlu sonucu olacaktı.

İlk ve en önemli münasip sonuç, işçi sınıfı hareketinin daha fazla bölünmesi gibi bir felaketin önüne geçilmesi olurdu. Prenslerin mallarına el konulması kampanyasında beceriyle sergilenen eylem birliği, tarım reformu mücadelesinde yeniden hız kazanmış olurdu. Kuruluşu Alman Komünist Partisi'nin (KPD) genel taleplerini tamamen karşılamasa bile, Weimar Cumhuriyeti var olduğu sürece parti demokrasinin savunulmasına yönelik her hareketin arkasında durmuş, ama temel amacından, yani Karl Liebknecht ve Rosa Luxemburg'un sosyalist bir Alman Cumhuriyeti kurma

19 Bkz. Kurt Gossweiler, *Aufsätze zum Faschismus: Mit einem Vorwort von Rolf Richter* (Berlin: Akademie-Verlag, 1986), 262-65.

amacından hiç sapmamıştı. Dahası Komünist Parti, gericilik yuvasının, yani Doğu Elbe Junkerlerinin tasfiye edilmesine yönelik hiçbir girişimi sonuna kadar desteklemekten geri durmazdı –böyle bir tavır KPD'nin tarımsal programına tamamen uygun olurdu.[20]

İkincisi, iki işçi partisinin böyle halkçı bir amaç uğruna birlikte mücadele etmesi, şüphesiz demokratik eğilimli burjuvazinin ve küçük burjuvazinin geniş kesimlerini de genel işçi sınıfı hareketinin yörüngesine çekecekti.

Üçüncüsü, işçi sınıfı hareketi bu mücadeleye girişerek, köylü çıkarlarının en kararlı savunucusu olduğunu kanıtlayacak ve böylece en gerici güçlerin toprak üzerindeki pençesini gevşetmek için gerçek olasılıklar doğabilecekti.

Dördüncüsü, eğer bu politikalar izlenseydi, özellikle faşizmin bir kitle hareketi olarak gelişme olasılığının önüne ciddi kısıtlamalar ve engeller konmuş olacaktı. Faşizm temel argümanlarından birinden (SPD'nin Marksizminin orta sınıfı ve köylüleri mahvettiği iddiasından) mahrum kalacaktı ve dahası birleşik bir işçi sınıfı hareketiyle karşılaşacaktı. Sonuç olarak, faşizm kendini yalnızca güçsüz, bölünmüş, sürekli kendi içinde didişen bir işçi sınıfı hareketiyle savaşmak durumunda bulmayacaktı.

Beşincisi, Junker'lere yönelik böyle bir saldırı büyük burjuvazideki ayrılıkları açığa çıkaracak ve –hem ekonomik hem de siyasi nedenlerden ötürü– ağır sanayide Junkerlerle koalisyon kurma eğilimi gösteren ve Weimar Cumhuriyeti'nin baş düşmanı olan öğeleri zayıflatacaktı. Siyasi nedenler arasında hâlâ çok yaygın ve derine işlemiş olan "Kapp Darbesinin travması" vardı: yani işçi sınıfının yeniden birleşik bir savunma hattı oluşturmasını (1920'de Kapp Darbesine karşı olduğu gibi) tetikleme korkusu. Böyle bir birleşik harekete kolay kolay değişmeyecek politikalarla karşı çıkmak ve muhalefet etmek gerekecekti. Ekonomik açıdan,

20 Bkz. KPD'nin "Das Gesicht dem Dorfe zu" başlıklı çağrısı, *Rote Fahne* (2 Şubat 1926); ayrıca bkz. KPD'nin köylülere yardım programı, Bauernhilfeprogramm der Kommunistischen Partei Deutschlands, *Rote Fahne* (22 Mayıs 1931).

sanayinin ve bankacılığın büyük kesimleri Junkerdom'u tasfiye etmek ve yerine, özellikle de tarım makineleri ve gübrelere yönelik iç pazarı genişletecek sağlıklı bir köylü tarımı kurmayı istiyorlardı. Böylelikle asalak, kriz yaratan ve yarı feodal Junker tarımının sübvanse edilmesinden kaçınılabilirdi.

Ancak böyle değerlendirmelerden, tarım reformunun Weimar Cumhuriyeti'nin ayakta kalmasındaki temel mesele olduğu sonucu çıkarılmamalıdır. Bu değerlendirmeler sadece, Weimar Cumhuriyeti'nin kaderinden kaçmasının hiçbir yolu olmadığına dair yaygın varsayımı çürütmek niyetiyle yapılmıştır. Tam tersine, şunun altı dikkatle çizilmelidir: Alman toplumunun bilinen yapısal kusurlarını tamir etmeyi hedefleyen bir politika izlenebilirdi. Dahası, sol güçlerin birleşmesini teşvik eden bir politika sadece Weimar Cumhuriyeti'ne yönelen sağcı saldırıyı savuşturmakla kalmaz, hem devlet hem de genel ekonomik alan kapsamında demokratik hakları genişletirdi. 1928'de böyle bir politikanın başarıya ulaşma şansı hâlâ vardı ve hatta 1932'ye kadar da tamamen ortadan kalkmadı.

Fakat Alman sosyal demokrasisi seçimdeki kazanımlarından ve zaferlerinden sonra, bilindiği üzere, demokrasiyi ilerletecek ve güçlendirecek bir program uygulamaya yönelik hiçbir girişimde bulunmadı. Dahası, SPD kendi tarım programına bile dönüp bakmadı: 12 Ocak 1927'de oluşturulan bu program, hem üretim hem de nüfus politikaları açısından SPD'nin temel mülkiyet koşullarında kökten bir değişim ve dolayısıyla "planlı bir toprak reformu" önerdiğini ifade etmekteydi. Bu programa göre ülkenin doğu kısmında tarım arazisi sahipliğinin tek birimde 750 hektarı aşamayacak, arazilerin bu sınırı aşan kısımları karşılıksız olarak Reich'a devredilecekti.[21]

Gerçekte, SPD politikaları değişim ve reforma değil, sadece büyük burjuvazinin, kendi belirlediği koşullar altında sosyal demokratlarla ittifak yapmaya istekli kısmıyla girilen ortaklık aracılığıyla

21 Bkz. *Vorwärts* (1 Ocak 1927).

elde edilenlerin korunmasına odaklıydı. Bu, Paul Silverberg'in 4 Eylül 1926'da Alman Sanayi Cemiyeti'nin (RDI) üyeler toplantısında yaptığı konuşmada net bir şekilde ifade edilmişti. Silverberg sosyal demokrasinin "gerçek hayata dönmesi" ve "hep yıkıcı olan, hiç yapıcı olmayan sokak ve kuvvet politikasını, radikal doktrinciliğiyle beraber terk edip" "işverenlerle *onların koşulları altında*" sorumluluk sahibi bir biçimde işbirliği yapması gerektiğini söylemişti.[22]

Pratikte bu, Hermann Müller hükümetinin SPD'nin seçim vaatlerini hiçe sayarak, önceki burjuva blok partilerinin temel politikalarını izlemesi gerektiği anlamına geliyordu (izledi de) –yani Komünist Parti'ye karşı mücadele hızlandırılacak ve Alman emperyalizminin silahlanma programı devam ettirilecekti. Bu durum, 1929'un Kanlı Mayısına ve arkasından Kızıl Cephe birliğinin yasaklanmasına (faşist SA ve SS terör grupları ise varlıklarını yasal olarak sürdürebiliyorlardı!), ve seçimlerden önce açıkça reddedilmiş bir proje olan zırhlı kruvazör üretimine başlama kararı alınmasına yol açtı. Temel olarak bu bir intihar politikasıydı. İşçi sınıfı hareketindeki bölünmeleri derinleştirdi, sosyal demokrasinin nüfusun büyük kesiminin gözündeki itibarını ve konumunu zedeledi, SPD üyelerinin kendi partilerine duydukları güveni sarstı ve böylelikle tüm solu kesinlikle zayıflattı. Oysa sağdaki güçler, özellikle de Nazi faşizmi, bu durumun doğrudan bir sonucu olarak mevzi kazandılar. Olumlu siyasi değişimden vazgeçen bir politikaya bağlı kalmak, sonraki çöküşün yolunu açacaktı: gidişat statükoyu savunan bir politikadan "kötünün iyisi" bir seçeneğe katlanan bir politikaya, oradan da görünürde bile bir mücadeleye girişmeksizin en büyük kötülüğe nihai olarak boyun eğmeye vardı. Weimar demokrasisi sadece inisiyatif alınarak ve düşmanlara karşı yeni setler çekilerek, böylece mümkün olan her biçimde demokrasiyi derinleştirerek ve güçlendirerek kurtarılabilirdi. En büyük kitlesel etkiye sahip sol parti olan SPD böyle bir politikadan vazgeçtiği için, Prusyalı

22 Bkz. *Veröffentlichungen des Reichsverbandes der Deutschen Industrie*, no. 32 (Berlin, 1926), 62-65.

Braun-Severing hükümetinin –20 Temmuz 1932'de Şansölye Von Papen'in başlattığı darbe sonucunda– utanç verici bir şekilde teslim bayrağını çekmesi kaçınılmaz bir sonuç hâline geldi.

Sol güçlerdeki bölünme, sosyal demokrat Hermann Müller hükümetinin büyük sermayenin hâkimiyetinde ve orta sınıfa düşman olan bir ulusal politikanın uygulanmasındaki yürütme organı hâline gelmesiyle ve Prusya'da da Braun-Severing hükümetinin aynı işlevi üstlenmesiyle beraber, sağcı bir saldırının başarıyla gelişmesi için gereken koşulları hazırlamış oldu –1928'deki seçimin sonucunun ve sonrasında Büyük Koalisyon'un kurulmasının bu güçleri hem taktiklerini hem de zamanlamalarını değiştirmek zorunda bırakmasına rağmen.

Özellikle de Hugenberg'in Alman Ulusal Halklar Partisi'nin (DNVP) taktik hedefi, SPD'yi halkın onaylamadığı önlemlerden sorumlu tutarak partiyi seçmenin gözünden düşürmekti. Savaş tazminatlarının ödenme miktarını ve biçimini belirleyip düzenleyen ve doğrudan Alman finans sermayesinin çıkarlarına hizmet eden Young Planı'nın imzalanması bile, Alman milliyetçileri ve Naziler tarafından sınırsız bir nefret kampanyası başlatılması ve SPD'nin vatana ihanetle suçlanması için bir fırsat olarak kullanıldı.

Weimar Cumhuriyeti'ne yöneltilen saldırının, diğerlerinin yanı sıra Reich'ın Dönüşü İçin Birlik tarafından planlanan temel stratejisi, Weimar Cumhuriyeti'nin parlamenter bir demokrasiden bir başkanlık diktatörlüğüne dönüştürülmesini hedefliyordu. Dahası, bu *yasal bir biçimde*, Weimar Anayasasının ilgili maddelerinin kapsamlı bir şekilde yorumlanmasıyla gerçekleştirilecekti.[23]

23 Weimar Cumhuriyeti'ni güç kullanarak tasfiye etmeye dönük çabaların başarısızlığa uğramasının bir sonucu olarak, eski Prusya kraliyet İçişleri Bakanı F. W. V. Loebell, Temmuz 1924'te bu yaşananların iktidarın ancak uzun süreli siyasal etkinlikle ele geçirilebileceğini gösterdiği sonucuna varmıştı. Ama "işin tek iyi tarafı budur, eğer var olan tüm anayasal olasılıkları tam olarak kullanarak nasıl hareket edilebileceği bilinirse, Weimar Anayasası sağlam bir devlet yapısının iç savaş, sokak savaşları, diktatörce bir güç olmadan kurulabilmesine olanak tanıyan parlamenter ve anayasal davranış tarzları barındırmaktadır" Gossweiler, *Grossbanken*, 262-63.

Fakat sadece bu yaklaşım kalıcı bir çözüm yaratıp Anayasadan tamamen kurtulmayı sağlayamazdı. Bunun olabilmesi için, bir yetki kanunu çıkarılması gerekiyordu, bunun için ise üçte iki oranında çoğunluk gerekliydi. Bu durum, Weimar Cumhuriyeti'nin boğazlanmasının, en azından dışarıdan bakıldığında anayasaya uygun bir biçimde gerçekleştiği yanılsamasını yaratıyordu.

Weimar Cumhuriyeti'nin bir başkanlık diktatörlüğüne dönüşümü, sosyal demokrat liderliğin, 1930 baharında Hermann Müller kabinesinin düşmesinden sonra kurulan Brüning hükümetine karşı hoşgörü politikası gütmesi nedeniyle görece az bir sürtüşmeyle gerçekleşebildi.[24]

En büyük güçlükler Weimar Anayasasını ilga etmek için gereken Yetki Kanunu için üçte iki parlamenter çoğunluğa erişme girişiminde yaşandı. Burjuva parti temsilcileri ve onların sanayideki müttefikleri uzun süredir, sosyal demokrasiye karşı tek bir büyük burjuva koalisyonu ve hatta parti kurmak istiyorlardı. Burjuva parlamenter çoğunluğun büyük bir kısmının desteğini alarak, SPD olmadan ve SPD'ye karşı bir yönetim kurmayı ve arzulanan anayasal değişiklikleri yapmayı umut ediyorlardı. Ancak bütün bu çabalar sonuçsuz kaldı, aslında başka bir şey olacağı da yoktu. Birincisi, parti temsilcileri arasında ciddi bir rekabet ve kıskançlık kaynaklı anlaşmazlıklar vardı. İkincisi, egemen sınıfın farklı burjuva partilerini destekleyen farklı kesimlerinin karşıt çıkarlarının aşılması çok zordu. Son olarak, Merkez Parti hariç tüm bu partiler, kanun hükmünde kararnamelere verdikleri destek nedeniyle seçmenlerinin çoğunun desteğini kaybettikleri için yavaş yavaş eridiler. Böylece diktatörlüğe "yasal" bir geçiş için gereken parlamenter çoğunluğa ulaşmak açısından taşıdıkları önemi kaybettiler.

24 4 Ekim 1931'de büyük burjuva gazetesi *Deutsche Allgemeine Zeitung*'daki bir başyazı, Brüning hükümetinin rolüne dair şu sonuca varmıştı: "Brüning'in siyasal etkinliği ancak ulusal diktatörlüğün ilerleme hamlesini oluşturmak olarak özetlenebilir, yani politikaları insanları diktatörlüğe alıştırarak, sonrakilerin konumlarını selefleriyle atıfta bulunarak korumalarını mümkün kıldı."

Hugenberg'in DNVP'si diğer burjuva partileriyle birleşmeye yüksek sesle itiraz etmişti. Bu tavrın nedeni, özellikle de Ruhr maden bölgesindeki ağır sanayinin belirleyici çevreleri ile bir taraftan Hugenberg ve partisi tarafından, diğer taraftan ise ithalat sanayi, banka sermayesinin belli kesimleri ve toptancılık sektörü (bunlar kısmen Alman Halk Partisi'ni, [DVP] Merkez Parti'yi ve Alman Demokratik Parti'yi [DDP] destekliyorlardı) tarafından temsil edilen Doğu Elbe toprak aristokrasisinin çıkarları arasındaki mühim farklardı.

Hugenberg orta yolcu burjuva partileri ile işbirliği yapmak yerine, NSDAP ile bir ittifak kurmayı tercih etti. 1928'de hâlâ oldukça önemsiz olsa da, NSDAP Hugenberg'in bakışına göre en azından radikal biçimde antidemokratikti. Merkez Parti'yle SPD arasındaki ilişkiye benzeyen bu düzenlemeyle Hugenberg, DNVP'yi burjuva tarafın tartışmasız lideri hâline getirecek kitlesel tabanı sağlayacak bir müttefik kazanmak istiyordu. Bu nedenle geniş propaganda aygıtını, yönettiği ağır sanayi destekli seçmen fonlarından gelen finansal katkılarla beraber NSDAP'nin kullanımına sundu. NSDAP'nin böyle finanse edilmesi Hitler için iyi, ama Hugenberg için kötü oldu. 1930 Eylülünde, NSDAP sansasyonel bir seçim zaferi kazandı. Hugenberg'in umut ettiği gibi işçi sınıfı partilerinin seçmenlerini çekerek onları zayıflatmak yerine, bu zafer neredeyse tamamen burjuva partileri pahasına, hepsinden çok da Hugenberg'in partisi pahasına kazanılmıştı. Hugenberg'in NSDAP'ye kaybettiği oy sayısı 2 milyon seçmene yakındı.[25]

Eylül 1930'daki seçim sonuçları anında o zamana kadar görülmemiş bir durum yarattı. Hem burjuva partilerin liderleri hem de "ekonominin önemli kaptanları" bir anda kendilerini 800.000'lik bir seçmen tabanından 6 milyonluk bir tabana doğru mantar gibi yayılmış bir partiyle karşı karşıya buldular – bu oy sayısı NSDAP'yi etkili bir siyasi güç ve en güçlü ikinci parti haline

25 Milatz, *Wähler und Wahlen*, 151.

getiriyordu. Böylece NSDAP artık görmezden gelinemez bir güç haline gelmişti; ama eşit ölçüde önemli olan, diktatöryel bir tahakküm biçimine "yasal" geçişin önündeki parlamenter engelleri aşmak için yeni, şaşırtıcı ve memnuniyet verici olasılıklar yaratan bir güç olmasıydı.

Egemen sınıfın diğer grupları ve kesimleriyle beraber tüm burjuva partileri, NSDAP'nin hükümete doğrudan katılması gerektiğinin hızla farkına vardılar.[26] Ancak partinin olası rolü ve bunun kimin liderliği altında gerçekleşeceği, eski çekişmeleri ve rekabetçi anlaşmazlıkları yeniden canlandırarak bir tartışma başlığı hâline geldi. Böylelikle, zaman geçtikçe ve durum daha da değiştikçe, yeni değerlendirmeler ve bileşimler işin içine girdi. Basitleştirmek gerekirse, dört ana grup ve strateji gözlemlenebiliyordu:

1. Alfred Hugenberg ve partisi, bu partinin ardındaki ağır sanayi çevreleri ve toprak aristokrasisiyle beraber Reich Başkan Paul von Hindenberg'e dayanarak, NSDAP'nin kitleleri çekecek küçük ortak olduğu bir ittifak kurulması için bastırıyordu –diğer bir deyişle, Hugenberg partisinin burjuva partileri arasında üstünlüğünü ve arzulanan "Ulusal Diktatörlük"teki liderliğini kesinleştirecek bir ittifak. Bu diktatörlüğün zirve noktası da zaman içinde monarşinin yeniden tesisi olacaktı.

2. Merkez Parti (Brüning) ve onu destekleyen ağır sanayi, kimya, elektrik sanayileri, ithalat sektörü ve bankacılar, NSDAP'yi bir hükümet ittifakıyla yanlarına çekmek istiyorlardı. NSDAP'nin yardımıyla Weimar demokrasisinden, yine uzun vadede monarşiyi yeniden tesis edecek otoriter bir rejime geçme umudu taşıyorlardı.[27]

---

26 *DAZ* gazetesinde Hjalmar Schacht, General v. Seeckt ve baş gerici junker Oldenburg-Januschan gibi farklı tonlardan bir dizi siyasi ses, daha o zamandan NSDAP'nin hükümete katılması gerektiğini savunuyorlardı (25.12.1930). Ayrıca bkz. Wolfgang Ruge, *Weimar – Republik auf Zeit* (Berlin: VEB Deutscher Verlag der Wissenschaften, 1969), 251-62.

27 Heinrich Brüning, *Memorien 1918-1934* (Stuttgart: Deutsche Verlags-Ansalt, 1970), 378.

3. Bu stratejilerin aksine, özellikle ABD finans sermayesiyle güçlü bağları olan bir grup sanayici ve bankacının başlıca temsilcileri olan Hjalmar Schacht ve Fritz Thyssen, Hitler'in partisini eski burjuva partilerinden birine tabi kılmak konusunda telaş etmiyorlardı. Bunun yerine NSDAP ile aralarında aracılık etmesi için cömertçe destekledikleri Hermann Göring'i kullanarak, Adolf Hitler'i NSDAP'nin hükümete katılmasının önkoşulu olarak şansölyeliği talep etmesi için sıkıştırıyorlardı. Dahası, Hitler'e talebinde ısrarlı olması ve hiç taviz vermemesi yönünde tavsiyelerde bulunuyorlardı. Böylece bir Hitler hükümetinin diğer tüm rakiplerine üstün gelmelerini ve Batıyla ittifak hâlinde Doğuya karşı yayılmacı bir dış politika izlenebileceğini umuyorlardı.

4. General Kurt von Schleicher, askerî bir diktatörlük kurma çabasıyla Hitler'den sonra en güçlü ikinci NSDAP figürü olan örgütlenmeden sorumlu başkan Gregor Strasser ile 1932 Aralıkındaki ölümüne kadar işbirliği yaptı. Hür Sendikalar'dan (Theodor Leipart) Hristiyan sendikalara, oradan da NSDAP'ye uzanan "sendika ekseni" projesi aracılığıyla da işçi sınıfına çengel atmaya çalıştı.[28]

Schleicher projesini Papen hükümeti sırasında uygulamaya çalıştı, ama Şansölye Franz von Papen Hugenberg çizgisine yaklaştı ve NSDAP'deki derin bir kriz esnasında Reichstag'ı dağıtarak "Hitler'i yumuşatmaya" ve pes etmesini sağlamaya çalıştı. Böylece Nazi partisini daha maliyetli bir seçim kampanyasına girmek zorunda bıraktı. Bu manevra, von Papen'i istifa etmeye mecbur eden ciddi bir hata oldu.

Eylülde çıkardığı kanun hükmünde kararnamelerle von Papen, korkunç ücret kesintileri uyguladı ve aynı zamanda gümrük sistemini işlemez hâle getirdi. Bu yaklaşımla, girişimci grupların büyük kesimlerinin kendisine coşkulu bir destek vermesini

28 Daha fazla ayrıntı için bkz. Axel Schildt, *Militärdiktatur mit Massenbasis: Die Querfrontkonzeption der Reichswehrführung um General von Schleicher am Ende Weimarer Republik* (Frankfurt: Campus Verlag, 1981).

sağladı.[29] Ancak bu coşku, emekçi halkın beklenmedik direnişiyle –1932 Kasımının başlarında Berlin ulaşım işçilerinin greviyle öne çıkan direnişle– baş edemeyeceği ortaya çıkınca söndü. Dahası, von Papen'in de öngördüğü gibi, Hitler'in popülaritesi seçimlerde hızla düştü ve NSDAP 2 milyona yakın oy kaybetti. Naziler bu durum karşısında uysallaşmadılar, böylece von Papen kendini arkasındaki sanayi güçlerinin giderek artan baskısıyla karşı karşıya buldu –özellikle de "Langnamverein"in önde gelen figürleri Paul Reusch ve Fritz Springorum, Anayasayı değiştirerek yeni, güçlü bir devlet kurmak ve böylece tüm direnişin önünü kesmek konusunda hararetle sıkıştırıyorlardı. Bu baskı karşısında von Papen kabinesi Anayasa değişikliğini bir devlet darbesi ile yapma, yani parlamentoyu güçsüzleştirecek yeni bir anayasayı dayatma yönünde planlar yaptı. Ancak bu plan neredeyse tüm burjuva parti liderleri ve "ekonomik liderlerin" çoğunu, hepsinden öte de Reichswehr liderliğini endişelendirdi. Yasal yolun rafa kaldırılmaması, böylece emekçi halktan gelecek öngörülemez tepkilere mahal verilmemesi konusunda hepsi uzlaşıyordu.[30]

Bu koşullar altında, en büyük desteği Reich Başkan Hindenburg'dan alan Hugenberg-von Papen stratejisinden, von Papen'in şansölyeliğiyle birlikte vazgeçilmesi ve NSDAP'nin hükümete katılmasına yönelik müzakerelerin yeniden başlatılması gerekiyordu. Gereken soluklanma alanı ve içerideki yatıştırma, şan-

29 Bkz. Reinhard Neebe, *Grossindustrie, Staat und NSDAP 1930-1933* (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1981), 127-30.

30 "Anayasal yoldan" vazgeçilmesine karşı direniş, Langnamverein denilen yapının –Rheinland ve Westphalia'nın ortak ekonomik çıkarlarının korunması için oluşturulmuş bir dernek– altıncı üyeler toplantısı sırasında, büyük Alman sermayesinin baş avukatı ve önde gelen anayasa uzmanlarından olan Carl Schmitt'in, Fritz Springorum'un "önceden uyarma ve hazırlık yapma aşamasından uzaklaşma" ve gerekli temel reformları "fazla uzatmadan" uygulama talebine itiraz etmesiyle fazlasıyla açığa çıktı. Springorum ise seçim yasasının değişmesinin ve ikinci bir kamara kurulmasının çok acil olduğunu düşünüyordu. Bkz. *Mitteilungen des Vereins zur Wahrung der gemeinsamen wirtschaftlichen Interessen im Rheinland und Westfalen*, 1932 yıllığı, no.I, 1. cilt.

sölyeliğin General Schleicher'e verilmesi ve von Papen'in Eylülde çıkardığı kararnamelerin en provokatif maddelerinin iptal edilmesi ile sağlandı.

Böylece, diktatörlüğü kurmak için kalan iki yöntemden birinin seçilmesi gerekiyordu: ya yalnızca ordu tarafından desteklenen riskli bir devlet darbesi yapılacak, ya da Nazi partisinin talep ettiği koşulları, yani Hitler'in şansölyeliğini kabul eden ulusal bir diktatörlük kuracak yasal bir hükümet oluşturulacaktı. Bu durumda kilit egemen sınıf çevreleri (en azından) biçimsel bir yasallık yolunu tercih ettiler, böylece Schacht ve Thyssen'in daha iyi strateji oluşturduğunu kabul etmiş oldular. Bu ikisi, Hitler'in sağlam durması ve kararlılığını kaybetmemesi koşuluyla, tüm diğer stratejilerin başarısızlığa uğrayacağını öngörmüşlerdi. Geçerli nedenlerden ötürü bir devlet darbesi önerisinin engellenmesi gerekiyordu, ama yasal yol da ancak NSDAP'nin işbirliği sağlandığı takdirde uygulanabilirdi –NSDAP şimdi daha fazla manevra kabiliyetine sahipti ve hükümetteki en güçlü parti olarak, hükümetin başına geçme talebinde ısrarcı olabilecek bir konumdaydı. Hem Schacht hem de Thyssen hâlâ Hitler'in, partisindeki çöküş göz önüne alındığında, etkisiz kalabileceğinden ve mesela Schleicher veya Strasser tarafından önerilen uzlaşmacı çözümleri kabul edebileceğinden korkuyorlardı. Dolayısıyla bu birkaç hafta içerisinde Schlacht Hitler'e teşvik edici bir dizi mektup yazdı ve Schacht ve Thyssen, Hermann Göring'le beraber, Hitler'in nihai başarılı sonuçtan emin olmasını sağlayacak her şeyi yaptılar.[31] İronik olarak, Aralık ve Ocakta yürütülen ve Almanya'yı ve dünyayı kayda geçen en büyük felaketin kucağına atacak olan hükümetin 30 Ocak 1933'te kurulmasını sağlayan bu karmaşık ve entrikalı müzakereleri harekete geçiren şey, von Papen'in arabuluculuğuydu.

Ancak egemen sınıf, sadece *diktatörlüğe* giden iki yoldan birini tercih etme zorunluluğuyla yüz yüze değildi. Ayrıca Weimar

31 Bkz. Kurt Gossweiler, *Die Röhm-Affaire: Hintergründe-Zusammenhänge-Auswirkungen* (Köln: Pahl-Rugenstein Verlag, 1983), 285-89, 561-62.

Cumhuriyeti'ni yıkmak ile düzgün işleyen bir parlamenter sisteme dönmek arasında da bir tercih yapma fırsatı vardı. Birkaç yetkin olasılık vardı, zira 1932 Sonbaharında önde gelen ekonomistlerin ve siyasetçilerin haklı olarak işaret ettiği gibi, krizin en derin noktası aşılmıştı. Kasım seçimleri, parlamenter sistem karşıtı NSDAP'nin ciddi zayıflama emareleri –NSDAP hükümetten uzak tutulduğu sürece hızla ve keskinleşerek artacak nitelikler- sergilediğini gösteriyordu. Seçimler ayrıca Nazilere oy verenlerin büyük kesiminin eski partilerine, DNVP'ye ve DVP'ye döndüğünü ve bu sürecin devam edeceğini açığa çıkarmıştı. Muhtemelen yanılgıdan uyanmış proleter Nazi seçmenlerinin önemli bir kısmı aşırı sola, KPD'ye yönelecek ve SPD de NSDAP'nin çöküşünden fayda görecekti. Komünist Parti'nin burjuva düzenine bir tehdit oluşturmadığının altını çizilmesi gerekir. Parti her zaman olduğu gibi Almanya'da sosyalizmin kurulmasını savunuyor ama bir darbe planlamıyordu; aslında parti gelecekte devrimci durumun gelişmesiyle beraber işçi sınıfının çoğunluğunun desteğini kazanmayı umut ediyordu. KPD liderliği gibi egemen sınıf da –destekçilerinin çoğu işsiz olan –KPD'nin SPD ve sendikalar olmaksızın genel bir grev örgütleyecek konumda olmadığının farkındaydı. Egemen sınıflar ayrıca hem SPD'nin hem de sendikaların genel bir grevden kaçınmak için ellerinden gelen her şeyi yapacağını da biliyorlardı.

Kısacası, eğer egemen sınıflar bir diktatörlük kurulmasına karşı çıkmış olsalardı, bu hiçbir şekilde Almanya'da burjuva düzenin çöküşüne neden olmayacak, daha ziyade, NSDAP'nin çökmesiyle beraber sağ kanadın zayıfladığı ve KPD'nin genişlemesiyle mücadele hevesiyle dolu bir sol kanadın başını çektiği parlamenter bir demokrasiye dönme olasılığı yaratacaktı. Yenilenmiş sol sürekli bir mücadeleyle, gelecek ekonomik iyileşme de göz önüne alındığında, 1924 ve 1929 arasında elde edilenlerden çok daha büyük –Arbeitsgemeinschaft anlaşmasıyla elde edilenlerden bile fazla– tavizler elde edebilirdi. Dahası, bu koşullar altında dış politika alanında silahlanma ve yayılmacı politika hiç mümkün olmazdı.

Bu durum, egemen sınıfların en çok korktuğu şeydi. Diktatörlükten vazgeçilmesi sermayenin krizden elde ettiği tüm o değerli kazanımların kaybedilmesi, yani dünya piyasasındaki rekabet için çok önemli olan düşük ücret politikasının feda edilmesi, gümrük sisteminin ortadan kaldırılmasından sağlanan faydanın yitirilmesi ve sosyal hizmetlerden radikal kesintiler yapılması anlamına gelecekti. Büyük Alman sermayesi bu kayıpları kabullenmek istemiyordu.[32] Sonuç olarak Hitler'i tercih etti ve eski iktidar yapısının ve Almanya'nın Avrupa'daki üstünlüğünün yeniden tesisi için ısrarcı oldu. Bu amca erişebilmek için faşist diktatörlüğe ihtiyaç vardı. Dolayısıyla, Alman tekelci sermayesi için olabilecek en kötü şey Nazi partisinin çökmesi ve parlamenter koşullara geri dönülmesiydi. Hakikaten de bu endişe iktidarın Nazi partisine devredilmesini çabuklaştırdı.[33]

Bütün bunlar Weimar Cumhuriyeti'nin yıkılışında ekonomi ve siyaset ilişkisi hakkında ne ifade eder?

1. Almanya'da faşist bir diktatörlük kurmak ekonomik bir zorunluluk değildi. Diktatörlükten vazgeçmek hiçbir şekilde Alfred Sohn-Rethel'in iddia ettiği gibi Alman kapitalizminin nihai ekonomik "ölümü" anlamına gelmeyecekti.[34] Diktatörlüğü

32 Sanayi devi Paul Silverberg tarafından desteklenen *Deutsche Führerbriefe* Kasım 1932'de "Jena veya Sedan?" başlıklı bir yazı yayınladı. Yazı "kriz suları durulduktan sonra devletin ücret sisteminin tekrar kötü yönde bir işaret gibi işleyeceğini" söyleyip "sistem döneminin Mayıs'ında olduğu gibi" diye ekliyordu. Yazı şöyle devam etmekteydi: "Sedan veya Jena?... Krizi temizlenmek ve yeni bir yön bulmak için kullanmak mı, yoksa bir günden ötekine, daha uzun bir süre sonra yine aynı sorunun çıkacağından emin olarak sürüklenmek mi? ekonominin karşı karşıya olduğu dönemsel soru budur." Ayrıca bkz. Gossweiler, *Aufsätze*, 140-41.

33 Köln bankası J. H. Stein'ın ortağı ve Himmler'in yakın, nüfuz sahibi bir dostu olan Kurt von Schröder, 1947'de Nürnberg davaları sırasında şunu söyledi: "NSDAP 6 Kasım 1932'de ilk darbeyi aldığı ve böylece başarı defterini kapattığı zaman, Alman ekonomisi tarafından desteklenmesi elzem hâle geldi." Akt. Gossweiler, *Aufsätze*, 559.

34 Bkz. Alfred Sohn-Rethel, *Ökonomie und Klassenstruktur des deutschen Faschismus: Aufzeichnungen und Analysen*, yay.haz. Johannes Agnoli, Bernhard Blanke ve Niels Kadritzke (Frankfurt: Suhrkamp Verlag, 1973), 126, 188. Ayrıca bkz. Gossweiler'in Sohn-Rethel eleştirisi, *Aufsätze*, 636-43. Sohn-Rethel'e yöneltilen itiraz Knut

tercih etmek, aynı zamanda ekonomik saikleri de olan siyasi bir karardı –parlamenter sisteme dönüşten çok daha fazla kâr vadediyordu.

2. Bu karar bilhassa en önemli Alman şirketlerinin en üst düzeyindekiler, toprak aristokrasisinin liderleri ve Reichswehr generalleri tarafından alınmıştı. Büyük burjuva siyasetçilerin çoğu da, Yetki Kanununa verdikleri onaydan da anlaşılabileceği gibi, onlara katılmıştı –başka bir stratejiye aktif olarak destek verenler haricinde.

3. Henry A. Turner gibi belli tarihçilerin ekonomik liderleri bu kararın sorumluluğundan muaf tutma çabaları, tarihsel gerçekle keskin bir karşıtlık arz eder ve bilimsellikle uzaktan yakından alakası yoktur.[35]

Borchardt'ın Büyük Depresyon'un (ve Weimar Cumhuriyeti'nin çöküşünün), (sermaye için) dayanılamayacak kadar yüksek ücretler nedeniyle yaşandığı tezine de yöneltilebilir. Bkz. Knut Borchardt, *Wachstum, Krisen, Handlungsspielräume der Wirtschaftspolitik* (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1982). Almanya Federal Cumhuriyeti'nin ekonomik gelişimi bu görüşü desteklemez. Geçtiğimiz kırk yıl boyunca, AFC'deki ücret seviyesi, burjuva parlamenter sistemi tehdit etmeksizin, Weimar Cumhuriyeti'ndekini (reel olarak) kat be kat aşmıştır. Weimar Cumhuriyeti ve AFC arasındaki bir karşılaştırma, AFC'deki tekelci sermayenin artık siyasi olarak Junker'ler gibi asalak bir toplumsal kesimi korumak zorunda olmadığını gösterir. AFC, Weimar Cumhuriyeti'ni fazlasıyla sıkıştıran bu finansal yükten kurtulmuştur. Bu farklılık elbette AFC'nin hızlı ekonomik yükselişine ve Weimar Cumhuriyeti'ne göre siyasal açıdan çok daha istikrarlı olmasına ciddi anlamda katkıda bulunmuştur.

35 H. A. Turner, Jr., D. Abraham'ın yukarıda bahsedilen çalışmasının, dipnotlarda ve referans kaynaklarındaki hatalar yüzünden akademik ilgiye layık olmadığını düşünüyordu. Böyle bir dikkatsizliği elbette eleştirmek gerekir, ama bu hataları temelli bir akademik yaklaşımın tek kriteri haline getirmek doğru değildir. Bir konunun akademik olarak incelenip incelenmediği, herşeyden önce tarihsel sürecin hakiki saiklerine uygun olarak mı irdelendiğine, yoksa bu süreçten içerdiği uygun örnekler için istifade mi edildiğine –tarihsel araştırmanın bilimsel bir kavrayışa (yönteme) mı yoksa saf ampirisizme mi dayandığına– bakarak anlaşılabilir. Abraham ve Turner'ın çalışmaları arasındaki yapılacak böyle bir karşılaştırma, ilkine işaret edecektir. Abraham'ın çalışması Alman toplumuna ve Weimar Cumhuriyeti yıllarındaki ekonomik ve siyasal gelişmelerin itici güçlerine dair ciddi bir analiz olarak görülebilir. Dahası, Abraham geçerli metodolojik ve kuramsal teknikler kullanmaktadır. Gerçekten de, bulgularına katılmasak bile, analizlerinin yapısı tüm tarafsız okurların onlara yeterli bir saygıyla yaklaşmasını sağlamalıdır. Turner'ın kalın kita-

4. Hitler stratejisinin diğer diktatörlük olasılıkları karşısında başarıya ulaşmasının nedeni, seçkinlerin "yukarıdan dayatılan yasadışılığın", "aşağıdan gelecek yasadışılığa" tahmin edilemez bir hız kazandıracağı korkusuyla yasal yola sıkı sıkıya bağlı kalmalarında yatmaktadır.[36]

Asıl sebep, David Abraham'ın iddia ettiği gibi, "Alman kapitalizminin kendi iç çelişkilerini aşamaması" ve faşizmin böylece "baskın grupların parçalarının, çıkarlarını örgütleme ve birleştirme konusundaki beceriksizliğinin bir sonucu olarak" iktidara gelmesi değildi.[37] Daha ziyade tersi olmuştu: Hitler çözümü, egemen sınıfın en önemli temsilcileri tarafından kabul edilmişti çünkü içsel çatışmalarına rağmen, parlamenter sisteme dönülmesine izin veremeyecekleri ve diktatörlük rejimine geçişin "anayasal" olarak ilerlemesi konusunda anlaşmışlardı.

Özetle, egemen sınıfların Weimar Cumhuriyeti'nin yıkılmasında ve faşist diktatörlüğün kurulmasındaki saikleri, son tahlilde, ekonomik gerekçeler taşımış ama ekonomi tarafından belirlenmemiştir. Egemenlik altındaki sınıfların devlet gücünden pay almasını engelleme ve bu devlet gücünü sadece yürütmenin eline teslim etme, yani iktidarı faşistlere teslim etme kararı, *siyasi* bir karardır –aslına bakılırsa, *siyasetin birincilliğinin* bir ifadesidir.

(1989)

bı ise, akla tarihe sadece tek bir nedenden ötürü –müşterisini temize çıkartacak argümanlar bulma amacıyla– dalan bir avukatın çalışmasını getirmektedir (aynı daha eski ve küçük boyutlu derleme *Faschismus und Kapitalismus in Deutschland* gibi). Turner'ın durumunda müşteri büyük Alman sermayesidir. Uygun gözüken tüm olgular inanılmaz derecede abartılmış; ve bunun tersine, müşterinin çıkarlarına ters düşen her şey ya tamamen gizlenmiş ya da en iyi ihtimalle, fazlasıyla aşırı bir sunum aracılığıyla son tahlilde tamamen önemsiz veya geçersiz kılınmıştır.

36 Merkez lideri Kaas'ın Schleicher'e yazdığı 26 Ocak 1933 tarihli bir mektupta gösterdiği gerekçe budur. Ayrıca bkz. Gossweiler, *Aufsätze*, 59.

37 Abraham, *The Collapse*, 35 ve 316.

Almanya'da Faşist Diktatörlük Güçlenirken Terör ve Demagoji, 1933-34

Kurt Pätzold

Pätzold, terör ve demagojinin Nazilere destek veren tabanın genişletilmesinde nasıl kullanıldığını tartışıyor. Terör temel öğe olsa da, sadece muhalefeti susturmakta kullanılmamış, yeni rejimin gücünün ve kararlılığının propagandasında demagojik bir etki de yapmıştır. Bu demagoji, değişen ölçülerde milliyetçi, sosyal ve hatta barışçı demagojilerle birleştirilmiştir.

Faşist politikacıların milyonlarca Almanın desteğini kazanmayı ve onları kendi çıkarlarına aykırı bir harekete dâhil etmeyi nasıl başardığı sorusu, hâlâ hem Alman devletlerinde hem de genel olarak Batıda tarihçileri meşgul eden en heyecan verici tarihsel temalardan biridir. Bu ilginin bariz nedenleri vardır: yakın dönem Alman tarihinde ne geçici olarak bu kadar geniş bir halk desteğine sahip olan başka bir devlet sistemi, ne de onu izleyenleri böyle feci bir duruma düşüren başka bir sistem olmuştur.

Bu soru, on yıllar boyunca pek çok yönden ilgiye mazhar olmuştur: ekonomik, ideolojik, kültürel, tarihsel, felsefi, antropolojik ve hatta dinsel açılardan. Bu bağlamda ortaya çıkan genel bir soru, insanların neler yapabileceği, onlara neler yapılabileceği veya kendilerine neler yapılmasına göz yumabilecekleridir. Nazizm gibi

vahşi bir rejimin bu kadar çok destekçisinin olması, pek çokları tarafından insanlığın durumuna dair bir kuşku ve karamsarlık kaynağı olarak görülmektedir. Bu da tarihçilerin bu konuda teoriler geliştirmek istemesinin başka bir nedenidir.

Dahası, bu aşırı karmaşık meseleyle ilgili mevcut tarih kavrayışlarının basitliği göz önüne alındığında, yapılması gereken de budur. Aslında, Almanya'daki faşist diktatörlük söz konusu olduğunda, uzmanların tarih anlayışı ile sıradan insanların yorumları arasındaki makasın bu kadar açıldığı başka bir tarihsel mesele yoktur. Bu açıklık tarihçilerin çalışmalarından değil, dergilerin ve resimli tarih kitaplarının, filmlerin ve hepsinden öte televizyonun yaygınlaştırdığı yanlış kavrayışlardan kaynaklanmaktadır. Propaganda yapan Nazi liderlerine ve takipçilerine dair imgeler dergilerde, filmlerde ve televizyon ekranlarında tekrar tekrar yayınlanmakta ve ticari bir meta niteliği kazanmaktadırlar. Bu imgelerde bugün hiç kimseyi etkilemeyecek ve hatta insanları güldürecek şekilde konuşan ve hareket eden demagoglar görmekteyiz. Oysa kitlelerin derinden etkilendiğini ve müphem nedenlerden ötürü coştuğunu, bu liderlere güvenle baktığını ve histerik bir biçimde onları alkışladığını görüyoruz. Bizim zamanımıza tamamen yabancı bir dünya yaratılmıştır ve ne kadar bilgili olursa olsun, ortalama bir insan bu dünyayı anlayamamaktadır. Sıklıkla geçmişin faşist liderlerinin bir şekilde çok akıllı ve manipülatif oldukları, onları destekleyenlerin ise aptal ve düşüncesiz olduğu akla gelir. Böyle bakıldığında, Alman faşizminin milyonlarca insanın desteğini kazanmasının tarihi, birçoklarının gözünü kamaştıran ve şaşkınlığa düşüren, hayretle ve inanmazlıkla kafalarını sallamalarına neden olan bir meseledir. Bu deneyimin barındırdığı bilgi yok olmuştur ve bunun tekrar olabileceği fikri de ciddiye alınmamaktadır. Oysa gerçeklikte niteliksel olarak benzer süreçler, halk kitlelerinin kendi çıkarlarına ters bir şekilde konumlandığı her durumda yaşanmaktadır.

Faşist Diktatörlüğün Yükselişi

Alman faşizminin liderleri, halkın çoğunluğunun oyuyla iktidara gelmediler. Weimar Cumhuriyeti'nin burjuva-parlamenter sisteminin koşullarında toplam seçmenin üçte birinin biraz fazlasından oy aldılar. 1932'nin sonlarında Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi (NSDAP) dramatik bir oy kaybıyla karşı karşıyaydı. Bu kaybı 1933 başlarında devlet parlamentosu seçimlerindeki küçük bir oy kazanımıyla ikame etme çabaları tam bir başarıya ulaşmadı. Naziler 1932 Yazında aldıkları oy sayısına erişemediler. Seçmenleri harekete geçirme konusunda, rakipleri ve muhaliflerinin sınırsızca hareket etmesine olanak tanınmadan aşamayacakları bir durağanlığa varmışlardı. Eğer NSDAP milliyetçi demagojiyi yoğunlaştırmış olsaydı, sağ kanattan daha fazla oy alacaklar ama "solcu" destekçilerini kaybedeceklerdi. Eğer Naziler sosyal demagojiyi vurgulamış olsaydı süreç tersine işleyecekti. Bu gerilim, faşist politikacıların hükümet kurmanın parlamenter kurallarını izleyerek iktidara gelmesinin çok düşük bir ihtimal olduğu, ama Anayasa Heinrich Brüning ve Franz von Papen yönetimlerince sürekli geçersizleştirildiği için umutlarını korudukları anlamına gelmekteydi.

Hitler'in Reich'ın şansölyeliğine getirilmesiyle ve böylece Nazi örgütlerinin gücünü devlet gücüyle birleştirmenin mümkün hâle gelmesiyle durum temelden değiştiği anda faşist politikacılar, bir Reichstag seçimiyle halkın çoğunluğunun desteğini kazanabileceklerini düşündüler. 30 Ocak 1933'te hükümetin demokratik olmayan bir biçimde kurulmasını meşrulaştırmakta pek başarılı olamadılar –bu hukukun lafzı ve ruhuna aykırıydı. Şüphesiz NSDAP başarı dalgası esnasında oy kazanmıştı –beş seçmenden ikisi oyunu Nazi partisine vermişti– ama hükümet yüzde 50 sınırını ancak Nazi faşizminin Alman milliyetçisi müttefiklerinin birliğinin sağladığı destekle, o da ucu ucuna aşabilmişti. 5 Mart 1933 seçimleri, Alman Reich'ındaki seçmenlerin yarısının, ciddi

ölçüde trajik bir karar vermesini yansıtıyordu. Halkın çoğunluğunun gamalı haç altında örgütlenmesine daha vardı. Hakikaten, bu ne zaman oldu? Bu soruyu cevaplayabilecek bir seçim sonucu veya kamuoyu yoklaması bulunmamaktadır. 1933 Kasımında –Alman Reich'ı kışkırtıcı bir şekilde Milletler Cemiyeti'nden çekildiğinde– verilen oyların, faşist rejime genel olarak destek verilmesi anlamına geldiğini düşünmek doğru değildir. Günümüzden bakanların kitlelerin rejime yönelik asıl tavrını kavraması da çok zordur. Hem o zaman, hem de sonrasında üzerine düşünülecek çok fazla olasılık vardır. Özelikle faşizm karşıtı güçler, kısa bir süre sonra rejimin destekçilerinin ayaklarının yere basacağını, böylece rejimin kitlelerden yalıtılacağını umut etmekteydiler.

Öyleyse tarihçi neye odaklanabilir? Bariz bir inceleme alanı Nazi liderlerinin insanları manipüle etmesine olanak tanıyan değişken ortamdır. Diğer bir tanesi daha fazla destekçi kazanmak için başvurulan yöntemlerdeki kaymalardır. Açıkça görülebilir ki –ama yeterince sık vurgulanmamıştır–. Nazilerin daha fazla destekçi kazanmadaki başarıları, sadece kendi çabalarına ve faaliyetlerine bağlı değildi. Rejim tarafından nüfusun bir kesimi için yaratılan yeni ekonomik koşullar ve yaşam koşullarına değinilebilir ama bunların etkisini değerlendirmek zordur. Özetlemek gerekirse: tarihçi ancak güçlenme sürecini besleyen ve yöneticilerin içeride daha fazla nüfuz sahibi olmasını sağlayan etkenleri analiz edebilir. Böyle bir odak noktasından, gelişmenin eğilimi ve nedenleri anlaşılır hâle gelebilir.

30 Ocak 1933'ten çok önce faşist politikacılar Alman halklarını "yeniden birleştirme", sözde yapay olarak üretilmiş sınıf ve tabaka kutuplaşmasını aşma ve "nasyonal sosyalist bir halk topluluğu" yaratma niyetlerini tekrar tekrar ifade etmişlerdi. Bu ayrıca, Hitler'in ve Nazi partisinin diğer liderlerinin sanayi ve toprak sahibi aristokrasiyle, Junkerlerle toplandıklarında onlara sunduğu şeydi. Önerdikleri topluluk ve sistem kendi içinde bir amaç değildi. Bir taraftan sermayenin egemenliğinin durumunu ve gerçekleşme ko-

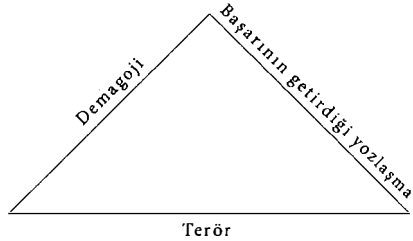
şullarını doğrudan iyileştirmeye çalışıyor; diğer taraftan da dünya egemenliği için girişilecek bir savaşın –böylece "bir daha asla bir 9 Kasım (1918) yaşanmayacaktı"– hazırlığını kolaylaştırmayı hedefliyordu. Bu basitçe, faşist yönetimde halkın, yaklaşan savaşta zafer kazanılana kadar fedakârlıkta bulunmaya hazır olması gerektiği anlamına gelmekteydi. Faşistler (işçi sınıfı hareketinin diğer bütün ölümcül düşmanları gibi), bu halk topluluğunun önündeki engelin her şeyden önce –ama yalnızca değil– işçi sınıfının siyasi partileri ve sendikaları olduğunu düşünüyorlardı. Alman faşizmi aynı zamanda demokrasi ve liberalizmin azimli ama niteliksiz bir muhalifi olarak ortaya çıkmıştı ve sadece 1917'den önceki tarihe değil, 1789'dan bile önceye dönmeyi hedeflemekteydi. Bu halkçı olmayan hedeflere ancak teröre kadar varan bir güç kullanımıyla erişilebilirdi, zira işçi sınıfı hareketi kendiliğinden ortadan kalkmayacaktı ve demokrat ve liberaller arasında da, bu seçenekten yoksun kalmadıkça Nazizme karşı çıkmak için her fırsatı kullanacak yolundan sapmamış insanlar vardı. Faşist politikacılar teröre başvurmadaki kararlılıklarını mazur göstermeye çalışmadılar. İktidara gelmeden önce bile, siyasi muhaliflerinin son durağının toplama kampları olacağından dem vurmuşlardı.

Faşist diktatörlüğün pekiştirilme evresinin, 1933 Ocak sonlarından neredeyse Temmuz ortasına kadar süren ilk aşaması, her şeyden önce Nazi liderliğinin terörizm ve gaddarlıkla kamuoyunu manipüle etme çabalarını içermekteydi. Sonuç olarak, rejime yönelik her tür muhalefeti sert bir biçimde cezalandırdılar. Almanya'daki siyasi ortam bu aylarda, aynı dönemin insanlarının yılın başında tahayyül bile edemeyeceği ölçüde ve şekilde değişmişti. Nazi partisi dışındaki partiler yasadışı ilan edilmişti. Sendikalar bastırılmıştı. Diğer birçok az ya da çok siyasallaşmış örgüt, dernek ve birlik ortadan kaybolmuştu. Bazıları Nazilerin ve devletin paramiliter oluşumlarının tehdit ve şiddeti aracılığıyla tasfiye edilmiş; bazıları ise kendi istekleriyle kapanmış ve dağıldıklarını ilan etmişlerdi. Her durumda güç kullanımı, şiddet teh-

didi ya da en azından güç ve şiddet korkusu faşist yöneticiler için istenen sonucu, yani etkili bir yasal muhalefetin sona ermesini sağlamıştı. Bu, muhalefetin yeraltına itilmesi, dolayısıyla da etkisinin daha baştan ciddi ölçüde azalması anlamına geliyordu.

Terörist caydırma yöntemleri, pekiştirme sürecinin bu ilk aşamasında açık ve net olarak kullanılmıştı. Siyasi muhalifler kamuya açık yerlerde öldürüldüler. Komünistler, Sosyal Demokratlar ve Hitler'in diğer muhalifleri, "kahverengi evlerde" ve faşist birliklerin toplandığı başka yerlerde maruz kaldıkları işkencelerin izlerini taşıyarak evlerine, işyerlerine ve fabrikalarına ibret olsun diye geri gönderildiler. Pek çok örnekte ilk toplama kampları kentlerin ve sanayi bölgelerinin yakınlarında kurulmuştu, böylece bu kamplarda olan bitenler, daha sonra kurulan ve isimleri kötü bir ün kazanan toplama kamplarında yaşananlardan daha iyi bilinecekti. Mesela, idam edilen ilk Komünistler, Reichstag yangını davasından bile önce mahkeme tarafından ölüm cezasına çarptırılmışlardı.

Kısaca, güç kullanımı ve onun en aşırı görünümü olan terör, baştan itibaren faşist devlette kitlelerin yönlendirilmesini mümkün kılan temel bir etkendi. Diğer her şeyin önkoşulu ve temeliydi. Nüfusu en çok etkileyen üç faktörün grafiği bir üçgen biçiminde olabilir: terör tabanı oluşturur; tabandan demagoji çıkar; üçüncü bir faktör de başarının getirdiği yozlaşma olarak adlandırılabilir.

Bu faktörlerin, kitlelerin faşist biçimde düzenlenmesi ve harekete geçirilmesi atılımı esnasındaki etki sırası, Nazi iktidarı süre-

since hep aynı kalmadı. Oranları değişti. Pekiştirme evresinde iç ve dış politikadaki başarıların getirdiği yozlaşmanın sınırlı bir etkisi olacağı açıktır. Rejim dış politikasını uygulamada savaşa başvurmadan gösterdiği başarıyla nüfusun büyük bölümünün gözünü kamaştırmasına rağmen terör temel öğe olmayı sürdürdü. Başlıca faşist liderler bu gerçeğin farkındaydı ve terörün keyfi kullanımını kısıtlamaya ve toplama kamplarındaki mahpusların bazılarına tutuklanma nedenlerinin yeniden değerlendirilmesini sağlamak için yasal araçlar sunmaya yönelik –kendi saflarından gelen– tüm önerileri reddettiler. Cinayeti de içeren terörün doğrudan etkisi, faşizm muhaliflerinin daha 1933'ün ilk aylarında zorlu bir teste tabi tutulmalarına neden oldu ve Hitler'in muhaliflerinin rejime nasıl karşı çıkacaklarına dair kararlarını etkiledi. Özellikle Alman Komünist Partisi (KPD), ama onun yanı sıra faşizmin diğer muhalifleri de, toplama kamplarına veya giyotine gönderilebileceklerini bilmelerine rağmen yasadışı mücadeleyi sürdürmeye kararlıydı, ama bazıları faşizm karşıtı olmalarına rağmen eylemden geri durdular.

Terör sadece caydırıcı bir işlev görmekle kalmadı. Aynı zamanda bir propaganda işlevi de gördü. Özellikle de toplumsal olarak zayıf orta sınıftan gelen bazı insanlar, aşırı güç kullanımına karşıydılar, ama bazıları da bunu rejimin kalıcılığının bir işareti olarak görüyor, beklenebilir buluyor ve böylelikle rejimin taleplerine ayak uyduruyorlardı. Dolayısıyla sergilenen şiddetin kendisinin demagojik bir etkisi vardı. Bu eğilime yönelik belli önkoşullar zaten mevcuttu. Pek çok Alman güç kullanımını gözünde büyütmeyi, hatta ona hayranlık duymayı öğrenmişti. Faşist devletin kuruluşunda terör kullanılmasını, Almanya'nın artık "düzeni" sağlayabilecek, güçlü iradeye sahip liderleri olduğunun bir kanıtı olarak yorumluyorlardı. Terör ve demagoji arasında yakın bir ilişki görmemizin nedeni bu eğilimdir.

Demagojinin, faşist yönetimin bu ilk evresindeki etkilerini değerlendirebilmek için, Nazi politikacıların vaatlerini yönelttiği kit-

lelerin durumunu dikkatle incelemek gerekir; zira yöneticilere yeni destekçiler ve sempatizanlar kazandıran şey doğrudan vadedilen program ve dillendirilen sloganlar değildi. Uluslararası ekonomik kriz yıllarında NSDAP'nin provokatörleri ve özellikle de Hitler'in kendisi, kitlelerin sefaletini kendi faşist amaçları için sömürmekte çok işlerine yarayacak yöntemlerin bir değerlendirmesini yapmışlardı. Artan umutsuzluk seviyesinin sadece orta sınıfı değil, proletaryanın çeperindeki grupları da kazanmalarını mümkün kılacağının farkındaydılar –bu insanlar dayanılmaz buldukları koşulların kökten ve hızla değişeceğine dair vaatlerle karşılaştıkları takdirde. Dahası, bu kesimin düşük eğitim düzeyi, Hitler'in Almanya'yı iktisadi ve siyasi umutsuzluğun derinliklerinden kurtaracak bir kahraman olduğu fikri etrafında dönen basit çözümlerin desteklenmesini mümkün kılmaktaydı.

30 Ocak 1933'ten sonra NSDAP, kendilerinin yarattığı, destekçilerinin büyük beklentilerini tatmin etme sorunuyla karşı karşıya kaldı. Bu beklentileri karşılayamayacakları için, değişimin ilk işaretlerinin daha sonra gelecek daha köklü dönüşümlerin habercisi olduğu iddiasıyla kitleleri yatıştırmak durumundaydılar. İktidara geldikten sonra, saatler tersine işlemeye başladığında, faşist politika ikili bir gündem yarattı. Mevcut destekçilerini ince bir denetim altında tutmalı ve aynı zamanda yeni destekçiler kazanmalıydı. Nazilerin iktidara geldikleri ilk aylarda bir kısım destekçilerini kaybettikleri bilinir, ama sonradan tekrar NSDAP'nin destekçisi haline gelen veya partiye ilk defa katılan pek çok destekçi kazandılar. Marttaki seçimlerden önce Hitler "işçileri kurtarma" planını ve buna paralel olarak "çiftçileri kurtarma" planını gerçekleştirmek için dört yıl süre istemişti. Bu aşamalı yaklaşım, şimdiki taktiğinin Alman halkının yüksek beklentilerini sınırlandırmak olduğunu gösteriyordu. Kendi destekçilerinin acil sosyal önlemler alınması ihtiyacına yönelik daha aşırı taleplerine karşılık ise faşist liderlik, yapılacak ilk işin "ekonomiyle" uğraşmadan önce politikayı düzeltmek olduğunu ilan etti. Bu yaklaşım 1932'deki vaatlerden

çok farklıydı. Bu farklılık kaçınılmaz olarak, zaman zaman yoğunlaşan bir hayal kırıklığı yarattı; zira sıradan Naziler, liderlerinin kendi ceplerini nasıl hızla doldurduğunu görüyorlardı. Sosyal demagoji terk edilmemiş ama zaman çizelgesi uzatılmıştı. Dahası, bu durum faşist politikacılar tarafından, Weimar Cumhuriyeti'ne verdikleri küçültücü adla "Sistem Dönemi'nin" korkunç Marksist mirasının tersine çevrilmesi gerektiği iddiasına dayanarak meşrulaştırılıyordu. Bu miras haksız biçimde Marksist politikaların sonucuymuş gibi nitelendiriliyordu; oysa kriz esnasında Brüning ve von Papen açıkça kapitalist egemenliğin ve sömürünün çıkarlarını savunmuşlardı. Yeni iktidar, terör kullanımının ve demagojik bahaneler üretmenin faşist rejimi güçlendirmeye yetmeyeceğinin, mümkün olan en kısa zamanda sonuç elde etmeleri gerektiğinin farkındaydılar. Kitlesel işsizliğin azaltılmasını, milyonlarca insanı partiye sadık kılacak belirleyici politika olarak görmekteydiler. Bu politika proleterlerin yaşam koşullarını düzeltecek ve dolaylı olarak orta sınıfların da durumunu iyileştirecekti.

Aslında istihdam yaratmayı hedefleyen kampanya Nazilerin daha 1933'teki propaganda darbesiydi. Liderler tüm çabalarını işsizliği ortadan kaldırmaya yönelttikleri izlenimini yarattılar ve insanları bu programın onlara için olduğuna inandırmaya çalıştılar. Oysa gerçekte kitlelerin ekonomik durumu, Hitler, Joseph Goebbels ve Robert Ley'e göre, yakın dönem Alman tarihindeki herhangi bir politikacı için olduğundan çok daha az önem taşıyordu –sadece kitlelerle dayanışma halindeymiş gibi davranıyorlardı. Savaşa giden kestirme bir yol ararken, silahlanma sürecini hızlandıracak ve Almanya'nın savaş hazırlığını destekleyecek istihdam sağlama önlemlerinin daha tercih edilesi olduğunu düşündüler. Elbette bu rotayı bir anda üstlenmek ve uygulamaya koymak mümkün değildi çünkü savaş sanayisinde istihdam maliyetliydi ve bunu finanse etmekte kullanılabilecek devlet kaynakları çok kısıtlıydı. Yine de işsizlik rakamlarının düşmesine yönelik her adım, siyasi faydası nedeniyle rejim tarafından fazlasıyla takdir ediliyordu.

Daha 1933 yazında Nazi gazeteleri bazı kırsal alanlarda işsizliğin tamamen ortadan kalktığına dair zafer dolu haberler yapmaya başladılar. Bunlar işsizlik oranının zaten düşük olduğu ve hayatın hiçbir değişim imkânı içermeyen monotonluğu ve sıkıcılığı nedeniyle yüksek bir kırsal göç oranına sahip olan uzak tarımsal bölgelerdi. Rejim için daha büyük bir avantaj, ekonomik faaliyette aşamalı ve yavaş bir yükseliş olan bir dönemde kendini ispatlamış olmasıydı. Özellikle de inşaat sektöründeki istihdam sağlayıcı önlemler –ki Weimar Cumhuriyeti'nin son kabineleri tarafından zaten planlanmıştı, şimdi gerçekleştiriliyor ve yeni bir politika hamlesi olarak pazarlanıyordu– işsizlik oranlarını daha da düşürdü. Bu açıdan, 1933 sonbaharında müthiş bir gösteriyle başlatılan otoban inşaatı –ki yine faşistlerin sahiplendiği bir teknolojik fikrin uygulamaya geçirilmesiydi– Hitler'in kendisini bir işçi olarak, yepyeni bir tür Alman siyasetçisi şeklinde gösteriyordu.

İşsizlik oranlarının 1933'ün sonunda tekrar hızla arttığı ve kısa süre içinde 4 milyonu geçtiği göz önüne alınırsa, sadece tam istihdama atıfta bulunulması faşistlerin demagojisini çok zayıf bir temele oturtacaktı. "Yeni Almanya'nın", herkesin aralarındaki en yoksulla aktif olarak dayanıştığı bir topluluk olduğu fikrinden de istifade edilmekteydi. Bu devlette "nasyonal sosyalist halk topluluğu" kimseyi kaderine terk etmeyecekti. Goebbels'in 1933-34'te kış yardımı kampanyasına çekmeyi başardığı ilgi, işsizlikle mücadelenin gördüğü ilgiden bile fazlaydı. Para veya eşya biçimindeki bağışların toplanıp en ihtiyaç sahibi olanlara, tercihen büyük ailelerdeki yaşlı ve hastalara dağıtıldığı kampanyalar, propaganda açısından çok etkili oldu.

Diğer kampanyalar bu ikisi kadar etkili olamadı. Bu mesela, 1933 Sonbaharında başlatılan "Mutluluktan Gelen Kuvvet (Kraft durch Freude)" organizasyonu için ve çalışan kesime tatil ve eğlence olanakları sağlayarak iş performansına dönük yeni bir tavır sergilemeyi amaçlayan ilk faaliyetleri için de geçerlidir. Programın ilk aşamalarında ucuz veya parasız gezi olanağı sağlanan kişiler Nazi

destekçileriydi –bunu mücadelenin ilk yıllarında Sturmabteilung (SA) veya Schutzstaffel'deki (SS) "çalışmalarının" ödülü olarak almışlardı. Faşist politikacılar açıkça Birinci Dünya Savaşı'nın gazilerine yönelik saygılarını ifade ediyor ve Otto Dix veya George Grosz gibi ressamların çalışmalarında gazilere hakaret edildiğini öne sürüyorlardı –oysa bu ressamlar resim ve çizimlerinde kurbanları değil, savaştan kazanç sağlayanları suçlamaktaydılar.

Nazi demagojisinin özünde, ekonomik ve sosyal önlemleri Almanya'yı tekrar büyüyen, mutlu insanlarla dolu bir ülke yapacak politikalar olarak sunmak vardı. Bu, faşizmin gördüğü rağbeti açıklamaya yardımcı olan kritik bir noktadır. Savaş tartışılmıyordu; yönetimdeki politikacıların hiçbiri bir savaş başlatma fikriyle vakit harcamıyordu. Nazi propagandasının kendisi Goethe'nin, Faust'a benzeyen insanların çorak yerleri insanlığın erişimine açmasını anlatan bir resmini kullanmaktaydı. Bu, Versailles'in intikamını almaya ve Alman emperyalizminin 1914'teki fetih planlarına ek olarak başka toprak hırslarını da gerçekleştirmeyi hedefleyen bir savaşın yoğunlaşan hazırlığına yönelik kuşkuları savuşturmaya dönük başka bir kurnazlıktı. Aslında bu faaliyetler Nazilerin inkâr etmesine rağmen enerjik bir biçimde ilerlemekteydi.

Barış demagojisi daha pekiştirme döneminde rejimin kitlesel tabanının yaratılmasında merkezî bir rol oynadı. 1933-34'te insanları sahte barış iddialarıyla kandırmak sonraki yıllarda olacağından daha kolaydı zira silahlanmaya ve Reichswehr'in (Alman silahlı kuvvetlerinin) genişletilmesine yönelik politikalar kamuoyunun dikkatini fazla çekmiyordu. Halkın dikkatini bu noktaya çekip onları bu çabalara karşı uyarabilecek olanlar çoktan büyük ölçüde etkisizleştirilmişti. Böylece Nazilerin Milletler Cemiyeti'nden çekilmeyi bile hiçbir engelle karşılaşmaksızın ulusal bir özgüven işareti olarak tanımlaması mümkün olmuştu; oysa gerçekte bu, denetlenmeden ve engellenmeden silahlanabilmek için yapılan bir hamleydi.

Eğer faşist liderler söylediklerindeki demagojiyi yaptıklarındaki demagojiyle desteklemeselerdi, barış peşinde olma kandırmacası, bu kadar çok saf insan tarafından kabul görmeyecekti. Kapitalist hükümetler Nazilerle ilişkilerini –özellikle de kendi ülkelerindeki proleter ve orta sınıf Nazi muhaliflerinin hep beraber Nazileri suçladığı dönemlerde (mesela Yahudilerin ilk peşine düşüldüğü zaman)– çok kısıtlı tutsalar da, rejim diplomatik olarak hiçbir zaman tam bir izolasyon içinde değildi. Dört-Güç Paktına dair asla sonuca ulaşmayan müzakereler; Vatikan ve Alman Reich'ı arasındaki anlaşmanın sonucu ve bilhassa 1934 Ocakında Almanya-Polonya saldırmazlık paktının imzalanması, faşist liderler tarafından kullanılarak, dış güçlerden "yeni" Almanya'yla işbirliği yapmadaki istekliliklerini gönüllü olarak doğrulamaları istenebiliyordu. Dahası, Varşova'yla yapılan anlaşma Nazilere, Doğudaki komşu ülkelere yönelik bir yakınlaşma politikası izlemeye hazır olduklarını sergileme fırsatı tanımıştı –faşistler, bu politikanın Weimar Cumhuriyeti'nin Polonya karşıtı politikasından ayrıldığı iddiasındaydılar.

Faşist demagoji en büyük başarısını, kitlelerin kandırılmayı ve ulusal bir mitten istifade edilmesini kabul etmeye yönelik istekliliğiyle elde etti. Böylece Nazi politikacıların sadece kendi politikalarının kazanımları üzerinden hareket etmeyip, diğer burjuva partilerin faaliyetlerinin sağladığı niyetlenmemiş tavizlerden faydalanması mümkün oldu ve bu da Nazizmin nasyonal bir "sosyalizm" ile ilişkilendiren toplumsal ikiyüzlülükten daha etkiliydi. Merkezden sağa kadar bütün politikacılar on beş yıldır Versailles'ın "zincirlerine", "utancına", "rezaletine" isyan ediyorlardı. Almanya'nın "son derece aşağılanmış" ve "köleleştirilmiş" olduğuna dair bitmeyen tartışmalar dönmekteydi. Bu mitoloji, Alman emperyalizminin Birinci Dünya Savaşı'nda ve sonraki gelişmelerden sorumlu olduğunu, toplumsal sefaletin içerideki nedenlerini dışarıya devrettiğini görmezden geliyor ve 1919 antlaşmasının tamamen kaldırılması fikrini ve intikamını alma karalılığını canlı tutuyordu –bu iki fikir de Alman halkı arasında çok popülerdi.

Naziler iktidara geldiklerinde, eski ve yeni destekçileri arasında milliyetçi coşkuyu nasıl artıracaklarını biliyorlardı. Yine de bunu 1933-34'te şovenist bir çılgınlığa kadar götürmediler, çünkü daha birkaç yıl dış politikada belli ılımlı taktikler kullanmaya mecburdular. Ancak tekrar tekrar söylenen "Uyan Almanya" nakaratı, kitlelerin harekete geçirilmesi için hangi eğilimin öngörüldüğünü açıkça gösteriyordu. Aslında, Almanya'da okulda uyuyan devlerin ve savaşçıların uyanıp yeni muhteşem işler başardığını anlatan resimleri görmemiş kimse yoktu. Bir dağda kaybolan ve birgün imparatorluğu yeniden ayağa kaldırmak için dönecek olan İmparator I. Friedrich Barbarossa'nın efsanesini bilmeyen var mıydı? Elbette Hitler naif bir biçimde Hohenstaufen hanedanının yeniden dirilen veliahdı olarak görülmüyordu, ama orta sınıfların ve küçük burjuvazinin geniş kesimleri koruyucu/kurtarıcı duygusuna, yeniden şan ve şöhret kazanma arzusuna kapılmışlardı.

Faşist demagoglar devamlı sadece "Almanya" ve "Alman yoldaşları" için hareket ettiklerini söyleyip duruyorlardı. Birlik ve uyum basit ama etkili bir biçimde Almanların gerçek doğası gibi tarif edilmekteydi, ancak bu doğa dünyaya egemen olmak isteyen düşmanlar, yani Yahudiler ve onların yoldan çıkardığı Almanlar tarafından yerle bir edilmişti. Toplumsal sınıfların ve sınıf mücadelesinin varlığına yönelik farkındalık, halkın düşmanları tarafından keyfî olarak yaratılmış gibi gözüküyordu. Bu düşmanlara boyun eğdirilmesi, tasfiye edilmeleri veya en azından yeniden eğitilmeleri Almanları yeniden birleştirecek ve aralarındaki anlaşmazlıklara nihai olarak son verecekti. Bu milliyetçi demagojinin içsel amacı gayet açıktı. Tüm muhaliflerin ortadan kaldırılmasını ve özellikle de işçi sınıfı hareketinin terörize edilmesini gerekçelendirmeye yarıyordu: yani "Marksizmin haritadan silinmesi" politikasına. Tüm Almanların oluşturacağı yeni bir toplumun, "nasyonal sosyalist toplumun" ortaya çıkmasının zorunlu koşulu, milliyetçi fikrin cisim bulduğu odak olarak görülen faşizme muhalefet edenlerin yenilgiye uğratılması veya sürgün edilmesi, ceza

kurumlarında veya hapishanelerde telef edilmesiydi. Bu nasyonal sosyalist halk topluluğu da, yeni Almanya'nın yükselmesinin garantisi olarak görülmekteydi. 1933'ün ilk aylarından başlayarak, faşist karşı-devrimin zaferi ulusal açıdan ve dünya tarihi açısından büyük bir önem atfedilerek, "ulusal uyanış", "Üçüncü Reich" ve "milenyum" gibi terimlerle anılmaya başlandı. Kehanetçi terim daha sonra kullanılmadı.

Özünde gerici ve saldırgan-savaş çığırtkanı amaçlar için milliyetçi fikirleri ve duyguları harekete geçirmek yatan bu milliyetçi demagoji, eylemdeki demagojiyle bir bütünlük oluşturdu; aynısı sosyal demagoji için de geçerlidir. İfadesini Yahudilerin peşine düşme politikasında buldu. Kabaca ifade etmek gerekirse, bu utanmaz politika sadece "Aryan" Almanları faşist ilkeler ve maceracı-emperyalist amaçlar etrafında toplamayı hedeflemiyordu. Özellikle pratikteki antisemitizmin ilk safhalarında, sitemin uluslararası alanda pekiştirilmesini hedefliyordu. "Almanlar, sadece Almanlardan alışveriş edin"; "Almanlar, sadece Almanların sizi yargılamasına izin verin"; "Almanlar, Almanlardan başka kimsenin sizi eğitmesine izin vermeyin"; "Almanlar, sadece Almanların sizi tedavi etmesine izin verin"; "Almanlar, sadece Alman edebiyatı okuyun, Alman sanatını takdir edin" gibi Nazi sloganlarının nasıl bir faydası vardı? Bu sloganlar, antisemitizmin klasik dikkat dağıtıcı işlevini açıkça göstermekteydi. Bunları –şimdi olduğu gibi– tüm toplumsal sıkıntıların nedenlerini bulandırmak, suçlu olmayanları suçluymuş gibi göstermek çabasındaydılar. Yahudilere saldırmanın tek işlevi "nasyonal sosyalist devrimin" odağını, Alman Yahudilerinin peşine düşülmesi, mülksüzleştirilmesi ve sürgün edilmesine indirgemek ve böylece sadece kaba ve amaca yönelik bir milliyetçilik ve ırkçılığın bulunduğu bir devrim numarası yapmak değildi. 1933'te "Alman" ve "Yahudi" terimlerini keyfi bir zıtlık içinde kullanan ve Yahudilerin asimile olabileceğini açıkça reddeden antisemitizmin ve Yahudilerin peşine düşülmesinin bütünleştirici bir işlevi de vardı: Aryan olduğunu iddia eden Almanların

yüzde 99'unu birleştirmek, onları "yabancılardan" ve "düşmanlardan" ayırmak ve onları sözde ulusal hükümete yani son tahlilde faşist yönetime bağlı kılmak.

Alman Yahudileri pratik bir antisemitizmin açık kurbanlarıydılar, ama disipline edilmeye çalışılan taraf Yahudi olmayan Almanlardı. Bu politika, toplumsal küçük burjuva katmanının ötesinde de başarılı oldu. Mesela, faşist diktatörlüğün kurulmasından sadece birkaç hafta sonra yükseköğretim alanında antisemitik yasa ve düzenlemelerin uygulanmasına başlanması çok kolaydı. Bunu yapan özel faşist yetkililer bile değildi; ilk başta 30 Ocak 1933'ten önce seçilen rektör ve dekanlar, "Yahudi" öğretilerinin artık "Alman" üniversite ve kolejlerinde öğretilemeyeceğini söyleyen uydurma ilkenin uygulanmasına yardımcı olmuşlardı. Hakikaten, geleneksel görevlere seçilmiş bulunanlar, "Yahudi" arayan anketlerin dağıtılması, doldurulması ve sonra faşist yetkililere teslim edilmesiyle alâkadar oluyorlardı. Çok bilgili ama antisemitizme de –genel olarak, faşist antisemitizme değil– bağlı olan bu profesörler, 1933'ün Mart ve Nisan aylarında faşist ırkçılarla işbirliği yapmaya başladılar. Alman Yahudi'si akademisyenler görevlerinden uzaklaştırıldı, emekli edildi veya ders vermeleri engellendi.

Üniversite ve kolejlerdeki bu olaylar, çok küçük değişikliklerle başka yerlerde de –şirketlerin, bankaların, sanayi kuruluşlarının danışma kurullarında, dünyaca ünlü şirketlerin yürütme kurullarında, hastanelerin, tiyatroların ve orkestraların idare kurullarında– vuku bulan bir dizi olayın yalnızca bir örneğidir. Bu olayların tümü, faşist diktatörlüğün pekiştirilme sürecinin yönetimin üyelerince tetiklendiğini ve yürütüldüğünü, ama onların tek başlarına yaptığı bir şey olmadığını göstermekteydi. Rejimin böyle çabucak kurulabilmesi ancak, hızla artan sayıda insanın, kendileri faşist olmasa bile Nazi liderliğine razı gelmesi, yeni hükümeti hatalı bir biçimde bir ulusal uyanış gücü gibi görüp kabul etmesi ve desteklemesiyle mümkün olmuştu. Rejimin hoşlarına gitmeyen yönleri, yumurta kırmadan omlet yapılmaz mantığıyla rasyonelleştirilmiş-

ti. Önceden Alman toplumunun ayrılmaz bir öğesi olarak değerlendirilen Alman Yahudisi iş arkadaşları, daha büyük bir amaç uğruna feda edilmişti. Kovulan bir Yahudinin felaket ve sefalet içine düşmesi, ulusal olayların hayali önemiyle nasıl kıyaslanabilirdi?

Milliyetçi demagoji, işbirliğinin ideolojik harcı oldu: işbirlikçileri harekete geçirdi ve mecbur olmamalarına ve faşizm kendini tam olarak kurmuş olmamasına rağmen faşistlerin kirli işlerini yapmalarını haklı göstermeye yaradı. Faşizmin bazı destekçilerinin bundan büyük rahatsızlık duyduğunu reddetmiyorum veya maruz kaldıkları ruhsal baskıyı da küçümsemiyorum. Elbette kişinin kendisini, yüksek hatta seyreden bu "ulusal uyanış" dalgasına kaptırmaması ve ona karşı durması için büyük cesaret ve kişisel enerji gerekiyordu. Bu cesaret ve enerji en fazla, temel alternatif ideolojik ve siyasi inanç ve kavrayışlar temelinde faşizme muhalefet edebilenler tarafından sergilenen bir tür kuvvetti. Alman orta sınıflarının ve küçük burjuvazisinin Nazi propagandasına direnebilmiş kesimleri bile, Almanya'nın bugününe ve geleceğine dair faşizminkine benzer fikir ve görüşlerin çoğundan hâlâ etkilenmekte ve 1933'ün değişen koşullarında, baskı arttıkça çökmeye mahkûm bir barajın çatlakları kadar dayanıklılık gösterebilmektelerdi.

Bu baskıya katkıda bulunan şey, Nazi olmayan burjuva partileri ve örgütlerinin çökmesi ve geri çekilmelerini çevreleyen koşullardı. Sessizce bırakıp gitmediler. Bu partilerin çıkardığı, kendilerini feshettiklerini açıkladıkları son gazeteler milliyetçi laflar ediyor ve hatta kendi kadrolarına veya üyelerine, "nasyonal hükümeti" destekleme emri veriyorlardı. Faşist yöneticiler başka ne isteyebilirdi? Bu açıklamalardan önce alınan başka kararlardan zaten istifade etmişlerdi. O zamana kadar rakip gibi görünen, ama aslında (mesela 1933'ten önceki bazı hükümetlerde) NSDAP'nin zaten ortakları olan burjuva partileri, Hitler'in başında olduğu kabinelerin güvenoyu alabilmesi için tekrar tekrar omuz vermişlerdi. Marttaki Yetki Kanunu oylamasında ve hükümetin 1933 Mayısındaki dış politika bildirgesinde aldıkları tavırlar güvenoyu olarak görülmeliy-

di. Bu tavırlar, Katolik partilerin, Merkez Partisi'nin, Bavyera Halk Partisi'nin yanı sıra Alman Halk Partisi'nin ve Devlet Partisi'nin NSDAP'ye ve onun liderlerine dönük çekincelerini aşmak için mükemmel fırsatlar sunmuştu. Tüm bu partilerin son hareketi, yönetime sadakatlerini ilan etmek olmuştu. Bu bağlamda Almanya Sosyal Demokrat Partisi'nin kalan kısmının, Mayıs 1933'teki oylamada verdiği oya da değinmek gerekir.

Halkı Hitler yönetimi etrafında toplanmaya çağıran veya en azından hükümete itaat etmelerini talep eden örgüt ve kurumların uzun bir listesi vardır. Hepsi eşit derecede önemli veya etkili değildi. Hristiyan kiliseleri öne çıkmaktaydı. İnananlara yaptıkları çağrıda, İncil'den alıntılanan "Sezar'ın hakkı Sezar'a" deyişini faşist iktidara uygulamaları dikkate şayandı. Daha 28 Mart 1933'te Almanya Katolik Kilisesi rahiplerin ve lâdinî kişilerin NSDAP'ye katılmasını önlemek için konulan engellerin çoğunu kaldırmıştı. O tarihten önce Nazi faşizmine taraf olmaya ve katılmaya yönelik getirilen ve uygulanan cezalar artık yürürlükte değildi.

Faşist hükümete verilen bu desteğin geniş bir dizi saiki bulunmaktaydı. Bazıları entelektüel veya maddi bir nitelikteydi; diğerleri ekonomik, siyasi veya kişisel çıkarları ifade ediyordu. Pek çoğu için sadece fırsatçılıktı. Zaman zaman saiklerin yapısı değişiyordu çünkü çoğu durumda tek bir işlevsel saik yoktu. Mesela kapitalist çevrelerde, "hükümeti destekleyen" ve bu, iş için iyi olduğundan insanlara kendilerini örnek almalarını söyleyen büyüklü küçüklü işveren birlikleri için siyasi ve ekonomik çıkarların bir karışımı belirleyici olmaktaydı. Benzer biçimde, en kuvvetli ekonomik güçler, yabancı ülkelerle kurdukları ilişkileri ve temasları, iş ortaklarına Hitler yönetiminin antikapitalist bir yönelim sergilemeyeceği ve sermayenin çevrimini ve dış ticareti engellemeyeceği garantisini vermek için kullanıyorlardı. Piskoposluk tarafından verilen desteğin ardında ise, temelde iktidara gelmiş bir faşizme sempati duyulmasına yol açan komünizm karşıtlığının etkilediği entelektüel ve siyasi saiklerin bir karışımı vardı.

Şüphesiz, tarih yazımının görevlerinden biri de tarihsel aktörlerin saiklerine ışık tutmaktır, ama tarihsel olayları gidişatının saiklerle değil, siyasi davranışlarla belirlendiği de gayet açıktır. Böyle inançların tarihsel geçerliliği çok azdır. Tarih açısından ancak eyleme geçirilirlerse önemli hâle gelirler. Almanya'da faşizmin pekiştirilme dönemi de, eylemin çok farklı saiklerden doğduğunu ve nedenleri fark etmeksizin bütün eylemlerin faşizm için daha geniş bir kitlesel taban yaratarak diktatörlüğü pekiştirmeye katkı sunduğunu gösterir. Zira bu destek sadece faşizm ve antifaşizm arasındaki hızla bozulan dengeyi antifaşizm aleyhinde alt üst etmekle kalmamıştır. Faşist yönetimin kendini güçlendirmedeki becerisi hızla sonraki gelişmelere kapı açmıştır. Almanya'daki faşist diktatörlüğün içerideki amaçlarına, Mussolini rejimindeki gibi yıllar yerine aylar içinde ulaşmış olması ve devlet ve Katolik kilisesi arasında bir anlaşmaya ulaşılması, faşist sistemin hızlanmasını sağlayan örneklerden iki tanesidir. 1933-34'teki güçlenme sürecinin derinliği ve hızı ile Alman Reich'ının 1939'da başlayan, gayret gösterip çıkardığı savaşa hazırlanmasının sadece altı buçuk yıl alması arasında nedensel bir bağlantı vardır. Eğer faşizm iktidara geldikten sonra, iktidarını korumak için açık bir mücadele vermek zorunda kalmış olsa veya iktidarının ilk dönemlerinde daha güçlü bir direnişle karşılaşsa, sonraki gelişmeler çok daha farklı olabilirdi. Bu hesaba katılırsa, sonraki kötülüklerin sadece faşizmin zaferi tarafından değil, bu zafere ulaşma biçimi tarafından da belirlendiği söylenebilir.

SA elebaşı Ernst Röhm'ün 1934'te öldürülmesine denk geldiği düşünülen güçlenme evresinin sonunda, rejim nüfusun yarısından fazlasını içeren görece istikrarlı bir destekçi grubuna kavuşmuştu. Grubun toplumsal bileşimi, NSDAP'nin 30 Ocak 1933 öncesindeki partizan grubunun bileşiminden pek de farklı değildi. Destekçilerin çoğu, faşist yönetimin ilk yılı beklentilerini karşılamamış olsa da orta sınıftan devşirilmişti. Demagogların kendileri bile mavi yakalı işçilerin bazı kesimlerinin kazanılma-

sında kesin bir başarı elde edilemediğini söylemekteydi. Bu hedef, savaşın başlamasının iki ya da üç yıl öncesinde başarılabilmişti. Destekçiler grubunun bileşimi sonraki dönemde istikrar arz etmedi. Faşist diktatörlüğün kitlesel tabanının çeperlerinde az çok önemli hareketler oldu; bunların çoğu yöneticilerin yürürlüğe koyduğu belirli adımların veya önlemlerin cazibesine ya da iticiliğine, tek tek toplumsal gruplar üzerinde yaptıkları etkiye dayanıyordu.

Yani partizanlar hiçbir şeyi sorgulamaksızın hareketi takip etmediler. Sonraki yılların gösterdiği üzere, iki faktöre büyük hassasiyetle tepki verdiler: 1935'in ikinci yarısında, kitle tüketim mallarındaki kıtlıkla bağlantılı olarak maruz kaldıkları çalışma ve yaşam koşullarındaki ani kötüleşme ile 1938'in Mayıs ve Eylül aylarındaki Südet krizi gibi, hükümetin savaşa yol açabilecek dış politika kararları. Rejimin fanatik taraftarları olan kitleler de olmasına rağmen, insanların faşizmi körlemesine desteklediğine dair sık sık çizilen resim tamamıyla doğru değildir. Tarihin akışı açısından, faşist liderliğin politikalarına verilen destekteki geçici düşüşlerin, onları politikalarını değiştirmeye itecek veya emperyalist hedeflere ulaşma çabalarının hızını kesecek bir seviyeye ulaşmaması belirleyici bir önem taşır.

Ayrıca bu, faşizm muhaliflerinin, tüm faaliyetlerine ve fedakâr ruhlarına rağmen, kendileri ve yöneticiler arasında güçlenme evresinde kurulan güç ilişkisini kendi lehlerinde değiştiremediklerini gösterir. Alt üst edici faşizm karşıtı eylemler başlatmak, rejimin nüfusun bazı kesimlerinin desteğini kaybettiği dönemlerde bile mümkün olmadı. 1933-34'te tüm Reich'ta yavaş yavaş birleşerek Gizli Devlet Polisi'ni (Gestapo'yu) oluşturan siyasi polis, etkili bir biçimde işlev gördü ve rejimin örgütlü muhalifleriyle rejimden rahatsızlık duyan halk arasında daha geniş ve istikrarlı temaslar kurulmasını imkânsız hâle getirdi. Belli kişilere gaddarca zulmederek, vazgeçmeleri için diğerlerinin gözünü korkutma, cesaretini kırma ve onları disiplin altına alma yöntemi başarıyla uygulandı.

30 Ocak 1933 ile 30 Haziran 1933 arasında, faşizm kendini devlet gücü olarak tesis ettiği ve istikrar kazandığı dönemde, Alman ve Avrupa tarihi için vahim sonuçlar doğuran kararlar alındı. Bu kararlarla 1-3 Eylül 1939 arasında belirleyici bir ilişki yoktur. 1933'te alternatifler hâlâ mümkündü, ama ancak iç ve dış etkenlerin bir kesişimi olarak düşünülebilirlerdi. Hiçbiri gerçekleşmediği için, Alman emperyalizminin Avrupa'daki gelişmelere kısa ancak korkunç bir dönem boyunca hâkim olması mümkün oldu. Faşist iktidarın ilk dönemlerinin tarihine bakmak, Goethe'nin yeterince erken akıllanmaya dair öğüdünü çarpıcı bir biçimde doğrular. İnsanlık ve barbarlık arasındaki, daha önce insanlık tarafında savaşanların kaybettiği mücadeleler, tarihin akışını insanlığın daha önce elden kaçırılan çıkarları lehine belirleme şansı, yıkıcı güçlerin görece uzun bir süre inisiyatifi elde tutmalarıyla sonuçlanabilir. Şimdi yüzyılın sonu yaklaştıkça, pek çok ülkedeki tarihçiler elbette bir taraftan on iki yıllık faşist iktidar döneminin çok kısa bir süre –bu yüzyılın sekizde birinden az– olduğunu, diğer taraftan da bu yüzyılda önemli bir rol oynadığını gittikçe daha fazla düşünecekler. Bu bağlamda ortaya atılan sorular üzerine düşünmeyi sürdürmeye ve bu sorulardan vazgeçip dikkati "daha hoş karşılanacak" olaylara ve süreçlere yöneltme önerilerini reddetmeye yönelik uluslararası bir istek bulunmaktadır.

(1989)

Maksat ve Açıklama

Nasyonal Sosyalizmin Yorumlanmasıyla İlgili Güncel Bir İhtilaf[1]

Tim Mason

Mason, Alman tarih yazımında liberal düşüncenin iki okulu olan maksatçılar ve işlevselciler arasındaki tartışmayı analiz ediyor. Tartışma, Nazi rejiminin soykırım politikalarının belirlenmesinde gayrişahsi güçlerin ve kolektif süreçlerin mi yoksa bilinçli, önceden verilmiş kararların mı rol oynadığı üzerine odaklanıyor..

Son on bir yıldan beri Alman Nasyonal Sosyalizm tarihçileri arasında alttan alta bir tartışma sürüp gitmektedir. Tartışma giderek sertleşmiş, ama hâlen net bir yazınsal biçim alarak açığa çıkmamıştır. Dengesiz kamusal ilerleyişini bir dizi kitap eleştirisi ile dergi ve antolojilerde çıkan makalelerdeki eski pasajlar üzerinden takip etmek gerekmektedir. Tartışma öyle yoğun bir noktaya ulaşmıştır ki bazı tarihçiler diğerlerini çalışmalarında Nasyonal Sosyalizmi "önemsizleştirmekle", farkında olmadan içten içe Nazi rejimi için özürcü bir müdafaa oluşturmakla suçlamaktadırlar.[2] Bu belki de konuyla ilgilenen ciddi tarihçilere yöneltilebilecek en ciddi

1 Jane Caplan ve Wolfgang J. Mommsen'e bu makalenin gözden geçirilmesindeki ayrıntılı tavsiyeleri ve eleştirileri için teşekkürlerimi sunarım.

2 Başkalarıyla beraber Karl Dietrich Bracher, "Tradition und Revolution im Nationalsozializmus," *Hitler, Deutschland und die Mächte*, der. Manfred Bunke (Düsseldorf, 1977), 18. Kullanılan Almanca terim şudur: *Verharmlosung*.

suçlamadır. Bu şekilde suçlanan tarihçiler faşist davaya, geçmişte veya bugün, en ufak bir sempati bile beslemediğine, tam tersine siyasi pozisyonları ilerici olduğuna göre, tartışma siyasi bir ağız dalaşı değildir (ama tuhaf bir açıdan da öyledir) –tarihsel kavrayış tarzları ve yorumlama yöntemleri ile ilgili temel soruları ve tarihçinin ahlaki ve siyasi sorumluluğuyla ilgili temel soruları keskin ve sert bir biçimde gündeme getirmektedir.

Bu makalenin amacı, bu kısmen gözden gizlenmiş tartışmaya dikkat çekmektir; ihtilafın iki tarafının da eleştirisini (uzun ve belgeli tarihsel argümanlar yerine) tezler biçiminde ortaya koymaktır ve tartışmanın koşullarının aşılabileceğini ve aşılması gerektiğini öne sürmektir. Bu konuda yazmak kolay değildir. Söz konusu meseleler hem soyut, hem de fazlasıyla duygusaldır; hem kuramsal, hem de kişiseldir; bir taraftan akademik, diğer taraftan ise sert bir profesyonel savaşın itici gücüdür. İhtilafın kökenleri ve gelişiminin tarihsel bir özetini yapmak ve hangi amaçlara hizmet ettiğine bakmak bu makalenin kapsamını aşar: biraz yapay bir teknik olsa da, savunulan konumlar ve kullanılan argümanlar, Alman tarihçilik mesleğinin içindeki (ve üzerindeki) baskıların bağlamından soyutlanacaktır. Bu teknik iyi bir düşünsel tarih ortaya çıkarmaz, ama *ilgimizi* Nasyonal Sosyalizmi "önemsizleştirme" suçlamasındaki tamamen polemik kullanımdan, temel kuramsal çatışmalara yöneltecektir –argüman en ciddi ve zor seviyesinde ele alınmalı, bu seviye iğneleme ve lanetlemeler arasında gözden kaçırılmamalıdır. İhtilaf hâlâ devam etmektedir ve meseleler kapanmamıştır.

1960'lardaki Marksist kavramları temel alan faşizm teorileri tartışmalarının tersine, bu daha güncel Alman tartışması doğrudan siyasal veya ideolojik bir nitelik taşımamaktadır. Elimizde tamamen zıt siyasal bağlılıklardan beslenen veya bunların sonucu olan karşıt tarih görüşleri arasındaki bir çekişme değil, tarihsel çalışma ve tarihçinin sorumluluğu ile ilgilenen iki *liberal* düşünce okulu vardır. Ama yine de farklar hararetli, hatta bazen keskindir. "Önemsizleştirme" tartışması, Marksist teorilerle ilgili önceki ihti-

laflardan farklı bir türde de olsa ve onlarla açıktan bir entelektüel veya siyasi bağı olmasa da, iki durumda da gayrişahsi güçlerin tarihsel gelişimdeki rolü, siyasi sonuçların belirlenmesinde bilinçli kararlara karşı kolektif süreçlerin rolü argümanların merkezindedir. Sadece bu sebepten ötürü bile, Marksistler liberal tarihçiler arasında süren anlaşmazlığı görmezden gelemezler.

Nasyonal Sosyalizme farkında olmadan bir özürcü müdafaa sunmakla suçlanan tarihçilere işlevselciler denebilir.[3] Bu etiket çok da uygun değildir, zira kendilerini işlevselci olarak adlandıran yazarların şematik yazılarına aykırı bir biçimde, Hans Mommsen'in veya Martin Broszat'ın yazıları siyasette insan failliğini görmezden gelmez veya Nazi politikalarının tarihsel ve ahlaki sorumluluğunu kör güçlere ve baskılara yüklemezler.[4] Ancak bu etiketi kaba bir kısaltma gibi tutmak iyi olabilir: bu tarihçilerin devlet işleyişine ve bu işleyişin Üçüncü Reich'ın karar alma mekanizmaları üzerindeki etkisine, rejimin farklı kurum bileşenleri ile Nazi siyasetinin yapısındaki farklı siyasal güç biçimleri arasındaki dinamik etkileşime yaptıkları vurguyu ifade eder. Nazi politikalarının bütünsel bir savaş ve soykırıma varan "birikimsel radikalleşmesi", rejimin *Weltanschauung*'unda sadece yıkıcı öğelerin aşamalı olarak seçilip uygulamaya konulması kasıtlı bir diktatörlük iradesinin değil, daha ziyade Nazi liderliğinin siyasal iktidara bakışının ve Üçüncü Reich'ta siyasal iktidarın örgütlenme biçiminin bir sonucu olarak görülür: baskın eğilim "idare olmadan siyasete" veya propagan-

3 Bkz. Klaus Hildebrand, "Monokratie oder Polykratie? Hitlers Herrschaft und das Dritte Reich", *The 'Führer State': Myth and Reality, Studies on the Politics and Structure of the Third Reich*, der. Gerhard Hirschfeld ve Lothar Kettenecker (Stuttgart, 1981), 17-29.

4 Bu noktada krş. Martin Broszat'ın failliğe yaptığı vurgu, "Soziale Motivation und Führer-Bindung des Nationalsozialismus," *Vieteljahrshefte für Zeitgeschichte*, vol. 18, no. 4 (1970), 329-65, ile Ludolf Herbst'in alt-sistemleri insanların üstünde gördüğü tam anlamıyla işlevselciliği, "Die Krise des nationalsozialistischen Regimes am Vorabend des Zweiten Weltkrieges und die forcierte Aufrüstung," *Vieteljahrshefte für Zeitgeschichte*, vol. 26, no. 3 (1978), 347-92.

danın idarenin yerine geçirilmesine gayret etmek yönündeydi.[5] Diktatörlüğün kapsamlı idari temelinin inşasına içkin olan sistematikleştirme, düzenlilik, hesaplanabilirlik boyutları, özellikle Hitler, Himmler ve Goebbels tarafından kısıtlayıcı faktörler gibi, iktidarları üzerindeki aktif veya potansiyel sınırlamalar gibi görülüyordu. Dolayısıyla rejim tipik olarak hem bazıları daha sonra ciddi politik sonuçlar doğuran politika-olmayan politikalar ve kaçamaklar üretti (kamu hizmeti politikaları; 1930'ların sonundaki iktisat politikaları, 1939-40'ta Yahudilere yapılanlar), hem de devlet mekanizması kapsamında hazırlanmayan ve bu yüzden var olan politikaları ve uygulamaları sekteye uğratan ani ve keskin kararlar aldı -bu kararların öngörülemeyen idari ve siyasi sonuçları, daha fazla iyi değerlendirilmemiş kararlar alınmasına neden oldu (Reichskristallnacht, Polonya'daki meslek politikaları). Siyasi sistemin bu nitelikleri 1930'ların sonunda, özel bir aciliyet gerektiren veya çıkar içeren siyasi kararlar alınması gerektiğinde doğrudan Hitler'e bağlı yeni özel kurumların ve yönetmeliklerin oluşturulmasını öngören daha önceki kararların doğurduğu sonuçlarla güçlendi (Himmler'in 1936'ya kadarki kariyeri, DAF, Ribbentrop'un bürosu, Todt (otobanlar), Dört Yıllık Planlar, Speer (şehirler)). Bu eğilim, yönetimin giderek eşgüdümsüz hale gelen bir dizi özel görev birimi topluluğuna ayrıldığını gösteriyordu; ayrıca bakanlığın ve partinin yetki alanları genişledikçe, parçalandıkça, aşındıkça ve tartışmalı hâle geldikçe siyasal sorumluluk giderek muğlaklaştığı için karar alma süreçlerinin parçalanmasını artırıyordu. Bakanların önemli kararları gazetelerden öğrenmesi, onların kişisel (veya kolektif) olarak gözden çıkarılabilirliğini gösterdiği için değil, hükümet etme ve idare süreç ve prosedürlerinde gerçekleşen köklü değişimleri ifade ettiği için önemlidir. Eşgüdüm giderek azalmıştır.

5 Bu noktalar Hans Mommsen tarafından tekrar tekrar vurgulanmıştır: "National Socialism: Continuity and Change," *Fascism: A Reader's Guide*, der. Walter Laqueur (Harmondsworth, 1976), 179-210.

Nazizmi "önemsizleştirmekle" suçlananlar, Hitler'in artırılan yetkilerin mimarı olmadığını, yapılan değişikliklere uygun biçimde zorunlu olarak Führer kurumuna/kişisine devrolunan bu yetkilerden yararlandığını savunurlar. Hitler altındakileri birbirleriyle siyaseten işbirliği yapmaya kesinlikle teşvik etmemiştir (eğer karara bağlamak istemediği bir anlaşmazlığı çözmeleri için değilse); belirli projeleri yürütecek yeni devlet organları yaratmayı, "bu işin adamını" seçip tüm yetkileri o kişiye vermeyi tercih etmiştir ve şüphesiz rejimin en üst düzeylerine kendine sadık veya muhtaç olan kişileri getirmiştir. Ama buradan, Hitler'in gücünün devamlı "böl ve yönet" ilkesini uygulamasından ötürü arttığı sonucu çıkmaz. İlgili siyasi ve kurumsal bölünmelerin yaratılması gerekmiyordu –1933'ten önceki Nazi hareketinde zaten mevcuttular ve iktidarın "yasal" olarak ele geçirilmesiyle de oldukça çoğalmışlardı. Rejim içinde belirli güçleri elde etmek için çatışır hâle geldiler, Hitler de bu çatışmalarda genellikle arabulucu olarak görülüyordu –o ise bu rolü faydalı görmek yerine yorucu ve uygunsuz buluyordu. Göring, Hitler'in bu türden kararları olabildiğince az vermek istediğine emindi.

Bir güç kaynağı olarak daha önemli olan kişisel popülaritesiydi: ancak bu popülarite onu bakanlarla ve generallerle ültimatom içerebilecek çatışmalardan korusa da, hedef belirleme, karar alma ve politika üretme gibi pratik meselelerde bir işe yaramıyordu. Hitler'in kendi popülaritesine bağımlılığı o kadar büyüktü ve bu popülaritenin belli kararlardan ötürü düşüp düşmeyeceğini önceden tahmin etmek o kadar zordu ki, Führer kültü iç meselelerde hükümetin eylemsiz kalmasına katkıda bulunuyor olabilirdi: Hitler kendisini, halka hitap etmeyeceğini düşündüğü herhangi bir önlemle ilişkilendirmemeye ve devlet dairelerinden gelen böyle tekliflerin çok da fazla hayata geçirilmesini engellemeye dikkat ediyordu.[6] Bu anlamda Hitler'in "zayıf bir diktatör" olduğu söy-

6 Bu konuyla ilgili kanıtlara şu çalışmada yer verdim: *Sozialpolitik im Dritten Reich: Arbeitklasse und Volksgemeinschaft* (Opladen, 1977), 6. Bölüm.

lenebilir[7]: Alman toplumunun diktatörlük altında siyasi olarak birleştirilmesinin Hitler'in kişisel popülaritesine bağlı olması, rejimin hareket özgürlüğünü kısıtlıyordu.

Hitler'in etkili bir şekilde politikaların eşgüdümünü sağlama gücü, Nazi hareketinin eski kuşak liderlerine gösterdiği tipik hürmetten ötürü giderek kısıtlanıyordu. Sadece onlarla vakit geçirmeyi sevmek ve onların siyasi içgüdülerine güvenmekle kalmıyordu: kendisini de hareketin bir aktörü gibi görmeye devam ediyor ve bu anlamda harekete bağımlı/minnettar olduğunu düşünüyordu. Hükümetin karar alma prosedürlerinin darmadağın olması, Hitler'in etrafında, hareketin liderlerinin bireysel olarak doldurabildiği siyasi bir alan yaratıyordu –tavsiyeleri kaale alınıyor, kendi yetki alanlarının genişletilmesine veya belirli politika girişimlerine yönelik talepleri, mevcut kurumsal düzenlemeler veya politikalar açısından sorun yaratsa da genellikle kabul görüyordu. Bu bağlamda hareketin liderlerinin kendi aralarında bir birlik oluşturmadıklarını belirtmek önemlidir; ne düzenli işlevler taşıyan örgütlü bir gruptular ne de ortak pratik hedefleri gözeterek hareket ediyorlardı. Siyasi kaygıları kendi yetki alanlarıyla sınırlıydı ve genellikle birbirleriyle rekabet içindeydiler. Hiçbir anlamda genel politikalar geliştirmeye uygun bir temel oluşturmuyorlardı. Sadece Almanya'yı, özellikle de ülkenin hükümetini ve idari yapısını "daha Nasyonal Sosyalist" hâle getirme isteğinde uzlaşıyorlardı.

Bu hedef içsel olarak ve göz ardı edilemez biçimde muğlaktı; pratikte en fazla negatif açıdan, davaya düşman olduğu düşünülenlerin peşine düşülmesiyle tanımlanabilirdi. Daha önemlisi, *Weltanschauung*'un pratik olmayan doğası, herhangi bir meselede en radikal adımların hep "en Nasyonal Sosyalist" adımlar olarak sunulması anlamına geliyordu –bu kararı verecek pratik bir ölçüt yoktu. Böylece *radikallik* ve toplumun genelinde süregiden *siyasal hareketlenme* kendi içinde birer amaç, politika hedeflerinin yeri-

7 Hans Mommsen bu terimi ilk defa mevcut tartışmayı başlatmaya yarayan bir eleştiri makalesinde kullandı: *Militärgeschichtliche Mitteilungen*, no.1 (1970).

ne geçen bir şey hâline geldi. Hitler bu eğilime karşı olmasa da, bu eğilimin bilinçli ve hedef gözeten kurucusunun Hitler olmadığı savunulur. Politika geliştirici kurumların çöküşünün, ideolojinin belirgin içeriksizliğiyle birleşerek daha geniş bir tarihsel süreç yaratması, harekete geçtiği zaman, iktidarı elinde tutanlar üzerinde tam bir denetim sağlayamadı –siyasal iktidar örgütü (örgütsüzlüğü) yüzünden, karar alma biçimleri ve en radikal çözümlere yönelik taleplerin normatif gücü, olası seçenekler dizisini sınırlandırdı. Belirli politikaların yokluğunda, özellikle işgal altındaki Doğu Avrupa'da siyasi doğaçlama, aşırı fiziksel şiddet kullanımına dayanmaktaydı, bu da savaşın yürütülmesine zarar veriyordu. Tutarlı savaş hedefleri yoktu, sadece bir dizi birbiriyle çelişen amaç vardı (ırk savaşı/askeri fetih). Bu çelişkileri rejim içinde çözmenin yolu yoktu.

Bu "işlevselci" pozisyonun temel noktası, çağdaş siyasette karar alma biçimlerinin bu kararların sonuçları açısından kritik olduğu ve dolayısıyla tarihçinin bu kararların anlamlarını çözme çabası için de kritik olduğudur. Ancak geriye dönülüp bakıldığında da ve karar verme süreci gözetilmediğinde politikalar *tutarlı* bir zorunlulukla yıllar içinde *açımlanıyormuş* gibi görünür. Kamusal yaşamın tüm sektörleri arasındaki yüksek bağımlılık derecesi göz önüne alındığında bu durum, "örnek vaka" veya "modeller" olarak bakılacak bireysel kararlarla ilgili bir mesele olamaz: eşgüdümsüz, hazırlıksız ve keyfi kararlar; sadece tek bir proje veya hedef gözetilerek alınan kararlar (mesela 1938 Siegfried Hattı; 1939'daki savaş filosu); ne yan etkilerin ne de diğer zorunlu projeler üzerindeki etkilerinin göz önüne alınmaması; politika geliştirme süreçlerinin giderek parçalanması, topluca daha keyfi bir nitelik kazanmaları, uygulamalarının daha fazla radikalleşmesi ve şiddet içermesi; rejimin yürütme organları arasındaki rekabetçi mücadelelere katkıda bulunmaları. Bu analize göre, politika geliştirme basitçe, diktatörün iradesinin tutarlı eylemlerinin hayata geçirilmesi olarak anla-

şılamaz –böyle anlaşılabileceği düşüncesi yüzeyseldir ve Üçüncü Reich'ta siyaset yapma biçimiyle ilgili mevcut kanıtları göz önüne almamaktadır.

"Maksatçılık", Nasyonal Sosyalist iktidarın özünde tutarlı bir diktatörlük iradesinin bulunduğunu düşünen tarihçilerin konumuna "işlevselciler" tarafından verilen addır.[8] İki düşünce okulu arasındaki fark, en iyi biçimde Reichstag yangınından kimin sorumlu olduğuna dair ihtilafla örneklenebilir. Bu ihtilafa, olayın önemi ve sonuçları tartışma götürmez olsa da, büyük bir zaman ve enerji harcanmıştır. Kundakçının veya kundakçıların kimliğiyle ilgili net bir kanıtın yokluğunda, Nazi politikalarının tamamen farklı iki yorumuna dayanan ve bu yorumları pekiştiren iki farklı hipotez ortaya atılmıştır. Maksatçı tarihçilere göre (bu konuda, başka konularda da olduğu gibi, siyaseten heterojen bir grupturlar) Reichstag yangını barbar bir diktatörlüğün kuruluşunun kasıtlı (ve çok önemli) bir parçasıdır, savaş ve insanlığa karşı işlenecek suçlar için yapılan zorunlu bir hazırlıktır: iddia odur ki kundakçıların Nazi olması, sonraki eylemlerle uyumluluk arz etmektedir. Dolayısıyla Nazilerin böyle bir niyet güttükleri ve sorumlu oldukları varsayılır. Bunu inkâr etmek Nazi liderlerinin şeytani planlar yapma kapasitesini küçümsemek ve rejimin canavarlığını olduğundan daha az gösterme tehlikesine yol açmak anlamına gelir. Diğer taraftan, eğer yetersiz kanıtlardan tersi yönde bir çıkarım yapılırsa, eğer bir Nazi kundakçı varsayılmazsa, yangın ve yangının sonuçları Nazilerin daha sonraki karar alma biçimlerine de uygun olarak, hızlı ve acımasız bir fırsatçılıkla, şiddet içeren bir doğaçlama kapasitesiyle ve daha geniş sonuçları düşünmeden karşılaşılan şansı değerlendirmekle uyumluluk içinde görülebilir. Rejimin dünya savaşına ve soykırıma doğru birikimsel bir biçimde radikalleşmesine ışık tutan da hesaplanmış maksat değil, bu özelliklerdir. Dolayısıyla bu tartışma temel yaklaşımlara dairdir.

8 Bkz. Hans Mommsen, "Ausnahmezustand als Herrschaftstechnik des NS-Regimes," *Hitler, Deutschland und die Mächte*, der. Manfred Funke (Düsseldorf, 1977), 33.

"Maksatçı" pozisyonu özetlemek, "işlevselciliği" özetlemekten daha kolaydır, çünkü bu tarihçiler yöntemlerini çok da açık etmemişlerdir. Temelde klasik liberal ve muhafazakâr tarihyazımının yöntemlerini kullanırlar. Maksatçı yazarlar çağdaş siyaset bilimini bütünüyle reddetmezler, ama bu ihtilafta söz konusu olan tarihsel kavrayışlarının en temel öğeleridir. Karl Dietrich Bracher ve Klaus Hildebrand son makalelerinde Hitler'in eylemlerinin maksatlarına eğilmektedirler, çünkü onlara göre bu eylemler bir ölçüde zorunlu olarak Hitler'in siyasi fikirlerinden doğmuşlardır.[9] Şu soruyu sorarlar: Üçüncü Reich neden bir soykırıma ve insan hayatının daha önce hiç görülmemiş bir şekilde mahvolmasına neden olacak canice bir savaş başlattı? Şu sonuca varırlar: Üçüncü Reich liderleri, hepsinden öte de Hitler istediği için bu savaş çıktı. Bu, onların *Weltanschauung*'unun ilk görünümleri incelenerek ortaya konabilir –bu *Weltanschauung*, 1938-1945 yılları arasında yaşanan en korkunç mezalimlerle bile tamamen uyumluydu. Üçüncü Reich'ın amacı bir soykırım savaşı çıkarmaktı ve en nihayetinde Nasyonal Sosyalizm bundan ibaretti. Buradan rejimin, "benzersiz", "totaliter", "devrimci", "ütopyacı" olduğu, kamu düzenini sağlayacak tamamen yeni bir ilkeye, bilimsel ırkçılığa bağlı olduğu sonuçları çıkarılabilir. Liderler, özellikle de Hitler, görünen o ki bunu istemiştir ve bu nedenle, Hildebrand'ın son dönemde dediği gibi, Nasyonal Sosyalizmden söz etmek hatalıdır; Hitlerizmden söz etmemiz gerekmektedir.

Bu yaklaşım onu savunanların dar bir biçimde Nazi ırkına veya işgal politikalarına veya yalnızca Hitler'in kendisine yoğunlaşmasına yol açmamıştır. Bu konuda yazılanlar çok çeşitlidir, ancak temel referans noktaları yukarıda bahsedilen meseledir. Sorunu bu şekilde tanımlayan maksatçı tarihçiler, sonra geri çekilir ve reji-

9 Bkz. Bracher, "Tradition und Revolution," ayrıca "The Role of Hitler: Perspectives of Interpretation," Fascism, der. Laqueur, 193-212; Klaus Hildebrand, "Welmacht oder Untergang? Hitlers Deutschland 1941-1945," *Weltpolitik II 1939-1945: 14 Vörtage*, der. Oswald Hauser (Göttingen, 1975), 286-322; ayrıca "Hitlers Programın und seine Realisierung 1939-1942," *Hitler, Deutschland und die Mächte*, der. Funke, 63-93.

min suçlarının ne kadar büyük olduğunu, insan yaşamının ne kadar büyük ölçüde alt üst edilmiş olduğunu söylerler. Bu, Nasyonal Sosyalizmi *anlamaya* çalışmayı gerektirir, zira maksatçı bir tarihçi anlamak *zorundadır* (Almanca ifadesiyle *verstehen*). Bu durumda anlamak ancak nefretten doğan bir empati aracılığıyla mümkün olabilir. Bu, muhtemelen saygıdan veya hayranlıktan doğan bir anlayıştan daha belirsiz bir anlama biçimi doğurur, ama söz konusu tarihsel kişilikler düşünüldüğünde, bu riski almaktan başka bir çare yoktur. Sonra okurlarını da nefret etmeye ve tiksinmeye davet ederler. İşte burada tarihçinin siyasi ve ahlaki sorumluluğu devreye girer: tarihçinin kamusal görevinin bu şekilde yazmak olduğu açıkça ifade edilir. Soykırım savaşıyla karşı karşıya gelindiğinde, tarihçiler karar verme süreçlerini, idari yapıları veya örgütsel rekabetin dinamiklerini vurgulamamalıdır. Bunlar en iyi ihtimalle ikincil konumdadır. Bunları Nasyonal Sosyalizmin genel bir yorumlamasının hayati bir parçası haline getirmek, konuyu önemsizleştirmektir, ahlaki açıdan yetersiz bir tarih yazmaktır. Asıl önemli olan, Nazi liderliğinin ayrıksı canice iradesidir.

Bu bakış açısıyla yazan tarihçiler, taktik açıdan, tartışmanın saldıran tarafı oldukları için, önce onların pozisyonu eleştiriye tabi tutulmalıdır. İki genel yoruma ihtiyaç var gibi gözükmektedir, sonra da bir dizi özgül eleştiri ortaya konacaktır.

Birincisi, Nasyonal Sosyalizme dair kavrayışımıza işlevselci açıklama türlerinin dâhil edilmesine yönelik maksatçı saldırı, alttan alta ama net biçimde, tarihçilik mesleğinin Burckhardt'ın yöntemlerine ve yaklaşımına geri dönmesini önermektedir. Burckhardt, *Dünya Tarihine Bakışlar* kitabında da (1930'ların sonunda yeniden yayınlandığında endişeli muhafazakârları gerçekten etkileyen bir kitap) görülebileceği üzere, tarihçinin görevinin araştırmak, sınıflandırmak ve düzenlemek, nefret etmek, sevmek ve uyarmak olduğunu –ama asla (en küçük ölçekte olmadığı takdirde) açıklamak *olmadığını* söyler. Bu yaklaşımda neredeyse hiç açıklayıcı güç yoktur. Rasyonalist tarihyazımının farklı gelenek-

lerindeki açıklama çabası, Nasyonal Sosyalizme dair maksatçı yazında bir kenara bırakılır. Mesela Hitler'in fikirlerinin, maksadının ve eylemlerinin belirleyici olduğu görüşü, bu çalışmalarda bir argüman gibi değil, hem bir öncül hem de bir sonuç olarak ifade edilir. Belki şöyle denilebilir: tarihçilerin açıklamaya çalışmak gibi kamusal bir görevi vardır ve geçmişe dair bilgili bir açıklayıcı muhakeme, kendine ait bir ahlaki güce ve amaca sahiptir. Bu durum, belli açıklama türlerine dair bir dolu argüman olmasına rağmen, çağdaş tarihin diğer konularında fazla sorgulanmaz.

İkinci metodolojik mesele etikte ve sosyal bilimlerde bireyciliğin rolüyle ilgilidir. Steven Lukes'un argümanlarına göre, metodolojik bireycilik toplumsal, ekonomik ve siyasal değişimin tutarlı bir anlatımını sunamaz.[10] Marx, Weber, Durkheim ve sonrakiler bu yaklaşımı bir dizi farklı cenaze töreniyle gömmüşlerdir, ama hâlâ uzatmaları oynayarak –bu konuda tarihçiler özellikle cömert davranmışlardır– varlığını sürdürmektedir. Eğer modern sosyal bilim bütünüyle çıkmaz bir yola varmıyorsa, "Hitler" tam veya yeterli bir açıklama *olamaz*, kendisini bile açıklayamaz. Metodolojik bireyciliği reddetmek elbette bireyin ahlaki veya kamusal yaşamdaki sorumluluğunu ortadan kaldırmak anlamına gelmemektedir: açıklama ve sorumluluk ayrı şeylerdir. Isaiah Berlin'in vurguladığı gibi, belirlenimciliği savunanlar bile bireyler tamamen özgür ve sorumlu faillermiş *gibi davranmaya* devam ederler: bu insanlar arasındaki etkileşim için zorunlu bir varsayımdır.[11] Ama bu varsayımın tarihyazımına temel oluşturması mümkün değildir, zira bu özgür bireylerin eylemlerini ilk neden konumuna yükseltmemizi ve geçmişteki insanların eylemlerinin anlamını, kendilerinden daha iyi anlayabileceğimizi iddia etmemizi gerektirir. Böyle bir tarih tüm değişim süreçlerini görmezden gelir ve konuyu "bir kahrolası tercihten öbürüne" geçmekle sınırlandırır.

10 Steven Lukes, *Individualism* (Oxford, 1973), 17. Bölüm.

11 Isaiah Berlin, *Four Essays on Liberty* (Londra, 1969), ix-lviii.

Dolayısıyla Nazi barbarlığının dinamiğinin temelde kurumsal ve/veya ekonomik olduğunu iddia etmek, Hitler'in ahlaki sorumluluk taşıyan bir siyasi lider olduğunu ve ayrıksı bir kötücül niyetten esinlenen tercihlerde bulunduğunu inkâr etmek anlamına gelmez –sadece Hitler'in iradesinin açıklamanın kilit noktası olamayacağında ısrarcı olmak anlamına gelir. Benzer biçimde, Hitler'in siyasi iradesinin ve niyetlerinin benzersizliğinde ısrarcı olmak, kendi başına bu niteliklerin Nasyonal Sosyalizmi anlatırken taşıdığı öneme dair bir argüman sunmaz. Bu kapsamlı bir toplumsal, iktisadi ve kurumsal tarih anlatısı gerektirir.

Bu genel gözlemlere ek olarak, maksatçı pozisyona yöneltilebilecek bir dizi özgül itiraz vardır. İlki hem teknik, hem de barizdir, ama tekrar tekrar ifade edilmelidir. Hitler'in Üçüncü Reich'ın tüm suçlarının tek sorumlusu olduğu önermesi, en alelade anlamda bile kanıtlanamaz –bunu gösterecek kaynaklar hem niceliksel hem de niteliksel açıdan yetersizdir. Bu temel seviyede, Hitler'in Alman politikası üzerindeki denetimine, saiklerine ve hesaplarına dair, diğer 19. veya 20. yüzyıl siyasi liderlerine dair bildiklerimizden bile daha azını biliyoruz. Sırf bu nedenle, Hitler'in tercihlerinin ve nüfuzunun bir analizini yapmak özellikle zordur. Daima dikkatli olmak gerekir, kaçınılmaz bilgisizlik alanları her yerde ortaya çıkar. Astlarının Hitler'i ne ölçüde etkileyebildiğini, ısrarlı taleplere ve önerilere ne kadar açık veya müsamahakâr olduğunu değerlendirmek özellikle zordur. Bu alandaki kaynakların yetersizliği (ki maksatçı bir yorum için hayati önemdedirler) yukarıda bahsedilen karar verme prosedürlerinin parçalı ve enformel yapısının yanı sıra Hitler'in yazılı emirlerden hoşlanmamasının doğrudan bir sonucudur: saikler açıkça ifade edilmiyor, sebep gösterilmiyor, politika seçenekleri nadiren kayıt altına alınıyor ve politika girişimlerinin kökenleri nadiren açık ediliyordu. Planlı bir politika geliştirme sürecinde hesaplar ve maksatlara yönelik daha iyi kayıtlar tutulmuş olurdu.

İkincisi, henüz kökten farklı yorumlama yöntemlerine başvurmadan şu söylenmelidir: çok basit bir düzeyde, Hitler'in hedeflerine maksatlarına dair elimizde bulunan kaynaklar, bu metinleri etkileyen diğer tarihsel bilgi türlerine bağlı olarak farklı şekillerde okunabilir. Hitler'in 1936 ile 1941 arasındaki politika beyanlarına dair birkaç iyi vesikaya, Emek ve Ekonomi Bakanlığı ile Savaş Ekonomisi Bakanlığının kayıtlarından ulaşmakla, aynı metinlere Dışişleri Bakanlığı veya Frankfurt'taki Auschwitz Davasının kayıtlarından ulaşmak çok farklı iki entelektüel deneyimdir. İdeal olarak metinlere bu açıların tümünden ve daha fazlasından bakılması gerekir, ama bu arada Hitler'in yaptığını düşündüğü şeyle ilgili kanıtların anlamı konusunda geçici anlaşmazlıklar çıkması için meşru bir zemin oluşur. Belgelerde farklı, kimi zaman çelişkili vurgular vardır. Bu konulardaki anlaşmazlıklar dilbilimsel araştırmayla değil, daha fazla bağlamsal araştırmayla netleştirilecektir (Hitler neden 1938'de basına bu açıklamayı yaptı? 30 Ocak 1933'teki Reichstag konuşması neden özellikle bu biçimdeydi?). Bu arada bu kaynaklar, kişi kendisini yüzeysel bir okumayla sınırlandırsa dahi farklı şekillerde yorumlanabilir.

Üçüncüsü, bu kaynakların *sadece* yüzeysel olarak okunması için hiçbir neden yoktur. Maksatçı tarihçiler böyle okurlar –tarihsel aktörlerin hedeflerini ve tercihlerini, arşivlerdeki sayfaları okuyarak tanımlar ve sadece sağduyulu bir okumayla çıkarılan anlamı taşıdıklarını varsayarlar. Maksatlar, ilgili kaynaklar ilk elde nasıl anlaşılıyorsa ona göre belirlenir (en azından yüzeysel bir okumadan içsel olarak tutarlı bir anlam çıkarıldığı durumlarda). Martin Broszat'ın *Lebensraum*'u ideolojik bir metafor olarak tanımlamasının yarattığı infialin altında yatan neden budur.[12] (Alman işgalindeki Rusya'da yaşananları küçümsediği düşünülmüş; oysa sadece yanlış anlaşılmıştır.) Broszat, Hitler'in beyan ettiği maksatlarını kısmen işlevselci bir analize tabi tutmaya ça-

12 Brozsat, "Soziale Motivation," 407.

lışıyor ve Hitler'in bu konuda söylediklerinin bütünlüklü siyasal anlamının, yüzeysel anlamından farklı bir seviyede olduğunu öne sürüyordu: *Lebensraum* hedefi, sınırsız bir siyasal mobilizasyonun odaklanacağı bir nokta sunmaktaydı. Brozsat'ın bu argümanı başarılı veya başarısız olabilir, ama fikirlerin ve kaynakların yorumlanmasına yönelik böyle bir yaklaşım sadece meşru değil, aynı zamanda gereklidir. Sembolik anlam fikrine psikoloji ve edebiyat eleştirisi alanlarında sık rastlanır ve sembolik veya gizli anlamı ortaya çıkaracak –böylece incelenen "maksatları" yeniden tanımlayacak– teknikleri sistematize etmek için çeşitli çabalar sergilenmiştir. Bu türden bir çalışma hiç kolay olmasa ve tartışma götürmez sonuçlara nadiren ulaşsa da, Klaus Theweleit'ın gösterdiği gibi, saiklere ve insan failliğine dair kavrayışımızı oldukça genişletebilir.[13] Yüzeysel olmayan yorumları bu kadar gerekli ve yüzeysel okumaları bu denli basit ve yetersiz kılan da Nazi politikalarının istisnai niteliği, zorunlu tekrarları ve aşırı şiddet içermesidir. Hitler'in "Yahudilere" karşı nefret dolu saldırısının maksadı *neydi*? Yazılı antisemitik sözlerin altında yatan veya ötesine geçen, ama bu sözleri anlaşılır kılan saiklere ve anlamlara dair çeşitli önermeler ortaya atılmıştır.[14] Maksatlara dair verileri karmaşık bir şekilde analiz etme ve böylece kaynaklarda açıkça ifade edilmemiş maksatları açığa çıkarma olasılığını görmezden gelmek veya ilkesel olarak reddetmek, yani mesela Hitler'in Yahudilerin yok edilmesini veya diğer ırkçı politikaları öyle istediği için uyguladığını söylemek bir tür düşünsel teslimiyetçiliktir. Maksat, tarihçiler için vazgeçilmez bir kavramdır, belirlenimci olsunlar ya da olmasınlar, ama geçmişteki insanların kendi maksatlarıyla ilgili söylediklerini doğrudan kabul etmek zorunda de-

13 Klaus Theweleit, Männerfantasien, 2 cilt (Frankfurt/M, 1977).

14 En çok yardımcı olan ve geliştirilmeye değer olan önermeler, Hitler'in antisemitizminde kendine dönük nefret öğeleri görmüşlerdir. Bkz. Norman Cohn, *Warrant for Genocide* (Londra, 1967), 251-68. Diğer psikolojik çalışmaların zayflığı bu yaklaşımı geçersiz kılmaz.

ğiliz. Onların tarihsel kaynaklarda sunulan özbilinç alanı önemsiz değildir, ama kavrayışımızın sınırlarını da belirlemez. Bu bir başlangıç noktasıdır; bir sorunu ortaya koyar, bir cevap sunmaz.

Bu nokta belki, maksatçı araştırma ve yazının şu ana kadar en güçlü kalesi olan tarihsel inceleme dalında örneklenebilir –dış politika çalışmaları. Klaus Hildebrand'ın *Vom Reich zum Weltreich* kitabı baskı gruplarının politika geliştirme üzerindeki etkisine kısmen duyarlıdır, ama Hitler'in maksatlarının evrilişine fazlaca yoğunlaşır ve dış politikanın işlevselci analizinden kaçınır. Hitler iki karakter tipinin sıkıntılı bir karışımı olarak sunulur: acımasız, saldırgan hesaplar peşindeki stratejist ve saplantılı doktriner ideolog. Bu ikili kişilik yapısı, Nazi dış politikasının belirleyici aşaması olan 1938-1941 arasında, iki farklı fetih biçimi arasında gidip gelir. Neden? Hildebrand'ın çalışmasında bu soruya tatminkâr bir yanıt bulamadım. Açıklama bulamamış olmam bir okuyucu olarak benim beceriksizliğim de olabilir, ama şu anda Hitler'in bu yıllardaki huzursuz stratejik maksatlarının uzun bir süre uygulanmış olması hiç mantıklı gelmiyor. Alternatif hedefler ve taktikler üst üste yığılmakta; amaçlar ve araçlar inanılmaz bir hızda yer değiştirmekte ve tüm politika değişiklikleri kapsamlı bir biçimde rasyonalize edilebilmektedir. Mesela 21 Mayıs 1940'ta, tek bir gün içinde, Hitler'in temel stratejik öncelikleri konusunda iki farklı askerî lidere, iki tamamen farklı açıklama yaptığı kayıt altına alınmıştır; ama tarihçi hiçbir yorum yapmaksızın bu tutarsızlığı es geçmiştir.[15] Başka bir kaynakta Hildebrand, Hitler'in ne düşündüğünü neredeyse bir hatfadan diğerine takip etmenin mümkün olduğunu söyler. Görünen o ki, Führer'in dediği veya yaptığı (veya yapmadığı) her şeyin ilkesel olarak bir nedeni vardır –bu nedenler incelikli bir sezgisel/empatik düşünüm süreciyle sorgulayıcı tarzda yeniden inşa edilebilir. Ama bundan çok az şey öğrenilir. Hitler'in denizaşırı sömürgelerle ilgilenmesinin veya ilgilenmemesinin birçok

15 Klaus Hildebrand, *Vom Reich zum Weltreich* (Münih, 1969), 643.

nedeni vardır... Sonuçta elimize geçen, ayrıntılı ama karmakarışık bir resimdir.

Hitler'in stratejik maksatlarına dair kaynaklarda yazanları yüzeysel olarak okumak, pek çok boyutu ve soruyu meselenin dışında bırakır. Hitler'in kendisinin gerçek kaygılarına, kafa karışıklıklarına ve güvensizliklerine yönelik bir içgörü barındırmaz. (Bu Hitler'in sorumluluğunu azaltacak mıdır?) kayıt altına alınmış her ifadeye taşa kazınmış gibi davranmak, Hitler'in dış politikasını daha da karmaşık hâle getirir –bazı ifadeler en azından (maksadın değil) *kafa karışıklığının göstergesi* olarak okunsa böyle olmayacaktır. Yüzeysel bir okuma, Hitler'in danışmanları ve astlarıyla konuşurken, onların çıkar ve görüşlerine, her zaman olmasa da alışılageldik bir hürmet göstermesini de göz önüne almamaktadır. Sırf bu nedenle, Hitler'in 21 Mayıs 1940'ta Halder ve Raeder'le yaptığı ayrı görüşmelerde aynı stratejik önerileri ortaya atmamış olması mümkündür. Bu yaygın ve kaçamaklı müsamahanın kararlılık arz etmemesi ve geri alınabilir olması, Üçüncü Reich'taki politika geliştirme sürecinin önemli bir parçasıdır. Yani Hitler'in bu kadar fazla beyanda bulunmaktaki örtük maksadı, görünür maksadına zıt olarak, muhtemelen rejim içindeki uyuşmazlıkların önüne geçmek, astlarını teşvik etmek veya yatıştırmaktı. Son olarak, maksatçı bir diplomasi tarihi rejimin temel yayılmacı dinamiğinin –ekonomik ve askerî dinamikler, siyasal mobilizasyon dinamikleri, Üçüncü Reich'ın tam bir yenilgiye uğramadan durmasını imkânsız kılan güçler– ne olduğu sorusunun etrafından dolaşır. Bu dinamikleri ilk başta (1933-36) harekete geçiren fikirleri ve kararları saptayabilmek için, daha sonra yaratıcılarından bağımsızlaşıp bağımsızlaşmadıklarını sormak gerekir. Eğer Nazilerin toprak kazanımları sürecinin kendi momentumunu yarattığı ve bu momentumun liderlik tarafından en fazla yönlendirilebildiği, denetim altında tutulamadığı doğruysa, ya da en azından geçerli bir varsayımsa, o zaman Hitler'in alternatif hedeflere, stratejilere ve iktidar gruplarına yönelik değerlendirmelerinin göreli önemi

azalır. Üçüncü Reich'ın herhangi bir anda hangi halkı ve toprakları yutacağı umursanmayacak bir mesele olmasa da, 1938-42 yıllarının tarihi hep sonraki bir kurban olması *gerektiğini* gösterir. Belki de Hitler'in dış politikasının ve stratejisinin bu yıllardaki müphemliği, vurguların ve yönlerin değişmesi, saldırgan niyetlerin gelişigüzelliği, bu yayılma zorunluluğunun bir ürünü veya bu zorunluluğa verilen bir tepki gibi görülebilir. Denetim ve tarihi seçim görüntüsü sadece bir görüntüden, diktatörün çalışılmış bir pozundan ibaret olabilir. Bu gevşek işlevselci yaklaşım, maksatçı yaklaşımın eylem öncesindeki muhakemeler gibi sunduğu kaynakların çoğunun, saldırganlığı ve fetihleri artırmaya yönelik iç ve dış baskıların göstergesi olarak daha iyi anlaşılabileceğini söyler. Eğer yukarıdaki eleştirilerin hiçbiri bir anlam ifade etmiyorsa, İkinci Dünya Savaşı tarihçilerinin gelişmelerin sebeplerinden ve politika kararlarının nedenlerinden nasıl bahsedebileceklerini anlamak zordur.

Maksatçı yazına dair dördüncü eleştiri, karar verme süreçleriyle ve iktidar yapısıyla ilgilidir. Bana öyle görünüyor ki bu alandaki incelemelerin Üçüncü Reich'la ilgili büyük gerçeklere ışık tutmadığını söylemek yanlış, hatalı ve kanıtlarla çelişki içindedir. Herhangi bir sonucu veya kararı anlamak için politika geliştirme süreçlerine bakmanın elzem olduğunu söyleyen metodolojik ilke, Hans Mommsen tarafından mükemmel bir biçimde ifade edilmiş ve örneklenmiştir. Bu ilkenin kıymeti de, Wilhelm Deist ve Manfred Messerschmidt'in yeniden silahlanma ve dış politikaya eğilen –işlevselci teorinin dâhil olmadığı ama iktidar yapısını kavramamız için bir dolu genel uzanım sunan– yeni çalışmalarınca, şüpheye yer bırakmaksızın ve ayrıntılı olarak teslim edilmişti.[16] Bu türden bir analizin gizli tehlikeler içerdiği söylenebilir: kara ver-

16 Wihelm Deist, Manfred Messerschmidt, Hans-Erich Volkmann ve Wolfram Wette, *Ursache und Voraussetzungen der deutschen Kriegspolitik*, vol 1, *Das deutsche Reich und der Zweite Weltkrieg* dizisi, Militärgeschichtliches Forschungsamt (Stuttgart, 1979).

me süreçlerine bakarken, tartışılan konunun etkisine kapılmak ve sonuçları daha geniş bir yorum çerçevesine oturtamamak mümkündür. Daha önemlisi, polikrasi tartışması Üçüncü Reich'ın ne kadar polikratik veya monokratik olduğuna indirgenirse, polikrasi yalnızca karmaşık iktidar yapısı katmanlarından bir kesit sunmaya yarayan *statik* bir kavram gibi anlaşılırsa, o zaman bu kavramın tarihçilere hiçbir faydası olmaz. Ama Nasyonal Sosyalizm'i önemsizleştirmekle suçlananların çalışmaları bu hatlara düşmemişlerdir. Hans Mommsen polikrasi tartışmasını uygun bir dinamik siyasal bağlama oturtmuştur. Henüz kapsamlı bir tarihsel anlatı sunamasa da, polikrasi tartışmasının Üçüncü Reich'ta politika oluşturma ve hedef seçme –sadece rejimin ikincil hedefleri değil– biçimlerine nasıl ışık tuttuğunu göstermiştir.

Eğer bu noktaya hak verilirse, kurumlara ve karar verme süreçlerine yönelik çalışmaların ve Nasyonal Sosyalist iktidarın polikratik yapısının incelenmesinin, rejimin ve suçlarının liberal/ahlaki bir tarihinin özsel bir parçası olduğu sonucu çıkacaktır. Bu çalışmalar kendi içlerinde yabancı değerlendirmeler veya etkenler değillerdir, ahlaki açıdan tarafsız da değillerdir. Onları ahlaki tarihsel bir inceleme çerçevesine sokmak, siyasi liderlerin sorumluluğunun, politikalarının maksatlarına atıfta bulunmanın olanak tanıyacağından daha geniş bir düzlemde, kurumların işleyişini de işin içine katarak tanımlanabileceği konusunda ısrarcı olmak anlamına gelir. Buradan yola çıkarak, tarihçinin ahlaki sorumluluğunun da daha geniş bir düzlemde tanımlanabileceği söylenebilir. Canavarca irade ve amatörce idare birbirleri için zorunluydu. Bu inceleme hattına direnmek gereksizdir.

Son olarak, maksatçı savlara karşı, bu savlara içkin bir argüman daha vardır. Hitler'in, Nazi rejiminin büyük ölçüde kendi kişisel tahakkümünü abartma kapasitesine –bu tahakkümü *hem* politikaların tartışıldığı veya ilan edildiği kapalı toplantılara katılan seçkinler karşısında, *hem de* halk karşısında abartma kapasitesine– dayandığını bildiği gösterilebilir. Hitler kendi işlevinin,

Üçünü Reich'in "Lider'i" gibi davranması *gerektiğinin* gayet farkındaydı. Diktatörlüğün sokak tiyatrosunda başarılıydı; kendisini bir işleve, *Führer işlevine* dönüştürdüğü iddia edilebilir. Bu açıdan davranışının bazı yönleri gayet iyi belgelenmiştir: kendisini kamusal alanda belirli herhangi bir politikayla özdeşleştirmekten kaçınması (büyük dış politika kararları hariç); parti liderliğinin eski kadrolarından gelen talep ve önerileri reddetmekte isteksizlik göstermesi; kendi kişisel popülaritesini rejim içindeki çatışmalarda hesapçı bir biçimde kullanması; arabuluculuk yapması zor olan çatışmalarla yüzleşmekten kaçınması. Daima gerçekte olduğundan daha acımasız, daha soğukkanlı, daha emin göründü. Hitler'in gücünün bu rol yapma yönü, kendi şahsına araçsal bir biçimde yaklaşması, elbette Hitler'in hikâyesinin tamamı değildir. Ama bu hikâyenin çok önemli bir kısmıdır. Niyetleri nasıl okunursa okunsun, Hitler'in aynı zamanda "iyi bir işlevselci" olduğuna şüphe yoktur. Ve bu, *"Verstehen" düzeyinde*, maksatçı tarihçilerin bu kadar büyük bir önem atfettiği kişilikle ilgili önemli bir olgudur: bu kişilik büyük ölçüde bilinçli olarak oluşturulmuş bir roldü –bu rolün doğası rejimin doğası tarafından koşullandırılmaktaydı.

"İşlevselci" pozisyonun asıl zayıflıklarının, maksatçı eleştirmenlerce kınamaya tabi tutulan meseleler olmadığını düşünüyorum. Asıl zayıflıklar oldukça farklıdır. Birincisi, bir zayıflıktan ziyade bir savunmasızlıktır. Henüz bu çizgide gerçekleştirilmiş bütünlüklü bir tarihsel çalışma yoktur. Martin Broszat'ın *Der Staat Hitlers* kitabı haricinde (bu çalışma da dış politikaya ve askerî meselelere değinip geçtiği için, Brachner ve Hildebrand'ın bahsettiği noktaları karşılayamamıştır), işlevselci pozisyon büyük ölçüde denemeler ve makaleler aracılığıyla ifade edilmiştir. Yaklaşımın ne kadar verimli olduğuna dair kesin bir gösterge, büyük ölçekli bir çalışmayla oluşturulacaktır. Ancak bu fazlasıyla zor bir düşünsel girişimdir; o ya da bu politikanın gelişim ve uygulama sürecinin açıklamasını yapmaktan çok daha zordur. İnsan failliği ve iktidar yapıları arasındaki (kaygan) karşılıklı bağımlılık ilişkisinin uzun

süreli bir analizini gerektirir –bu ilişki özellikle karmaşık bir biçim almıştır. Kavramsal hassasiyet ve geleneksel çalışmalarda önemi göz ardı edilen kaynaklar bir yana, böyle bir çalışmanın bulgularının karmaşıklığını açıkça ifade edebilecek bir dile de ihtiyacı vardır –maksat, hesap ve sonuç terimleriyle ilerleyemez; işlevselci sosyolojinin mekanik sözcük dağarcığı da bir işlerine yaramaz.[17] Dolayısıyla bu vaadin gerçekleşmesi biraz zaman alabilir.

İkincisi ve daha önemlisi, liberal işlevselci pozisyonun ifadesinde belirsizlikler ve güçlükler vardır. Örneğin Hans Mommsen, Üçüncü Reich'ın dinamik, yayılmacı gücünden bahseder: "Bu güçlerin kökeni, hareketin kendi apolitik ve binyılcı dinamiğinde ve Nasyonal Sosyalist liderliğin içindeki farklı grupların karşıt çıkarlarında yatmaktaydı." Bu fikir verici bir cümledir, ama bir belirleyici nedenler hiyerarşisinin analitik olarak net bir ifadesi değildir, iki "köken" arasında nedensel olmayan bir ilişki de belirtmez. Hitler'in Führer olarak konumunun temeliyle ilgili bir paragraf, benzer güçlükler yaratmaktadır:

> Rakip güç bloklarını birbirine karşı kullanması kendi her şeye kadirliğini güvenceye alma meselesi değildi; fanatik bir biçimde amaca yönelenleri ödüllendirmeye dair içgüdüsel bir ihtiyacın tatmin edilmesine yarıyordu –kurumsal olarak belirlenmiş kabiliyetlerin görmezden gelinmesine veya kazanılan bir avantajın bürokratik güvencelerinin daha üst dinamikler için feda edilmesine rağmen.[18]

Bu cümlede o kadar fazla şey vardır ki yazarın farklı etkenlerden hangisine önem atfettiğinden emin olmak mümkün değildir. Hitler'in "içgüdüsel ihtiyacı" ile rakip güç bloklarının varlığı arasındaki ilişki neydi? Rakip güç blokları bu içgüdüsel ihtiyacın ifade edilmesinin koşulu muydu? Bu ihtiyacın o blokların yaratılmasına

17 *Der Staat Hitlers* (Frankfurt/M, 1969). Broszat'ın "Soziale Motivation" metnindeki güçlük, analiz ettiği ilişkileri ifade ederken karşılaştığı düşünsel zorluğu açıkça yansıtır.

18 "National Socialism," 183, 198.

bir katkısı olmuş muydu? Yoksa bu şekilde ikisini birbirinden ayırt etmek mümkün olmaz mıydı? Bu türden belirsizlikler tarihsel yorumlamanın karşılaştığı hakiki güçlüklerden doğar, ama aynı zamanda yaklaşımın açıklayıcı gücüne duyulan sürekli bir güvensizliğin de işaretidirler. Eğer mesele *analitik olarak* net sunulamamışsa, diktatörlük gücünün kullanılmasının sadece belli bir tarzını veya biçimini tarif eder hale gelir.

Üçüncüsü, "işlevselci" olarak bilinen araştırmacılar Alman ekonomisiyle ilgili çok az şey yazmışlar ve bu temayı genel şemalarına dâhil etmemişlerdir. Diktatörlük gücünün dinamikleri ve yayılmasına yönelik ilgileri göz önüne alındığında bu durum, hiç değilse şaşırtıcıdır.

Başta ifade edildiği gibi, Marksist tarihçiler ve siyaset bilimciler, liberal tarihçilerin iki okulu arasındaki bu tartışmaya çok az ilgi göstermişlerdir; ayrıca Nazilerin yaptığı soykırım konusunda da çok az şey yazmışlardır –oysa bu konu faillik ve sebep sorununu en sert biçimiyle ortaya koymaktadır. Bunun ikna edici bir nedeni yoktur. Marksizm tüm modern sanayi kapitalizmlerinin gelişimi ile ilgili, bu sistemlerin yapısal (kimisi "işlevsel" diyecektir) analizini içeren dinamik bir teori sunmaktadır. Bu dinamik öğe insan failliğini de işin içine sokmaktadır ve insan failliği Marx'ın yazılarında merkezî bir önem taşır: "İnsanlar tarihlerini kendileri yapar; ama onu özgür iradeleriyle değil, kendi seçtikleri koşullar altında değil, dolaysız olarak önlerinde buldukları, verili, geçmişten devrolan koşullar altında yaparlar."[19] Bu cümlenin Hitler'i konu alan tüm biyografik çalışmaların başında yer alması gerekir! Bu cümle maksatları ve yapıları biçimsel olarak birleştirir ve tarihyazımında ikisinin ilişkilendirilmesi gerektiğini ifade eder. Ancak maksatçı yazarların "verili ve dayatılmış koşulları" göz ardı etmesi veya yanlış anlaması gibi, Marksistler de "insanların kendi tarihini yapmasına" çok az ilgi göstermiş, egemen sınıfla ve iktidarı ellerinde

19 Karl Marx, *Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i* (1852). [Karl Marx, *Louis Bonaparte'ın Onsekiz Brumaire'i*, çev. Erkin Özalp (İstanbul: Yordam Kitap, 2016), 19.

tutanlarla ilgilenmişlerdir. Maksatların ve eylemlerin açıklamasını yapmaktaki bu eksiklik faşizmle ilgili Marksist çalışmaların bir eksiğidir; ama bu eksiklik teoriye içkin değildir, zira yukarıda bahsedildiği gibi, kaynakların yüzeysel olmayan bir şekilde okunmasını içeren araştırmalarla bu eksiklik giderilebilir.[20] Bu acil bir görevdir, zira sadece belirli gelişmelere "olanak tanıyan" veya belirli politikaları "mümkün" veya "zorunlu" kılan koşullara odaklanan çalışmalar tarihsel bir açıklama sunamazlar; asıl açıklama gerektiren insani eylemlere geldiklerinde dururlar –mesela kitle katliamlarına. Ama hatalı olan, orada durulmuş olmasıdır, özgün girişimin kendisi değildir.

Koşulların neye olanak tanıdığı veya neyi mümkün kıldığı analiz edilmelidir ve Marksizm burada, ağırlıklı olarak siyasi kurumlara ve karar verme süreçlerine dayanan bir yaklaşımdan daha kapsamlı bir çerçeve sunar. Siyasi liderlerin aralarında tercih yaptığı olası seçeneklere nasıl karar verildiğini anlamamız gerekir. Üçüncü Reich'ta liderliğin değerlendirmeye bile almadığı alternatif olasılıklar nelerdi? Hangileri bürokrasinin veya partinin alt düzeylerinde kayboldu ve böylece hiç politika seçeneği hâline gelemedi?[21] Bu karar-olmayan kararlar herhangi bir iktidar sisteminin önemli bir parçasıdır. Sistemin zirvesindeki, o düzeyde neredeyse her zaman daralmış olan olası maksatların parametrelerini tanımlarlar. Bu analitik açıdan zor alanda Üçüncü Reich'ı çalışırken, ekonominin ve devletin bir arada ele alınması gerekmektedir, zira ekonomik kalkınma dinamiği imkânsız seçeneklerin ayıklanmasında ve neyin politika olarak belirlenebileceğine karar vermekte başat bir rol oynamıştır.

Bu argümanı burada detaylı bir şekilde, özgül bir tarihsel analiz veya kuramsal bir tartışma biçiminde geliştirmem müm-

20 Bkz. önceki tartışmalar, s.203-204.

21 Joachim Radkau, "Entscheidungsprozesse und Entschiedungdefizite in der deutschen Aussenwirtschaftspolitik 1933-1940," Geschichte und Gesellschaft, vol 2, no. 1 (1976), 33-65. Bu makale, bu tür soruları soran ilk, teşvik edici ama ampirik olarak tatmin edici olmayan bir denemedir.

kün değildir. Birkaç tarihyazımsal yorumla yetinmek gerekecek. Sermaye birikim süreçlerine ve sınıf çatışmasına özel bir ağırlık veren Marksist bir yaklaşım, liberal işlevselci teorinin ortaya koyduğu bazı önemli sonuçların altında kalmaz ya da bunlara ters düşmez. Tam tersine, devletin eylemlerinin arkasındaki ekonomik belirleyenleri ve koşulları tanımlayarak bu sonuçların kapsamını genişletebilir. Örneğin David Schoenbaum, rejimin geçici başarılarıyla hareketin ilk başta ilan ettiği hedef ve politikalar arasındaki çelişkilere eğilen etkili bir argüman geliştirmiştir[22]: 1930'ların sonunda otobanlar, Salzgitter, ciddi teknolojik yenilikler, sanayinin yoğunlaşması ve hızlı kentleşme, temel hedefleri arasında korporatif devleti, kırsal yerleşimleri, kentleşmenin bir ölçüde tersine dönmesini ve siyasal olarak da milliyetçi bir yurttaşlığın özgürleşmesi fikrini barındıran bir programın sonuçları olarak ortaya çıktılar. Erişilemeyen (ayıklanan) hedeflerin, kapitalist birikimin en temel süreçlerine ters düştüğünü ısrarla vurgulamak gerekir. Ve bu süreçler "yeniden silahlanmanın gerektirdikleri" çerçevesine indirgenemez. Bu durumda ekonomik sistemin işleyişine genel olarak belirleyici bir rol atfedilebilir –bu rol önde gelen sanayi girişimlerinin başında olanların faaliyetleriyle kısmen örneklenebilir. "Negatif hedeflerin seçilmiş olmasına", ırk savaşının Nazilerin siyasal pratiğinin baskın bir parçası şeklinde ortaya çıkmasına gelince, bu bir belirlenim sorunu olmaktan ziyade, ekonomik koşul ve sınırlılıklarla ilgili bir sorundur. Programın ilk hâlinde bulunan soykırım eğilimi, rejimin mantıksal bir titizlikle takip ettiği birkaç hedeften biriydi. Bu eğilim muhtemelen kapitalist sisteme, mesela küçük ölçekli zanaatkâr/köylü ekonomisine "dönmeye" yönelik kapsamlı bir çabanın vereceğinden daha az zarar verecekti. Bu,

22 David Schoenbaum, *Hitler's Social Revolution: Class and Status in Nazi Germany 1933-1939* (New York, 1966). Mevcut ihtilafı haber veren bir biçimde, Mommsen ve Broszat'ın çalışmasına şimdi nasıl saldırılıyorsa bu kitaba da öyle saldırılmıştır. Bkz. Heinz Lubasz'ın, kitle katliamını açıklamak için katliam hakkında sayfalarca yazmak gerekmediğini anlayamayan yüzeysel, ahlakçı eleştirisi, New York Review of Books, vol.II, No.II (19 Aralık 1968), 33.

soykırımın bu nedenle yapıldığı anlamına gelmez, soykırımdan daha fazla bahsetmeye gerek olmadığına da işaret etmez. Sadece negatif hedeflerin seçilmesinin, neyin mümkün olup neyin olmadığının pratikte tanımlanmasının ardında yatan süreçlerle ilgili bir öneri getirir. Toplama kamplarında ve işgal altındaki Polonya ve Rusya'da yaşanan kitlesel katliamlar, Alman ekonomisine kısa vadede ciddi bir olumsuz etki yapmamış gibi gözükmektedir. Alman Yahudileri arasında büyük sayılarda vasıflı mühendislik işçisi ve teknisyen bulunsaydı durum farklı olur muydu? Bu türden sorular sınırlandırıcı koşulları mümkün olduğunca net bir biçimde tanımlayabilmek için elzemdir.

Belli bir seviyede Nazi dış politikasıyla ilgili argüman yukarıdaki yorumlardan daha belirgin olarak ortaya konabilir. 1930'ların sonundaki yayılmacı savaşı öngörürken ve izah ederken, ekonomiden kaynaklanan baskıların açıklayıcı gücü pek çok aktör ve gözlemciye göre aşikârdı. Dolayısıyla, yayılmanın belirleyici dinamiğinin ekonomik olduğu argümanı, ilk elde ne yabancı analitik kategorilerin, bunun aksini gösteren kanıtlara dayatılmasına, ne de "ekonomi" ve "siyaset" arasındaki bağlantıların kuramsal inşasına bağlıdır. Farklı türden, geniş bir çeşitliliğe sahip kaynaklar, 1938-39'da Almanya'da büyüyen ekonomik krizi açıkça ve uzun uzun tartışmışlardır ve bu hatıratların, kitapların ve makalelerin yazarlarının çoğu, daha o zaman bu krizin savaş ihtimaliyle ilişkisi üzerine akıl yürütme ihtiyacını hissetmişlerdir. Bu krizin büyük ve acil bir sorun olduğu, Almanya'daki en üst düzey askerî ve siyasi liderlerin, İngiltere'deki üst düzey temsilcilerin, bazı Alman sanayicileri ve memurlarının, Almanya'dan sürgün edilenlerin ve muhafazakâr direnişin üyelerinin ve Alman olmayan bankacı ve akademisyenlerin ortak görüşüydü. Ekonomik kriz ile savaş arasındaki ilişkinin doğasını tam olarak tarif etmek kolay değildir. Şu anda, Hitler'in yayılmacı savaşının, zamanlama, taktik ve dolayısıyla stratejik açıdan yaşadığı karmaşanın, siyasi-ekonomik bir

yağma ihtiyacından kesinlikle etkilendiği, bu ihtiyacı karşılamak için çıkarılan savaşların ise bu ihtiyacı artırdığı yönündeki görüşümü değiştirmek için bir neden göremiyorum.[23] Belirleyici bir dönem olan 1938-41 arasında Hitler'in dış politikasının ve stratejisinin temel mantığının bu olduğunu düşünüyorum; bu mantığı adamakıllı kavramadan, Hitler'in belirli maksatları ve rejimin kurumsal dinamikleri anlaşılamaz. Elbette bu, Hitler'in istememesine rağmen "savaş başlatmaya mecbur olduğu" anlamına gelmez; daha ziyade Üçüncü Reich'ın verdiği savaşların, çıkarmak istediği savaşlarla çok az ilgisi olduğu anlamını taşır: bu, ekonomiden kaynaklanan iç baskı ve sınırlılıklar bulunduğu ve bunlar kendilerini ciddi toplumsal ve siyasal gerilimlerle ifade ettikleri için böyledir. İnsan failliği, seçilmemiş koşulların neler olduğunun belirlenmesi çabasıyla ortadan kalkmaz veya temize çıkarılmaz, aksine, tanımlanır ve konumlandırılır.

Fakat yine de iradenin ve maksadın tanımlanması gerekmektedir. Eğer Nasyonal Sosyalizm'i analiz edecek düzenleyici kavramlar bulabilirsek, bu kavramlar *hem* nesnel süreçleri (sermaye birikimi, kurumsal Darwincilik, yayılmacılık gibi) kapsar *hem de* siyasi aktörlerin bilinçleriyle de ilişki kurabilirse çok faydalı olabilirler. "Kavga" kavramı, böyle ilişkilendirici bir kavramdır: hem rekabet hem de savaş nosyonlarını içerir. Rekabet ve kavga ekonomik ve kurumsal süreçlerin özünde bulunmaktaydı ve genel toplumsal hayatın bir bağlamını –ilerlemek ve avantaj kazanmak için verilen bireysel kavgayla, yani toplumsal hareketlilikle de bağlantılıydı. Savaşta da kavga kaçınılmaz bir süreç olarak yer aldı. Kavga, Nazi liderlerinin de temel bir maksadıydı, Hitler'in kitabının ismiydi. Kavga, ayrıksı ve aşırı bir şekilde, tüm siyasetlerinin konusuydu: belli düşmanlara karşı kavga; ancak net bir şekilde tarif edilmiş

23 Bkz. Mason, *Sozialpolitik*, 6. Bölüm. Jost Dülffer'in eleştirisinin, alternatif bir yorum sunmak yerine, bu analize haklı olarak bir boyut daha (silahlanma yarışı boyutunu) kattığını düşünüyorum: "Der Beginn des Krieges 1939: Hitler, die innere Krise und das Mächtesystem," *Geschichte und Gesellschaft*, vol. 2, no. 4 (1976), 443-70.

amaçlara yönelik bir kavga değil. Hitler *Kavgam*'da, siyaset bütünüyle kavgadır, der. Belki de bir tek bu ifadenin yüzeysel anlamıyla kabul edilmesi gerekmektedir. Ama bu kadar zaman geçtikten sonra, yazarının zihnindeki daha geniş bağlamlarla ilişkisi meşru bir biçimde kurulabilir –başına geçtiği ve liderliği altında yıkıma uğrayan fazlasıyla rekabetçi ekonomik, toplumsal ve kurumsal düzenin oluşturduğu bağlamla.

Yüzeysel görünüşünün hemen altında Nazi liderliğinin, verdikleri kavganın nafile olduğunu anladığı öne sürülebilir. Düşmanları çok kalabalıktı ve Hitler'in tanımına göre "Yahudiler" Üçüncü Reich tarafından bile yenilgiye uğratılamayacak kadar zeki ve güçlülerdi. Nasyonal Sosyalist siyasetin asıl meselesi, sonuna kadar savaşarak mümkün olan en fazla sayıda düşmanı ortadan kaldırmaktı. Soykırım ayırt edici bir Nazi politikasıydı; genel bir kavga politikasının en korkunç tarafıydı. Ve bunlar bütün bir kapitalist çağın politikalarıydı.

Sonuç olarak, bu durum sosyal Darwinizmin maddeci bir tarihine, konuyu ekonomik güçler ve kurumsal iktidar, ekonomi pratikleri ve bireysel davranışlar (maksatlar) açısından ele alan, sadece yüzyılın başında etkili olmuş tuhaf bir fikir dizgesine odaklanmayan bir tarih kavrayışına ihtiyacımız olduğunu gösterir. Bu fikir dizgesi de bir etkendir, ama aynı zamanda kapitalist ekonomik rekabet, devletler arasındaki ekonomik rekabet ve toprak rekabeti, etnik, ulusal ve kültürel çatışma, öjenik iyileştirme mücadelesi, maddi kazanç sağlamak için, saygınlığa, erdeme ve Tanrının lütfuna erişmek, grup bazında ve bireysel olarak verilen mücadele de etkenler arasındadır. Mücadele Almanya'da böylelikle savaş ve ırk savaşı biçimini almıştır. Yapıların, güçlerin, ideolojilerin ve saiklerin kesişen örüntülerinin oluşturduğu bu geniş anlamda, sosyal Darwinizm elbette Almanya'ya özgü değildi. İngiliz, Amerikan, Fransız versiyonları da vardır; liberal, muhafazakâr, faşist ve Nazi versiyonları da. Belki burada Nasyonal Sosyalist iradenin özgül ayırt edici özelliklerini ve gü-

cünü tam olarak tanımlayabilecek, hem yapısal hem dinamik bir araştırma çerçevesi ortaya çıkmaktadır.

Tanımlamanın kesinliği önemlidir. "İşlevcilere" veya Marksistlere yöneltilen Nasyonal Sosyalizmi önemsizleştirme suçlamasında ima edilenin tersine, sistemde iktidar sahibi olan insanların yanı sıra, bir sistemi de işlenen korkunç suçlardan sorumlu tutmak mantıksal ve ahlaki açıdan mümkündür. Tahakküm ve sömürü sistemleri, bireysel ahlaki aktörler gibi gözler önüne serilemese de, barbarlık ürettikleri gösterilebilir. Bunu nasıl yaptıklarını göstermek genellikle çok karmaşık bir iştir; ama karmaşık tarihsel argümanlar, sırf karmaşık oldukları için, ahlaki meselelere karşı kayıtsız olacaklar diye bir ilke yoktur. Eğer tarihçilerin kamusal bir sorumluluğu varsa, eğer nefret etmek yöntemlerinin, uyarmak da görevlerinin bir parçası ise, tam olarak neyden nefret ettiklerini belirtmek zorundadırlar.

(1981)

Zamanımızın Faşizmi

Michal Kalecki

Kalecki Fransa'da, Batı Almanya'da ve Amerika'da, 1960'ların sonuna doğru peyda olan savaş sonrası faşist gruplara bakar ve belirli bir özelliklerine dikkat çeker. Nazizm büyük sermayenin, ekonomiye büyük-ölçekli devlet müdahalesi yapılmasına yönelik isteksizliğini aşma işlevi görmüştür; böyle bir müdahale ise savaş sonrası dönemde kapitalizm için elzem hale gelmişti: dolayısıyla bu dönemin faşizmi, tasması takılı bir köpektir.

Son birkaç yıldan beri, gelişmiş kapitalist ülkelerde güçlü faşist gruplarda hararetli bir faaliyet olduğu göze çarpmaktadır. Bunların en önemlileri Fransa'daki OAS (Organisation Armée Secrète – Gizli Ordu Örgütü), Batı Almanya'daki Neo-Nazi unsurlar ve Amerika'daki Goldwater hareketidir. Bu grupların hepsinde şu ortak özellikler göze çarpmaktadır:

1. 1930'lardaki büyük bunalım döneminin Nazizminin aksine, bu hareketler sosyal demagojiye başvurmazlar. Hatta Goldwater hareketi, devlet müdahalesini eleştirip *bırakınız yapsınlar* politikasına geri dönmeyi talep ederek tersi bir ideolojiye yaslanır.

2. Bir dizi ırkçı veya şovenist argüman kullanarak nüfusun geniş kesimlerindeki gerici öğelere hitap ederler. Söz konusu ülkelerin her birinde bu sloganlar tek bir kelimeye toplanabilir: Cezayir, rövanş, Zenciler. Bu faşist gruplar uzun süreli bir resmi propaganda döneminden faydalanarak antikomünist bir savaşa giriştiklerini de beyan ederler.

3. Faşist unsurlar büyük sermayenin en gerici grupları tarafından finanse edilmektedir; böylece bu sermaye grupları kendi özel çıkarlarını da kovalayabilmektedir –Cezayir'deki yatırımlarını savunabilmekte, silah sanayinin belli dallarını yaygınlaştırabilmektedir vs. Faşistler silahlı kuvvetler içindeki bazı gruplar tarafından da desteklenmektedir.

4. Ancak, egemen sınıfın tümü, faşist grupların iktidarı ele geçirmesini istemese de, bu grupları bastırmak yönünde hiçbir girişimde bulunmamakta ve aşırı bağnazlığı kınamakla yetinmektedirler.

Aşağıda çağdaş faşist hareketlerin bu niteliklerini tek tek incelemeye ve böylece onları belli bir şekilde konumlandırmaya çalışacağız.

1

Nazizmin temel işlevlerinden biri, büyük sermayenin, devletin ekonomiye büyük-ölçekli müdahalede bulunmasına karşı direncinin üstesinden gelmekti. Büyük Alman sermayesi, *bırakınız yapsınlar* ilkelerinden ayrılmayı ve devletin ulusal ekonomideki rolünün radikal biçimde artmasını kabul ediyordu –devlet aygıtının Nazi liderleriyle kurdukları ortaklık tarafından tamamen denetim altına alınması koşuluyla. Ancak, tam bir kapitalist üretim tarzının güvenceye alınması, artan devlet harcamalarının üretken yatırımlar yerine (bu devlet kapitalizmini düşündürebilirdi) silahlanmaya yönlendirilmesini gerektiriyordu.

Bugün, devletin ekonomik müdahalesi "reform geçirmiş" kapitalizmin içsel bir öğesi olarak kabul edilmektedir. Bir anlamda bu reformun bedeli, ilk başta sermayenin yükselişini sağlamaya yarayan ağır silahlanmanın sonucunda çıkan İkinci Dünya Savaşı ve Nazilerin giriştiği soykırımla ödenmiştir.

Dolayısıyla faşizm artık bir devlet müdahalesi sistemi için zorunlu olan bir temel değildir. Kitlesel işsizliği ortadan kaldıracağını vadedemez çünkü gelişmiş kapitalist ülkelerde işsizlik gayet yük-

sek oranlarda tutulmaktadır. Bunun tam tersine, Barry Goldwater, aşağıda daha ayrıntılı ele alınacak ırkçı bir soğuk savaş demagojisi sergileyerek, sadece ekonomiye devlet "müdahalesine" değil, sosyal güvenliğe de saldırır. En gerici sermaye gruplarının desteğinin karşılığı bu şekilde ödenmektedir. Ayrıca bu nedenle, Goldwater'ın iktidara gelme şansı yoktur. (Seçimlerin öncesindeki kamuoyu yoklamalarında Güney eyaletlerde bile refah sağlama konusunda Demokratların Cumhuriyetçilerden iki kat fazla oy alması ilginçtir.)

Günümüzdeki faşist akımların Nazizm ile ortak yönü, yine gerici büyük sermaye gruplarıyla bağlarını yansıtan sendikacılık karşıtı tavırlarıdır. Bu da aşağıda daha ayrıntılı tartışılacaktır.

2

Faşist hareketin kitlesel tabanını kimler oluşturur? Goldwater oyların yüzde 40'ını almıştır; Cumhuriyetçiler ezici bir yenilgi yaşasalar da, Goldwater büyük bir başarı kazanmıştır.

Söz konusu ülkelerin her birinde, özgül koşullara göre nüfusun farklı bir kesimi –elbette her biri ırkçı veya şovenist nitelikteki– farklı bir slogana tav olur. Fransa'da bu sloganlara kapılanlar arasında Cezayir kökenli Fransızlar ve şehirlerde, çok sayıdaki Cezayirli göçmene karşı olanlar vardır. Batı Almanya'da, geçmişlerinde saklayacak bir sürü şey olan eski Naziler asıl adaylardır; Hitlerizmi yeniden cazip kılmak isterler ve bu istek, hükümetin de daha ılımlı bir biçimde ifade ettiği rövanşist ideolojiye cuk oturur. İşlerini tam yoluna koyamamış yerleşimciler de (azınlıkta olmalarına rağmen) neo-Nazizmin etkisine açık bir grupturlar. Son olarak, Amerika'da Zencilerin özgürlük hareketine karşı çıkanlar, bahsedilen gerici gruplara katılma eğilimi gösterirler; bu sadece Güneyli ırkçıları değil, şu anda beyazların yaptığı işlere Zencilerin göz diktiğini düşünenleri de kapsar.

Buna ek olarak, tüm bu örneklerde, kitle iletişim medyasının yaygınlaştırdığı uzun propagandanın ürünü olan antikomünist fanatikler de faşist saflara katılır.

Fransa ve Amerika arasındaki benzerliğe özellikle dikkat edilmesi gerekir: iki durumda da faşist hareketin asıl itici gücü, ezilen bir ulusun özgürleşme potansiyeli, yani genel anlamda dekolonizasyondur. Faşizmin Almanya'daki biçimi, bu örnekte kökeninde *Herrenvolk* düşüncesi bulunmasına rağmen, diğer ikisinden farklıdır.

3

Faşist akımları destekleyen kapitalist gruplarla ilgili elimizdeki bilgiler, elbette çok yetersizdir. Fransa'da bu gruplar arasında şüphesiz, Cezayir'de büyük yatırımlara girişmiş olanlar vardır, ama OAS'nin tek sempatizanları bunlar değildir.

Amerika'da Teksas'taki petrol çıkarları, Batının silah sanayisi ve orada da çok faal olan Bank of America temel gruplardan bazılarıdır. Hepsi "genç" ve " dinamiktir". Fiyatlardaki ani düşüşlerden fazla çekinmezler, çünkü sadece bu düşüşlerin üstesinden gelebileceklerini değil, "eski" kapitalist grupların aleyhine sahip olduklarını artırabileceklerini düşünürler. Aynı zamanda Teksaslı petrol sahipleri, yararlandıkları vergi ayrıcalıklarını yitirmekten, silah sanayi de soğuk savaşın hız kesmesinden korkar –devlet müdahalesinden ve bir arada var olma doktrininden hoşnut olmamaları bundan kaynaklanır.

Bu kapitalist grupların, Amerika Birleşik Devletleri'nin, New Deal politikalarına bir süre muhalefet ettikten sonra, *bırakınız yapsınlar* kapitalizminin yetersizliğinin farkına varan eski yöneticilerinden daha "tecrübesiz" olduğu dikkatle vurgulanmalıdır. Ve son olarak, önemli bir nokta da "türedi zenginlerin" siyasal gücü, şu anda finansal ağırlıklarına denk değildir ve kendilerinin denetim sahibi hissedarlar olacakları bir yönetim kurmak için çaba harcamaktadırlar.

Goldwater gibi siyasi sözcülerini sosyal güvenlik de dâhil olmak üzere tüm devlet müdahalesine karşı direnme azmiyle dolduran da bu gruplardır. Kapitalist oligarşinin en "genç" üyeleri

bunlardır ve paradoksal bir biçimde sırf bu nedenle en geçmişten kalma olanlar da bu gruplardır. Kazanamazlar, ama çıraklarıyla beraber bugünkü kapitalizmde belirli bir işlevi yerine getirdikleri sürece kaybetmezler de.

Faşist grupların önemli bir "koruyucuları" daha vardır. Bunlar askerî kurumların, bir uçurumun –ya da önleyici bir savaşın– eşiğinde dengede durmaya bayılan "öfkeli" üyelerinden oluşurlar. Bir anlamda "yırtıcı" sermaye gruplarının tamamlayıcısıdırlar ve genellikle birbirlerine bağlıdırlar. Silahlı kuvvetlerin "öfkeli" üyelerinin ağırlığının, egemen sınıfın "yırtıcı" gruplarının ağırlığından fazla olması olasıdır.

4

Faşist hareketleri yalnızca "türedi grupların" veya büyük sermayenin belirli diğer gruplarının desteklediğini düşünmek kaba bir basite indirgeme olur. Sınırlar bu kadar keskin çizilmemiştir. Pek çok sermaye grubunun faşizm taraftarlarının yanı sıra, egemen sınıfın resmî siyasetçilerini de finansal olarak destekliyor olması gayet olasıdır. Bu, daha geniş bir olgunun yalnızca bir yönüdür: egemen sınıfın çoğunluğu faşistlerin iktidarı ele geçirmesini istemez, ama ortadan kalkmalarını da istemez. Zamanımızın faşizmi tasmalı bir köpek gibidir; he an belirli amaçlara erişmek için serbest bırakılabilir ve tasmalı olduğu zamanlarda bile potansiyel bir muhalefeti sindirmeye yarayabilir.

Bu bağlamda, tüm devlet dairelerinde "köstebekleri" olan ve hükümetin serbestlik tanıdığı OAS'nin Cezayir savaşındaki rolünü hatırlayalım: gerçekten de Cezayirli isyancılara ve içerideki savaş karşıtlığına yönelik bir kırbaç gibi kullanılmıştı. Evian anlaşması sonuçlandıktan sonra, OAS faaliyetleri doğal olarak azaldı, zira Cezayir'deki Fransızlar zaten zayıftı ve yerleşimciler Fransa'ya çok uygun koşullarda geri dönmüştü. Bu alternatifin mevcut hükümet için oluşturduğu tehdidin ise mevcut siyasi durum üzerinde

belli bir etkisi vardır: hükümet kötü huylu bir köpeğin tasmasını tutuyor gibidir.

Benzer bir ikilik Batı Almanya'da da görülebilir. Hükümet Nazizmle herhangi bir bağı olduğunu reddetse ve zaman zaman savaş suçlarına yönelik davalar görülse de, eski Naziler "ıslah edilerek", özellikle silahlı kuvvetlerde önemli idari görevlere getirilmişlerdir. Rövanş propagandasında faşist gruplar, yukarıda da söylendiği gibi, faşistleri utanç verici bulan hükümet temsilcilerinden çok daha sert görüşler ifade ederler. Aynı zamanda tasması oldukça uzun olan köpek, resmî soğuk savaş, rövanş ve militarizm politikalarına yönelik herhangi bir direniş kıvılcımını bastırma konusunda çok faydalı olur.

Benzer bir olgu Amerika Birleşik Devletleri'nde de gözlemlenebilir. John Kennedy'nin ölümünden sonra hükümet aşırı sağ gruplara öldürücü bir darbe vurabilirdi. Ama soruşturmanın yürütülme biçimi, Warren Komisyonu'nun raporunda görüldüğü üzere, Oswald haricinde hiç kimseyi sorumlu tutmama eğilimine işaret etmektedir –ki Oswald da başarılı bir şekilde ortadan kaldırılmıştır. Goldwater'ın adaylığının kökenleri bu hukuksuzluk hâlinde bulunabilir. Bu adaylık, Cumhuriyetçi Parti saflarında fazla bir itirazla karşılaşmamıştır, zira büyük sermayenin denetimi altındadır. Aşırı sağa asla meyletmeyen Eisenhower'ın buradaki tavrı oldukça önemlidir.

Goldwater, bu yenilginin kariyerinin sonuna geldiğini göstermediğini söylerken haklıdır. Goldwater'cılık uluslararası gerilimlerin fazla yumuşamasına karşı ve Zenci hareketini sınırlandırmaya yönelik bir baskı grubu olarak, egemen sınıf tarafından talep edilmektedir. Goldwater yalnızca ırkçı ve gerici destekçileri ile "yırtıcı" büyük sermaye gruplarının ve ordu mekanizmasının "öfkeli" unsurlarının desteğiyle değil, kendisini yenilgiye uğratanlar tarafından ayağa kaldırılacağı için varlığını sürdürecektir.

(1964)

İKİNCİ KISIM

Deneyimlediğimiz şeylerin yirminci yüzyılda 'hâlâ' mümkün olmasının bizi hayrete düşürmesi, felsefi bir tavır değildir. Bu hayret bilginin başlangıç noktası değildir –eğer bu hayreti doğuran tarih görüşünün çürük olduğuna dair bilgiden bahsedilmiyorsa.

Walter Benjamin
"Tarih Felsefesi Üzerine Tezler"

Faşizm Üzerine

Antonio Gramsci

1921'de Gramsci, İspanya ve İtalya'da küçük ve orta burjuvazinin bazı kesimleri içinde palazlanan silahlı faşist grupların ortaya çıktığına işaret ediyor. Kentli küçük burjuva çekirdeği (baskın olarak parlamenter ve işbirlikçi olan) ile kırsaldaki, fakir köylünün örgütlenmesine ve direnişine karşı çıkan büyük ve orta ölçekli toprak sahipleri arasındaki ayrımı ve anlaşmazlığı serimliyor.

İtalya ve İspanya

Uluslararası bir ölçekte gözlemlenebilen faşizm, nedir? Üretim ve mübadele sorunlarını makineli tüfekler ve tabanca kurşunlarıyla çözme çabasıdır. Üretken güçler emperyalist savaşta mahvolmuş ve darmadağın olmuştur: gençliklerinin ve enerjilerinin baharındaki yirmi milyon insan ölmüş; bir diğer yirmi milyon da sakat bırakılmıştır. Dünya piyasalarını birleştiren binlerce bağ şiddetle yerle bir edilmiştir. Kent ve kırsal kesim arasındaki, metropol ve koloniler arasındaki ilişkiler altüst olmuştur. Tek tek her ülkede nüfus fazlası ile üretim araçlarının potansiyeli arasındaki dengeyi periyodik olarak yeniden kuran göç akışları, derinden bozulmuştur ve artık normal bir biçimde işlememektedir. Ulusal krizler arasında bir birlik ve eşzamanlılık yaratılmıştır, bu da tam olarak genel krizi şiddetli ve dermansız kılmıştır. Ancak tüm ülkelerde, bu devasa sorunları makineli tüfekler ve tabanca kurşunlarıyla

çözebileceğini düşünen bir nüfus tabakası –küçük ve orta burjuvazi– vardır ve bu tabaka faşizmi beslemekte, faşizmin taburlarını oluşturmaktadır.

İspanya'da küçük ve orta burjuvazinin silahlı gruplar biçiminde örgütlenmesi, İtalya'dan önce gerçekleşmiştir; daha 1918 ve 1919'da başlamıştır. Dünya Savaşı İspanya'yı diğer ülkelerden daha önce korkunç bir krizin kucağına attı: İspanyol kapitalistleri ülkeyi çoktan yağmalamış ve felaketin ilk yıllarında satılabilecek her şeyi satmışlardı. İtilaf Devletleri yoksul İspanyol tüketicilerden daha yüksek paralar verebiliyordu, dolayısıyla ulusal nüfusun ihtiyaçlarını karşılayacak tüm serveti ve malları İtilaf Devletlerine sattılar. 1916'da İspanya finansal olarak Avrupa'nın en zengin ülkelerinden biriydi, ama mallar ve üretken enerji bakımından en yoksullar arasındaydı. Devrimci hareket ileriye atıldı; sendikalar sanayi kitlelerinin neredeyse tümünü örgütledi; grevler, lokavtlar, olağanüstü hâller, Emek Odaları'nın ve köylü birliklerinin dağılması, katliamlar, sokak çatışmaları siyasal hayatın gündelik malzemesi hâline geldi. Bolşevik-karşıtı birlikler *(somaten)* oluşturuldu. Başta, İtalya'da olduğu gibi, subay gruplarından (cuntalardan) devşirilen askerî personelden oluşuyorlardı; ama tabanlarını hızla genişleterek, örneğin Barcelona'da 40.000 silahlı adam topladılar. İtalya'daki faşistlerle aynı taktikleri uyguluyorlardı: sendika liderlerine düzenlenen saldırılar, grevlere yönelik şiddet içeren bir muhalefet, kitlelere yönelik terör; tüm örgütlenme biçimlerine muhalefet, polisin baskıcı faaliyetine ve tutuklamalara yardım, grevlerde ve lokavtlarda grev kırıcıların ajitasyonuna yardım. Son üç yıldır İspanya bu krizin içinde debelenmektedir: kamusal özgürlük on beş günde bir askıya alınmaktadır, kişisel özgürlük bir masal, dönüşmüştür, işçi sendikaları büyük ölçüde yeraltından çalışmaktadır, işçi kitleleri aç ve öfkelidir, büyük halk kitleleri tarifi mümkün olmayan vahşet ve barbarlık koşullarına kadar düşmüştür. Dahası, kriz yoğunlaşmaktadır ve artık bireysel suikast girişimleri aşamasına gelinmiştir.

İspanya bir örnek oluşturmaktadır. Eğer ekonomik koşullar bugünkü gibi, şimdiyle aynı eğilimler içinde devam edecekse, İspanya Batı Avrupa'nın tüm ülkelerinin geçireceği bir evreyi temsil etmektedir. İspanya'nın 1919'da geçirdiği evreden İtalya'da biz şimdi geçiyoruz: orta sınıfların silahlanması ve sınıf mücadelesinin hücum ve baskın gibi askerî yöntemlerle tanışma evresi. İtalya'da da orta sınıf, ekonomik sorunları askerî bir şiddetle çözebileceğini sanmaktadır. Tabanca kurşunlarıyla işsizliğe çare bulabileceğini, makineli tüfek ateşinin patlamalarıyla açlığı yatıştırabileceğini ve halktan kadınların gözyaşlarını dindirebileceğini düşünmektedir. Tarih bilmeyen küçük burjuvalar için tarihsel deneyim hiçbir şey ifade etmez. Benzer olgular İtalya dışında başka ülkelerde de tekrar etmektedir ve tekrar etmeye devam edecektir. Avusturya, Macaristan ve Almanya'da birkaç yıl önce yaşanan sürecin aynısı, İtalya'daki Sosyalist Parti'yi de etkilemedi mi? Yanılsama kolektif bilinçteki en inatçı zararlı ottur; tarih iyi bir öğretmendir, ama şu anda hiç öğrencisi yoktur.

İlkel Güçler

... Şimdi faşizmin ancak kısmen sınıfsal bir olgu olarak, gerçek bir amacın bilincindeki siyasi güçlerin bir hareketi olarak yorumlanabileceği bariz hâle gelmiştir. Yaygınlaşmıştır, mümkün olan tüm örgütsel çerçeveleri kırmıştır, herhangi bir merkezî veya bölgesel Komitenin istek ve önerilerinin üstündedir, burjuva ekonomik ve siyasal yönetim sistemiyle sınırlandırılamayan ilkel güçlerin zincirlerinden boşanması hâlini almıştır. Faşizm, Devletin geniş kapsamlı çözülmesinin adıdır ve bugün ancak, İtalyan ulusunun üniter idare altında geçirdiği son altmış yılda ulaşabildiği düşük uygarlık seviyesine atıfla açıklanabilir.

Faşizm kendisini parti karşıtı olarak sunmuştur; kapılarını tüm başvuranlara açmıştır; cezasız kalacakları sözünü vererek, biçimsiz bir çokluğun tutkularını, nefretlerini ve arzularını vahşice

dışa vurdukları gerçeğini, muğlak ve bulanık siyasi idealler cilasıyla örtmelerini sağlamıştır. Faşizm böylece, bir toplumsal töreler meselesi hâline gelmiştir: İtalyan halkının henüz yeni bir gelenekle, eğitimle, düzenli ve iyi idare edilen bir Devlette yaşayarak değişime uğramamış belirli bir tabakasının barbarca ve toplum karşıtı psikolojisiyle özdeşleşmiştir. Bu savların asıl gücünü anlamak için şunu hatırlamak yeter: İtalya cinayetlerde ve kanlı olaylarda ilk sıradadır; İtalya annelerin küçük çocuklarını kafalarına takunya vurarak terbiye ettiği bir ülkedir –genç nesillerin en az saygı gördüğü ve korunduğu ülkedir; İtalya'nın bazı bölgelerinde daha son birkaç yıla kadar, üzüm toplayanların ağızlarına, üzümlerden yemesinler diye ağızlık takmak doğal bir şeydi; ve bazı bölgelerde toprak sahipleri işçilerini, toplantılara veya akşam derslerine katılmasınlar diye işgününün sonunda ambarlara kilitliyorlardı.

Nüfusun bir kesiminin "insanî" açıdan olgunlaşmamış olması, İtalya'da sınıf mücadelesine özellikle sert bir nitelik kazandırmıştır. Acımasızlık ve *simpatia* yoksunluğu İtalyan halkına özgü iki davranış biçimidir: çocuksu bir duygusallıktan en şiddetli ve kanlı gaddarlığa, hararetli bir öfkeden soğukkanlı bir şekilde diğer insanların kötülüğünü düşünmeye geçebilirler. Devlet, en hayati işlevlerinde hâlâ zayıf ve güvensiz olmasına rağmen, bu yarı-barbar zemini söküp atmayı yavaş yavaş, zorlukla başarmaktaydı. Bugün, Devletin çözülmesinden sonra, bu zeminde her türden mikrop türemektedir. Faşist gazetelerin yer verdiği, kendilerine faşist diyen ve faşistler adına hareket eden herkesin örgüte dâhil olmadığı iddiası, büyük ölçüde hakikat içermektedir. Ama simgesi, İtalya'yı gün be gün rezil eden olayların doğasını çevreleyen bir örgüt hakkında başka ne söylenebilir? Bu iddia, dahası, bu olaylara, burjuva gazetelerinde yazanların onlara uygun gördüğünden çok daha ciddi ve belirleyici bir nitelik kazandırmaktadır. Eğer Devletin elinden gelmiyorsa ve özel kuruluşların da gücü yoksa bu hareketleri kim denetim altına alabilir?

Böylece komünist tezin haklılığı ortaya çıkar. Genel bir olgu, taraftarlarının iradesini ve disipline edici araçlarını –şiddetle, canavarca ve keyfi eylemleriyle, aynı anda hem sistematik hem de irrasyonel yok ediciliğiyle– aşan bir musibet olarak faşizmin, ancak yeni bir Devlet iktidarıyla, komünistlerin anladığı anlamıyla "yenilenmiş" bir Devlet aracılığıyla, diğer bir deyişle iktidarın proletaryanın –üretimi ve böylece üretim ilişkilerine dayanan tüm toplumsal ilişkileri yeniden düzenleme yetisine sahip sınıfın– elinde olduğu bir Devlet tarafından kökü kurutulabilir.

Faşizmin İki Türü

Kökenine ve sebeplerine dair bugünlerde bir sürü şey yazılıp çizilen faşizmin krizi, faşist hareketin asıl gelişimini ciddiyetle inceleyerek kolaylıkla açıklanabilir.

Fasci di combattimento, savaşın ardından, o dönemde ortaya çıkan çeşitli savaş gazileri derneklerinin küçük burjuva niteliğinden doğdu. Sosyalist harekete kararlı bir şekilde karşı çıktıkları için –savaş dönemindeki müdahaleci birliklerle Sosyalist Parti arasındaki çatışmalardan kalan bir miras– *Fasci* kapitalistlerin ve yetkililerin desteğini kazandı. Ortaya çıkışlarının, işçi örgütlerinin artan gücüne karşı toprak sahiplerinin bir beyaz muhafız örgütü oluşturma ihtiyacına denk düşmesi, büyük toprak sahiplerinin yarattığı ve silahlandırdığı çete sisteminin de aynı şekilde *Fasci* adını almasına imkân verdi. Sonraki gelişme sürecinde bu çeteler bu isme, proletaryanın sınıf organlarına karşı kapitalizmin beyaz muhafızlığını yapma niteliklerini tanımlamak için başvurdular.

Faşizm bu ilk kusuru hep muhafaza etmiştir. Bugüne kadar, silahlı saldırı hevesi, ağırlıklı olarak parlamenter ve işbirlikçi olan kentli küçük burjuva çekirdekle, büyük ve orta ölçekli toprak sahipleri ve çiftçilerden oluşan kırsal kesim arasındaki ayrılığın ön plana çıkmasını engellemiştir: bu kesim, yoksul köylülere ve örgütlerine karşı bir mücadele içindedir; kararlı bir şekilde sendikacılık

karşıtıdır ve gericidir; Devlet otoritesine veya parlamentarizmin faydasına güvendiğinden fazla doğrudan silahlı eyleme güvenir.

Tarımsal bölgelerde (Emilia, Toskana, Veneto, Umbria) faşizm en büyük gelişmesini yaşamış ve kapitalistlerin finansal desteği, sivil ve askerî yetkililerin de korumasıyla, mutlak bir güce ulaşmıştır. Bir taraftan, proletaryanın sınıfsal örgütlerine yönelik acımasızca saldırılar kapitalistlerin işine yaramış olmasına rağmen –bir sene içinde sosyalist sendikaların tüm mücadele mekanizmasının dağılıp gittiğini ve tüm etkisini yitirdiğini gördüler– gittikçe artan şiddet eylemlerinin orta tabakalarda ve halk tabakasında faşizme karşı düşmanca bir genel tavır yarattığı da inkâr edilemez.

Sarzana, Treviso, Viterbo ve Roccastrada olayları[1] Mussolini'nin şahsında ifade bulan kentli faşist çekirdeği derinden sarstı ve bu kesim tarımsal bölgelerdeki *Fasci*'nin bütünüyle negatif taktiklerinde bir tehlike sezmeye başladı. Diğer taraftan, bu taktikler şimdiden çok verimli sonuçlar doğurmuştu, zira Sosyalist Parti'yi daha esnek bir zemine çekip ülke sathında ve Parlamentoda işbirliğine hazır hale gelmesini sağlamışlardı.

Bu andan itibaren, örtük fikir ayrılıkları kendilerini tüm derinliğiyle göstermeye başlayacaktır. Kentli, işbirlikçi çekirdek, gerçekleştirmek için yola çıktıkları hedefe ulaşıldığını görmektedirler: Sosyalist Parti'nin sınıfsal uzlaşmazlığını terk etmesi. Barış paktıyla zaferlerini dile getirmenin peşindedirler. Ancak tarımsal kapitalistler, köylü sınıfları grev ve örgüt derdi olmadan "serbestçe" sömürmelerini sağlayan tek taktiği bir yana bırakamazlar. Faşist kampta barış yapma taraftarı olanlar ve buna karşı olanlar arasında sürüp giden tüm polemikler, kökenleri faşist hareketin kendi kökenlerinde yatan bu ayrılığa indirgenebilir.

İtalyan sosyalistlerinin, becerikli uzlaşma politikaları sayesinde faşist hareketteki yarılmaya kendilerinin sebep olduğu iddiası, ancak demagojilerinin diğer bir kanıtı olabilir. Aslında faşizmin krizi

1 1921 Yazında faşist çeteler tarafından gerçekleştirilen terörist saldırılardan bir kaçı.

yeni değildir, başından beri var olmuştur. Proleter-karşıtı safları sıkı tutan olumsal nedenler ortadan kalktığı anda, anlaşmazlıkların daha açıkça görünür hâle gelmesi kaçınılmazdı. Dolayısıyla kriz, daha önceden var olan *de facto* bir durumun netleşmesinden başka bir şey değildir.

Faşizm bu krizden bölünerek çıkacaktır. Mussolini'nin başını çektiği parlamenter kısım, orta katmanlara (beyaz yakalı işçiler, küçük dükkân sahipleri ve küçük imalatçılara) dayanarak bu katmanları siyaseten örgütlemeye çalışacak ve mecburen sosyalistlerle ve *popolari*[2] ile işbirliği yapmaya yönelecektir. Uzlaşmaz olan ve tarımsal kapitalist çıkarların doğrudan ve silahla savunulması gerektiğini ifade eden kısım, tipik proleter-karşıtı faaliyetine devam edecektir. İşçi sınıfı için en önemlisi, bu ikinci kısma göre, sosyalistlerin bir zafer olarak görüp böbürlendiği "ateşkes anlaşmasının" bir geçerliliği yoktur. "Kriz" ancak, faşizmi genel bir siyasi "parti" programıyla meşrulaştırmak için boş yere uğraşan küçük burjuvaların bir fraksiyonunun, *Fasci* hareketinden çıkışına işaret edecektir.

Fakat faşizm, Emilia, Veneto ve Toskanalı köylü ve işçilerin iki yıllık beyaz terörün acı verici deneyiminden ötürü bildikleri hakiki biçimiyle varlığını sürdürecektir –adını değiştirse bile.

Faşist çetelerin aralarındaki anlaşmazlıklar, görece sakin bir döneme yol açmıştır. Devrimci işçi ve köylülerin görevi, bundan faydalanarak ezilmiş ve savunmasız kitlelere, sınıf mücadelesinin gerçek hâline ve kibirli kapitalist saldırıyı yenmek için gereken araçlara dair net bir bilinç aşılamaktır.

(1921)

2 Halk Partisi; 1919'da kurulan, Katolik, büyük ölçüde kırsal kesime dayanan bir merkez partisi.

Faşizme Karşı Mücadele

Clara Zetkin

Zetkin'in, Komintern Yürütme Komitesinin 1923'teki toplantısında yaptığı konuşma, faşist hareketin ikircikli doğasına odaklanıyor –bu hareket, burjuvazinin hizmetinde olan, ama burjuvazi tarafından oluşturulmamış bir harekettir.

Faşizmde proletarya olağanüstü tehlikeli ve korkunç bir düşmanla karşılaşır. Faşizm uluslararası burjuvazinin genel saldırısının şu andaki en güçlü ve yoğunlaştırılmış hâlidir. Bunun üstesinden gelmek temel bir gerekliliktir, sadece görevi kapitalizmi yıkarak insanlığı özgürleştirmek olan proletaryanın bir sınıf olarak tarihsel var oluşu açısından değil; tek tek her proleter açısından da bu bir ölüm kalım meselesidir –sömürülen milyonlarca insan için bir yiyecek meselesi, çalışma koşulları meselesi, yaşam koşulları meselesidir. Bu nedenle faşizme karşı mücadele tüm proletaryanın meselesi olmalıdır. Doğasını ve tipik etkilerini bilirsek bu sinsi düşmanı daha çabuk, daha net ve daha kesin olarak yeneceğimiz açıktır. Şimdiye kadar sadece proleter kitlelerde değil, onların devrimci öncüleri olan Komünistler arasında da faşizmle ilgili bir kafa karışıklığı yaşanmıştır. Faşizmin gaddar burjuva teröründen ibaret olduğu fikri oluşmuş ve uzun bir süre hâkim olmuştur: niteliği ve etkileri açısından faşizm Horthy'nin Macaristan'ındaki beyaz terörle aynı tarihsel düzeye konulmuştur. Ancak, faşizm ve Horthy rejimi aynı kanlı terörist yöntemleri uygulasa da ve ikisi de proletaryaya eşit ölçüde karşı olsa da, bu ikisinin tarihsel nitelikleri bir-

birinden tamamıyla farklıdır. Macaristan'daki terör, proletaryanın başarılı ancak kısa ömürlü devrimci bir mücadelesinden sonra ortaya çıktı; burjuvazi proleterlerin gücü karşısında bir süre korkudan titremişti. Horthy terörü devrimin intikamını almak istedi ve bu intikamın yürütücüleri de küçük feodal görevliler kastı oldu.

Faşizmde durum oldukça farklıdır. Faşizm hiçbir şekilde, proletaryanın devrimci ilerleyişine karşı burjuvazinin intikamı değildir. Tarihsel ve nesnel olarak değerlendirilirse, faşizm daha ziyade, proletaryanın Rusya'da başlayan devrimi devam ettirmeme ve yaygınlaştırmamasının cezası olarak görülür. Ve faşizmin taşıyıcıları da küçük bir kast değil, geniş bir toplumsal tabakadır, proletaryaya kadar uzanan halk kitleleridir. Eğer faşizmle baş etmek istiyorsak bu temel farkları açıkça görmemiz gerekir. Faşizme yalnızca askerî yollarla boyun eğdiremeyiz; onu siyasi ve ideolojik düzlemde de yenmemiz gerekir.

Faşizmin yalnızca burjuva terörü olduğu fikri hareketimizdeki kimi radikal unsurlar tarafından bile sahiplenilmiş olmasına rağmen, reformist Sosyal Demokratların kavrayışıyla da kısmen örtüşmektedir. Onlara göre faşizm terör ve şiddetten ibarettir, gerçekten de proletaryanın burjuva toplumuna yönelttiği veya yöneltme tehdidi oluşturduğu şiddete karşı verilmiş bir burjuva tepkisidir. Cici reformistlerimize göre Rus devrimi, inananlar için ısırılan Cennet elmasının oynadığı rolü üstlenmiştir: bugünkü tüm terörist tezahürlerin başlangıç noktasıdır. Sanki emperyalist bir yağma savaşı yaşanmamış, burjuvazinin sınıf diktatörlüğü yokmuş gibi! Öyleyse reformistlere göre faşizm, Rus proletaryasının devrimci ilk günahının sonucudur...

Ben tam tersini düşünüyorum, inanıyorum ki tüm Komünistler de tersini düşünüyordur. Faşizm ne kadar sert bir görünüm arz ederse etsin, aslında kapitalist ekonominin çürüyüp dağılmakta olduğunun göstergesi ve burjuva devletin çözülüşünün bir belirtisidir. Ancak faşizmin eski yaşam güvencelerini ve bunun beraberinde mevcut düzene olan güvenlerini kaybetmiş geniş nüfus

kitleleri üzerinde canlandırıcı ve kuvvetli bir etkisi olduğunu anladığımız zaman, onunla savaşmamız mümkün olacaktır. Öyleyse faşizmin köklerinden biri, kapitalist ekonominin ve burjuva devletin çözülmesidir. Daha savaş öncesi dönemde burjuva katmanların kapitalizm tarafından proleterleştirildiği yönünde işaretler vardı. Savaş kapitalist ekonomiyi kökünden sekteye uğratmıştır; bu sadece proletaryanın büyük ölçüde yoksullaşmasında değil, küçük ve orta burjuvazinin geniş kesimlerinin proleterleşmesinde, köylülüğün sıkıntıya düşmesinde ve "entelijansiyanın" aralıksız sefaletinde de görülebilir. Bu son kesimin durumu daha kötüdür zira savaş öncesinde kapitalizm bunlardan fazla miktarda üretmek için elinden geleni yapmıştır. Kapitalistler beyaz yakalı sektörlerde de kitlesel bir emek arzı yaratmak istediler, böylece ücretlerin –daha doğrusu maaşların– seviyesini düşürmek ve rekabetçi kesintiler yapmak mümkün olacaktı. Emperyalizm ve emperyalist dünya savaşının ideolojik destekçileri tam da bu çevrelerden çıkmıştır. Şu anda bu katmanların tümü, savaşa bağladıkları umutların iflas ettiğini görmektedirler. Durumları fazlasıyla kötüleşmiştir. En çok canlarını sıkan şey, savaştan önce sefasını sürdükleri güvenceli gelirin olmamasıdır...

Faşizmin bir kaynağı daha vardır. Bu da dünya devrimindeki, işçi hareketinin reformist liderliğinin ihanetinden kaynaklanan duraklama, atılımın gevşemesidir. Küçük ve orta burjuvazinin, memurların ve burjuva entelektüellerin büyük bir kısmı zaten ya proleterleşmiştir ya da proleterleşme tehdidi altındadır, dolayısıyla savaş takıntılarının yerini reformist sosyalizme yönelik belli bir sempati almıştır. Bu reformist sosyalizmden "demokrasi" sayesinde gerçekleşecek bir dönüm noktası beklemişlerdir, ama beklentilerinde hayal kırıklığına uğramışlardır. Reformist sosyalistler yavan bir koalisyon politikası izlerler, bu politikanın maliyeti de sadece proletarya ve beyaz yakalı işçilere değil, kamu hizmetindekilere, entelektüellere, her türden küçük ve orta burjuvaya da çıkar. Bu tabakalar, kuramsal, tarihsel veya siyasal bir eğitimden genel ola-

rak yoksundurlar. Reformist sosyalizme yönelik sempatileri hiçbir zaman köklü olmamıştır. Sonuçta da sadece reformist liderlere değil sosyalizme olan inançlarını da kaybetmişlerdir. Sosyalizmin hayal kırıklığına uğrattığı bu burjuva unsurlara, proleter unsurlar da eklenmelidir. Kökenleri ne olursa olsun, bu unsurların hepsi, insanın mevcut karanlığın içinde bile umutla aydınlık bir geleceğe bakmasını sağlayan değerli bir içsel kaynaktan yoksundurlar. Bu kaynak, devrimci bir sınıf olarak proletaryaya duyulan güvendir. Bu hayal kırıklığına uğramış unsurların tavrı için asıl ciddi sonuçları reformist liderlerin ihaneti değil, proletaryanın bu ihanete göz yumması ve herhangi bir direniş göstermeden ve mücadele etmeden kapitalist boyunduruğa katlanmayı kabullenmesi, eskisinden bile büyük acılara rıza göstermesi doğurmuştur.

Ancak, hatalı bir ifadede bulunmamak için, Rusya haricindeki Komünist partilerin de, proletaryanın içindeki, kendini faşizmin kucağına atan, hayal kırıklığına uğramış unsurların sorumluluğundan azade olmadığını söylemem gerekir. Eylemleri yeterince gayretli olmamıştır, faaliyetleri kitleler üzerinde derin veya kalıcı bir etki bırakmaya yetmeyen bir ölçekte kalmıştır; yenilgiyle sonuçlanan belirli taktik başarısızlıklara değinmiyorum bile. Şüphesiz ki proletaryanın içindeki en aktif, enerjik ve devrimci unsurlar bize ulaşamamış veya yolunu kaybetmiştir, çünkü bizim yeterince gayret göstermediğimizi veya yeterince saldırgan olmadığımızı düşünmektedirler, çünkü zaman zaman bizi haklı bir dikkat göstermeye mecbur bırakan koşulları onlara yeterince ve net olarak açıklayamamışızdır.

Kitleler binlerle faşizme akın ettiler. Faşizm siyaseten evsiz olanlara, toplumsal olarak köksüz olanlara, sefil ve hayal kırıklığına uğramış olanlara sığınacak bir yer sundu. Ve devrimci proleter sınıf ile sosyalizmin karşılamasını asla beklemedikleri umutlarını şimdi, tüm sınıfların en akıllı, en sert, en kararlı ve en gözü pek unsurlarından müteşekkil bir birleşime bağlamış durumdalar. Fakat onların da bir topluluk hâline getirilmesi gerekiyor, faşistlere göre

bu topluluk millettir. Yeni ve daha iyi bir toplumsal düzen kurma kararlılıklarının tüm sınıf karşıtlıklarını aşacağını varsayıyorlar. Faşist ülkülerini gerçekleştirmenin temel aracı devlettir, aynı anda hem kendi tipik yaratıları hem de gönüllü aygıtları olabilecek güçlü ve otoriter bir devlet. Bu devlet, tüm parti farklılıklarının ve sınıf çatışmalarının üstünde egemenliğini koruyacak ve toplumsal düzeni onların ideolojisine ve programına göre biçimlendirecektir.

Birliklerinin toplumsal bileşiminden görüldüğü gibi, faşizm burjuva toplumu için fazlasıyla rahatsız edici, hatta tehlikeli olabilecek bazı unsurlar barındırmaktadır. Daha da ileri gidip şunu söyleyeceğim: eğer kendi çıkarlarının farkındalarsa rahatsız olmak zorundadırlar. Gerçekten de, böyle yapmaları burjuva toplumunun sonunun erkenden gelmesine ve Komünizmin hayata geçmesine katkı sağlamaları anlamına gelecektir. Ancak, bugüne kadarki olaylar faşizmin barındırdığı devrimci öğelerin, gerici öğeler tarafından köşeye sıkıştırıldığını ve engellendiğini göstermektedir. Bu durum, geçmişteki diğer devrim deneyimleriyle de benzeşmektedir. Toplumun küçük ve orta burjuva tabakaları, önceleri tereddüt içinde, proletarya ve burjuvazinin büyük tarihsel güçleri arasında bir o yana, bir bu yana gidip gelmişlerdir. Durumlarındaki sıkıntı ve kısmen de kendileri için en iyisini istemeleri ve büyük idealleri, proletarya devrimci bir yol tutmakla kalmayıp zafer şansı varmış gibi göründüğü ölçüde proletaryaya sempati duymalarını sağlamıştır. Faşist liderler bile, kitlelerin ihtiyaçlarının yarattığı baskı altında, içten içe onlara sempati duymasalar bile devrimci proletaryayla en azından cilveleşmek zorundadırlar. Ama proletaryanın devrim hedefinden vazgeçtiği ve reformist liderlerin etkisi altında kapitalizmle barışmak için savaş alanından çekildiği anlaşılır anlaşılmaz, faşist kitleler ağırlıklarını –bilinçli olarak veya bilinçsizce– liderlerinin baştan beri durdukları tarafa, burjuvazinin tarafına verirler.

Burjuvazi yeni müttefiklerini elbette hevesle karşılar, onların gücüne büyük bir güç katacağını düşünür ve onlara hizmet ederken kitlesel bir şiddet kullanmaktan geri durmaz. Maalesef burju-

vazi güç sergilemeye alışıktır ve belli bir durumla başa çıkmak ve kendi çıkarlarını savunmak konusunda, sadece itaat etmeye alışık olan proletaryadan daha beceriklidir. Başından itibaren burjuvazi durumu çok net kavramış ve faşizmden sağlayabileceği yararı görmüştür. Neyin peşindedir? Kapitalist ekonominin yeniden inşa edilmesinin ve kendi sınıf egemenliğinin korunmasının. Ancak, mevcut şartlar altında bu hedefi gerçekleştirmek için proletaryanın altında olduğu baskıyı ve sömürüyü ciddi ölçüde yoğunlaştırmak gerekmektedir. Burjuvazi, sömürülenleri böyle bir kadere mahkûm etmek için gereken araçlara kendi başına sahip olmadığını çok iyi bilmektedir. Mahrumiyetin ani darbelerine bir kez maruz kaldılar mı, en vurdumduymaz proleterler bile nihayet kapitalizme isyan etmeye başlarlar. Burjuvazi bu şartlarda reformist sosyalistlerin sınıf barışına yönelik yavan vaazlarının bile uyuşturucu etkisini kaybedeceğini kabul etmek zorundadır. Proletaryanın tabiyetini ve sömürüsünü ancak güç kullanımı aracılığıyla devam ettirebileceğini hesaplar; ancak burjuva devletin sahip olduğu güç kısmen yitirilmeye başlanmıştır. Kölelerinin körlemesine sadakatini ve itaatini güvenceye almakta kullandığı ahlaki otoriteyi ve finansal araçları giderek yitirmektedir. Burjuvazi sınıf tahakkümünü güvenceye almak için artık sadece devletin sıradan güçlerine bel bağlayamaz. Faşizmin şiddet uygulayan karmakarışık destekçi dizisinin oluşturduğuna benzer, resmî olmayan, yasa-ötesi bir iktidar yapısına ihtiyaç duyar. Bu nedenle burjuvazi faşizmin hizmetlerini kollarını açarak bağrına basar ve ona, tüm yazılı ve yazılı olmayan yasalarını ihlal eden kapsamlı bir hareket özgürlüğü tanır. Hatta daha öteye giderek onu besler ve canlı tutar, elindeki tüm araçları kullanarak gelişmesini sağlar...

Şimdi karşımıza çıkan soru –bu soru her yerde proletarya için önem taşımaktadır– şudur: Faşizm İtalya'da devlet gücünü ele geçirdiğinden beri programını gerçekleştirmek için neler yapmıştır? Aygıtı hâline getirmek istediği devlet nasıl bir devlettir? Vaat ettiği gibi, toplumun her katmanının haklarını garanti altına alan parti-

siz ve sınıfsız devlet olmayı başarabilmiş midir; yoksa mülk sahibi azınlığın, özellikle de sanayi burjuvazisinin aleti mi olmuştur?

Eğer İtalyan faşizminin programını icraatlarıyla karşılaştırırsanız, bir şey daha bugünden açığa çıkar: hareketin ideolojik açıdan tamamen iflas etmiş olduğu. Faşizmin vaat ettikleriyle kitlelere gerçekten sağladıkları arasında gayet bariz bir çelişki vardır. Gerçekliğin temiz havası, faşist devlette ulusal çıkarın ön planda olduğuna dair boş lafların balonunu patlatmıştır. "Ulusun" burjuvazi olduğu, ideal faşist devletin bayağı, ahlaksız bir burjuva sınıfı devleti olduğu açığa çıkmıştır. Er ya da geç bu ideolojik iflası siyasi iflas takip edecektir. Bu süreç çoktan başlamıştır. Faşizm, örtük himayeleri sayesinde iktidara geldiği farklı burjuva güçleri bir arada tutmaktan bile acizdir. Faşizm yeni bir toplumun yaratılması için, devletin denetimini eline geçirerek ve devlet aygıtını kendi amaçlarına uydurarak iktidarını güvenceye almak istedi. Daha kamu hizmetlerini tamamen kendilerine tabi kılmayı bile başaramamışlardır. Yeni faşist memurlar ve eski yerleşik bürokrasi arasında acımasız bir mücadele sürmektedir. Aynı karşıtlık faşist militer grupların yeni liderleri ile düzenli ordunun kariyer sahibi subayları arasında da vardır. Faşizm ile burjuva siyasi partiler arasındaki çatışma yoğunlaşmaktadır...

Bahsedilen çatışmaların ve daha başkalarının ardında, birliği amaçlayan teşvik ve örgütlenmeyle ortadan kaldırılamayacak olan sınıf çatışmaları yatmaktadır. Sınıf çatışmaları onları inkâr eden tüm ideolojilerden daha güçlüdür ve faşizme rağmen, hatta faşizm yüzünden ve ona karşı olarak ortaya çıkmaya devam ederler. Halk Partisi'nin tavrı kentli küçük burjuvazinin ve küçük köylülüğün, kendi sınıf konumlarına dair bilincini ve büyük ölçekli sermayeye muhalefetini ifade etmektedir. Bu, faşizmin İtalya'da iktidarını sürdürmesi açısından fazlasıyla önemlidir, daha doğrusu, karşı karşıya kaldığı çözülme önemlidir. Bu tabakalar –özellikle de aralarındaki kadınlar– çok dindardır ve görünürde Katolikliğe derinden bağlıdırlar. Bu nedenle Mussolini Vatikan'ın desteğini kaza-

nabilmek için elinden geleni yapmıştır. Ama Vatikan bile, köylü kitlelerin faşizme karşı Halk Partisi'nde ifade bulan isyanına karşı çıkmaya cesaret edememiştir.

Küçük köylüler faşizmin burjuvaziye vergi muafiyeti, vergi kaçırma olanakları ve kazançlı işler sağladığını görünce, dolaylı vergiler ve özellikle de kırsal gelirlere yönelik yeni bir değerleme aracılığıyla kendilerine daha ağır yükler dayatılacağını elbette anlayacaklardır. Aynısı kentlerdeki küçük burjuva kitleler için de geçerlidir. En güçlü muhalefet kaynakları faşizmin, zafer kazandığı anda, zaten kısıtlı olan kira denetimini ortadan kaldırmış olmasıdır; mülk sahibine yüksek kiralar aracılığıyla bir kez daha sınırsız bir sömürü fırsatı verilmiştir. Köylülerin ve tarım işçilerinin büyüyen isyanı, tam da faşizmin "timleri" sayesinde tüm direniş olasılıklarını yok ettiği düşünülen yerlerde belirleyici bir ifade bulmaktadır. Örneğin Napoli yakınlarında, Boscoreale'de, binden fazla köylü ağır vergileri protesto etmek için belediye binasını basmıştır. Novana bölgesinde üç farklı yerde tarım işçileri, mevcut ücret seviyelerini ve çalışma koşullarını büyük toprak sahiplerine karşı savunmayı, birkaç mülkü faşist timlerin de desteğiyle işgal ederek başarabilmişlerdir. Bu da sınıf mücadelesi fikrinin, faşizmin saflarında bile kök saldığını göstermektedir.

Özellikle önem taşıyan şey, proletaryanın faşizm tarafından kafası karıştırılmış ve zehirlenmiş kesimlerinin uyandırılmasıdır. Faşizm burjuvaziye karşı işçilerin çıkarlarını savunamaz ve faşist sendikalara verdiği sözleri tutmaktan da acizdir. Ne kadar çok zafer kazanırsa, proletaryanın gözündeki savunuculuk payesi o kadar düşer. İşverenleri ortak bir örgütlenmenin faydasına dair vaatlerini yerine getirmeye zorlayamaz. Faşist sendikalarda az sayıda işçi örgütlü olursa, kapitalistin onların ücretlerini artırması söz konusu olabilir. Ama faşist örgütlere kitlelerin katıldığı durumda, işverenler "faşist kardeşlerini" hiç umursamayacaklardır, zira tersi çok maliyetli olur ve sevgili kapitalistlerimize göre para ve kâr söz konusu olduğunda "iş iştir".

Buradan çıkarılacak çeşitli sonuçlar vardır. İlk olarak, faşizmi türdeş bir varlık olarak, tüm çabalarımızın geri tepeceği "granit bir blok" olarak görmememiz gerekir. Faşizm parçalı bir oluşumdur, çeşitli çelişik öğelerden oluşur ve dolayısıyla içsel çözülme ve parçalanmaya elverişlidir. Bizim görevimiz, sadece faşizmin etkisine kapılmış proleterlerin değil, küçük ve orta burjuvazinin, köylülerin, entelektüellerin, kısacası ekonomik ve sosyal durumları nedeniyle giderek büyük ölçekli kapitalizme muhalif hâle gelen ve dolayısıyla onunla keskin bir mücadeleye girişen tüm katmanların desteğini kazanmak için son derece enerjik bir kampanya başlatmaktır.

Ancak, İtalyan faşizminin ideolojik ve siyasi çözülüşünün ardından hızla askerî çöküşünün geleceğini varsaymak fazlasıyla tehlikelidir. Elbette askerî çözülüş ve çöküşü de en nihayetinde gerçekleşecektir, ama elindeki güçlerin ağırlığından ötürü bu süreç uzun bir zamana yayılabilir. Ve İtalyan proletaryası kendini faşizmin etkisinden sıyıp artan bir kendine güven ve sağgörüyle kendi çıkarları için mücadele vermeye başladığında, yani devrimci sınıf mücadelesine giriştiğinde, İtalyan yoldaşlarımızın şunu hesaba katması gerekir: ideolojik ve siyasi çürümüşlük içindeki faşizm, tüm askerî-terörist gücünü onlara yöneltecek en insafsız ve vicdansız şiddet gösterilerinden çekinmeyecektir. Hazırlıklı olmak gerekir! Bir canavar ölüm döşeğinde bile en yıkıcı darbeleri indirebilir. Devrimci proleterler ile onlarla beraber sınıf mücadelesine baş koyan Komünistler ve Sosyalistler, daha sert mücadelelere hazır ve nazır olmalıdır.

Eylemsiz kalmaya veya gecikmeye imkân verilirse veya mücadele için harekete geçmemiz askıya alınırsa, faşizme dair tarihsel analizimize göre bu bir hata olur. Faşizm elbette içsel bir çürüme ve çözülme sürecine mahkûmdur. Sınıf mücadelesi içinde burjuvazinin geçici bir aracı, sadece geçici olarak burjuva devletinin proletaryaya karşı kullandığı yasadışı ve hatta yasal bir takviye görevi görebilir. Ama yine de bir estetikçi gibi bilgili bir gözlemci

rolüne bürünüp çözülmenin gerçekleşmesini beklememiz bizim açımızdan ölümcül olacaktır. Tam tersine, elimizdeki tüm araçları kullanarak bu süreci ilerletmek ve hızlandırmak bizim asli görevimizdir.

Bu sadece İtalya'daki –bu süreç muhtemelen ilk burada yaşanacaktır– proletaryaya özgü bir görev değil, özellikle Alman proletaryasının da görevidir. Faşizm uluslararası bir olgudur; bunda hepimiz hemfikiriz. İtalya'dan sonra şu ana kadar en sıkı tutunduğu yer muhtemelen Almanya'dır. Savaşın sonucu ve devrimin başarısızlığa uğraması buradaki gelişiminin lehine olmuştur. Faşizmin nihai sebeplerini düşünürsek bu durumu kolaylıkla açıklayabiliriz.

Almanya'da savaştaki yenilginin, tazminat yükünün ve Versailles Antlaşması'nın bir sonucu olarak ekonomi olağanüstü ölçüde sekteye uğramıştır. Devlet temellerinden sarsılmıştır. Hükümet zayıftır ve otoriteden yoksundur, Stinnes ve ortaklarının elinde oyuncak olmuştur. En azından bana göre başka hiçbir ülkede devrimci durumun nesnel olgunluğu ile proletaryanın öznel toyluğu –reformist liderlerin hain tavırlarının ve davranışlarının bir sonucu olarak– arasında bu kadar büyük bir çelişki yoktur. Savaş başladığından beri hiçbir ülkede Sosyal Demokratlar, Almanya'daki kadar aşağılık bir biçimde çöküntüye uğramamışlardır. Burada fazlasıyla gelişmiş bir kapitalist sanayi vardır, burada proletarya sağlam örgütleriyle ve uzun Marksist eğitim geleneğiyle övünebilir. İngiliz, Fransız, Avusturya Sosyal Demokratları, İkinci Enternasyonal'de örgütlenmiş tüm proleter örgütler ayrı ayrı değerlidir –bunu kabul ediyoruz. Ama önde gelen, diğerlerine örnek bir model oluşturan parti Alman partisiydi. Dolayısıyla onun başarısızlığı, herhangi başka bir partinin başarısızlığından daha utanç verici, daha affedilmez bir suçtur. Diğerlerinin hepsinin, iflaslarından savaşın patlamasını sorumlu tutmak için Alman Sosyal Demokratlarından çok daha fazla bahanesi, çok daha fazla nedeni vardır. Proleter kitlelerin tepkisi kaçınılmaz olarak istisnai biçimde sert ve talihsiz olmuştur. Alman emperyalizminin emper-

yalist İtilaf Devletlerinin elinde paramparça olmasıyla beraber, faşizmin ayaklanması için en elverişli koşullar burada oluşmuştur...

Bu yüzden faşizme karşı mücadele bize bir dolu yeni görev dayatır; bu görevleri ele alıp, her ülkedeki hüküm süren gerçek koşullara göre başarıyla yerine getirmek Komünist Enternasyonal'in tek tek her kesiminin görevidir. Ancak, faşizme karşı kazanılacak ideolojik ve siyasi bir zaferin, mücadele esnasında proletaryayı düşmanın sinsi şiddetinden tek başına korumaya yetmeyeceğini hatırımızda tutmalıyız. Şu anda proletarya faşist teröre karşı acil bir özsavunma ihtiyacıyla karşı karşıyadır, bu ihtiyaç bir an bile ertelenemez. Bu bir ölüm kalım meselesidir, örgütlerin varoluş meselesidir. Proletaryanın özsavunması şu anın talep ettiği şeydir. Faşizmle İtalyan reformistleri gibi, "Bana dokunma, ben de sana dokunmayayım!" denilerek savaşılamaz. Hayır. Zora karşı zor kullanılsın! Bireysel terör biçiminde zor değil –bunu hiçbir faydası yoktur– proletaryanın örgütlü devrimci sınıf mücadelesindeki gücünün içerdiği zor.

Bizler Almanya'da atölye tugayları örgütleyerek, proletaryanın faşizme karşı özsavunmasının hazırlığını yapmaya başladık. Bunlar genişletildiğinde ve diğer ülkelerde de benzerleri oluşturulduğunda, faşizmin uluslararası yenilgisi kesinleşmiş olacak. Faşizme karşı proleter mücadele ve özsavunma birleşik bir proleter cephe gerektirir. Faşizm fabrika işçisinin sadakatinin Bavyera'nın mavi-beyazına mı, burjuva Cumhuriyetin siyah-kırmızı ve altın sarısına mı yoksa orak çekiçli kızıl bayrağa mı yönelik olduğunu sorgulamaz. Wittelsbach'ların dönüşünü destekleyip desteklemediğini, Ebert konusunda coşkulu olup olmadığını veya yoldaşımız Brandler'i Alman Sovyet Cumhuriyetinin başkanı olarak görmek isteyip istemediğini sormaz.[1] Faşizmin karşısında sınıf bilincine

1 Wittelbach'lar 1918 Kasım Devrimi'nde tahttan indirilen Bavyera kraliyet ailesiydi. SPD lideri Friedrich Ebert 1919'da Weimar Cumhuriyeti'nin ilk Başkanı seçilmiş, 1925'teki ölümüne kadar da görevini sürdürmüştü. Heinrich Brandler 1921'den 1924'e kadar KPD'nin başkanlığını yapmıştı.

sahip bir proleter görmesi yeterlidir; onu her halükârda yere serecektir. Dolayısıyla işçiler, parti veya sendika örgütü ayrımları gözetilmeden mücadelede ortaklaşmalıdırlar. Proletaryanın faşizme karşı özsavunması, birleşik bir proleter cephenin örgütlenmesini ve pekişmesini sağlayabilecek en güçlü etkenlerden biridir. Birleşik bir cephe olmadan proletaryanın kendini savunmayı başarması mümkün değildir. Bu nedenle fabrikalardaki ajitasyonumuzu daha da genişletmemiz ve derinleştirmemiz elzemdir. Ancak tek tek her işçide devrimci sınıf bilincinin kıvılcımını ateşleyebildiğimiz ve onu bir sınıf iradesi ateşine dönüştürebildiğimiz zaman, faşizme karşı gereken askerî zaferi hazırlamayı ve kazanmayı başarmış oluruz. Dolayısıyla dünya sermayesinin dünya proletaryasına yönelik saldırısı şu anda faşizmin de desteğiyle ne kadar gaddarca, ne kadar şiddetli olursa olsun, proletarya en nihayetinde bunu göğüsleyecektir. Faşizme rağmen, kapitalist ekonominin, burjuva devletin ve burjuvazinin sınıf iktidarının günleri sayılıdır. Faşizmin kendisi burjuva toplumunun sekteye uğradığını ve çözülmekte olduğunu yüksek sesle ve açıkça ilan etmiştir ve eğer proletarya birleşik bir cephe içinde zekice ve iradeli bir biçimde savaşırsa, bu onun zaferinin de ilanıdır. Böyle yapmalıdır! Proletarya mevcut koşulların kaosu üzerinde bir dev gibi yükselecek ve şöyle haykıracaktır: "İrade sahibiyim! Güç sahibiyim! Mücadele ve zafer benimdir! Gelecek bana aittir!"

(1923)

Faşizm Sorunu Üzerine

Palmiro Togliatti

Togliatti, 1920'lerdeki İtalya Komünist Partisi deneyimini özetlemektedir. Faşizm ile diğer gericilik biçimleri arasında bir ayrım yapar, faşizmin neden İtalya'da başarılı olup Fransa'da olmadığını tartışır, belirli ekonomik ve sınıfsal ilişkilere dayanarak faşizmin yükselişine dair varsayımlarda bulunur ve faşist hareketin toplumsal bileşimi ile büyük burjuvazi tarafından araçsallaştırılması arasındaki çelişkiyi analiz eder.

Faşizm, özü, kökenleri ve gelişimi açısından, emek dünyası ve Komünist Enternasyonal'i oluşturan partiler için giderek ilginç bir araştırma nesnesi hâline gelmektedir. Ancak faşizm olgusunun farklı veçheleriyle değerlendirilmiş tam bir kavrayışının her zaman bu bilgi arzusuna eşlik ettiğini veya bu merakın her zaman, faşizmin İtalya'da ve diğer ülkelerde tezahür etme biçimini dikkatlice inceleyerek hakikate ulaşmak yönünde bir kararlılık barındırdığını düşünmüyorum. Tam tersine, bana öyle görünüyor ki insanlar gerçekliğe tamamen tekabül edemeyecek oldukça soyut genellemelerden oluşan bir serimlemeyi, bu olgunun etraflıca incelenmesine tercih ediyorlar. Böyle olduğu halde, *ad nauseam* [kusturuncaya kadar –*çev.*] genelleme yapma hatası, işin en kötü tarafı değildir, zira insanlar faşizmden bahsederken oldukça çiğ mantık hataları ile siyasal ve tarihsel yorumlama hatalarının yapılması sıra dışı bir durum değildir. Burada tüm bu hatalara dikkat çekmeyeceğim, sadece sorunun bazı yönlerini vurgulamak ve bunlardan bazı sonuçlar çıkarmak istiyorum. Bunun için Partimizin bu alanda

yürüttüğü analiz ve araştırmalardan elde edilen sonuçlardan faydalanacağım. Aslında, bu sonuçlardan bazıları şu anda kesinlikle doğrulanmış gibi kabul edilebilir.

İlk olarak, "faşizm" terimi kullanılırken sıklıkla yapılan bir genelleme hatasını ele almak istiyorum. Bu terimi her tür gericiliği ifade ederken kullanmak bir alışkanlık hâline geldi. Bir yoldaş tutuklandığında, bir işçi yürüyüşü polis tarafından güç kullanarak dağıtıldığında, bir mahkeme emek hareketinin militanları ile ilgili acımasız bir hüküm verdiğinde, Komünist bir parlamenter fraksiyon haklarından mahrum bırakıldığında, kısaca burjuva anayasalarca tanınan sözde demokratik haklara yönelik her saldırıda veya ihlalde, şu çığlığı duyuyoruz: "Bu faşizmdir, faşizm gelmiştir". Bunun sadece bir terminoloji sorunu olmadığının farkına varmak gerekir. Eğer "faşizm" teriminin her tür gericiliği tanımlamak için kullanılması mantıklı geliyorsa, öyle olsun. Ama bundan –ajitatif bir fayda haricinde– nasıl bir fayda sağlanabileceğini göremiyorum. Gerçeklik bundan farklıdır. Faşizm tikel, özgül bir gericilik biçimidir ve tikelliğinin doğasını kesin ve tam olarak anlamamız gerekir. Böyle bir analizin sadece nesnel, bilimsel ayrıştırma için gerekli olduğunu düşünmemeliyiz. Siyasi amaçlara ulaşmak için de eşit ölçüde vazgeçilmezdir, böylece faşizmin mevcut durumuna karşı alınacak tavır ve her şeyden önce de gelecekte, faşist bir hareketin hazırlık ve gelişim aşamasında uygulanacak önlemler kesin bir şekilde belirlenebilir. Bu hazırlık safhasında hazırlıkları yolundan saptıracak ve hareketin gelişimini engelleyecek eylem biçimlerini tam olarak tanımlayabiliriz, ama eylemlerimiz ancak karşı tarafta ne olup bittiğini doğru değerlendirebildiğimiz ölçüde başarıya ulaşır. Eğer, tersine, meşhur "bütün kediler gece siyah görünür" deyişini çıkış noktamız olarak alır ve bundan da gericiliğin bütün tezahürlerinin faşist olduğu sonucunu çıkartırsak, hiçbir siyasal veya taktik pozisyona ulaşamayız.

Değerlendirmelerimin doğruluğunu göstermek için kullanacağım ilk örneği, kendi Partimizin deneyiminden alacağım. 1921-

22'de, Partinin sadece iki yıllık bir geçmişi varken ve faşist saldırı henüz tam bir zafer elde etmese de –yani faşistler iktidarı el geçirmiş olmasa da– en üst seviyeye ulaşmışken, Merkez Komite'mizin tam ortasında örgütümüzün tüm politikasına nüfuz eden bir doktrinin zaferine tanıklık ettik; bu doktrinin başlangıç noktası faşizmin sadece ve basitçe kapitalist gericilik olduğu iddiasıydı. Elbette bu iddia tamamen hatalı değildir. Gerçekten de bir hakikati yansıtır, zira o yıllarda İtalya'da faşist çetelerin işçi ve köylü hareketlerinin zararına yürüttüğü faaliyetler doğal olarak sanayi ve finans sermayesinin işine geliyordu. Ancak faşizm yalnızca kapitalist gericilik değildi. Aynı zamanda pek çok başka unsur da barındırmaktaydı. Kırsal küçük burjuva kitlelerin hareketini kapsamına almıştı; aynı zamanda küçük ve orta burjuvazinin belli temsilcilerinin geleneksel egemen sınıfa karşı başlattığı siyasi bir mücadeleydi; kentli küçük burjuvazinin bir fraksiyonunu, *déclassé* unsurların (eski subayların, işsiz profesyonellerin) yönlendirmesi altında bir araya toplayacak, bütün ülkenin dâhil olduğu kapsamlı bir örgüt yaratma çabasıydı; son olarak da devletin düzenli ordusuyla boy ölçüştüğünde başarı elde etme ihtimali olacağını iddia eden askerî bir örgüttü. Kapitalist gericilikten başka bütün bu öğeleri de içeren faşizmin gelişiminin karmaşık olacağı belliydi. Kapitalizmin bu hareketi, sonradan bir kenara atıp kendi iktidarını sürdürme, alışılageldik prosedürlere geri dönme ve eskisiyle aynı kurumları, aynı siyasetçileri, aynı yöntemleri kullanma niyeti olmaksızın, proletaryanın gücünü kıracak bir araç olarak kullanabileceğine inanmak tamamen safdillikti. Ama yine de faşizm olgusunun karmaşıklığı, hareketin evriminin sadece burjuvazinin ve toprak sahiplerinin amaçlarıyla sınırlı kalmamasına neden oldu; aynı zamanda çok farklı nitelikte başka saiklerden ve hareketin kendisinden doğan, hatta zaman zaman onu kontrol etmeye çalışan başka itkilerden etkilenmekteydi.

Partimizin giriştiği aşırı basitleştirme, bize çok büyük zarar veren iki sonuç yarattı. Birincisi, küçük burjuvazinin bazı öğeleri-

ni etki altına alarak faşizmi engelleme imkânımız olabileceğinin; daha doğrusu, küçük burjuva kitlelerin gözünde bu hareketin çelişkilerini vurgulayabileceğimizin farkına varamadık. Dahası, faşistlerin iktidarı ele geçirmesinin, onlarla eski egemen sınıfların bir kesimi arasında oldukça şiddetli bir mücadele yaşanmadan gerçekleşemeyeceğini hesap etmemiştik. Darbenin hemen öncesine kadar ve darbe gerçekleşirken, faşist bir darbe olabileceği ihtimalini reddettik. Görülebileceği üzere, bunların kayda değer siyasi sonuçları oldu.

Başka bir örneği ele alalım. 1924'te insanlar Fransız kapitalizminin ekonomik yapısında yaşanan gelişmelerin, gerici yönde bir siyasi değişimi gerektirdiğini fark etmeye başladılar. Tartışmasız bir hegemonya sağlanabilmesi için büyük sanayi ve finans sermayesinin siyasi konumlarının güçlendirilmesi gerekiyordu. İşte o zaman Fransız Komünist Partisi'nin (FKP) bazı önde gelen militanları şunu beyan etmeye başladılar: "Bu faşizmdir, faşizm gelmiştir". Aslında faşizmin gelişi bugüne kadar ertelenmiştir ve Fransa'da ancak çok zayıflamış bir biçimde ortaya çıkmıştır. Yine de gerici olduğu aşikârdır. Bu dönem esnasında, burjuvazinin daha gerici grupları etrafında toplanmış küçük burjuva kesimlerin doğrudan mobilizasyonuyla olmasa da, şüphesiz gerçek bir siyasi dönüşüm gerçekleşmiştir. Ayrıca faşizm kendini merkez ve sağ geleneksel egemen gruplara karşı veya parlamentoya karşı bir mücadeleyle de göstermemiş; işçi örgütlerine yönelik yasadışı şiddet biçimini almamış, faşizme özgü yasal olmayan, parlamento-dışı yöntemlere başvurarak iktidarı ele geçirmeye çalışmamıştır. Gericilik çok başka şekilde, sol eğilimli küçük burjuva grupların, geleneksel egemen sınıfların başını çektiği gerici bir siyasi blok içinde massedilmesiyle işlemiştir. Bu durum karmaşık manevraları zorunlu kılmış ve Sosyalistleri bile içeren parlamenter uzlaşmalara yol açmıştır. Bunun yanı sıra, işçilerin baskı altına alınması, burjuva "demokratik" devletin normal kurumlarınca ayarlanmıştır. Nihai sonucun aynı olması mümkündür, hatta kesinlikle böyle olacağı

bile kabul edilebilir; ama kullanılan yöntemler ve gelişim biçimi temelden farklıdır. Şimdi; sadece nihai sonuca bakarak ve olaylar dizisi ile geçilen farklı aşamalara hiç bakmadan ciddi bir politika yürütmek, hatta herhangi bir politika yürütmek mümkün değildir. İncelediğimiz örnekte, FKP'nin son yıllarda yaptığı bazı siyasi hatalar (başka hataların yanı sıra, küçük burjuvazinin oluşturduğu bir siyasal oluşum ile işçi sınıfının öncüleri arasındaki açık yarılmanın gelişimini zamanında fark edememesi), Fransız siyasal hayatının gericiliğe doğru yönelirken izlediği yolun hatalı bir biçimde değerlendirilmiş olmasından kaynaklanabilir.

O zaman, İtalyan faşizminin, yani "tipik" faşizmin bazı ayırt edici özelliklerini eleştirel bir açıdan incelemeye dönelim; böylece İtalyan deneyiminin ne ölçüde genellenebileceğini ve bundan ne sonuçlar çıkarılabileceğini görmüş oluruz. Öncelikle faşizmin, kapitalizmin belli bir gelişim düzeyine geldiği ülkelerde şu ana kadar ortaya çıkan en eksiksiz ve en sistematik gericilik biçimi olduğunu söyleyebiliriz. Bu iddia ne terörist gaddarlığa, ne çok sayıda işçi ve köylünün öldürülmesine, ne geniş bir ölçekte uygulanan işkence yöntemlerinin acımasızlığına, ne de verilen hükümlerin sertliğine dayanmaktadır. Her türlü özerk kitle örgütünün sistematik ve bütüncül bir şekilde bastırılmasına dayanmaktadır. Diğer ülkelerde, özellikle de isyan hâlindeki bir devrimci mücadelenin kontrol altına alınmasından sonra gericiliğin yürürlüğe konulduğu yerlerde, daha çok kurban verilmiş ve daha sert bir terör gözlenmiş olabilir. Ama İtalya'dan başka hiçbir ülkede kitlelerin ne biçimde olursa olsun kendi özerk örgütlerini kurmasına yönelik herhangi bir olasılığın radikal bir biçimde bastırıldığı görülmemiştir. Hiçbir ülkede biçimsel demokratik özgürlüklerin ortadan kaldırılması için bu kadar tutarlı ve bu kadar etkili bir mücadele verilmemiştir.

İtalyan faşizminin bu tipik özelliğini nasıl açıklayabiliriz? Bunun nedenlerini faşizmin ve en bariz militanlarının amaçlarının ayrıksı vahşetinde aramak veya burada saf demokrasinin ve aptalca pasifizmin cılız ideologlarının "militarist psikoz" veya

"şiddet hastalığı" vs. diye adlandırmayı sevdikleri kolektif bir hastalık türü keşfetmek absürt bir hata olacaktır. Toplanma özgürlüğü, ifade özgürlüğü, örgütlenme özgürlüğü, grev hakkı, evrensel oy kullanma hakkı vs. gibi demokratik özgürlüklerin tamamen bastırılması, bunun yanı sıra da özerk kitle örgütleri kurmanın yasaklanması İtalyan kapitalizminin ve bu kapitalizmin istikrar kazanmasının özgül bir ihtiyacına tekabül etmektedir.

İtalya çok yoksul bir ülkedir. Oradaki kapitalizm, kayda değer bir gelişim göstermiş olmasına rağmen, emperyalizmin içsel çelişkileriyle zayıflatılmıştır ve acınacak kadar zayıf bir yapısı vardır. Dünya savaşından önce burjuva devletin tüm gelişme dönemi boyunca, egemen sınıflar kentlerdeki (proleterler ve zanaatkârlar) ve kırlardaki (tarım işçileri, yoksul ve orta hâlli köylüler) çalışan nüfusun –devamlı büyüyen bir nüfus– uyguladığı artan baskıyı hesaba katmak zorunda kalmıştı. Sadece savaştan hemen önceki yıllarda, avantajlı bir ekonomik durum sayesinde, proletaryanın, geri kalan büyük işçi kitlesiyle ve özellikle de en fazla ezilen ve sömürülen kesim olan yoksul köylülerle karşılaştırılınca kendisini ayrıcalıklı sayan küçük bir kısmını yoldan çıkarmayı başarmıştı. Savaştan sonraki kriz İtalyan kapitalizminin içsel çelişkilerini daha da derinleştirdi ve bunlar şiddetli çatışmalarda ifade buldular. O andan itibaren, bir emek aristokrasisi oluşmasını sağlamış olan koşullar ortadan kalkmıştı. Kapitalistlerin çıkarına işleyen kâr marjı sıkıştırıldıkça sıkıştırıldı. Kitlelerin burjuva iktidar aygıtı ve kapitalist üretim üzerindeki baskısı genişledi ve yoğunlaştı. Bu noktadan sonra kapitalist istikrar kazanma sürecinin hızla çaresiz ekonomik ve siyasi baskılara yol açacağı açıktı (daha zengin ve daha güçlü olan burjuvazinin, daha fazla manevra alanı lüksüne sahip olduğu diğer Avrupa ülkelerinden daha hızlı bir şekilde). Ekonomik alanda istikrar, faşizm iktidara geldikten sonraki biçiminden başka bir biçime bürünemezdi: hızla istikrar kazanmaya engel olan içsel çelişkileri azaltmak için finans kapitalin ülkenin tüm ekonomik yaşamına nüfuz etmesi; ücretlerin keskin bir şekil-

de düşürülmesi; tüketicilerin nefretle sömürülmesi; küçük burjuva üreticilerin daha önce görülmedik ölçülerde vergiye tabi tutulması. Eğer çalışan nüfus, özellikle de proletarya her tür kolektif eylem olanağından yoksun olmasaydı, bu ekonomik program hayata geçirilemezdi; işte bu nedenle faşizmin zaferini bütün ülkenin siyasal hayatındaki kökten gerici bir dönüşüm takip etmiştir.

Faşizmin sonuçları itibarıyla gerici niteliği, ekonomik zorunluluğun ve sebepleri üretim ilişkileri alanında aranması gereken bir sürecin ifadesidir. İtalyan kapitalizminin sadece gerici olmakla kalmayıp (emperyalist çağda bütün ülkelerde görülen bir eğilim), başından itibaren faşizmi kullanması ve sonradan da faşizmle özdeşleşmesi, ayrıksı yapısından ve geçirdiği krizin özel niteliklerinden kaynaklanır. Faşizmin İtalya'da aldığı biçimle başka bir ülkede kurulup kurulamayacağını öngörmek imkânsızdır –eğer önce bu ülkenin kapitalist sistemini ve üretim ilişkileri ile egemen sınıflarını dikkatle inceleme zahmetine girilmezse.

Bu genel gözlem, faşist rejimin iki özel niteliğine karşı teste tabi tutulduğunda daha fazla netlik kazanır: parlamentonun bastırılması ve Sosyal Demokrasiye yönelik faşist politikalar.

Faşist ideolojinin parlamentonun ortadan kaldırılmasına atfettiği öneme daha sonra bakacağız. Şu anda sınıfsal ilişkiler açısından asıl önemini kavramamız gerekmektedir. Parlamenter sistem siyasal hayatı küçük burjuvazinin siyasal ihtiyaçlarına ve ideolojisine uygun bir biçimde düzenlemenin bir yoludur. Siyasal açıdan, bir tarafta küçük ve orta burjuvazi, diğer tarafta büyük burjuvazi arasındaki bağlar temelde parlamenter düzeyde oluşur; burada farklı partilerin önde gelen grupları arasında varılan bir tür siyasi uzlaşma olarak hayata geçerler. Eğer bu uzlaşmanın temeline bakılırsa, kısmen ekonomik tavizlere, kısmen de ekonomik çıkarlardaki gerçek bir ortaklaşmaya dayandığı görülür. Bu tavizlerin sınırına yaklaşıldıkça, büyük burjuvazi orta sınıfların çıkarlarını ihlal etmeye ve parlamenter uzlaşmalardaki manevra kabiliyeti açısından daha fazla zorluk yaşamaya başlar. Ama ekonomik sis-

temdeki kriz derinleştikçe, son tahlilde hepsinin burjuva olduğu iddia edilebilecek farklı partiler arasındaki anlaşmalar ve çatışmalar, burjuvazinin artık müsamaha gösteremeyeceği faydasız bir lüks hâline gelir. Kalan tek kurtuluş yolu, tüm kesimleri gerici bir zaferin çıkarlarına olduğu konusunda uzlaşan doğrudan siyasal bir birlik kurmaktır. Bir zamanlar bu yolu izleyen İtalyan faşizmi, hızla bunun en aşırı sonuçlarına ulaşmış ve parlamentarizmle uyumlu olmadığını görmüştür.

Faşizm ve Sosyal Demokrasi arasındaki ilişkilere dair sorunun da benzer bir bağlamı vardır. Bu noktada faşizm modern kapitalist dünyada şu ana kadar kurulmuş olan gerici rejimlerin tümünden daha farklıdır; Sosyal Demokrasiyle ulaşılabilecek her tür uzlaşmayı reddeder; ona amansızca zulmeder; tüm yasal faaliyet olanaklarını elinden almış, onu ülke dışına çıkmak zorunda bırakmıştır. Bu Macaristan'da, Polonya'da, İspanya'da veya Balkanlar'da böyle olmamıştır. Tam tersine, bütün bu ülkelerde Sosyal Demokrasi gerici güçlerle az ya da çok işbirliği içindedir. Bu durumun, göreceğimiz üzere, faşizmin toplumsal tabanıyla belli bağlantıları olsa da, İtalyan kapitalizmindeki durum üzerinden de açıklanması gerekmektedir –İtalyan kapitalizmi, Sosyal Demokrasinin bir emek aristokrasisine destek vermesine veya günümüzde kısmen Sosyal Demokrasinin toplumsal tabanını oluşturan kentli küçük burjuvaziye ekonomik tavizler sağlamasına olanak tanımamaktadır.

Bu ilk noktayı toparlamak gerekirse, şu sonuçlara ulaşmanın mümkün olduğunu düşünüyorum: bir taraftan, faşizmin temel niteliklerinden biri, mantıksal sınırlarını aşmış gerici bir rejim olmasıdır; diğer taraftan ise bu niteliğin İtalya'daki özel ekonomik ve sınıfsal ilişkilerden kaynaklandığı unutulmamalıdır. İtalyan faşizminin gelişim yönünü belirleyen bu özel durumdur. Eğer bilgece davranıp modern kapitalist toplumun geçirebileceği gerici dönüşümlerin yöntemlerini, sınırlılıklarını ve türlerini öngörmek istiyorsak, her şeyden önce ekonomik durumu gözden kaçırmamalıyız.

Gerici doğasından başka faşizmin ikinci önemli niteliği, kökenlerinin ve evrilme biçiminin, sınıfsal ilişkilerin aldığı belli bir düzene bağlı olmasıdır; bunu söylerken sadece modern toplumda karşıtlık içinde olan iki temel sınıfı, burjuvazi ve proletaryayı değil, bu iki ana sınıfın, aralarında gidip gelen ara sınıflarla kurdukları ilişkileri de kastediyorum. Ancak bu noktada genel bir formülle yetinmek hatalı olacaktır. Sınıf ilişkilerini büyük bir dikkatle incelemek ve gelişimlerini hesaba katmak gerekir.

Başlangıçta, faşizmin toplumsal tabanı kırsal ve kentli küçük burjuvazinin belli katmanlarından oluşuyordu. Daha net ifade etmek gerekirse, kırsal bölgelerdeki tabanı, Sosyalist örgütlerin saçma sapan politikalarından bıkmış orta hâlli köylülerden, çiftlik kâhyalarından ve ortakçılardan oluşuyordu. Sosyalistler kırsal kesimlerde toprağın kamulaştırılmasını da içeren Maximalist bir programı savunuyorlardı. Pratik faaliyetlerinde kırsal küçük burjuvaların orta tabakalarının varlığını veya çıkarlarını hiç hesaba katmıyorlardı; bu kesimle proletarya arasında siyasal bir ittifak kurma yönünde hiçbir çaba sarf etmiyorlardı; bu kesimi tarafsızlaştırmaya bile çalışmıyorlardı. Kentlerde de, faşizm ilk başta küçük burjuvaziye yaslandı; bunlar kısmen zanaatkârlardan, vasıflı işçilerden ve dükkân sahiplerinden, kısmen de savaştan ötürü mevkisini kaybetmiş unsurlardan oluşuyordu (eski subaylar, engelliler, komandolar, gönüllüler). Eğer bu toplumsal çevrelerin beklentilerinin nereye odaklandığına bakılırsa, bazılarının çıkarlarının onları proleter-karşıtı mücadeleye sevk ettiğini, diğerlerinin nesnel durumunun ve hatta iptidai eğilimlerinin kapitalizm karşıtı olduğu görülebilir. Tarihsel olarak, aradaki toplumsal grupların bazen burjuvaziyle, bazen de, o anın koşullarına bağlı olarak, proletaryayla ittifak yapabildiğine başka yerlerde işaret edilmiştir. Başlangıçta faşizmin tabanını oluşturan katmanların proleter-karşıtı bir eğilim beslediği doğrudur; ama diğer taraftan büyük sanayi ve finans sermayesinin diktatörlüğünün kurulması uğruna mücadele etmeye de niyetleri olmamıştır. O zaman bas-

kın gelip hareketin genel yönelimini ve gelişimini belirleyen öğe hangisidir? Bilindiği gibi, proleter-karşıtı eğilim daha avantajlı durumdaydı. Büyük burjuvazi ve toprak sahipleri kesinlikle gerici bir hedefe ulaşılması için faşizmi kendi yanlarına çekmeyi başardılar. Gelgelelim bu, itirazlar, tereddütler ve uzlaşmalar olmadan gerçekleşmedi. Ancak bir dizi aşamadan geçtikten sonra büyük burjuvazi ve toprak sahipleri hareketi belirleyici bir şekilde etkilemeyi başarabildiler. Ve amaçlarına ulaştıktan sonra bile, faşizmin siyasal olarak özerk bir hareket niteliği geliştirmesini ve bu niteliği korumasını engelleyemediler; faşizm iktidarı ele geçirmeye bu sıfatla girişti ve eski egemen sınıfın bir kesimini yerinden etti.

Faşizmin iktidara gelmesini önceleyen döneme ve genel olarak faşizmin tüm gelişim tarihine dayanarak, "faşizmin gelişim yönünü tutarlı bir şekilde belirleyen ve idaresinde son sözü söyleyen faktörün açıkça büyük burjuvazi olduğu; diğer taraftan evrilme biçiminin –özel tarihsel bağlam haricinde– faşist hareketin küçük burjuva toplumsal bileşimiyle belirlendiği" söylenebilir.

Böyle bir sonuç bizi İtalyan deneyimini genellerken, özellikle de ondan çıkarılabilecek siyasi uzanımlar söz konusu olduğunda, dikkatli davranmaya itmelidir. İtalyan faşizmine benzer bir hareketin tamamen farklı bir tarihsel ve toplumsal bağlamda, özellikle de kapitalizmin çok güçlü olduğu bir ülkede ortaya çıkması pek muhtemel değildir. İtalya'daki olgunun bazı yönleri yeniden ortaya çıkabilir ve burjuva toplumunun siyasal dönüşümünün genel gerici yönelimi devam edebilir; ama faşizmi ortaya çıkaran temel niteliklere tekrar rastlanması zordur. Hepsinden öte, İtalya'daki, orta sınıfların tavrındaki ani ve bütüncül bir değişim nedeniyle gericiliğin bir kitlesel hareket biçimini aldığını gördüğümüz durum gibi bir durumla karşılaşmak pek mümkün değildir. İtalya'daki gibi "faşist" türden bir hareketin başka bir yerde iktidara gelmesi çok zordur. Dolayısıyla, bir ülkenin faşistleştiğini söylemeden önce, söz konusu ülkedeki durumun, yukarıda bahsedilen iki faktörün tekrarlanmasını içerip içermediğine bakmak gerekir. Bu koşulla-

rın genellikle zayıf bir ekonomik yapıya sahip olan, siyasal istikrar bulunmayan, orta ve küçük burjuva katmanların kalabalık olduğu devletlerde ortaya çıktığını söylemek için derinlikli araştırmalar gerekmez. Aslında son birkaç yıldır gerçekten faşist türden veya faşizme çok benzer gelişmelerin yaşandığı ülkeler böyle ülkelerdir (Balkanlar, Litvanya, Polonya).

Şimdi, iktidarın ele geçirilmesinden hemen sonraki dönemi incelersek, faşizmin toplumsal tabanı ile siyasi sonuçları arasındaki çelişkinin ortadan kalkmadığını, tam tersine daha baskın hâle geldiğini görürüz. Kapitalist istikrarın kaçınılmaz sonuçları kendilerini dayatırlar. Faşizm finans sermayesinin, büyük sanayinin ve bankaların politikalarını, çalışan nüfusun çoğunluğunun zararına olmalarına rağmen uygulayabilmek için gaddarca ve tavizsiz bir yol izlemek zorunda kalır. Bu, faşizmin kendi toplumsal tabanında sürekli bir huzursuzluk yaratır ve belli yönlerde artan bir yoğunlukla işleyen gerici bir baskıyı zorunlu kılar. Bazı siyasal unsurlar, küçük burjuvazinin bazı hoşnutsuz kesimlerinin faşizme sırtını dönmesinden fayda sağlayabilirler. Bu kesimler çoğunlukla, finans sermayesinin diktatörlüğünün sonuçlarına kendilerine özgü biçimlerde itiraz eden üretken küçük burjuvazi arasından çıkar (zanaatkârlar, köylü çiftçiler, ortakçılar, çiftlik kâhyaları, küçük tüccarlar). Böylece bu siyasal unsurlar faşizmin doğrudan düşmanı hâline gelirler, zira tam da faşizmin temellerine darbe indirmektedirler; dolayısıyla belli anlarda gericilik onlara özellikle tepkili bir hâle gelir. Faşizm bu nedenle örneğin özgür masonları "yasal olarak" dağıtmış ve reformistlere de Komünist Parti'yi dağıtmadan önce aynı şeyi yapmıştır. Bu, faşizm-karşıtı burjuvazinin ve küçük burjuvazinin, devrimci işçilerden daha fazla zulüm gördüğü anlamına gelmez. Durum tam tersidir. Ama faşizmin bu küçük burjuva örgütlerine karşı özel önlemler geliştirmesi gerektiğini, böylece onları etkileyebileceğini ve savunmasız noktasına darbe vurmalarını engelleyebileceğini gösterir.

Dikkat edilmesi gereken ilginç noktalardan biri de, faşizmin iktidarı ele geçirdikten sonra kendi iç örgütlenmesinde gericileşmek zorunda kalmasıdır; yapısında ve toplumsal bileşiminde hızlı ve kapsamlı bir dönüşüm gerçekleştirmeye mecbur kalmıştır. Bu sürecin şu ana kadar tanımlayabildiğimiz temel biçimleri şunlardır:

1. Küçük burjuva üreticiler arasındaki destekçileri faşizmi birer birer terk etmektedir. Dolayısıyla Parti üyeleri çoğunlukla üretken olmayan küçük ve orta burjuvaziden oluşmaktadır (devlet görevlileri, profesyonel faşistler vs.). Bu durum, kırsal kesimdeki güçler dengesinde bir değişimin habercisi olduğu için özellikle önemlidir.

2. Faşist kadrolar neredeyse tamamen değişmiştir. "İlk saatin faşistleri" olan eski kara gömlekliler yerine, partinin önde gelen pozisyonlarına büyük burjuvazinin doğrudan temsilcileri getirilmiştir (sanayiciler, bankacılar, toprak sahipleri ve onların temsilcileri).

3. Faşist Parti yavaş yavaş burjuvazinin ve küçük burjuvazinin eski partilerinin kadrolarının bir kısmını kendisine dâhil etmektedir.

4. Aynı zamanda Faşist Parti'nin merkezinde demokrasi tamamen tasfiye edilmekte ve yerine bir yukarıdan yönetim sistemi geçmektedir.

Bu sürecin sonunda, faşizm sadece bir gericilik ve baskı aygıtı olmadığını, aynı zamanda tüm egemen sınıfların (finans sermayesi, büyük sanayi, toprak sahipleri) siyasal birliğinin merkezi olduğunu gösterir. Gelişiminin şu döneminde kendisini İtalyan kapitalizmiyle özdeşleştirir. Böylece Faşist Parti baştaki, belirli ara katmanların özerk bir hareketi olma niteliğini kaybeder ve baskın sınıfların ekonomik ve siyasal sistemiyle, örgütüyle beraber tamamen iç içe geçmiş bir hâl alır.

Elbette bu süreç henüz tamamlanmamıştır. Bilinmeyen etmenler ve aşılması gereken engeller vardır. Devlet ve Parti arasındaki

ilişkilere dair karmaşık sorunlar bütünü henüz tam olarak çözülememiştir; faşist hareket içindeki farklı eğilimler bu zeminde karşı karşıya gelirler ve bu zeminde bir bütün olarak faşist hareket, yerleşik siyasal aygıtın ve geleneksel egemen sınıfların direnişiyle karşılaşır. Yaşanan zorlukların bir kanıtı, Mussolini'nin aslında Faşist Parti'yi feshedip paralel örgütleri devlete dâhil etmek, böylece hareketin kitlesel tabanından kalanları tek bir bütün hâlinde birleştirmek istediğine dair şu anda İtalya'da dolaşan dedikodudur. Sonuç olarak, hâlâ yeni çatışmalar yaşanabilir, yeni sürprizler karşımıza çıkabilir: ama genel eğilim tarif ettiğim yöndedir...

Yukarıda yaptığım tüm değerlendirmeler, bilinmelidir ki, İtalyan faşizminden çıkarılabilecek sonuçların ne ölçüde genellenebileceğini ortaya koymayı hedeflemektedir. Burada, faşizmin genel bir gerici hareket olarak nasıl bir tehlike oluşturduğunu hafife almak gibi bir niyet yoktur; ya da şu ana kadar neredeyse tüm kapitalist devletlerde zafere ulaşan gerici eğilimleri anlamaktan aciz olma gibi bir mesele de yoktur. Ancak bu anlatım, basmakalıp laflarla yetinmeye karşı bir tedbir ve faşizmi gerçek olgular temelinde, gelişiminin gerçek gidişatına ve somut biçimlerine dayanarak incelemeye yönelik teşvik bir görevi görmektedir. Tüm Marksist politikanın köklerinde yatan farklılaşmış analiz yöntemleri böyle uygulanabilir.

(1928)

Faşizm Üzerine

August Thalheimer

August Thalheimer, Marx ve Engels'in Bonapartizm analizini faşizme uyguluyor. İkisi arasındaki paralellikleri ve farklılıkları tartışıyor.

Bir faşizm incelemesi için en iyi başlangıç noktası, bana göre, Marx ve Engels'in Bonapartizm (Louis Bonaparte) analizidir. Elbette faşizmi Bonapartizmle eşit tutmuyorum. Ama bu ikisi ilişkili olgulardır ve dikkatle incelenmesi gereken ortak özellikler kadar farklılıklar da barındırmaktadır.

Marx'ın *Onsekiz Brumaire*'e yazdığı önsözden bir alıntıyla başlayacağım: "Son olarak, kitabımın, bugün özellikle Almanya'daki okul dilinde yaygın olarak kullanılan *Sezarizm* teriminin bir kenara bırakılmasına katkıda bulunacağını umuyorum."[1] Marx sonra antik dönemdeki proletarya ve modern proletarya arasındaki temel farka işaret ederek, antik dönemin Sezarizmi ile modern Bonapartizmin sınıfsal durumları açısından tamamen farklı şeyler olduğuna değinir. Marx özgül bir sınıf analizi ihtiyacının altını çizmektedir. Ama mesele sadece bu değildir. Bonapartizmin toplumsal ve tarihsel kökenlerinin sınıfsal analizinin sonucu, sadece verili bir toplumda belli sınıfların varlığını değil, ayrıca bu sınıflar arasındaki, tarihsel olarak üretilmiş ve dolayısıyla tarihsel çözülmeye tabi olabilecek özgül bir ilişkiyi gösterecektir. Marx aynı za-

1 Marx, *Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i*, çev. Erkin Özalp (İstanbul: Yordam Kitap, 2016), 13.

manda Bonapartizmin siyasal tezahürlerini, ideolojik kökenlerini ve ifade biçimlerini, devlet ve parti örgütünü de titizlikle araştırır. Fransız burjuvazisinin 1848-49'dan sonra, Haziran katliamında işçi sınıfının ayaklanması karşısında, toplumsal varlığını kurtarmak için siyasi konumundan vazgeçerek kendisini bir maceracı ile çetesine nasıl teslim ettiğini ayrıntılarıyla gösterir.

> Dolayısıyla, burjuvazi, geçmişte "*liberal*" diye övdüklerini şimdi "*sosyalist*" diye kötülerken, kendi çıkarının, *kendi kendini yönetme* tehlikesinden kurtulmayı emrettiğini; ülkede huzuru sağlamak için her şeyden önce kendi burjuva parlamentosunun susturulmasının, kendi toplumsal iktidarının eksiksiz bir şekilde korunması için kendi siyasal iktidarının parçalanmasının zorunlu olduğunu; tek tek burjuvaların, diğer sınıfları sömürmeye ve mülkiyetten, aileden, dinden ve düzenden sorunsuz bir şekilde yararlanmaya, yalnızca, diğer sınıflar gibi kendi sınıflarının da aynı siyasal hiçliğe mahkûm edilmesi koşuluyla devam edebileceğini; cüzdanını kurtarması için, tacın ondan alınmasının ve onu koruyacak olan kılıcın aynı zamanda Demokles'in kılıcı olarak kendi kafasının üzerine asılmasının zorunlu olduğunu itiraf ediyor.[2]

Burjuvazi böylece Bonapartizmin toplumsal temellerinden birini oluşturur; ama özgül bir tarihsel durumda kendi toplumsal varlığını kurtarmak için, siyasal iktidarını teslim eder –kendini "bağımsız bir güç hâline gelen yürütmeye" tabi kılar. "Yürütme erkinin böyle özerkleşmesinin" diğer ana toplumsal temeli, Bonaparte ve çetesinin diktatörlüğüne göre, küçük çiftlik sahibi köylülerdi; yani burjuva mülkiyet ilişkilerine karşı isyan etmiş devrimci köylüler değil, özel küçük çiftliklerini idame ettirmek ve tehditkâr proleter devrime karşı savunmak isteyen muhafazakâr köylülerdi. Ekonomik ve toplumsal parçalanmadan ve kendine ait ekonomik ve toplumsal örgütlerden yoksun olmasından ötürü köylü sınıfı, böyle bir savunmaya kendi başına girişemezdi.

2 Marx, *Onsekiz Brumaire*, Erkin Özalp çevirisi, 82.

> Küçük çiftçiler arasında yalnızca yerel bağlantıların bulunması, çıkarlarının aynılığının aralarında hiçbir birliktelik, hiçbir ulusal bağ, hiçbir siyasal örgütlenme yaratmaması ölçüsünde, bir sınıf oluşturmazlar. Dolayısıyla, sınıf çıkarlarını, ister bir parlamento isterse bir kongre aracılığıyla olsun, kendi adlarına savunma yeteneğine sahip değildirler. Kendilerini temsil edemezler; temsil edilmek zorundadırlar. Temsilcileri, aynı zamanda, onların efendisi, onların üzerindeki bir otorite, onları diğer sınıflardan koruyan ve onlara yukarıdan yağmur ve güneş ışığı gönderen sınırsız bir iktidar gücü olarak görünmek zorundadır. Dolayısıyla, küçük toprak sahibi köylülerin siyasal etkisi, nihai ifadesini, yürütme gücünün toplumu kendisine bağımlı kılmasında bulur. [3]

İşçi sınıfına gelince, daha kendi başına iktidarı ele geçirebilecek ve elinde tutabilecek kadar olgunlaşmadan burjuva toplumuna devrimci bir saldırıda bulunduğu ve bu toplumu bir panik hâline sürüklediği ölçüde Bonapartizmin ortaya çıkışına katkıda bulunur. Derin bir toplumsal kriz anında proletaryanın sert bir yenilgiye uğratılmış olması Bonapartizmin ön koşullarından biridir. Diğer taraftan Bonapartizm, işçi sınıfı (ve daha sonra da küçük burjuvazi) yenilgiye uğradıktan sonra burjuvazinin de kendi aralarında savaşan fraksiyonlara bölünmesiyle, çeşitli gruplara ve partilere ayrılmıştır. Yürütme erki şimdi, artık birliklerini kendi başlarına oluşturamayan çeşitli fraksiyonların ortak çıkarının, uzun zamandır beklenen temsilcisi gibi görünmektedir.

Bonapartizmin belirleyici öğesi, verili bir ülkede, verili bir toplumdaki sınıf ilişkilerinin bütünselliğidir. Bonapartizm, yani yürütme erkinin özerkleşmesi, burjuva toplumunun proleter devrimin saldırısıyla ciddi ölçüde tehdit altında olduğu ve burjuvazinin bu saldırıya karşı koyma olanaklarının tükendiği dönemdeki burjuva devlet iktidarının "nihai" ve en yozlaşmış biçimidir. Böyle bir dönemde tüm sınıflar güçlerini tüketmiş ve yere serilmişlerdir;

3 Marx, *Onsekiz Brumaire*, Erkin Özalp çevirisi, 152.

burjuvazi de toplumsal tahakkümünü savunmak için mümkün olan en güçlü koruyucuyu aramaktadır. Dolayısıyla Bonapartizm, proleter devrime karşı bir savunma, tasarruf ve yeniden güçlenme dönemindeki burjuva devlet iktidarının bir biçimidir. Sermayenin açık diktatörlüğünün biçimlerinden biridir; yakından ilişkili başka bir biçim de faşizmdir. Ortak öğeleri "sermayenin açık diktatörlüğüdür". Dışsal özellikleri şunlardır: yürütme erkinin özerkleşmesi, burjuvazinin siyasal egemenliğinin yıkılması ve kalan tüm toplumsal sınıfların yürütmeye tabi kılınması. Ancak toplumsal veya sınıfsal içerikleri, burjuvazinin ve genel olarak mülkiyet sahiplerinin işçi sınıfı ve sermayenin sömürdüğü tüm diğer toplumsal kesimler üzerindeki tahakkümüdür.

Bonapartizm, açık bir kapitalist diktatörlük biçimi olduğu ve açık kapitalist diktatörlüğün, burjuva toplumun, ölümcül bir proleter devrim tehdidi altında uçurumun dibine geldiği noktada ortaya çıktığı ölçüde, burjuva devlet iktidarının "nihai" biçimidir. Faşizm de temelde aynıdır: o da açık bir diktatörlük biçimidir. Burada tek kelimeden oluşan önemli bir düzeltme gereklidir. Faşizmin burjuvazinin açık diktatörlüğü olduğunu söylemek yerine, bunun *bir biçimi* olduğunu söylememiz gerekir.

Şimdi burjuvazinin açık diktatörlüğünün İtalya'daki çağdaş biçimine, yani faşist devlete geliyoruz. Bonapartist diktatörlük biçimiyle ortak olan belli temel nitelikleri olduğu su götürmez. Yine "yürütme erkinin özerkleşmesi" ve burjuvazi de dâhil olmak üzere kitlelerin faşist devlet iktidarına boyun eğmesi söz konusudur. Aynı zamanda büyük burjuvazinin ve toprak sahiplerinin toplumsal tahakkümü korunmaktadır. Bonapartizm gibi faşizm de tüm sınıfların koruyucusu olma çabasındadır; dolayısıyla bir sınıfı devamlı öbürüne karşı kışkırtır ve içsel olarak çelişkili manevralara girişir. Faşist aygıt da benzer özellikler sergiler. Faşist Parti, Louis Bonaparte'ın Aralık Çetesine karşılık gelir. Toplumsal bileşimi, her sınıftan, aristokrasiden, burjuvaziden, kentli küçük burjuvaziden, köylülerden, işçilerden gelen toplumsal olarak köksüz unsurlardan

oluşur. İşçi sınıfı açısından, iki karşıt uçtan gelen *déclassé* unsurları bir araya getirir: aşağıdan lümpen proletarya ile yukarıdan emek aristokrasisinin ve bürokrasinin, reformist sendikaların ve partilerin bazı kesimlerini. Bu benzerlik faşizmin askeri gücü açısından da geçerlidir. Faşist milisler toplumsal açıdan Bonaparte'ın ordusuna karşılık gelir ve aynı onun gibi toplumsal olarak köksüz olanlara bir geçinme imkânı sağlar. Ancak İtalya'da bu milislerin yanı sıra bir de genel zorunlu askerlik ile oluşturulmuş ordu vardır; Bonaparte'ın Fransa'sında böyle bir şey yoktur. Faşist milislerin yanı sıra böyle bir ordunun olması emperyalist koşullarda bir ordunun örgütsel zorunluluklarına tekabül eder; tek başına profesyonel veya paralı bir ordu yeterli değildir ve askerlik hizmetinin mümkün olduğu kadar uzatıldığı bir kitlesel orduya ihtiyaç vardır.

Başka bir paralellik, sırasıyla Bonapartist ve faşist devlet biçimlerini doğuran sınıf çatışmasının durumudur. Bonapartizmde olduğu gibi İtalyan faşizminin durumunda da başarısız bir proleter saldırı işçi sınıfının moralinin çöküntüye uğramasına neden olurken, gücü tükenen, perişan hâldeki ve cesareti kırılmış burjuvazi, toplumsal iktidarını koruyacak bir kurtarıcı arar. İdeolojilerinde de bir denklik vardır; ikisinin de temel öğeleri "ulus" fikri, parlamenter ve bürokratik yozlaşmaya karşı göstermelik mücadele, sermayenin yapmacık bir şekilde kınanmasıdır vs. Son olarak, darbenin "kahramanıyla" ilgili benzerlikler vardır.

Friedrich Engels darbenin kahramanının rolüne uygun nitelikler arasında şunları sayar: "Her şey olmaya hazırdır – İtalya'da *Carbonari* ile iş tutan bir komplocu, İsviçre'de bir topçu subayı, borç batağındaki aristokrat bir serseri ve İngiltere'de özel emniyet mensubu. "Her zaman ve her yerde bir Taklitçidir". "Burjuvazi," diye devam eder Engels, "bu kişide 'büyük bir devlet adamı' görür; kendi etlerinden, kanlarından bir parçadır, kendileri gibi bir ikbal düşkünüdür." İşte duvar ustasının oğlu Mussolini böyle biridir. Değişen zamana ayak uydurarak, bir ikbal düşkününün Bonaparte gibi küçük aristokrasi yerine işçi sınıfından gelmesi daha uygun-

dur. Mussolini'nin İtalya'da Sosyal Demokratlarla beraber faaliyette bulunarak geçirdiği dönem, Louis Bonaparte'ın İtalyan *carbonari*'siyle geçirdiği zamana tekabül eder. Son zamanlarda burjuva toplumunun "büyük devlet adamları" ve kurtarıcıları" için Sosyal Demokrasiyle bir süre hemhal olmak zorunlu hâle gelmiştir; daha yakın tarihlerde de komünizmle hemhal olmak, bakınız Çin. Louis Bonaparte gibi Mussolini de uzun yıllar sürgünde kalmıştır; bu deneyim bazı insanlarda iktidar ve servet hırsını arttırır, içgörüyü keskinleştirir, iradeyi güçlendirir ve gerekli dayanıklılığı kazandırır. Belirli nesnel ve öznel koşullar altında bu durum katı ve deneyimli devrimciler, diğer koşullarda ise her türlü olasılığa hazır, sinik, karşı-devrimci darbeciler yaratır.

Yine, burjuvazinin toplumsal ve maddi güç kazanmasıyla siyasi tabiyeti arasında içsel çelişkiler vardır. Proletaryanın maddi çıkarları, aslında sermayenin çıkarlarına teslim ediliyor olmalarına rağmen, korunuyormuş gibi görünür. "Burjuvazi ve proletarya arasında bir "aracı" olarak faşist devlet vardır; bu konum devleti sürekli pratik çelişkilere sevk eder. Aynı durum köylüler ve küçük burjuvazi için de geçerlidir. Hem faşizm hem de Bonapartizm burjuva toplumuna "barış ve güvenlik" sözü verir. Ama "toplumun kurtarıcıları" olarak vazgeçilemez olduklarını kanıtlamak için, toplumun devamlı tehdit altında olduğunu göstermeleri gerekir, dolayısıyla kalıcı bir huzursuzluk ve belirsizlik sürüp gider. Hem burjuvazinin hem de köylülüğün maddi çıkarları, devlet bütçesinin sıkı bir para politikasıyla belirlenmesini, bir "kemer sıkma rejimini" gerektirir; oysa Faşist Parti örgütünü, faşist devleti ve yerel memuriyet ile faşist milisleri oluşturan asalaklar sürüsünün maddi çıkarları, tam tersine, faşist devlet ve Parti aygıtlarının gittikçe genişletilmesini ister. Bu çatışan çıkarlardan her birinden yavaş yavaş vazgeçilmesi gerekmektedir. Burjuva "yasa ve düzeni" ile sağlam bir ekonominin çıkarları uğruna faşist çeteyi frenlemeye yönelik her hareketin, terörist aşırılık ve yağmaya yeni bir geçit verilerek telafi edilmesi gerekmektedir.

Bu içsel çatışmalar, milliyetçi emperyalist ideolojiyle birleştiğinde, diktatörü uluslararası barışı bozmaya ve nihayetinde de savaşa iterler. Burada Louis Bonaparte'ın İtalyan karşılığı sadece eski çelişkilerin aynılarıyla –yani içerideki egemenlik aygıtının, bu durumda ulusal milislerin, hem içerideki işlevi hem de toplumsal bileşimi nedeniyle, henüz tüm burjuva iktidar biçimlerinin en "fahişeleşmiş" olanına maruz kalmamış devletlere karşı emperyal bir fetih aygıtına dönüşmeye uygun olmadığı gerçeğiyle– karşı karşıya kalmaz. Buna, ayrıcalıklı faşist birlikler ve düzenli ordu arasındaki daha kapsamlı bir çelişki de eklenir.

Bonapartizm ve faşizm arasındaki temel farklar nelerdir? Bu farklar sınıf ilişkilerindeki, tarihsel geleneklerdeki vs. ulusal çeşitliliklere göre kısmen yerel olarak belirlenir. Ayrıca burjuva toplumun ve kapitalist sistemin niteliğinde gerçekleşen genel bir değişimden de kaynaklanırlar. Fransa'daki diktatörün, Napolyon efsanesine ve bu efsanenin köylüler arasındaki rolüne dayanarak "Sezar" pozu vermesi, elbette bir ulusal tarihsel gelenek meselesidir. İtalya'da diktatör kendini "Lider" rolüyle avutmak ve krallığın da kendisinin yanında varlığını sürdürmesine izin vermek zorunda kalmıştır. İtalya'da Napolyon'un maskaralığının yerine, antik Roma'nın Sezar ve Sulla mitleri vardır –tabii bunlar öbüründen çok daha yapaydır.

Fakat bu farklılıklar, kapitalizmin genel niteliğindeki değişikliklerden kaynaklanan farklara kıyasla çok önemsizdir. III. Napolyon hâlâ serbest kapitalist rekabet çağında, İtalya ve Almanya'daki tamamlanmamış burjuva devrimlerin çağında hüküm sürmekteydi. Belli bir süre I. Napolyon'un lehine işlemiş olan ve onun da sömürmeye çalıştığı devrimci talepler, artık fayda sağlamıyordu. İtalya savaşında İtalyan özgürlük hareketinin desteğini aldı, ama kısa bir süre sonra hanedanı fethetmeye dönük çıkarları uğruna hareketi yüz üstü bırakınca bu desteği kaybetti. Fransa-Prusya savaşında Almanya'nın ulusal birliğe dönük devrimci çıkarlarıyla karşı karşıya geldi ve bu da onun sonu oldu. Napolyon

efsanesinin ve sisteminin içsel çelişkilerinin yarattığı ortak baskı altında başlatmak zorunda kaldığı fetih savaşı yanlış zamana aitti: artık herhangi bir devrimci çıkarı temsil etmeyen biri için çok geç; modern anlamda emperyalist ilkeyi temsil etmek için uygun bir ekonomik temelin olmaması açısından da çok erkendi. Bunun aksine, Mussolini'nin dış politikası başından itibaren kelimenin modern anlamıyla emperyalisttir. Bir antik çağ maskesi takar ama aslında gayet "günceldir" ve başından itibaren açıkça gerici olmuştur. Kendi içsel çelişkilerinde –bir taraftan kendine belirlediği abartılı amaçlar ile bunlara ulaşmaya yetmeyecek araçlar arasındaki; diğer taraftan da toplumun tüm sınıflarına boyun eğdirip onların pahasına yaşamaya sağlayan bir askerî örgütün tarzı ve toplumsal yapısı ile emperyalist bir savaşın çok farklı gerekliliklerine uygun bir askerî yapı arasındaki çelişkiler– mahvolmaya mahkûmdur.

Burjuva toplumundaki genel gelişmeler ve uluslararası sınıf mücadelesinin durumu tarafından belirlenen diğer bir fark, faşist siyasi iktidarın örgütsel temelleri ve aygıtlarında bulunabilir. Louis Napolyon'un "Aralık çetesi", dönemin Fransız işçi sınıfının küçük ve gizli devrimci örgütüne karşılık geliyordu; oysa Faşist Parti, Sovyet Rusya'nın Komünist Parti'sinin karşı-devrimci karşılığıdır. Yani Napolyoncu hareketin tersine, başından itibaren geniş bir kitle örgütüydü. Bu Faşist Parti'yi bazı açılardan daha güçlü kılar, ama aynı zamanda onu takip eden bu kitlenin toplumsal çıkarları ile hizmet etmek zorunda olduğu egemen sınıfların çıkarları arasındaki içsel çelişkileri yoğunlaştırır...

Sermayenin açık diktatörlüğü farklı ülkelerde farklı biçimler alabilir. Bazı özellikleri aynı olacaktır, bazıları farklılaşacaktır. Bunları kuramsal olarak önceden tespit etmek mümkün değildir. Ancak burjuvazinin açık diktatörlüğünün alacağı biçim keyfi değildir; sınıf mücadelesindeki herhangi bir durumda ya da sınıfsal ilişkilerin herhangi bir düzeninde ortaya çıkamazlar. Yukarıda anlatıldığı gibi, çok özel sınıfsal ilişkilere ve sınıf mücadelesinin özel bir durumuna bağlıdırlar.

Bugün gelişmiş kapitalist ülkelerin burjuvazilerinde, parlamenter sistemi kaldırmak veya sınırlamak ve burjuvazinin tahakkümüne daha güçlü siyasal güvenceler sağlamak yönünde oldukça yaygın bir çaba vardır. Bu eğilimler İngiltere, Almanya ve Fransa gibi, savaşın bir sonucu olarak az ya da çok ölçüde toplumsal ve ekonomik sarsıntılar yaşamış ileri kapitalist ülkelerde daha da belirgindir. Bu ülkeler faşizme doğru hareket etmektedir ve kritik durumlarda sermayenin açık diktatörlüğünün biçimlerine kapı açabilirler. Ama bu zorunlu olarak faşizmle aynı şey değildir.

Bu bağlamda bir netleştirme daha yapmak gerekiyor. Burjuva parlamenter rejimin zayıflatılması adım adım gerçekleşmektedir ve asıl faili de burjuvazinin kendisidir. Marx'ın *Onsekiz Brumaire*'i bu süreci tek tek aşamalarına odaklanarak anlatır. Ama açık diktatörlüğün tesis edilmesi ancak belirleyici bir sıçrayışla, bir *putsch* ya da bir *darbeyle* gerçekleştirilebilir; burjuvazi burada edilgen bir unsurdur. Burjuvazinin buradaki rolü, kendi toplumsal "kurtuluşunun" ve siyasal azlinin koşullarını oluşturmaktır; ama azlin kendisi *putsch* veya *darbenin* kahramanı tarafından yürütülür. Bu amaç için gereken kişi ya da örgüt, ihtiyaç hâsıl olduğunda her zaman bulunur ve uygun örgütü etken ya da edilgen bir biçimde geliştiren burjuvazinin kendisidir.

Almanya'daki Noske rejimi şüphesiz açık bir karşı-devrimci şiddet rejimiydi, ama devlet biçimi faşist değildi. Noske deneyimi "yürütme erkinin bağımsızlaşmasını" içermiyordu. Yine de, eli silahlı bir rejim oluştururken, bu yönde bir girişimde bulundu. Askerî yürütme erkinin bu girişimi, yani Kapp *darbesi*, başarısızlığa uğradı.

(1928)

Blum Tezleri

Macaristan'daki Siyasi ve Ekonomik Durum ile Macar Komünist Partisi'nin Görevleri Hakkında Tezler

Georg Lukács

Blum-Tezleri, Macar Komünist Partisi'nin (MKP) 1929'daki İkinci Kongresi için yazılmıştır. Blum, Lukács'ın MKP'deki takma adıydı. Blum Tezleri beş bölümden oluşur; burada beşinci bölümün A ve D başlıklarına yer verilmiştir. Burada Lukács Macaristan'da 1920'lerde Bethlen rejimindeki (1921-31) durumu, uluslararası durumu, İtalya'daki faşizmi ve İngiltere ve Amerika'daki faşist hareketleri analiz ediyor. Faşizmin farklı ekonomik ve toplumsal bağlamlarda nasıl farklı yöntemler kullandığını ve çağdaş kapitalizm ve faşizmin manipülatif özellikleri arasındaki olası bağları gösteriyor. Blum Tezleri, sosyal demokratik partilerin seçenekleri faşizm veya demokrasi arasında gördükleri bir dönemde, seçenekleri kapitalizm veya demokrasi şeklinde tarif ederek Macaristan için bir halk cephesi stratejisini ortaya atıyor. Tezler, proleter devrime bir geçiş olarak burjuva demokratik devrim ihtimalini vurguluyor ve Lenin'in dediklerine atıfta bulunuyor: "Burjuva devrimi ile proleter devrim arasında bir Çin Seddi yoktur."

5. Kısım: Günümüzdeki Durumun Temel Sorunları

1. Macar siyasal hayatındaki yeniden gruplaşmaların ve Bethlen rejiminin dış politikadaki başarısızlığının sonuçları, tek ve aynı sürecin birbirine sıkı sıkıya bağımlı ve aynı zamanda da ayrı yönlerini oluşturan üç temel alanda açığa çıkmaktadır. Parti bu alanlara, bu birliği gündelik yaşamda görünür ve kitleler için anlaşılır kılabilecek bir şekilde yaklaşmalıdır. Bu temel meseleler şunlardır:

a. Demokratik reformların, burjuva demokrasisinin, dahası demokrasi biçimlerinin tamamen tasfiye edilmesi.

b. Tüm göstergelere göre İtalyan tarzında değil (zorunlu arabuluculuk mekanizmaları içermeyen), "Batılı" tipte, yani "demokrasi" ile "uyumsuz" olmayan bir faşizmin sistematik olarak güçlenmesi.

c. Sovyetler Birliği'ne karşı savaş hazırlığı; savaşın ulusal bir birleşik cephe oluşturmakta kullanılması.

2. Bu durumda Partinin demokratik reformlarla ilişkisi, eskisinden daha yakıcı bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Parti, hem cumhuriyet sorusuyla ilgili, hem de o dönemde ortaya çıkan seçim bloğuna yönelik tavrına/ilişkisine dair önceki çizgisinde haklıydı ve sağ muhalefetin (Julius) kesin bir şekilde reddedilmesi de doğru bir tavırdı.[1] Ama şimdiki durum meseleyi daha keskin bir şekilde ortaya koymakta ve daha somut bir tavır gerektirmektedir. Şu ana kadar Macar Komünist Partisi (MKP) haklı olarak, sözde demokratik reform isteyen partilerin, burjuva demokratik reformlar için bile savaş vermediğini açığa çıkarmıştır. Ancak bugün durum öyle bir hâl almıştır ki, demokratik reformlara ihanet edildiği, faşist yönelimli devlet mekanizmasına demokratik bir kılıf uydurulduğu –bunlar sosyal demokratlar da dâhil olmak üzere bütün burjuva partilerinin onayıyla yapılmaktadır– geniş kitleler tarafından görülmektedir. Olgular giderek daha fazla, MKP'nin bugün Macaristan'da burjuva demokrasisi uğruna ciddiyetle savaşan tek parti olduğunu göstermektedir. Partinin bu mücadelesi kitlesel bir mücadeleye dönüşmeli, bu mücadele proletaryanın da ötesine yayılmalıdır. Bethlen rejiminin alaşağı edilmesine yönelik bu mücadelenin temel sloganı, proletarya ve köylülerin demokratik diktatörlüğüdür.

1 "Julius fraksiyonu", adını liderleri olan siyasetçi ve gazeteci Gyula Alpári'den (1882-1944) almaktaydı. Alpári 1907'den sonra Macar sosyal demokrasi hareketinin gençlik örgütünün lideriydi. İkinci Enternasyonal'de sol muhalefet tarafında yer almıştı. Macar İşçi Cumhuriyeti'nde bakanlık yaptı. 1940'ta Paris'te Gestapo tarafından tutuklandı.

A. Demokratik Diktatörlük

3. Altıncı Dünya Kongresi'nin programında Macaristan haklı olarak, proleter devrime geçiş sürecinde kurulacak bir demokratik diktatörlük meselesinin belirleyici bir rol oynadığı devletler arasında sayılmıştır. Parti bu meseleyi, önce Parti üyeleri için, sonra da geniş işçi kitleleri için muhakkak netleştirmelidir. Bu soruyu netleştirirken aşağıdaki etkenler akılda tutulmalıdır:

a. Sosyal Demokratik Parti'nin politikalarının yarattığı hayal kırıklığı nedeniyle işçiler arasında burjuva demokrasisine karşı baş gösteren nihilizmle mücadele edilmelidir. Burjuva demokrasisinin proletarya için en iyi savaş alanı olduğuna dair Marksist kavrayış Parti üyeleri arasında yaygınlaştırılmalı ve bu savaş alanını yaratabilmek için ciddi devrimci mücadelelere ihtiyaç olduğunun farkına varılmalıdır. Rusya'daki 1917 Devrimi'nden ve Macaristan'daki 1918-19 Devrimi'nden dersler çıkarılmalı ve yaygınlaştırılmalıdır. (Lenin 1917 baharında şöyle demiştir: "Rusya dünyadaki en ileri demokrasidir).

b. Demokratik diktatörlüğün Bethlen rejimiyle proletarya diktatörlüğü arasındaki geçici bir hükümet biçimi olduğu fikrine, yani "şimdi Bethlen rejimi var, sonra savaşıp demokratik bir diktatörlük kuracağız ve ancak bu tamamıyla kurulup pekiştikten sonra bir proletarya diktatörlüğüne sıra gelecek" düşüncesine karşı baştan itibaren mücadele edilmelidir. Demokratik diktatörlük biçimleri çok farklı olabilir. 1917'nin başında, Kamenev Partiyi demokratik diktatörlüğün 1905'teki biçiminde tutmak istediğinde, Lenin 1917 Devrimi'nin başında demokratik diktatörlüğün çok özgül biçimlerde kurulduğunu vurgulamıştı: bu biçimlerden biri işçilerin ve askerlerin alternatif hükümetiydi. Yani burjuva demokrasisinin en mükemmel tezahürlerinden biri olan demokratik diktatörlük, kelimenin tam anlamıyla bir savaş alanıdır, burjuvazi ve proletarya arasındaki belirleyici bir savaşın alanıdır. Elbette aynı zamanda bu savaşın en önemli silahlarından biridir; en geniş kitlelere hitap et-

mek, onlara şevk vermek ve bağımsız devrimci eyleme yönlendirmek, "normal zamanlarda" burjuvazinin safları dağıtmak için kullandığı örgütsel ve ideolojik formların cenderesini gevşetmek için büyük bir fırsat yaratır. Demokratik diktatörlük, geniş işçi kitlelerinin burjuvaziye karşı kendi çıkarlarını savunabilecekleri örgütsel formlar yaratmak için bir fırsattır. Kapitalist gelişimin günümüzdeki biçiminde, demokratik diktatörlük, somut amaçlarının ve acilen hayata geçirmeye çalıştığı taleplerin açık sınıfsal içeriğinin burjuva toplumu çerçevesinin ötesine geçmemesine ve aslında burjuva demokrasisinin en mükemmel tezahürü olmasına rağmen, ilkesel olarak burjuvazinin ekonomik ve toplumsal egemenliğiyle bağdaşmaz. (1793'te tam bir demokrasinin hayata geçmesi henüz kapitalizmin egemenliğiyle temelden çatışmıyordu, tersine kapitalist gelişimi destekliyordu.) İşte bu nedenle hem Kerensky hem de Károlyi devrimlerinde[2] burjuvazi "en ileri demokrasiyi" yerinden edip kapitalizmin egemenliğini güvenceye alacak "normal demokrasiye" dönmek için elinden geleni yaptı. Diğer bir deyişle, yeniden kurulan devlet aygıtının, toplumsal örgütlerin, burjuvazinin ekonomik avantajının vs., burjuvazi ve ajanları, öncelikle de sosyal demokrasi tarafından bir kez daha safları dağıtılan kitlelerin bağımsız faaliyetine bir son verebileceği koşullar yeniden sağlanmıştır. Öyleyse, demokratik diktatörlük burjuva demokrasisini anlık somut içeriği açısından aşmasa da, bir proleter devrime –veya bir karşı-devrime– geçişin diyalektik bir biçimidir. Bir gelişim aşaması olan demokratik diktatörlükte takılıp kalmak –"Anayasa'da ifade edildiği gibi"– kesinlikle karşı-devrimin zaferi anlamına gelecektir. Dolayısıyla, demokratik diktatörlük ancak burjuva devriminin proleter devrime dönüştüğü somut bir geçiş olarak anlaşılabilir. "Burjuva devrimi ile proleter devrim arasında bir Çin Seddi yoktur." (Lenin)

2 Rusya'daki 1917 Şubat Devrimi; Çar tahttan indirildi ve yerine Alexander Kerensky'nin liderliğinde geçici bir hükümet kuruldu. 1918 Ekimindeki Károlyi Devrimi Macaristan'ın Avusturya-Macaristan İmparatorluğundan bağımsızlığını ilan etmesini sağladı. 1919 Martında hükümet iktidarı Macar halkının proletaryasına devretti.

c. Bu nedenle Parti üyeleri, burjuva demokrasisinin çelişkili işlevlerini çok iyi anlamak zorundadırlar. Burjuvazinin bu demokraside siyaseten egemen sınıf mı olduğunun yoksa ekonomik sömürü devam etmesine rağmen iktidarı en azından kısmen geniş işçi kitlelerine mi devrettiğinin ayırdına varmak zorundadırlar. İlk durumda, demokrasinin işlevi çalışan kitleleri parçalamak, yanlış yönlendirmek ve saflarını dağıtmak olur. İkinci durumda ise, burjuvazinin siyasi ve ekonomik egemenliğini sürdürmesini engellemek ve bu egemenliği zayıflatmak ve emekçi kitleleri bağımsız eyleme yönelik örgütlemek işlevini üstlenir. Dolayısıyla komünistler demokrasinin veya demokrasiden yoksunluğun değerini tartışırken, önce bu demokrasinin hangi sınıfın egemenliğini zayıflattığını belirlemelidirler. Burjuvazi açısından pekiştirici bir etkisi mi yoksa yıkıcı bir etkisi mi vardır? (Sosyal demokrasinin demokratik reformlar için verdiği sözde mücadelenin tipik niteliği, daima burjuvazinin güçlenmesine ve devrimin engellenmesine yönelik olmasıydı.) Dolayısıyla demokratik diktatörlüğün her sloganı, kitlelerin harekete geçirilmesi ve burjuvazinin saflarının dağıtılması açısından değerlendirilmelidir. Mesela, proleterlerin üretimin kontrolünü ele geçirmesine dair güncel meseleyi ele alalım. Üretim üzerindeki bu denetimin herhangi bir "pekiştirici" etkisi olup olmadığına dair yanılsamalara düşülmemelidir. Burjuvazinin sabotajını ifşa etmek, hatta engellemek, ancak kitlelerin harekete geçmesinin bir aşaması olarak, iktidar mücadelesinin bir parçası olarak değer taşır.

4. Eğer günümüzde demokratik diktatörlüğü somut bir stratejik slogan olarak kullanmak istiyorsak, o zaman emperyalizmin Dünya Savaşı'ndan sonraki üçüncü aşamasının ne anlama geldiği ve demokrasinin burjuvazinin egemenliğini pekiştirmek için ne gibi biçimler alabileceği konusunda daha net olmamız gerekir. Geniş Avrupa işçileri kitlesi için bu sorun, Avrupa'nın pek çok ülkesinde demokrasi burjuva devrimlerinin bir sonucu olarak geldiği, ezilen ve sömürülen sınıflar feodal mutlakıyetçilikten kur-

tulmak ve burjuva demokrasisini kurmak için yüzyıllarca veya en azından on yıllarca burjuvaziyle omuz omuza savaştığı için muğlak bir hâl almıştır. İşte bu nedenle kitlelerin, emperyalizmin yarattığı tamamıyla yeni durumu –Amerika Birleşik Devletleri'nin bu demokrasinin klasik bir örneğini oluşturmasına rağmen– anlamaları çok zordur. Amerika'da, egemen sınıf olan (ve proleter ve yarı-proleter kitlelerin yardımıyla feodal düzeni yıkmak zorunda kalmamış olan) burjuvazi, sermayenin serbest gelişimi, hareketi ve yayılması için her olanağı sunan ve emekçi kitleler gerçek siyasi liderlik üzerinde en ufak bir etkiye sahip olmasalar da dışarıdan demokratik bir görünüşü koruyan demokrasi biçimleri geliştirmeyi başarmıştır. Amerika günümüzün egemen burjuvazisinin, sadece ekonomik değil aynı zamanda siyasi idealidir. Son yıllarda büyük "Batı demokrasilerinin" siyasal gelişimi, gittikçe bu demokrasinin başka biçimlerini oluşturma yönünde ilerlemektedir. Emekçi kitlelerin daha önce bahsedilen ve özellikle Fransa'da canlı olan, ama Almanya'da da bulunan devrimci gelenekleri haricinde, emekçi kitlelerin yanılsamaları en başta sosyal demokratik politikalar aracılığıyla pekiştirilmektedir. Rus Devrimi'nden hemen sonra güçlerini proletarya diktatörlüğüne karşı bir kampanya başlatmaya yoğunlaştıran sosyal demokrasi, bugün tüm Avrupa devletlerinde Amerikan tipi bir demokrasi kurmak için her türlü çabayı sarf etmektedir. Bu pozisyon işçi bürokrasisi açısından ciddi ekonomik sebepler barındırmaktadır. Savaş sonrası emperyalizmi, özellikle de yeni bir savaş hazırlığında olduğu göz önüne alınırsa, ama ayrıca dünya piyasasındaki acımasız rekabet nedeniyle, savaş öncesindeki sendika mücadelelerine artık hiçbir biçimde göz yumamaz hâle gelmiştir: Bu da sendikaları faşistleştirmek anlamına gelir. bu faşistleştirme birkaç biçimde gerçekleşebilir. Mussolini, küçük burjuvazi ile orta hâlli köylülerin yaptığı bir karşı-devrim yardımıyla eski sendikaları yok ederek ve yerlerine tamamen yenilerini kurarak bir yöntem oluşturmuştur. Bu çözüm hem burjuvazi için hem de işçi bürokrasisi için tehlike arz etmektedir. Burjuvazi

küçük burjuva karşı-devrimini, büyük burjuvazinin güçlendirilmesine dönüştürmek için çok fazla çaba sarf etmek zorunda kalmakta, işçi bürokrasisinin bir kısmı da işçi sınıfı hareketindeki yerini kaybetmektedir (İtalya'dan göç etme). Ancak, faşist sisteme uyum sağlayan kısım işçi sınıfı kitleleriyle tehlikeli bir çatışma içine girer. Daha tercih edilesi, ne büyük burjuvazi ne de işçi bürokrasisi için tehlike oluşturmayan, pürüzsüz bir yöntem ise şu anda Almanya'da zorunlu arabuluculuk mekanizmaları aracılığıyla kurulmuş olan, İngiltere'de sendika yasasıyla kısmen yürürlüğe konan ve tam biçimini "Mondizm'de" bulan yöntemdir. Elbette iki sistemin de sınıfsal içeriğinin proletarya açısından bir farkı yoktur. Sadece yöntemler farklıdır. Tabii yöntemlerdeki bu farklılık, her faşist devlette toplumun farklı bir tabakasının iktidar sahibi olduğu, iktidarı farklı oranlarda paylaştıkları anlamına gelir. Bu durum karşısında, neden uluslararası sosyal demokrasinin bugün bütünüyle şu soruyu sorduğu netleşir: demokrasi mi, faşizm mi? Bu soru, bugün çağdaş emperyalizm bağlamında mümkün olan demokrasinin gerçek sınıfsal hedeflerini işçilerden gizler ve sınıf mücadelesinin bastırılmasını, ücret mücadelelerinin kurumsal olarak engellenmesini, sendikaların faşistleştirilmesini, sosyal demokrasinin ve sendika bürokrasisinin faşistleşen devlet aygıtı içinde birleşmesini destekler. (Tüm bu sistemin daha sonra savaş hazırlığına yönlendirildiği gerçeği, Paul Boncour'un Amerikan modelini örnek alan mobilizasyon yasasında gayet açık olarak görülebilir.) O zaman, nasıl proleter devrimin ilk safhalarında öncelikli görev, diktatörlük sorununa dair yanlış değerlendirmeyi ifşa etmek ve asıl sorunun burjuva diktatörlüğü mü yoksa proletarya diktatörlüğü mü olduğunu göstermek olmuşsa, şimdi de öncelikli görev bu yanıltıcı ikiliği ifşa etmektir: demokrasi ya da faşizm. Bugün Macaristan'da başlatılan demokratik gelişmelerin, "Batılı demokrasilerde" olduğu gibi, bir tür faşistleştirme olduğunu, – İtalya'daki faşizmin tersine– büyük burjuvaziyle işçi bürokrasisinin işbirliğine dayandığını göstermek gerekir. İşte bu nedenle

"demokrasi ya da faşizm" sloganı, "sınıfa karşı sınıf" sloganıyla, emekçi kitlelerin hareket özgürlüğünü güvenceye alan demokratik taleplere dönük mücadeleyle, yani demokratik diktatörlük mücadelesiyle karşılanmalıdır.

Emperyalizmin savaş sonrası evresinde üretim sisteminin dönüşmesiyle, devletin oynadığı rolde de temel değişiklikler yaşandı. Devlet ve kapitalist üretim arasında ortaya çıkan yakın ilişki, kendini bir taraftan devletin kapitalist üretim, yatırım ve birikim vs. üzerindeki artan etkisinde, diğer taraftan da büyük sermayenin (banka sermayesi ve onun denetimindeki ağır sanayi) devlet üzerindeki etkisinin artmasında gösterdi. Büyük sermayenin ve devletin bu denli kaynaşması savaştan önceki gelişmelerde de ortaya çıkmıştı; savaş sırasındaki ve sonrasındaki gelişmeler bu eğilimi sadece inanılmaz ölçüde hızlandırdı. Ama sınıf mücadelesinin devamlı yoğunlaşması, devleti gitgide ona karşı kurumsal güvenceler yaratmaya zorladı. Kitlelerin saflarının dağıtılması, devlet hayatında bir kenara itilmeleri, sınıf mücadelesine konulan engellerin yasallaştırılması yeni değildir, şimdi sadece yeni bir bağlamda karşımıza çıkarlar. Çünkü:

a. Kitlelerin siyasal ağırlığı ve siyasal düzeyi, şimdi gelişimin önceki dönemlerinde olduğundan çok daha fazladır. Ama diğer taraftan;

b. Büyük sermayenin denetimindeki kitle medyası (basın vs.) da çok daha gelişmiştir.

c. Tamamen yeni bir etken de işçi sınıfının resmî liderliğinin, büyük sermaye ve devletin birleşme eğilimini desteklemesidir. Buradaki model de yine Amerika Birleşik Devletleri'dir.

Ama bunlara kıyasla Avrupa'da temel siyasi ve ekonomik farklılıklar da vardır:

a. Amerika'da işçi sınıfının üst tabakası (savaştan önce emperyalist Avrupa devletlerinde olduğu gibi) birikim, sermaye ithalatı ve fazladan kârların büyük ölçüde ve hızla artmasının bir sonucu

olarak maddi açıdan tatmin edilebilmektedir. Böyle bir gelişmenin Avrupa'daki temeli çok dardır.

b. Amerika, bir işçi sınıfı mücadelesi geleneğinden yoksundur.

c. Avrupa'nın pek çok devletinde burjuvazi ancak savaştan sonra siyaseten egemen sınıf hâaline gelmiş (Almanya) veya siyasal liderlikten eskisinden daha büyük bir parça koparabilmiştir (Macaristan). Bu nedenle, Avrupa'daki sınıf mücadelesini kurumsal olarak veya şiddet kullanarak bastırma yoluyla siyasal demokrasiyi kitlelerin gerçekteki güçsüzlüğüyle uzlaştırma çabası, Amerikan idealine erişmemiştir ve erişmeyecektir. Ancak bu durum, burjuvazinin ve işçi bürokrasisinin Amerikan idealine yaklaşmaya çalışmasını engellemez. Ama Avrupa'daki koşullar zorunlu olarak Amerika'dan çok daha istikrarsızdır ve dolayısıyla "klasik" (İtalyan) faşizm modeli ihtimali hiçbir Avrupa burjuvazisinin gündeminden hiçbir zaman düşmeyecektir; bu seçenek, sınıf mücadelesinin keskinleştiği ve kitlelerin burjuvaziden ayrıldığı durumlar için hep el altında tutulacaktır. Dolayısıyla modern emperyalist-kapitalist devlet, kitleleri siyasi olarak tarafsızlaştırmaya ve aynı anda onları devlet denetimi altında (ya da devletin gözetmenliğindeki "sosyal" araçlarla) örgütlemeye çalışır. Faşistleşmenin demokratik biçimi en yeterli biçimidir, ancak tek biçimi değildir.

5. Tarihsel ve toplumsal nedenlerden ötürü Macaristan'daki gelişmeler İtalya'da ve İngiltere'dekilerden farklıdır. 1919 Devrimi'nin başarısızlığa uğraması Macaristan'da küçük burjuva ve orta hâlli köylü tabakalarının iktidara gelmesine neden olmuştur. Ama sendika hareketini bastıramamışlar veya dağıtamamışlar; Mussolini'nin tersine, işçi sınıfının taraftar toplamasına da engel olamamışlardır. (Bu direnişin nedenleri büyük ölçüde devrimin başarısızlığa uğramasında ve işçi sınıfının Sosyal Demokratik Parti'ye dair demokratik yanılsamalarında yatmaktadır.) Küçük burjuvaların ve orta hâlli köylülerin karşı-devriminin yerine geçip onların örgütlerini devlet mekanizmasına dâhil eden toprak sahipleri ile büyük kapitalistlerin oluşturduğu birlik, çelişkili

yöntemlerle uzun bir süre iş görmeye devam etti ve hâlâ da bir ölçüde etmektedir (bir taraftan sosyal demokratlarla anlaşıp diğer taraftan da onlardan destek alarak). Son yıllarda Bethlen hükümeti, devlet aygıtını ve toplumsal örgütleri hızlı bir şekilde yeniden yapılandırmış ve "Batılı demokratik" yöntemleri benimseyebilecek hâle getirmiştir. (Bu geçişin Bethlen hükümeti tarafından mı, bir başkası tarafından mı tamamlanacağı önemli değildir.) Bu düzenlemelerin en önemlileri şunlardır:

a. Parlamenter prosedürler ve gizli oylama yapılan seçim bölgelerinde çok sayıda açık adaylık olması koşulu. Bu düzenleme, rejimin gizli oylama sistemini, hiçbir risk almadan kırsal kesimlere ve hatta köylere kadar genişletmesini sağlayacaktır.

b. Yüksek miktarda bir teminat ödemesi ve kişisel sorumluluk ilkesinin güçlendirilmesini içeren yeni bir basın yasası; böylece herhangi bir muhalif basın organı yasal yollarla engellenebilecek veya zaten var olanlar yok edilebilecektir.

c. Belediye özerklikleri ve diğer özerkliklerin geri çekilmesi.

d. Parlamentonun yanı sıra, büyük toprak sahiplerinin ve büyük sermayenin engel tanımayan egemenliğini koruyacak bir üst kamara.

e. Kamusal toplanma ve örgütlenme haklarının düzenlenmesi; böylece şu anda işçi ve köylülerin toplanma ve örgütlenme haklarına yapılan saldırının yasal yollarla desteklenmesi ve demokratik olarak pekiştirilmesi.

f. Köyün faşistleştirilmesi.

g. Faşist kültür politikaları.

Son olarak ve en önemlisi:

h. Zorunlu arabuluculuk mekanizmalarıyla grev hakkının kaldırılması.

Bu yapı bir kere ayağa dikildiğinde, Bethlen rejimini veya muhtemel liberal halefini, mükemmel Batı demokrasisinin evrensel ve gizli oylama usulüne geçmekten hiçbir şey alıkoyamayacaktır.

Meşru bir kral bu demokrasinin nihai doruk noktası olacaktır. Bu demokrasi Macar karşı-devrimine toplumsal bir zemin hazırlayacaktır; böylece Macaristan İngiltere'nin hizmetinde Sovyetler Birliği'ne karşı savaşabilecektir. Burjuva demokrasisinin ve tüm burjuva demokratik reformların tasfiyesi konusunda, Bethlen'den Jenő Kis'e kadar herkes tam bir fikir birliği içindedir.[3] Küçük burjuva faşistlerin bu bloğa karşı direnmeleri fazla bir önem arz etmez. Bu demokrasi sisteminin en coşkulu destekçisi ve yaygınlaştırıcısı Sosyal Demokratik Parti'dir. Kapitalist üretimin ve karşı-devrimin güçlenmesiyle, devrime gitgide büyüyen bir mesafe alınmasıyla, Macar karşı-devrimi "Batılı gelişme" dönemine girecektir. MKP, Bethlen rejimine karşı demokratik reformlar için verilen gerçek mücadeleyi temsil eden tek partidir.

6. Demokratik diktatörlük için verilen mücadeleyle zorunlu olarak doruk noktasına ulaşan bu mücadelede Parti, eski cumhuriyet sloganını devam ettirmeye mecburdur. Büyük toprak sahiplerinin ve büyük kapitalistlerin engel tanımayan, sorunsuz egemenliği, meşru bir kralın taç giymesini desteklediğini ifade ettiği sürece, cumhuriyet mücadelesi geniş kitleler için tüm demokratik haklara, örgütlenme, toplanma, grev vs. hakkına yönelik mücadeleyi temsil etmektedir. Bu sloganı yaygınlaştırırken hiçbir komünist, sosyal demokratların sözde cumhuriyetçi propagandasına kanmamalıdır. Tam aksine, cumhuriyet sloganının sosyal demokratlar için bir meşruiyet perdesi yaratmaktan veya Albrecht Partisi'nin küçük burjuva faşistleri karşısında bir av köpeği rolü oynamaktan başka bir anlam taşımadığı vurgulanmalıdır. Elbette Parti cumhuriyet sloganını gelecekte dâhi yalıtılmış bir slogan olarak kullanmamalıdır. Cumhuriyet sloganı ancak tam bir demokrasi için, işçi ve köylülerin hükümetince yönetilen bir cumhuriyet için, demokrasinin demokratik tasfiyesine karşı, "sınıfa karşı sınıf" sloganının gerçekleştirilmesi için verilen mücadelenin bir parçası olarak, demokra-

3 Jenő Kis (1886-1938), avukat. Sosyal Demokratik Parti'de merkez görüşü temsil etmekteydi. 1930'da Bethlen hükümeti tarafından hapse mahkûm edildi.

tik diktatörlük mücadelesi için güçleri harekete geçirecek bir hedef olarak işlev görebilir. (Cumhuriyete dair bu pozisyon, ancak büyük toprak sahipleri ve büyük sermaye ittifakı meşruti bir monarşiyi desteklediği sürece geçerlidir. Eğer bundan dış politika sebeplerinden ötürü vazgeçer ve Almanya-Avusturya tarzında bir burjuva cumhuriyeti kurarlarsa, MKP stratejik hattını değiştirmeksizin taktiksel sloganlarını gözden geçirmek zorunda kalacaktır.)

7. Bu mücadele işçiler açısından, en katı anlamda işçilerin taleplerine yönelik mücadeleyle mümkün olabildiğince ilişkilendirilmelidir. İşçilerin yaşam standartlarının düşürülmesinin ve grev hakkının kaldırılması, demokrat bir kılıfa sokulan tüm faşizmlerin temel özellikleri olduğu gösterilmelidir. Dolayısıyla demokratik diktatörlük için verilen mücadelenin her zaman, faşistleşmeye ve zorunlu arabuluculuk mekanizmalarına karşı verilen savaşla el ele ilerlemesi gerektiği işçilerin kafasına sokulmalıdır. Elbette bu, tüm demokratik hakların (toplanma ve örgütlenme hakkı, basın özgürlüğü vs.), işçilerin gündelik sınıf mücadelesi için pratikte taşıdığı önemin vurgulanmasını da içermelidir. Fabrikalardaki işçilerin hareket özgürlüğü (sendika temsil sistemi, fabrika komiteleri) için mücadele edilmeli ve rejimin işçilerin her türlü hareketine karşı uyguladığı pratikler (sınır dışı etme, maden ve tarım işçilerinin grevlerinde polisin rolü vs.) ifşa edilmelidir. Tek kelimeyle: burjuva demokratik haklar için verilen mücadele işçilerin gündelik ihtiyaçlarıyla iç içe geçmelidir. Sosyal demokrasinin ihaneti, demokratik faşizmi organik bir biçimde benimsemesi, tam da bu gündelik meselelerle ilişkisi içinde teşhir edilmelidir. Ancak, burjuva demokratik haklara yönelik su yüzüne çıkan nihilizmle mücadele etmek gerektiği kadar, işçiler açısından demokrasinin göreli değeri de –burjuva toplumunda ve demokratik diktatörlükte– vurgulanmalıdır. "Sömüren ve sömürülen, burjuva ve proleter arasında eşitlik olamaz" (Lenin). Burjuva demokrasisinin en mükemmel tezahürü bile işçi sınıfının sömürülmesine son vermeyecektir.

8. Macaristan'daki kalkınmanın tuhaf tarafı şudur: nispeten gelişmiş ve gelişmekte olan kapitalizm koşullarında, feodal toprak sahipliği ilişkileri değişmeksizin aynı kalmıştır ve dahası, bu durum toprak reformundan sonra iyiye gitmek şöyle dursun, daha da kötüleşmiştir. Egemen sınıfların, kendilerini ağalığın taşralı dünya görüşünden kurtarabilen üyeleri, şu andaki toprak dağılımının bir köylü devriminin nüvelerini içerdiğinin farkındadırlar ve –bunun önüne geçecek– yeni bir toprak reformundan bahsetmektedirler; ancak büyük toprak sahipleri ile büyük sermaye arasındaki giderek artan bütünleşme, toprağa dayalı ilişkilerde en ufak, reformist bir değişiklik olasılığını nesnel olarak ortadan kaldırmaktadır. Orta hâlli köylüleri ve hatta daha alt tabakadaki köylüleri temsil eden bir parti yoktur. Kentli küçük burjuva partileri ve sosyal demokrasi de bu açıdan büyük sermayeyi hiçbir çekince koymadan takip ederler. Bu, bu önemli alanda da MKP'nin, burjuva devriminin mantıksal olarak tamamlanması talebinin bayrağını taşıyan tek parti olduğu anlamına gelir: büyük toprak arazilerine karşılıksız el konulması, toprağın devrimci biçimde el değiştirmesi, köylüye karşılıksız toprak! Tutarlı bir propaganda olmadan, hayata geçirmek için kararlı bir mücadele verilmeden demokratik diktatörlük, işçilerin ve köylülerin ittifakı, boş sloganlar olarak kalacaktır. MKP tarım işçilerinin ve yoksul köylülerin daha geniş kesimlerinin bu programa desteğini kazanmak için elinden geleni yapmalıdır. Dolayısıyla köyle bağları henüz kopmamış işçileri de harekete geçirmelidir. Tarım işçileriyle düzenli ve örgütlü bağlar geliştirerek, köyün en alt tabakalarında kök salmalıdır. Köylülerin güvenini tekrar kazanmak için –karşı-devrimin yol açtığı hayal kırıklığı böyle bir nesnel ihtimal sunmaktadır– Parti proletarya diktatörlüğünün başarısızlığa uğrayan tarım politikasına karşı amansız bir özeleştiri vermelidir. Partinin diktatörlük sırasında aldığı tavrın değiştiğini açıkça ifade etmelidir. Partideki herkes bunun önemli bir stratejik sorun, proletaryanın özgürleşmesi ve iktidarı ele geçirmesi için zorunlu bir

önkoşul olduğuna ikna olmalıdır. "Henüz sosyalizmin gelmediği", üretimi sürdürmek ve şehirdeki işçilere erzak sağlamak için başka şeylere ihtiyaç olduğu gibi görüşler hâkim olmamalıdır. Tüm Parti üyeleri bunun burjuva devriminden proleter devrime geçerken temel bir sorun olduğunu bilmelidir. Büyük toprak sahiplerinin ve büyük sermayenin Macaristan'daki egemenliği ancak böyle bir devrimle yenilgiye uğratılabilir ve feodalizmin kalıntıları ancak kapitalizmin yıkılmasıyla temizlenebilir.

***

D. Parti'nin Sloganları ve Acil Görevleri

30. Yukarıda anlatılan analiz ve görevlere uygun olarak MKP'nin çalışması şu sloganlara yönelik olacaktır:

a. Bethlen rejiminin yıkılması için mücadele! Bethlen rejimine karşı tüm sahte muhalefete, burjuva muhalefetin yanı sıra sosyal demokratik sahte muhalefete karşı savaş! Burjuvaziyle işbirliğine geçit yok –sınıfa karşı sınıf– yaşasın işçi ve köylü ittifakı!

Faşizmin demokratik biçimlerde getirilmesine karşı savaşalım! İşçileri yanlış yönlendiren "demokrasi ya da faşizm" sloganına karşı savaşalım! Faşistleşmenin temel desteğini oluşturan sosyal demokrasiyle karşı savaşalım! İşçilerin hareket özgürlüğünü güvenceye alan yurttaş özgürlükleri (toplanma ve örgütlenme özgürlüğü, basın özgürlüğü, grev hakkı vs.) için mücadele edelim; tüm bu yurttaş özgürlüklerini işçi ve köylülerin yönetimindeki bir cumhuriyette birleştirmek için mücadele edelim. İşçi ve köylülerin demokratik diktatörlüğü için mücadele! Proletarya diktatörlüğü için mücadele!

Toprağın yoksul köylülerce devrimci işgali ve 400 dönümden büyük arazilere el konulması için mücadele! Köylülere karşılıksız toprak!

b. İşçi sınıfı hareketinin militan sınıfsal birliği için mücadele edelim. İşçi sınıfı hareketinin parçalanmasına ve ayrışmasına karşı

ve Parti örgütünü zayıflatmaya dönük bürokratik politikalara karşı savaşalım. Eski sendikalarda -ve gerekirse bu sendikaların dışında- bürokrasiye karşı sendikaların militan sınıfsal niteliğini savunmak için savaşalım. Sendikaların militan sınıfsal niteliğini savunurken, genel sendika kuralları elimizi kolumuzu bağlamamalıdır.

Sendikaları faşistleşmeye karşı -Bethlen hükümetine ve onunla ittifak halindeki bürokrasiye karşı- savunalım. Arabuluculuk mekanizmalarını yok edelim! İşçi sınıfının maddi konumu sadece sonuna kadar giden tutarlı bir sınıf mücadelesi ile düzeltilebilir.

İş günü sekiz saat olsun. Barış zamanının reel ücretleri ödensin. İşsizlik sigortası olsun. Rasyonelleşmeyle mücadele edilsin.

İşçi sınıfı mücadelesi meselesi tüm işçi sınıfının meselesidir. Örgütlenmemiş olanları ücret mücadelesine dâhil edin. Örgütlenmemiş olanları militan sendikalara çekin.

"Siyasetin yokluğu" ekonomik mücadeleyi de öldürür. "Siyasetten azade" profesyonel önyargılar veya sendikacılık, işçileri faşizme yöneltir. Ekonomik mücadeleleri siyasileştirelim. Grevdeki tüm işçilerle dayanışalım. Grev kırıcılarla mücadele edelim. Grev kırıcıları destekleyen, grev olanaklarını kısıtlayan, grevleri bastıran devletle mücadele edelim. Faşistlerle savaşalım. Sokaklar için savaşalım!

Fabrika militan işçilerin kalesidir. Temsil sistemi gelsin. Fabrika komiteleri olsun. Bürokrasinin isteklerine -bürokrasinin önderlik ettiği sendikalara- karşı fabrikada ücret mücadeleleri verilsin. Sınıf mücadelesinin örgütlendiği temel, fabrikadır. Tüm sanayiyi kapsayan bir sendika fikrinin (fabrikanın da katkılarıyla) hayata geçmesi için propaganda yapılsın.

Yaşasın Kızıl Sendika Enternasyonali! KSE [RILU]/Profintern'in ideolojisi yaygınlaşsın! KSE [RILU]/Profintern'e katılın!

c. Bethlen rejimi Macaristan'ı savaşa sürüklemektedir. Düşman içeridedir, dışarıda değil. Kahrolsun toprak bütünlüğü! Kahrolsun revizyonist sahtekârlık! Ulusların özgürlüğü ancak uluslararası proleter devrimiyle mümkün olabilir.

Sosyal Demokratik Parti, Bethlen rejiminin askeri rezervidir. "Muhalefetteki" merkezciler (Sosyal Demokratik Parti'nin içindekiler) Sosyal Demokratik Parti'nin rezervidir. Kahrolsun Peyer ve Jenő Kis, Bethlen'in savaş politikasının destekçileri!

Bethlen rejimi Sovyetler Birliği'ne karşı savaş hazırlığındadır. Sovyetler Birliği emperyalistlerin saldırısına karşı savunulmalıdır. Savaşı bir iç savaşa dönüştürün! İşçi ve köylü askerler, Sovyetler Birliği'nin Kızıl Ordu'suna geçin!

Kahrolsun barışçı yanılsamalar! Milletler Cemiyeti'nin "barışı" Sovyetler Birliği'ne savaş hazırlığıdır. "Radikal" barışçılık işçilere yönelik bir aldatmacadır. Savaş son dakikada engellenemez. (Boykotla da, genel grevle de engellenemez.)

Ordunun boykot edilmesine son verilsin! Orduya katılın! "Levente'ye" katılın![4] Mühimmat fabrikalarına, demiryollarına, posta hizmetlerine ve telgraf ofisine girin. Savaş için ihtiyaç duyulan tüm örgütlere katılın ki onları çökertebilesiniz ve burjuvazinin araçlarını ve silahlarını kendisine karşı çevirebilesiniz.

Askerler arasında ajitasyon yapın. (Taleplerin netleştirilmesi lazım.)

31. Yukarıda listelenen sloganlar ve görevler Partinin temel örgütsel birimini, fabrika hücrelerini, daha önce olmadığı kadar siyasal çalışmanın merkezine koymaktadır; hücrelerin siyasallaşmasını temel bir görev hâline getirmektedir. MKP sloganları hangi "çalışma alanına" değiniyor olurlarsa olsunlar, bütünleşik bir sistem oluşturmaktadırlar ve işçilere tek başlarına açıklanamazlar. Tek başına bir sloganla işçileri mücadeleye katmak mümkün değildir. Bu bütünleşmenin gerçek bir temeli vardır: işçinin hayatı, hayatının gündelik meseleleri. Ancak bunlar aracılığıyla sloganlar hakikaten işçilerin kanına girebilir. O zaman hücrenin görevi şudur: fabrikada olan her şeyi, fabrikanın anlık, somut sorunlarını kavramak ve bunları işçi sınıfının genel durumuyla, yani özgür-

4 Levente: Macaristan'daki paramiliter gençlik örgütleri -*ed.*

leşmesiyle bağlantılandırmak. Fabrikadaki somut gündelik sorunları genelleyen ve ulusal ve uluslararası standartlara uyulmasını sağlayan bu süreç, işçilerin fabrikadaki mücadelenin yalıtıklığını ve bu mücadeledeki yöntemlerin anlık ve dar çerçevesini, somut gündelik sorunlarla olan bağlarını koparmadan aşmasına yardımcı olacaktır.

Fabrika bizim kalemiz olmalıdır. Fabrika stratejimizin başlangıç noktasıdır. MKP'nin tüm mücadelesi, tüm kitlesel çalışması (fraksiyonlar aracılığıyla) ancak işçilerin hayatında ve sınıf mücadelesinde, yani fabrikadaki işçilerin hayatında sağlam kökleri olursa sonuca ulaşacaktır.

(1929)

Faşizme Karşı İşçi Sınıfı

Georgi Dimitrov

Dimitrov, Komintern'in Temmuz-Ağustos 1935'teki Yedinci Kongresinde ana raporu sundu. Rapordan alınan bu parçada Dimitrov, faşizm ile burjuva demokrasisi arasındaki farkı vurguluyor ve aynı zamanda burjuva demokrasilerinde emekçi halkın haklarına yapılan ve karşılıksız kalan saldırının, faşizmin işini nasıl kolaylaştırdığının altını çiziyor. Dimitrov, faşizmin zaferinin engellenebileceğini savunuyor ve bunun nasıl yapılacağını anahatlarıyla anlatıyor.

... Faşizmin iktidara gelmesi bir burjuva hükümetini bir diğerinin takip ettiği *sıradan bir intikal* değil, burjuvazinin sınıfsal tahakkümüne ait bir devlet biçiminin –burjuva demokrasisinin– başka bir biçimle –açık terörist diktatörlükle– *yer değiştirmesidir*. Bu ayrımı göz ardı etmek ciddi bir hata olacaktır, devrimci proletaryanın şehirlerdeki ve kırsal kesimdeki en geniş emekçi kitlesini, faşistlerin iktidarı ele geçirmesi felaketine karşı harekete geçirmesinin ve burjuvazi tarafındaki çelişkilerden yararlanmasının önüne geçecek bir hata. Ama faşist diktatörlük kurulurken, şu anda burjuva-demokratik ülkelerde giderek daha fazla hayata geçirilen, burjuvazinin uyguladığı gerici tedbirleri hafife almak da aynı ölçüde ciddi ve tehlikeli bir hata olacaktır –bu tedbirler emekçilerin demokratik özgürlüklerini yok etmeyi, parlamentonun haklarını çarpıtmayı ve kısmayı, devrimci hareket üzerindeki baskıyı yoğunlaştırmayı hedeflemektedir.

Yoldaşlar, faşizmin iktidara basit ve pürüzsüz bir biçimde gelmiş gibi, sanki finans sermayesinin komitelerinden bir veya diğeri belli bir tarihte faşist bir diktatörlük kurmaya karar vermiş gibi tasavvur edilmemelidir. Gerçekte, faşizm genellikle iktidara eski burjuva partileri veya bu partilerin belli bir kesimi arasındaki karşılıklı ve zaman zaman çok sert bir mücadele süreciyle, hatta faşist tarafın kendi içindeki bir mücadele –Almanya, Avusturya ve diğer ülkelerde gördüğümüz gibi, kimi zaman silahlı çatışmalara varan bir mücadele– süreciyle gelir. Ancak tüm bunlar, faşist bir diktatörlük kurulmadan önce burjuva hükümetlerin genellikle bir dizi hazırlık aşamasından geçtiği ve bir dizi gerici tedbiri uygulamaya koyduğu, bunların da faşizmin iktidarı ele geçirmesini kolaylaştırdığı gerçeğini ortadan kaldırmaz. Bu hazırlık aşamalarında burjuvazinin gerici tedbirlerine ve faşizmin büyümesine karşı savaşmayanlar, *faşizmin zaferini engelleyebilecek bir konumda değildirler, tam tersine o zaferi kolaylaştırmışlardır.*

Sosyal Demokrat liderler faşizmin gerçek doğasını örtbas edip kitlelerden gizlemiş ve kitleleri, burjuvazinin giderek gericileşen uygulamalarına karşı mücadeleye çağırmamışlardır. Faşist saldırının belirleyici bir anında, Almanya'nın bir dizi diğer faşist ülkenin emekçi kitlelerinin, faşizmin kana susamış bir finans canavarı olduğunu, en büyük düşmanları olduğunu anlayamaması ve faşizme direnmeye hazır olmamalarının *tarihsel sorumluluğunu* Sosyal Demokrat liderler taşımaktadır.

Faşizmin kitleler üzerindeki etkisinin kaynağı nedir? Faşizm kitlelere çekici gelir çünkü onların *en acil ihtiyaç ve taleplerine* demagojik bir şekilde seslenir. Faşizm yalnızca kitlelerde yerleşik önyargıları kışkırtmakla kalmaz, aynı zamanda kitlelerin daha iyi duygularıyla, adalet anlayışlarıyla, hatta bazen devrimci geleneklerıyle oynar. Büyük burjuvazinin uşağı ve Sosyalizmin baş düşmanı olan Alman faşistleri, neden kendilerini "Sosyalist" olarak adlandırmakta ve iktidara gelişlerini bir "devrim" gibi göstermektedir? Çünkü Alman emekçilerinin geniş kesimlerinin kalbinde devrime

duyulan inancı, Sosyalizme yönelik arzuyu sömürmeye çalışmaktadırlar.

Faşizm en aşırı emperyalistlerin çıkarlarına hizmet eder, ama kendini kitlelere kötü muamele görmüş bir ulusun kahramanı olarak sunar ve öfkeli ulusal hassasiyetlere seslenir; mesela Alman faşizminin, kitlelerin desteğini "Versailles Antlaşması'na hayır!" sloganıyla kazanmasında olduğu gibi.

Faşizm kitlelerin ölçüsüzce sömürülmesini hedefler, ama onlara fazlasıyla ustalıklı bir antikapitalist demagojiyle seslenir, emekçilerin korsan burjuvaziye, bankalara, tröstlere ve finans devlerine duyduğu derin nefretten faydalanır ve o anda siyaseten olgunlaşmamış kitlelere en çekici gelecek sloganlar neyse onları kullanır. Almanya'da "genel refah bireyin refahından önemlidir"; İtalya'da "Devletimiz kapitalist değildir, korporatif bir Devlettir"; Japonya'da "Japonya için, sömürü olmadan"; Amerika'da "Serveti paylaş" ve bunun gibi.

Faşizm insanları en yozlaşmış, en yiyici unsurlara yem eder, ama insanların önüne "dürüst ve yozlaşmaz bir yönetim" talebiyle çıkar. Burjuva-demokratik hükümetlerin insanları derin bir hayal kırıklığına uğratmasından faydalanan faşizm, ikiyüzlü bir şekilde yolsuzluğu kınar (örneğin Almanya'daki Barmat ve Sklarek olayları[1], Fransa'daki Stavisky meselesi[2] ve başkaları).

Kitleler eski burjuva partilerini terk ederken faşizmin onların yoluna çıkması, burjuvazinin en gerici çevrelerinin çıkarınadır. Ama faşizm bu kitleleri, burjuva hükümetlere yönelttiği *sert saldırılarla* ve eski burjuva partilerine yönelik uzlaşmaz tavrıyla etkiler.

---

1 Barmat ortaklığı, yüksek düzeydeki devlet adamlarına ve siyasetçilere rüşvet vererek milyonlarca altın mark değerinde kredi çekti. Benzer biçimde, Sklark kardeşlere de teslim edilmeyen üniformalar için milyonlar ödendi. Bu yolsuzluklara karşı açılan dava (1929-30) Naziler tarafından Weimar Cumhuriyeti'ni "Yahudilerin" ve "karaborsacıların cumhuriyeti" olarak karalamakta kullanıldı.

2 Fransız karaborsacı Stavisky'nin neden olduğu finansal skandal 1934'te Fransız hükümetinin düşmesine ve faşist kışkırtmalara yol açtı.

Burjuva gericiliğin diğer tüm türlerinden daha sinik ve daha ikiyüzlü olan *faşizm*, demagojisini her ülkenin kendine özgü niteliklerine ve hatta aynı ülkenin farklı toplumsal tabakalarının kendine has niteliklerine *uygun hâle getirir.* Ve yokluk, işsizlik ve güvencesiz bir varoluşun umutsuzluğa sürüklediği küçük burjuva kitleler, hatta bir kısım işçiler, faşizmin sosyal ve şovenist demagojisine yenik düşerler.

Faşizm, proletaryanın devrimci hareketine, huzursuz halk kitlelerine karşı bir *saldırı partisi* olarak iktidara gelir; ama iktidarı ele geçirmesini, "tüm ulus adına" ve ulusun "kurtuluşu" için burjuvaziye karşı yapılan "devrimci" bir hareket olarak gösterir. Mussolini'nin Roma'ya "yürümesini", Pilsudski'nin Varşova'ya "yürümesini"[3], Hitler'in Almanya'daki Nasyonal Sosyalist "devrimini" ve bunun gibi örnekleri hatırlayalım.

Ancak faşizm nasıl bir maske takarsa taksın, kendini hangi biçimde gösterirse göstersin, iktidara gelmek için hangi yolları kullanırsa kullansın:

Faşizm sermayenin emekçi kitlelere yönelik acımasız bir saldırısıdır;

Faşizm dizginsiz bir şovenizm ve ilhakçı bir savaştır;

Faşizm kudurmuş bir gericilik ve karşı-devrimdir;

Faşizm işçi sınıfının ve tüm emekçilerin en korkunç düşmanıdır...

Faşizmin Zaferi Kaçınılmaz Mıdır?

Faşizm neden ve nasıl zafere ulaştı?

Faşizm işçi sınıfının ve tüm emekçilerin en korkunç düşmanıdır. Faşizm Alman halkının onda dokuzunun, Avusturya halkının onda dokuzunun, diğer faşist ülkelerdeki halkların onda dokuzunun düşmanıdır. Bu korkunç düşman nasıl ve hangi biçimde zafere ulaşabilmiştir?

3 Pilsudski (1867-1935); Polonya'da 1926'da faşist bir rejim kuran Polonyalı siyasetçi.

Faşizm, *öncelikle* Sosyal Demokrat liderlerin burjuvaziyle sınıfsal işbirliği yapma politikası nedeniyle, işçi sınıfının burjuvazinin saldırısı karşısında *bölünmüş, siyasal ve örgütsel olarak savunmasız kalmış* olmasından ötürü iktidara gelebilimştir. Diğer taraftan Komünist Partilerin, Sosyal Demokratlardan ayrı ve onlara karşıt olarak, kitleleri ayaklandıracak ve onları faşizme karşı kararlı bir mücadeleye sevk edecek *gücü yoktu.*

Ve gerçekten, şu anda Komünist kardeşleriyle beraber faşizmin barbarlıklarını deneyimleyen milyonlarca Sosyal Demokrat işçi bunu ciddi ciddi düşünsünler. Eğer 1918'de, Almanya ve Avusturya'da devrim patlak verdiğinde, Avusturya ve Alman proletaryası Avusturya'da Otto Bauer'in, Friedrich Adler'in ve Karl Renner'in, Almanya'da Ebert ve Scheidemann'ın Sosyal Demokrat liderliğini takip etmeyip, Rus Bolşeviklerinin, Lenin ve Stalin'in yolunu izleselerdi, bugün Avusturya veya Almanya'da, İtalya veya Macaristan'da, Polonya veya Balkanlarda faşizm diye bir şey olmayacaktı. Avrupa'daki durumun hâkimiyetini burjuvazi değil, işçi sınıfı uzun zaman önce eline almış olacaktı. Mesela Avusturya Sosyal Demokrat Partisi'ne bakalım. 1918 Devrimi onu muazzam bir seviyeye çıkardı. İktidarı ellerinde tutuyordu, orduda ve devlet aygıtında güçlü bir konumu vardı. Bu konuma dayanarak faşizmi daha en başından engelleyebilirdi. Ama işçi sınıfının sahip olduğu pozisyonları hiç direnmeden art arda teslim etti. Burjuvazinin güçlenmesine, anayasayı yürürlükten kaldırmasına, devlet aygıtını, orduyu ve polisi Sosyal Demokrat görevlilerden temizlemelerine ve işçileri silahsız bırakmalarına olanak tanıdı. Faşist çetelerin Sosyal Demokrat işçileri öldürüp cezasız kalmalarına göz yumdu ve faşist unsurların fabrikalara girmesini sağlayan Hüttenberg Paktı'nın şartlarını kabul etti. Aynı zamanda Sosyal Demokrat liderler işçileri Linz Programıyla kandırdılar –bu program burjuvaziye karşı ve proletarya diktatörlüğünün kurulabilmesi için silahlı mücadele olasılığını kabul ediyor; işçilere egemen sınıfların işçi sınıfına karşı güç kullanması hâlinde, Partinin genel grev ve silah-

lı mücadele çağrısı yapacağının güvencesini veriyordu. Sanki işçi sınıfını hedef alan faşist bir saldırıya yönelik hazırlık politikaları, işçi sınıfına karşı, anayasal biçimlerle maskelenmiş şiddet eylemleri dizisinin bir parçası değilmiş gibi. Şubat çatışmalarının hemen öncesinde ve çatışmalar sırasında, Avusturyalı Sosyal Demokrat liderler, kahramanca savaşan Schutzbund'u[4] geniş kitlelerden ayırarak Avusturya proletaryasını yenilgiye mahkûm ettiler.

Almanya'da faşizmin zaferi kaçınılmaz mıydı? Hayır, Alman işçi sınıfı faşizmi engelleyebilirdi.

Ama bunu yapabilmek için, birleşik bir faşizm karşıtı cephe kurulmasını sağlaması, Sosyal Demokrat liderlerin Komünistlere karşı yürüttüğü kampanyaya bir son vermesi ve Komünist Parti'nin tekrar tekrar yaptığı faşizme karşı birleşik eylem teklifini kabul etmesi gerekirdi.

Faşizm saldırıya geçtiğinde ve burjuva-demokratik özgürlükler burjuvazi eliyle yok edilirken, Sosyal Demokratların sözlü kararlarıyla yetinmemesi, gerçek bir kitlesel mücadeleyle karşılık vermesi gerekirdi, böylece Alman burjuvazisinin faşist planlarını uygulamaya koyması zorlaşacaktı...

Bu bağlamda, *Komünist Partilerin payına düşen bir dizi hatadan*, faşizme karşı mücadelemize köstek olan hatalardan bahsetmekten de kaçınamayız...

Saflarımızda faşist tehlikeyi göz ardı edilemeyecek ölçüde hafife alan kişiler vardı; bu eğilim bugün bile her yerde tam olarak tasfiye edilememiştir. Partilerimizde "Almanya İtalya değildir" diye ifade edilen, faşizmin İtalya'da başarıya ulaşmış olabileceğini ama Almanya'da başarılı olmasının mümkün olmadığını, zira Almanya'nın sınai ve kültürel açıdan fazlasıyla gelişmiş bir ülke olduğunu, kırk yıllık bir işçi sınıfı hareketi geleneği barındırdığını, bu koşullarda faşizmin imkânsız hâle geldiğini öngören düşünce

4 Avusturya'daki Sosyal Demokrat paramiliter bir örgüt. 1934 Şubat'ında Dollfuss'un diktatörlüğüne karşı savaşmıştır. Dollfuss hükümeti Komünist Parti'yi zaten yasaklamıştı. Şubat ayaklanmasından sonra Sosyal Demokrat Parti de yasaklandı.

de bu eğilimi yansıtıyordu. Bugün karşılaştığımız, "klasik" burjuva demokrasisinin olduğu ülkelerin faşizme uygun bir zemin sunmadığı yönündeki düşünce de öyledir. Bu fikirler faşist tehlikeye dönük ihtiyatı zayıflatmaya ve faşizme karşı mücadelede proletaryanın harekete geçmesini zorlaştırmaya hizmet edebilirler ve etmişlerdir.

Komünistlerin faşist darbeye hazırlıksız yakalandığı bir dizi örnekten de bahsedilebilir. Bulgaristan'ı hatırlayın, Partimizin liderliği 9 Haziran 1923 darbesine karşı "tarafsız" ama aslında oportünist bir tavır almıştı. Polonya'da 1926 Mayıs'ında Polonya devrimini harekete geçiren kuvvetleri yanlış değerlendirerek, Pilsudski'nin darbesinin faşist niteliğini fark etmemiş ve olayların gerisinde kalmıştı. Finlandiya'da Partimiz faşistleşmenin yavaş yavaş ve aşamalı gerçekleştiğine dair yanlış bir görüşe kapılmış, burjuvazinin önde gelen grupları tarafından hazırlanan ve Partiyi ve işçi sınıfını hazırlıksız yakalayan faşist darbeyi öngörememişti.

Nasyonal Sosyalizm Almanya'da çoktan tehditkâr bir kitle hareketi haline gelmişken, Brüning hükümetini[5] zaten faşist bir diktatörlük gibi gören Heinz Neumann gibi bazı yoldaşlar, böbürlenerek şöyle söylediler: "Eğer Hitler'in 'Üçüncü İmparatorluğu' hayata geçerse, ancak yerin altında bir buçuk metre yer kaplayacak, onun üstünde zafere ulaşmış işçilerin iktidarı olacak."

Almanya'daki yoldaşlarımız kitlelerin Versailles Antlaşmasına duyduğu öfkeyi ve yaralanmış ulusal hassasiyetlerini dikkate almayı ne zamandır başaramamışlardı; köylülerin ve küçük burjuvazinin tereddütlerini önemsemiyorlardı; toplumsal ve ulusal kurtuluş programını oluşturmakta geç kalmışlardı ve bu programı oluşturdukları zaman da onu kitlelerin somut taleplerine ve seviyesine uygun hâle getiremediler. Programı kitleler arasında yaygınlaştıramadılar bile.

5 Heinrich Brüning 1930'dan 1932'ye kadar Almanya'da bir merkez azınlık hükümetine başkanlık etti. Deflasyon politikalarının ve parlamentoyu bir danışma kurulu seviyesine indirgeme politikasının kabul görmesi için Başkan'a güveniyordu.

Bir dizi ülkede, faşizme karşı kitlesel bir savaş için yapılması gerekenler, faşizmin "genel" doğasına dair kılı kırk yaran tartışmalar ve Partinin gerçek siyasi sorunlarını fark etme ve çözmede gösterilen *dar sekter bir tavır* arasında gözden kaçırıldı.

Yoldaşlar, faşizmin zaferinin nedenlerinden ve Sosyal Demokratların işçi sınıfının yenilgisindeki tarihsel sorumluluğundan bahsetmemiz, ayrıca faşizmle mücadelede kendi yaptığımız hatalara da değinmemiz, geçmişi eşeleyip durmak istediğimizden değildir. Bizler yaşanan gerçeklikten ayrı duran tarihçiler değiliz, bizler, yani işçi sınıfının faal savaşçıları, milyonlarca işçiye işkence eden soruyu yanıtlamak zorundayız: *Faşizmin zaferi engellenebilir mi, nasıl?* Bu milyonlarca işçiye cevabımız şudur: Evet yoldaşlar, faşizmin yoluna set çekilebilir. Bu gayet mümkündür. Bu tamamen bize bağlıdır –işçilere, köylülere ve emekçilere!

Faşizmin zaferinin engellenip engellenemeyeceği, *ilk olarak* işçi sınıfının kendisinin sergilediği militan faaliyete, güçlerinin kapitalizm ve faşizmin saldırısına karşı savaşacak tek bir militan orduda birleştirilip birleştirilemeyeceğine bağlıdır. Savaşacak birliği kurduktan sonra, proletarya faşizmin köylülük üzerindeki, kentli küçük burjuvazi, gençlik ve entelijansiya üzerindeki nüfuzunu felce uğratacak ve bir kesimi etkisiz kılıp diğer kesimi kendi yanına çekebilecektir.

İkinci olarak, faşizmin engellenmesi emekçilerin faşizme karşı mücadelesine doğru biçimde önderlik edebilecek güçlü bir devrimci partinin varlığına bağlıdır. İşçilere sistematik olarak faşizm karşısında geri çekilmelerini söyleyen ve faşist burjuvazinin pozisyonunu güçlendirmesine izin veren bir parti, işçileri kaçınılmaz olarak yenilgiye sürükleyecektir.

Üçüncü olarak, faşizmin engellenebilmesi işçi sınıfının köylülüğe ve kentli küçük burjuva kitlelere yönelik doğru bir politika izleyip izlemediğine bağlıdır. Bu kitleler nasılsalar öyle ele alınmalıdır, bizim olmalarını istediğimiz gibi değil. Ancak mücadele sürecinde şüphelerini ve tereddütlerini aşabileceklerdir. Eğer onların

kaçınılmaz tereddüdüne karşı sabırlı bir tavır sergilersek, proletaryanın siyasal yardımıyla daha üst bir devrimci bilinç ve faaliyete ulaşabileceklerdir.

Dördüncü olarak, faşizmin engellenmesi devrimci proletaryanın teyakkuzda olmasına ve doğru zamanda eyleme geçebilmesine bağlıdır. Faşizmin kendisini hazırlıksız yakalamasına izin vermemeli, ilk hamleyi faşizme bırakmamalı, faşizm güçlerini toparlamadan önce ona kesin darbeler indirmeli, faşizmin pozisyonunu güçlendirmesine müsaade edilmemeli, faşizm nerede ve ne zaman ortaya çıkarsa çıksın onu geri püskürtmeli ve faşizmin yeni mevziler kazanmasına olanak tanımamalıdır –Fransız proletaryası bunların hepsini şu ana kadar başarıyla yapmıştır.

Faşizmin büyümesini ve iktidarı ele geçirmesini engellemenin temel koşulları bunlardır.

Tüm kapitalist ülkelerde birleşik bir cephe kurmaya yönelik güçlü istek, yenilgiden çıkarılan derslerin boşa gitmediğini göstermektedir. İşçi sınıfı *yeni bir şekilde* hareket etmeye başlamıştır. Birleşik cephenin örgütlenmesinde Komünist Parti'nin gösterdiği girişkenlik ve Komünistlerin, devrimcilerin faşizme karşı mücadelede sergilediği üstün fedakârlık, Komünist Enternasyonal'in prestijinde görülmemiş bir artışa neden olmuştur. Aynı zamanda, İkinci Enternasyonal'de, Alman Sosyal Demokrasisinin iflasından bu yana kendini net bir şekilde gösteren ve özellikle vurgulu hâle gelen derin bir kriz baş göstermiştir.

Sosyal Demokrat işçiler, faşist Almanya'nın, tüm korkunçluğu ve barbarlığıyla, son tahlilde *Sosyal Demokratların burjuvaziyle sınıfsal işbirliği politikasının* sonucu olduğuna her zamankinden daha kesin bir biçimde ikna olmuşlardır. Kitleler Alman Sosyal Demokratik liderlerin proletaryaya sunduğu yolun tekrar izlenmemesi gerektiğinin gittikçe daha fazla farkına varmaktadırlar. İkinci Enternasyonal tarafında hiçbir zaman şu andaki kadar ideolojik ihtilaf olmamıştır. Tüm Sosyal Demokrat partilerde bir ayrışma süreci yaşanmaktadır. Saflarında iki temel taraf oluşmaktadır:

gerici unsurlar barındıran ve Sosyal Demokratlarla burjuvazi arasındaki *bloku* her şekilde korumaya çalışan, Komünistlerle ortak bir cephe oluşturmayı hiddetle reddeden mevcut grubun yanı sıra, *burjuvaziyle işbirliği yapma politikasının doğruluğundan şüphe eden, Komünistlerle birleşik bir cephe oluşturmaya destek veren ve giderek devrimci sınıf mücadelesinin pozisyonunu benimseyen devrimci unsurlar barındıran bir grup da oluşmaktadır.*

Böylece, kapitalist sistemin çöküşünün sonucu gibi görünen faşizm uzun vadede bu sistemin *daha fazla çözülmesine* neden olan bir etken görevi görmektedir. Böylece Marksizmi, işçi sınıfının devrimci hareketini gömmeye girişen faşizm, hayatın ve sınıf mücadelesinin diyalektiğinin bir sonucu olarak, hem kendisinin hem de kapitalizmin mezarını kazacak *bu güçlerin daha da gelişmesine* yol açmaktadır.

(1935)

İşçi Sınıfına Karşı Faşizm

Daniel Guérin

Daniel Guérin'in ilk defa 1936'da yayımlanan *Fascisme et Grand Capital* (*Faşizm ve Büyük Sermaye*) kitabından alınan bu bölüm, İtalya ve Almanya'da faşist diktatörlüklerin işçi sınıfı direnişini kırmak ve büyük sermayenin çıkarlarını desteklemek için kullandığı yöntemleri, zor ve kandırmacayı birleştiren, işçi haklarına açıkça saldıran ve aldatıcı korporatif devlet retoriğine dayanan yöntemleri anlatıyor.

1. FAŞİST DEVLET SENDİKALARI ORTADAN KALDIRIR, İŞÇİLERİN DİRENİŞİNİ FELÇ EDER. – 2. FAŞİST DEVLET KENDİ "İŞÇİ ÖRGÜTLERİNDE" SINIF MÜCADELESİNİN TÜM İZLERİNİ SİLER. – 3. ÜCRETLERDE KESİNTİYE GİDİLMESİ. – 4. "KORPORATİF DEVLET" NUMARASI.

1

Faşist diktatörlüğün işleyişine bir göz atmanın zamanı geldi.

Kodaman kapitalistler nihayet, çok arzuladıkları "güçlü Devlet'i" yanlarına çekmeyi başarmışlardır. Bir dizi ekonomik ve sosyal tedbirle, faşist Devlet kâr oranındaki düşüşü kontrol altına almaya ve kodaman kapitalistlerin işletmelerini "kârlı" hale getirmeye çalışır.

Bu eylem *ilk ve temel olarak işçi sınıfına karşı kullanılır.* Faşist Devlet önce ücretlerde kesinti yapılması, sendikaların ve onların fabrika içindeki kollarının yok edilmesi, grev hakkının kaldırıl-

ması, toplu sözleşmelerin feshedilmesi ve işletmelerde işverenlerin mutlak iktidarının yeniden sağlanması için zemin hazırlar.

Bu, programlarının yalnızca ilk aşamasıdır. İşçi sınıfı içinde gelecekte herhangi bir bağımsız grubun belirmesi de engellenmelidir. Bu yüzden faşist Devlet, emek-sermaye çatışmalarına mümkün olduğu kadar az dâhil olan Demokratik Devlet'in tersine, tüm otoritesini işverenlerin hizmetine sunar. İşçileri, liderleri yukarıdan atanan gözetim örgütlerine dâhil eder. Kendilerini tam bir aldatmacayla "temsilci" diye adlandıran bu liderler üzerinde işçilerin hiçbir denetimi yoktur. Greve yönelik herhangi bir girişim sert bir şekilde cezalandırılır, zira işverene karşı mücadele etmek Devlete baş kaldırmak demektir. Devlet "arabuluculuk" gücünü, herhangi bir emek-sermaye çatışmasının önüne geçmek için kullanır, yani işverenlerin isteklerini müzakere edilmiş kararlar kılıfına sokar ve bu kararlara itiraz eden kişiler Devlet düşmanı olarak değerlendirilir. Nihayet faşist Devlet, otoritesini, kodaman kapitalistlerin sömürülen işçilere kendi istedikleri ücretleri ödemesini mümkün kılmak için kullanır. Böylelikle, bu ücretlere itiraz etmek de Devlete itaatsizlik sayılır.

İtalya'da

Sendikaların ortadan kaldırılması İtalya'da iktidarın ele geçirilmesinden çok daha önce başlamıştı, bu da daha geriye gitmemizi gerektiriyor. Faşist rejimin ilk kurbanları tarım işçilerinin sendikalarıydı, zira en savunmasız olanlar onlardı. Faşizm "Kızıl Birliklerin" ve tarım emekçileri kooperatiflerinin binalarını yıktı; bu örgütlerin militan liderlerini öldürdü. Bu arada, büyük toprak sahipleri tarafından faşist sendikalar kuruldu. Mussolini'nin daha sonra söyleyeceği gibi: "Bu faşist sendikacılık nasıl doğdu? Doğum yılı: 1921. Doğum yeri: Po Vadisi. Şartlar: Devrimci kalelerin fethi ve yerle bir edilmesi."[1] İşçilerin bu faşist sendikalara katılmasını

1 Mussolini, Senato'daki konuşması, 1926.

sağlamak için her türlü baskı taktiği kullanıldı. Toprak sahipleri sadece bu sendikalara üye işçileri işe almakta ve sadece faşist sendikalara üye olanlara icar vermekteydi; bankalar sadece faşist sendikalara üye olan çiftçilere kredi açmaktaydı.[2] Sosyalist kooperatif kurma fikrinin yerleşik olduğu belli bazı merkezlerde direniş güçlüydü ve yıllarca sürdü.[3] Ama yavaş yavaş, işverenlerinin taleplerini yerine getirmezlerse açlıktan ölecek olan toprak emekçileri, tek tek ya da grup hâlinde faşist sendikalara katılmayı kabul ettiler. Gorgolini'nin anlattığı gibi: "Kartlarını, kayıtlarını ve flamalarını alıp gruplar hâlinde onları en yakın *fascio* merkezine teslim etmeye gittiler."[4]

Faşizm ancak iktidarı ele geçirdikten sonra sanayi sendikalarına saldırmayı göze alabildi. "Roma'ya Yürüyüş'ün" ertesi günü yerel *fasci*, sendika üyelerinin listesini ele geçirmeyi başardı ve onları toplayıp şiddet uygulama tehdidi altında faşist "sendikalara" geçmelerini tavsiye etti. "Kızıl" sendika kartı taşıyanlar dayak yedi, zulüm gördü ve boykot edildi. Hem işverenler hem de iş bulma kurumları sadece faşist "sendika" kartı taşıyanları kabul etmekteydi. Sıklıkla, sanayiciler üyelik payını doğrudan ücretlerden keserek işçileri faşist "sendikaya" katılmaya mecbur ediyordu.

1923 Ağustosunda faşist Büyük Konsey Genel Sanayi Konfederasyonuyla (işverenlerle) müzakere masasına oturdu ve onlara faşist "sendikalarla" kalıcı bir bağ kurma çağrısı yaptı. Aralık ayında "Chigi Sarayı" anlaşması imzalanarak bu faşist "sendikalar" işverenler tarafından yetkili kılındı. Genel Sanayi Konfederasyonu ve faşist sendikaların Konfederasyonu, iki kurumun da politikalarını "uyumlulaştıracak" kalıcı bir ortak komite kurma kararı aldılar. Bu yetkiyle güçlenen faşist "sendikalar", sendika mülklerine yasal olarak el koydular. 24 Ocak 1924'te, yerel yönetimin bu örgütlerin başındakileri kovup, sendikaları lağvetme

2 Nicoletti, *Le Fascisme contre le Paysan*, 1929.

3 Pietro Nenni, "La faillite du syndicalism fasciste", *Cahier bleus*, 27 Temmuz 1929.

4 Gorgolini, *Le Fascisme*, 1921.

ve varlıklarını nakde çevirme yetkisi olan "komiserler" atamasına izin veren bir kararname çıktı. Herhangi bir şehirdeki bir sendikadan bir dizi döneği yanına toplayan rakip faşist "sendika", eski sendikanın mülkleri üzerinde hak iddia etti ve bu mülkleri sahiplendi: binaları, fonları vs.[5]

Fakat bu taktik pek de başarılı olamadı. Sendikalar serbest oldukça, Genel Emek Konfederasyonu (GEK) yasal olarak çalıştıkça, faşist "sendikalar" tüm baskılarına rağmen sanayi işçileri arasında çok az ilerleme kaydedebiliyordu. "Fabrika üretim komiteleri" için yapılan seçimlerde, faşist listeler "kelimenin tam anlamıyla bir kızıl oylar çığı altında kayboluyordu."[6] 1925 Martında Brescia'daki metal işçilerinin faşist sendikası grev çağrısı yaptığında, işçilerin sadece yüzde 20'si karara uydu. Diğer tüm işçiler İtalyan Metal İşçileri Federasyonu'nun (FIOM) iki gün sonra yaptığı çağrıya karşılık verdiler.

Güç kullanmak gerekiyordu. 1925'te totaliter diktatörlük kurulduğunda, ayakta kalmış tüm sendikalar tamamen ortadan kaldırıldı. 2 Ekimde, "Vidoni Sarayı" anlaşması olarak bilinen bir anlaşmayla, Genel Sanayi Konfederasyonu faşist "sendikaları" tam bir tekel haline getirdi. Bundan böyle, sadece onların toplu sözleşme hakkı olacaktı. Aynı zamanda grev hakkı kaldırıldı ve "fabrika üretim komiteleri" tasfiye edildi. Kasım ayında, hâlâ varlığını sürdüren istihdam büroları, sendikaları ve federasyonları dağıtıldı ve mallarına el konuldu. 1926'nın sonunda, artık sadece adı kalmış olan Genel Emek Konfederasyonu da ortadan kalktı.

***

İşçi örgütleri yol edilmişti. İşverenler işletmeler üzerinde mutlak bir otorite sağladılar. Geleceğe yönelik önlemler alınması gerekiyordu. Kerillis, *İtalyan Faşizmine Dair Soruşturma*'da "İşçi

5 Salvemini, "Le Syndicalisme fasciste," *Nouvelle Revue Socialiste*, 1925.

6 Pietro Nenni, "La faillite du syndicalisme fasciste".

sınıfı direnişi sendikalaşma olmadan nasıl felç edilir?" diye sorar.[7] Bundan böyle, "siyasal disiplin" aygıtı haline gelen faşist "sendikaların" hedefi, *işçi sınıfı direnişini felç etmek* olacaktır.[8] İşçiler, faaliyetlerinin daha kolayca gözlenebileceği ve denetlenebileceği bir dizi profesyonel kola ayrılırlar.[9]

3 Nisan 1926'da çıkan yasa,[10] faşist "sendikaların" "sendika temsilindeki" tekelini pekiştirdi. Ancak bu sendikalar sadece ismen sendikadır. Faşist "sendikacının" hiçbir hakkı yoktur. Kendi temsilcilerini belirlemeye yönelik temel haktan mahrum bırakılmıştır (Romalı matbaacılar faşist dönem öncesindeki eski liderlerini yürütme komitesine seçtiklerinde, "sendikanın" yürütme komitesi lağvedilmiş ve yerine tam yetkiye sahip bir "hükümet komiseri" atanmıştı[11]). Bu sözde "sendikalar" Devletin idare organından başka bir şey değildiler. Rossini'nin kendisi, sendika liderlerinin "sendikaların başına geçmeleri için hükümet tarafından görevlendirilen karagömlekliler" olduğunu itiraf eder.[12] Sendikaların, federasyonların veya bölgesel birliklerin toplantı veya kongrelerinde tartışmaya izin verilmez. Bir işçinin Floransa gazetesi *Universale*'ye yazdığı gibi: "Aslında, sektörümdeki sendikanın devamlı üyesi olmama rağmen, örgütle temas kurma, meclislerde tartışmaya girme, serbestçe görüşlerimi ifade etme olanağım hiç olmadı."[13]

Bu sendikalara üyelik sözde *gönüllülük* esasına dayanmaktadır. Ama aslında "sendikaya" üye olmayan işçiler yine de "zorunlu katkı payını" ödemek ve *"sendikaların" işverenle işbirliği içinde belirlediği çalışma koşullarını ve ücretleri kabul etmek zorundadırlar.* Dahası, işçileri üye olmaya mecbur etmek için her tür baskı uygu-

7 Kerillis, "Une Enquête en Italie fasciste," *Echo de Paris*, 6-16 Ekim 1933.

8 Faşist lider Razza'nın itirafı, 3 Ekim 1933.

9 Valois, *Finances italiennes*, 1930.

10 1 Temmuz 1926'daki düzenlemeyle desteklenen yasa.

11 *Nuovo Avanti*, Paris, 11 Şubat 1934.

12 *Popolo d'Italia* makalesi, 1929; akt. *Peuple*, 9 Şubat 1935.

13 *Universale*, Floransa, 25 Nisan 1933.

lanmaktadır. Mesela işsiz bir kimsenin, "sendika" üyelik kartını göstermeden iş bulma kurumlarından yardım alma veya iş bulma imkânı yoktur. (Tam tersi biçimde, faşist Devlet, herhangi bir kimsenin "sendikaya" üye olmasını engelleyebilir –yani onu geçim imkânlarından mahrum bırakabilir. Zira yasa "sendikaların" tüzüklerinin, ahlaki ve *siyasi* onursuzlukla suçlanan üyeler hakkında disiplin kararı almaya yetkili kurumu belirtmesini öngörüyordu.)

***

Faşist Devlet, işçileri bu "grev kırıcı" örgütlere üye olmaya zorlamakla yetinmez; işçilerin bağımsızlığa yönelik her hareketin karşı sert bir disiplin cezası uygular. Özellikle de grev, Devlet'e karşı, "toplumsal kolektiviteye karşı" bir suç gibi görülür. Dolayısıyla bir yıldan üç yıla kadar hapisle cezalandırılabilir. "Kışkırtanlar" iki yıldan yedi yıla kadar hapis cezası alabilirler. (Grevin "siyasi" niteliği yoksa cezalar daha az olabilir. Ama grev daima "siyasi" olarak değerlendirilir...)

Faşist sendikaların Devlet himayesinde yaptığı sözde "toplu sözleşmelerde", asıl vurgu işçilerin *hakları* değil görevleri üzerinedir: mesela inşaat sektöründeki sözleşmede en az on iki madde disipline ayrılmıştır. Bu sözleşme askerî bir düzenleme gibi yapılandırılmıştır: "Tüm işçiler hiyerarşi uyarınca kurulan düzene uygun olarak, bir üst kademedeki amirine karşı sorumludur."[14] (1935 Ağustos'undan beri, yasa savaş sanayiyle *doğrudan veya dolaylı olarak* ilişkili olan fabrikalarda çalışanları, askeri disiplin ve kurallara tabi hâle getirmiştir. Beş günden fazla fabrikaya gelmeyenler kaçak olarak değerlendirilir ve cezalandırılır. Disiplinin herhangi bir biçimde ihlal edilmesi, "itaatsizlik" veya fabrikanın teknik müdürlerine yönelik şiddet, altı aydan dokuz yıla kadar, işyerindeki herhangi bir işi engelleme çabası veya sabotaj bir yıldan beş yıla kadar hapisle cezalandırılabilir.)

14 R. Boatti, "Ou mène la domestication des syndicates," *Révolution prolétarienne*, 25 Mayıs 1934.

Faşist Devlet "iş kartını" yine yürürlüğe koymuştur. Bu karta yetkililer, kart sahibinin davranışlarının "ulusal bir açıdan tatmin edici" olup olmadığını not alırlar; bir işçinin işten çıkarılması hâlinde işveren, çıkarılan işçinin yetkin olup olmadığını, güvenilir olup olmadığını bu karta yazar. (30 Haziran 1934 tarihli kararnameye göre; 1936 Ocakında bu kartın yerine, 11-32 yaşları arasındaki her vatandaşın her tür faaliyetini kayıt altına alan, iş bulmak için mecburi olan yeni bir kart çıkarılmıştır.[15])

***

Her tür emek-sermaye çatışmasının önüne geçmek için faşist Devlet kendi "arabuluculuğunu" zorunlu hâle getirir. "Bölgesel sendikalar-arası komiteler" (1927'den 1931'e kadar), "korporatif ekonominin bölgesel komiteleri" (1931'den sonra), "korporasyonların uzlaştırma komiteleri" (1934'ten sonra) veya en üst noktada Emek Mahkemesi (1926'dan sonra) –bunlardan hangisi aracılığıyla olursa olsun, bu "arabuluculuk" hikâyesi hep aynıdır. Faşist Devlet görevlileri, işveren temsilcileri ile "işçi" temsilcileri arasında tarafsız kalıyormuş gibi yaparlar, oysa gerçekte işverenlerin isteklerini müzakere edilmiş kararlar gibi gösterirler. Bir dürüstlük anında Mussolini, Sanayi Konfederasyonu'nun başkanına "Bay Benni'ye söz veriyorum ki ben iktidarda olduğum sürece, işverenlerin Emek Mahkemesi'nden korkmak için hiçbir sebebi olmayacak" demiştir.[16]

İşverenlerin isteklerine karşı direnmek, Devlete karşı gelmektir. Emek Mahkemesi'nin aldığı kararlara biat etmeyi reddeden işçiler bir aydan bir yıla kadar hapisle ve 100 liretten 5000 lirete kadar para cezasıyla cezalandırılabilirler.

***

Son olarak, faşist Devlet otoritesini, işverenlerin çalışanlarına ödemek istediği ücretlere onay vermekte kullanır. Korporasyon

15 *Temps*, 1 Şubat 1936.

16 Akt. Jouhaux, "La Charte fasciste du Travail," *Revue des Vivants*, Ekim 1927.

bakanlığı, işverenlerin yönlendirmelerine göre sözde "toplu sözleşmeler" hazırlayarak bunları "sendika" görevlilerine gönderir; onların elinden de örgütleri adına bu sözleşmeleri imzalamaktan başka bir şey gelmez. Profesör Pic'in de dikkat çektiği gibi, bunlar "hiçbir şekilde serbestçe müzakere edilmiş sözleşmeler değildir, doğrudan *idari düzenlemelerdir.*"[17]

İşverenin dayattığı ücretleri ve çalışma koşullarını kabul etmemek Devlet düşmanlığı yapmak anlamına gelmektedir. Bu sözde "sözleşmeleri" ihlal etmeye yönelik herhangi bir çaba, herhangi bir tartışma 100 liretten 5000 lirete kadar para cezasıyla cezalandırılabilir.

Kodaman kapitalistler böylece elde etmek istedikleri şu amaçlara ulaşmışlardır:

1. Sözleşmelerle belirlenmiş eski ücretlerin yerine işletmelerce belirlenmiş ücretlerin geçirilmesi: Faşist Devlet dolayımıyla sömürülen işçilere dayatılan sözde "toplu sözleşmeler" aslında "ulusal" sözleşmeler değildir, zira tüm maddeler ulusal düzeyde uygulanır ama ücretlerle *ilgili olan maddeler hariç*. Bağımsız sendikalarca imzalanan eski toplu sözleşmelerin aksine, daha gelişmiş bölgelerdeki işçilerle geri kalmış bölgelerdeki işçiler için aynı düzeyde ücret belirlenmez. Faşist "sözleşmelerde" ücretler bölgeden bölgeye, yerelden yerele, *işletmeden işletmeye* değişir. Bir kez daha *herkes kendi evinin efendisidir.* İşveren, sömürdüklerine ne ücret vermek istiyorsa onu vermekte özgürdür.

2. En ufak bir direnişle karşılaşmadan ücretlerin düşürülmesi: Bağımsız sendikalarca imzalanan eski toplu sözleşmelerin aksine, faşist "sözleşmeler" belli bir dönemde geçerli olacak ücretleri önceden belirlemezler. Ücretlerde her an değişiklik yapılabilir. Yasa açıkça şunu söyler: "Eğer koşul koyma anındaki durumda fark edilebilir bir değişiklik varsa, belirlenmiş dönem sona ermeden önce de... yeni çalışma koşulları oluşturmak için harekete geçilebilir."[18]

17 Akt. Million, *Peuple*, 2 Ağustos 1935.

18 1 Temmuz 1926 kararnamesi.

Ancak işverenler genellikle yürürlükteki "sözleşmeleri" feshetme ihtiyacı duymazlar. Sadece Devletin de işbirliğiyle onları uygulamaktan kaçınırlar veya maddelerini açıkça ihlal ederler. İşçileri yüksek kategorilerden düşük kategorilere indirirler. Asgari olanı azami olan gibi değerlendirir ve sözleşme imzalanır imzalanmaz tüm ücretleri asgari ücrete indirirler. Hatta faşist "sendikalar" üyelerine, muhtemel bir işi kaybetmemek için sözleşmelerde belirlenenden daha düşük koşullarda çalışmayı kabul etmelerini bile tavsiye edebilir.[19]

Almanya'da

İktidara gelmeden çok önce Nasyonal Sosyalizm, "bağımsız sendikaları" İtalya'daki gibi yok etmeye değil, ufak ufak kemirmeye başladı. 1928'de işçi sınıfından gelme Berlinli bir Nazi, Reinhold Muchow, "Nasyonal Sosyalist fabrika hücrelerini" (NSBO) kurdu. Amaçları işletmelerdeki sendikalara rakip olmak ve "fabrika komiteleri" seçimlerinde çoğunluğu kazanmaktı. NSBO'lar küçük ve orta ölçekli atölyelerde yer edinmeye başladı. 1931'de yeniden örgütlenip büyük fabrikaları kazanmaya giriştiler.[20] Ancak o sene, durmaksızın propaganda yapmalarına rağmen, fabrika komitesi seçimlerinde oyların sadece yüzde 0,5'ini alabildiler; bağımsız sendikalar ise oyların yüzde 83,6'sını aldı. Yine 1933 Martında fabrika komitesi ara seçimlerinde, tüm çabalarına karşın oyların yüzde 3'ünü aldılar. Şüphesiz fazla iyimser bir değerlendirmeye göre, 1 Mart 1933 itibarıyla ancak 500.000 üyeleri vardı. Ve bu üyeler de zorla üye yapılan kamu sektörü çalışanları veya bir NSBO kartı yardımıyla iş bulmayı ümit eden işsizlerdi.[21]

Nasyonal Sosyalistler, *sendikalar serbestçe hareket etmeye devam ettikçe* sanayi proletaryasını örgütlerine çekemeyeceklerini

19 Bkz. J. Lazard, "L'Agriculture dans l'Italie du Nord," *Correspondant*, 25 Ekim 1933.

20 Bkz. Heiden, *History of National Socialism* (Almanca baskı), 1933.

21 *Fascisme* (Bulletin d'informations de la Fédération Internationale des Transports), Amsterdam, 11 Ocak 1936.

anladılar. Yine zor kullanmak gerekiyordu. Reichstag yangınından kısa bir süre sonra, grev hakkı kaldırıldı; herhangi bir grev girişimi bir aydan üç yıla kadar hapisle cezalandırılacaktı. Bazı Halkevleri[22] "kahverengi gömlekliler" tarafından bir anda işgal edildi. Nisan başında Nasyonal Sosyalist hükümet, maksatları hakkında şüpheye yer bırakmayacak hazırlık tedbirleri aldı: sendikalar, Reich'ın Ekonomik Konseyinde ve Emek Mahkemesi'ndeki işçi temsili tekellerini kaybettiler. Fabrika komitelerinin, fabrikalardaki sendika kollarının ayrıcalıkları ve hakları sınırlandırıldı: seçimler ötelendi; görev başındaki üyeler "ekonomik veya siyasi nedenlerden ötürü" geri çağırıldı ve yerlerine atanan (elbette Naziler tarafından atanan) üyeler geçirildi. Komiteler "Devlet nedenleri" gerekçe gösterilerek dağıtılabiliyordu. İşverenlere, "Devlete düşmanlık" ettiğinden şüphe duyulan işçileri, Reich'taki sosyal düzenlemelerin hak tanıdığı savunma prosedürlerine başvurmalarına izin vermeksizin işten çıkarma yetkisi verildi. Ve aynı zamanda NSBO'lar işyerinde propaganda yaparak bağımsız sendikaların üyelerini zorla kendilerine üye yapmaya başladılar.

"Ulusal bayram" ilan edilen ve tüm Almanya'da büyük törenlerle kutlanan 1 Mayıstan sonra, tüm sendikalar "hizaya getirildi", binaları fırtına birlikleri tarafından işgal edildi ve liderleri hapse atıldı. Başında Nasyonal Sosyalist Parti'nin idari şefi Dr. Ley'in olduğu bir "Alman Emeğini Koruma Eylem Komitesi", feshedilen sendikaların mallarının denetimini ele aldı. Halkevleri direniş olmaksızın her yerde işgal edildi ve "Alman Emeği Evleri'ne" dönüştürüldü. Bir bildiride Dr. Ley şöyle diyordu: "Biz sendikaları yok etmek istemiyoruz, tam tersine. Hayır, işçiler, sizin kurumlarınız biz Nasyonal Sosyalistler için kutsal ve el değdirilmezdir!" 10 Mayısta Alman Emek Cephesi kuruldu. "Hizaya getirilmiş" tüm kurumlardan üyeler içermekte ve onları on dört profesyonel federasyona ayırmaktaydı.

22 *Volkshäuser*: 1900'lerde Sosyal Demokrat Parti'nin işçi örgütlerinin sosyal etkinlikleri, siyasi tartışmaları ve eğitimleri için oluşturduğu kurumlar. Sendika hareketinin merkezi olarak işlev görüyorlardı. *-İng. çev.*

Ancak Emek Cephesinin kuruluş kongresinde Hitler Dr. Ley'in verdiği güvenceye ters düştü: Nasyonal Sosyalistler, diye beyan ediyordu, sendikaları "*onları gelecekte bir bütün hâlinde tutmak için ele geçirmediler.*"[23] 8 Haziran'da *Soziale Press* dergisinde Nasyonal Sosyalist çalışanlar federasyonunun başkanı Schneider-Landmann bunu teyit ediyordu: "Şu kesindir ki bugünden sonra sendikalar, onlara şimdiye kadar sendika niteliği veren işlevlerden mahrum kalacaklardır."

Ve gerçekten de grev hakkı 16 Mayısta kaldırıldı. 19 Mayıs'ta "hizaya getirilen" sendikaları toplu sözleşme hakkından mahrum bırakan bir yasa çıktı. 29 Kasımda on dört profesyonel federasyona yeni üye alımı askıya alındı. Ve 1 Ocak 1934 ve 1 Ekim 1934 arasında, art arda dağıtıldılar.

***

İşçi örgütleri yok edilmişti. Kodaman kapitalistler işletmelerde yeniden mutlak bir otorite kazanmıştı. Şimdi gelecek için önlem alma vaktiydi. "Bir Devlet için," diye açıklar Dr. Ley, "köklerinden koparılmış, savunma örgütlerinden yoksun bırakılmış insanlardan daha tehlikeli hiçbir şey yoktur... Bu insanlar kaçınılmaz olarak ahlaksız ajitatörlerin kurbanı olurlar ve böylece sürekli bir sorun kaynağı hâline gelirler... Emek Cephesi bu ahlaksız ajitatörleri uzak tutmak için oluşturuldu."[24] Dolayısıyla, Emek Cephesi'nin rolü *işçi sınıfı direnişini felç etmekti.* İşçilerin "beynini yıkamaya" ve onları gözetim altında tutmaya yönelik devasa bir Devlet organı hâline geldi. Cephenin propaganda şefi Selzner, amaçlarının işçileri sosyal açıdan savunmak olmadığını, Nasyonal Sosyalist propagandanın uzandığı alanı "gerektiği gibi genişletmeye" dönük *tam bir siyasi* örgüt olduklarını beyan eder. Asıl işlevi, eğitim aracılığıyla tüm üyelerini Nasyonal Sosyalizm'e hazırlamaktır. (Emek Cephesi polisle yakın ilişkiler içindedir. Bu yüzden, 13 Şubat 1936'da gizli polisin şefi

23 Hitler, 10 Mayıs 1933 konuşması.

24 Dr. Ley, 15 Kasım 1933 tarihli makale, *Durchbruch der sozialen Ehre*, 1935.

Himmler Emek Cephesi merkezini ziyaret etmiş ve şöyle demiştir: "SS ve polis, ancak insanlar Nasyonal Sosyalizm fikrine ikna edilirse iç güvenliği sağlayabilirler ve Emek Cephesi'nin görevi de tam olarak budur."[25]) Yani, Emek Cephesi'nin tabanını oluşturan örgüt, yaptıkları işin ne olduğuna bakmaksızın, bütün işletmelerdeki bütün işçileri kapsayan "fabrika topluluğudur". İşçiler aynı zamanda işveren tarafından, "fabrika topluluğunun" resen bir üyesi tarafından ve "Nasyonal Sosyalist fabrika hücresi" tarafından doktrine edilirler.

Emek Cephesi'ne üyelik zorunlu değildir. Ama aslında işverenden öyle bir baskı gelir ki işçiler örgütün dışında kalmakta çok zorlanırlar. İşverenler giderek artan bir biçimde iş sözleşmelerine sadece Emek Cephesi üyelerinin işe alınacağını söyleyen maddeler koydurmaktadır.[26] (Bunun tersine, Nasyonal Sosyalist Devlet kimi isterse işten çıkarttırabilir – yani geçim olanaklarını ortadan kaldırabilir. 14 Ocak 1936'da *Angriff* –Emek Cephesi'nin gazetesi haline gelmişti– şöyle yazmaktaydı: "Emek Cephesi üye olmak isteyenlerin hepsini kabul etmek zorunda değildir. Üyelik başvurularını reddetme veya hâlihazırdaki üyeleri üyelikten çıkarma hakkı saklıdır.)

***

Nasyonal Sosyalist Devlet işçilerin "direnişi kıran" örgütlere üye yapılmasıyla yetinmez; işçilerin bağımsızlığa yönelik herhangi bir hareketine karşı sert disiplin işlemleri uygular. "Çalışanlar arasında kötü niyetli kışkırtmalar yaparak işletmedeki toplumsal barışı" tehlikeye atan işçiler, emeğe yönelik "haysiyet divanlarının" önüne çıkartılıp "toplumsal haysiyeti ihlalden" yargılanırlar; sadece işten çıkarılmakla kalmaz, aynı zamanda ağır para ve hapis cezalarına çarptırılabilirler. Bu ihlaller arasında grev girişimi özel bir şiddetle bastırılır. Yasanın resmi yorumcularına göre, bu kişiler "topluluğa karşı suç işlemişlerdir".[27]

25 *Fascisme*, 22 Şubat 1936.

26 *Fascisme*, 25 Ocak 1936.

27 Ulusal Emeği Düzenleme Yasası, yorum Dr. E. Schlichting'e ait.

İşverenlerin Devletin onayıyla ve himayesi altında yaptığı "fabrika içi düzenlemelerde", "işteki yoldaşları" karalamak ve kışkırtmak, fabrikada yapılan geliştirmeleri ifşa etmek, imalat sırlarını veya sadece işletmedeki işçilerin aldığı ücretleri açıklamak, bir sürü disiplin cezasına tabi tutulmuştur.[28] (Az çok doğrudan savaş için çalışan fabrikalardaki bazı düzenlemeler, fabrikadaki işler hakkındaki herhangi bir konuşmanın casusluk olarak kabul edileceğini ve ölüm cezası getirebileceğini belirtir.)

26 Şubat 1935'te çıkan yasa, İtalya'daki gibi bir "iş kartı" getirdi –işçi işten ayrılırken, işveren işçiye dair değerlendirmesini bu karta yazar ve bu kart bir dahaki iş başvurusunda tebliğ edilmek zorundadır.

***

Herhangi bir emek-sermaye çatışmasını önlemek için, Nasyonal Sosyalist Devlet "arabuluculuğunu" zorunlu kılar. Herhangi bir çatışma, uzlaştırma için Emek Cephesi'nin "fabrika topluluğunun", yerel "emek komitesinin" ve bölge "emek komisyonunun" (bu son iki organ sözde eşit temsile sahiptir) önüne geldikten sonra, her bölgede Devletin resmî temsilcisi olan "emek amirleri" (19 Mayıs 1933'te atanan on üç emek amirinden dokuzu, işveren örgütlerinin eski çalışanlarıydı) tarafından, (yine sözde eşit temsile sahip) bir "uzmanlar konseyinin" yardımıyla çözülür. Eğer amir ceza verilmesi gerektiğini düşünüyorsa, meseleyi bölgesinin "haysiyet divanına" taşır –bu mahkeme geçici bir Devlet görevlisi olan bir hâkimin başkanlığında, değerlendirmeyi yapacak bir işletme yöneticisi ile bir işçi "temsilcisinden" oluşur. "Haysiyet divanının" kararı bir üst mahkeme olan Berlin'deki "Reich Haysiyet Divanı'nda" temyiz edilebilir –bu mahkeme de hâkimlerden, işverenlerden ve işçi "temsilcilerinden" oluşur.

Bu "arabuluculuk" hikâyesi her düzeyde aynıdır. Nasyonal Sosyalist Devlet görevlileri, işveren temsilcileri ile işçi "temsilcileri" arasında aracılık yapmak bahanesiyle, işverenin isteklerini işçi-

28 *Fascisme*, 15 Aralık 1934 ve 3. sayı, Şubat 1935.

lere dayatırlar. Bu "arabuluculuğu" sorgulayan herkes bir "Devlet düşmanı" olarak değerlendirilir ve cezalandırılır.

***

Son olarak, Nasyonal Sosyalist Devlet otoritesini, sömürülen işçilere işverenlerin istediği ücretin ödenmesini sağlamakta kullanır. Emek amirlerinin koruması ve onayıyla, işverenler "fabrika içi düzenlemelerle" çalışanlarının ücretlerini, çalışma saatlerini ve çalışma koşullarını belirlerler. "İç düzenlemede" belirtilen ücreti kabul etmemek "toplumsal haysiyeti ihlal" olarak değerlendirilir ve haysiyet mahkemeleri önüne çıkarılan suçlu, ağır cezalara çarptırılır.

Böylece kodaman kapitalistler istediklerini elde etmişlerdir:

1. Eski sözleşmelerle belirlenen ücretlerin kaldırılması ve yerlerine işverenlerin belirlediği ücretlerin getirilmesi: Ulusal (daha doğrusu bölgesel) toplu sözleşmelerin yerine her işletmenin kendi belirlediği ücretler geçer: Yasanın resmi yorumcusu "Çekim merkezi (*Schwergewicht*) artık her işletmenin kendinde olacaktır" diye yazmıştır.

2. Ücretlerin farklılaşması: İşverenler, eski toplu sözleşmelerin ücretleri eşitleme çabasına kabahat bulur ve girişkenliğe ve profesyonel vasfa tanınan mükâfatları kaldırırlar. Böylece ücretler fazlasıyla farklılaşır: "Yasa asgari ücretin, işletmenin her üyesinin ürettiği çıktıya göre alabileceği bir pay bırakılacak şekilde düzenlenmesini sağlar. Diğer taraftan, nitelikli hizmeti uygun bir biçimde ödüllendirmek için olanaklar yaratılmalıdır."

3. Ücretlerin direniş gösterilmeksizin düşürülmesi: Ücretler artık belli zaman aralıkları için imzalanan sözleşmelerin bir parçası olmadığından, işverenin ne zaman isterse değiştirebileceği "fabrika içi düzenlemelere" tabi olduklarından, ücret kesintilerini hiçbir şey engelleyemez.

Şunu belirtmeliyiz ki, işçi sınıfına bu yenilikleri "yutturmak" için birtakım önlemler alınması gerekmiştir. 20 Ocak 1934'te çıkan yasa, 1 Mayısta yürürlüğe girecekti. Ancak işçilerin fazla güçlü bir

tepki vermesinden korktukları için, hükümet 28 Marttaki bir kararnameyle eski toplu sözleşmeleri bir dönem daha uzattı. Ancak 30 Haziranda baskıyı arttırarak, işverenlere peyderpey eski sözleşmelerdeki yükümlülükleri terk edip ücretleri kendileri belirleme yetkisi tanındı. (24 Ekim 1934'te Çalışma Bakanlığı emek amirlerinin, "belirli işletmeleri, eskiden müzakere edilmiş ve güncelliğini yitirmiş düzenlemelerin çerçevesinden çıkarabileceğini" açıkladı.)

Ancak eski toplu sözleşmelerin teorik olarak hâlâ yürürlükte olduğu yerlerde, işverenler, Nasyonal Sosyalist Devletin de işbirliğiyle bu sözleşmeleri açıkça ihlal etmekten geri durmadılar: işçileri yüksek kategorilerden düşük kategorilere indirdiler, ücret oranlarını ufak paralara indirdiler, daha önceleri sözleşmedeki ücretlere ek olarak ödenen ve faşizmin ilerleyişinden önce toplam ücretin önemli bir parçasını oluşturan ikramiyeleri kaldırdılar vs. Emek amirleri sıklıkla, "özel zorluklar yaşayan" şirketlerin, yürürlükteki sözleşmelerde yer alandan daha düşük ücretler ödemesine izin verdiler. (*Wirtschaft und Statistik* dergisi [no. 8, Nisan 1936] bazı endüstrilerde "emek amirlerinin istisnai önlemler alması ve asgari sözleşme koşullarından sapmaları salık vermesi gerektiğini" itiraf etti.[29])

2

Ancak işçi sınıfı direnişini felç etmeye yönelik bu dâhice sistem ilk başta pürüzsüz bir şekilde işlemedi. Önce mide bulandıran sineğin tasfiye edilmesi gerekiyordu.

Avam tabakası İtalya'daki faşist "sendikalara" ve Alman Emek Cephesi'ne dâhil olmuşlardı. Bu avam tabakası... kapitalist ayrıcalıklara ciddi ciddi saldırmayı düşünmezler, ama rejim üstündeki kişisel nüfuzlarını korumak ve artırmak için "toplumsal bir tabana" dayanma ihtiyacı hissederler. Faşist "emek" örgütlerine gönülden bağlı olan ve kendi derebeylikleri bulunanlar, ancak b*u örgütleri sınıf örgütüymüş gibi göstererek* işçileri çekebileceklerini

29 Akt. *Fascisme*, 6 Mayıs 1936.

ve ellerinde tutabileceklerini bilirler. Bu yüzden demagojik bir dille konuşmak, destekçilerinin baskısına dayanmak ve inanarak ya da inanmaksızın onların adına konuşmak zorundadırlar.

Ancak bu demagoji kodaman kapitalistleri sıkıntıya sokar. Faşist "emek" örgütlerinin işçileri eğitme ve denetleme rolünü oynamak yerine, üyelerinin etkisine kapılabileceğinden korkarlar. Faşizmi sınıf sendikacılığı başka bir biçimde yeniden doğsun diye finanse etmemişlerdir. Avam tabakasının sert bir şekilde hakkından gelinmesini, faşist "emek" örgütlerinin idari yapısının baştan aşağı temizlenmesini ve sınıf mücadelesinin son izlerinin de silinmesini talep ederler.

İtalya'da

İktidar ele geçirilmeden önce, mesele hâlâ çalışan kitlelerin kontrolü için sendikalarla savaşmak iken, faşist "sendikaların" idaresini avam tabakasından demagoglara teslim etmek gerekiyordu. Dolayısıyla İtalyan faşizmi eski devrimci sendikacılardan bir kısmını kullandı: Georges Sorel'in takipçileri olup savaş öncesinde milliyetçiliğe dönmüş bu "sendikacılar", 1918'den 1920'ye kadar, programı devrimci sendikacılıkla milliyetçiliğin tuhaf bir karışımı olan muhalif bir sendika örgütünde, "İtalyan Emek Birliği'nde (UIL)" bulunuyorlardı. 1921'de faşizm kendi örgütlerini kurduğu zaman, Rossini ve arkadaşları UIL'yi bıraktı ve faşist "sendikaların" liderleri oldular. Bütün görevlilerin yukarıdan atanması Rossini'nin yaratıklarını her tarafa yerleştirmesine olanak tanıdı. Yerel ve bölgesel sekreterlikleri avam tabakasıyla doldurdu.

İktidar bir kere kazanılınca, faşist "sendikaların" liderleri çalışan kitleleri örgütlerine ancak bu "sendikaları" sınıf örgütleri gibi gösterirlerse getirebileceklerini fark ettiler. Dolayısıyla demagojilerine devam ettiler: "Biz diyoruz ki," diye yazıyordu Rossini, "sınıflar arasındaki mücadele pek çok yönüyle devam edebilir ve kaçınılmaz olabilir."[30] 1927'nin sonunda, liretin çok yüksek bir seviye-

30 Rossini, *Lavoro d'Italia* makalesi, akt. Russo, *Mussolini et le Fascisme*, 1933.

de sabitlenmesinden sonra, sanayi devleri ücretleri acımasızca indirdiler. Kitlelerde derin bir memnuniyetsizlik hâsıl oldu. Rossini ve onun avam tabakasından yöneticileri, faşist "sendikalar" konfederasyonunun temel örgütlerine hâkim olamamaya başladılar. Destekçilerini kontrol altında tutabilmek için sıklıkla kendilerinin de direniş çağrısı yapması ve ücret kesintilerine karşı çıkıyormuş gibi davranması gerekti. Sanayicilere karşı düşmanlıklarında bir parça samimiyet bile vardı. Bu sanayicileri, zamansız talepleriyle kendilerini zor duruma düşürdükleri ve faşist "sendikaların" *direnişi kıran* örgütler olarak gerçek renklerini göstermesine neden oldukları için affedemiyorlardı. 1928'de Roma'da yapılan faşist "sendikalar" kongresi, hâliyle çok fırtınalı geçti. Delegeler "sınıfsal işbirliğinden" sadece işverenlerin fazlasıyla yararlandığının altını çizmekten çekinmediler.[31] Rossini demagojisini iyice ileri götürdü: "Biz faşistler," diye bağırıyordu, "komünizmin mülkiyete karşı olan davasının ithamlarını yıkıp attık. Ama mülkiyet sahibi olanlar görevlerini bilmezlerse, düşmanımız olurlar ve biz de bu davayı tekrar açmak zorunda kalabiliriz!" Çok ileri gitmişti. Sanayi devleri öfkelenmişti. Faşizmi, kapı dışarı edilen sınıf mücadelesi bacadan girsin diye, işçilerin eğitim ve gözetiminden sorumlu organlar işçi direnişinin başına geçsin diye, faşist "sendikalar" konfederasyonu feshedilen Genel Emek Konfederasyonu'nu yeniden canlandırsın diye desteklememişlerdi.

Dolayısıyla, Mussolini'ye konfederasyonun dağıtılması yönünde baskı yaptılar (22 Kasım 1928 Kararnamesi) ve Rossini'yi itibarsızlaştırdılar. Merkezî örgüt ortadan kaldırılınca, sadece on üç tane sanayi federasyonu kaldı. (Bu federasyonlardan her biri hatalı bir biçimde "konfederasyon" adını taşır, ama anlam bulanıklığının önüne geçmek için burada ilk terim kullanılmıştır.) Bundan böyle "sendika" liderleri, en küçük bir emek-sermaye çatışmasında arkalarına iki milyondan fazla üyesi olan bir "emek blokunu" alamayacaklardı.[32]

31 Nenni, *La lutte de classes en Italie*, 1930.

32 Bkz. Rosenstock-Franck, *L'Economie Corporative Fasciste*, 1934.

Her endüstride işverenler artık Konfederasyon ile değil, sadece endüstrinin federasyonuyla, yani çok küçük bir toplumsal tabana sahip "sendika" liderleriyle muhatap olacaklardı. Aynı zamanda, "sendikaların", yerel ve bölgesel örgütlerin ve federasyonların bürokrasisi kökten temizlendi. Rossini'nin atadığı tüm avam tabakası kovuldu ve yerlerine itaatkâr görevliler getirildi: işverenlerin yaratıkları veya çalışan kitleler hakkında tamamen cahil olan, bu nedenle demagoji yapamayan üniversite mezunu genç entelektüeller.

Ama bu yeterli değildi. Endüstri federasyonlarının liderleri, ne kadar mülayim olurlarsa olsunlar, fazla büyük bir toplumsal tabana dayanıyorlardı. Zaman zaman aşağıdan gelen kıpırtılar, çok zayıf da olsalar, onları bir direniş iradeleri varmış gibi davranmaya, işverenlere karşı çıkmaya ve bir parça demagoji sergilemeye itiyordu. Bu da çok fazlaydı: "emek" bloğunun parçalanması ve ayrışmasının daha ileri taşınması gerekiyordu. 1934'te Mussolini yirmi iki "korporasyonu" yarattığında, on üç federasyonu arka plana itip hemen hemen tasfiye etmek için bundan yararlandı: federasyon başkanları kovuldu ve yerlerine basit komiserler getirildi. 1928'de on üç parçaya bölünen "emek" bloku şimdi yirmi iki parçaya ayrılmıştı. Böylelikle, korporasyon işçi ve işveren ilişkilerindeki meseleleri *kendi başına* halledecek en üst kurum olmuştu. İşverenler artık endüstrideki "emek" federasyonuyla değil, sadece korporasyondaki işçi "temsilcileriyle", yani çok küçük bir toplumsal tabana sahip "sendika" görevlileriyle muhatap olacaklardı.

Almanya'da

Çalışan kitlelerin kontrolünü kazanmak için bağımsız sendikalarla giriştikleri mücadelede, "fabrika hücrelerinin" avam tabakasından liderleri iktidara gelmeden önce demagojilerini çok üst bir noktaya taşımak zorunda kaldılar. İktidar geldikleri andan itibaren de dönüp arkalarına bakmadılar. 1933 Martından Temmuzuna kadar kelimenin tam anlamıyla çılgınca hareket etmekteydiler. Her işletmede "hücre" üyeleri yüksek sesle ve güçlü bir biçimde ko-

nuşmaktaydı. İşe alım ve işten çıkarma konularında söz sahibi olmak istiyorlardı. İşletmelerin teknik ve ticari birimlerine yaptıkları müdahaleleri artırdılar. "Hücre" üyelerinden çoğu aynı zamanda fırtına birliklerine da üye olduğu için, bazı "anti-sosyal" işverenleri tutuklatacak kadar ileri gittiler.

Kodaman kapitalistler öfkelenmişti. En faal NSBO liderleri işlerinden atıldılar, "hücrelerden" çıkarıldılar ve toplama kamplarına gönderildiler. Göring, polise yazdığı bir genelgede, "Üçüncü Reich'ın gerçek niteliğini henüz anlamamış fabrika hücresi üyelerine karşı etkili bir eyleme girişilmesini" öneriyordu.

Hücrelerdeki avam tabakasında hayal kırıklığı yaratacak biçimde, çoktan "hizaya getirilmiş" sendikaların halefi NSBO değil, yeni bir örgüt oldu: Emek Cephesi. NSBO'lar arka plana itildi. Nasyonal Sosyalist "devrimin" işletmelerdeki seçkin askerleri olduklarını düşünen hücre üyeleri, eski konumlarına geri döndüler. Emek Cephesi'nin diğer üyelerine kıyasla herhangi bir ayrıcalıktan yararlanamaz oldular ve örgütün iç meselelerine müdahil olmaları resmen engellendi. NSBO'lar finansal özerkliklerini yitirdiler. Bundan sonra Emek Cephesi'nin saymanı bütçelerini yapacaktı. Artık Emek Cephesi'nin resmi izni olmadan ekonomik ve sosyal meselelere ve işçi-işveren ilişkilerine karışma hakları yoktu. 1933 Aralıkında, parti Devletle bütünleştiğinde NSBO üyeleri otomatik olarak, parti üyeleri için oluşturulmuş özellikle sıkı, özel yasalara tabi tutuldular. 1934 Şubat'ında işverenlere, "düşüncesizce" yapılmış en ufak bir eleştiri yüzünden "hücre" başkanını kovma yetkisi tanındı. 22 ve 25 Haziran'da NSBO'ların herhangi bir şekilde katkı payı toplaması ve kamuya açık toplantı yapması yasaklandı. Son olarak, 30 Haziran günü yalnızca SA'nın değil, NSBO'ların da nihai yenilgisine tanıklık etti. Ulusal başkanları idam edildi.[33]

Aşırılık mikrobundan kurtulan "fabrika hücrelerinin" niteliği tamamen değişti: özellikle güvenilir unsurlardan oluşan, "hücre-

33 *Fascisme*, 9 Mart 1935.

nin" re'sen üyesi olan işletme müdürlerinin buyruğu altında olan bu fabrika hücreleri, yeni "fabrika topluluğunun" Nasyonal Sosyalist çekirdeği, işletmedeki casusların ve muhbirlerin örgütü hâline geldi.

Ancak avam tabakası henüz tamamen havlu atmamıştı. Mücadele şimdi Emek Cephesi'nin üst düzey bürokratik kademelerinde sürmekteydi. Bir dizi NSBO kurucusu ve lideri, "hücreler" ortadan kaldırıldıktan sonra teselliyi Emek Cephesi'ndeki önemli görevleri kabul etmekte bulmuşlardı. Ve aynı nedenler, daha düşük bir seviyede de olsa, aynı sonuçları doğurdu. Bu avam tabakasından gelen liderlerin yeni rollerinde kalmaları, nüfuzlarını korumaları veya arttırmaları, toplumsal bir tabanın desteğine sahip olmalarından kaynaklanıyordu. Ne kadar zayıf olursa olsun kitlelerin baskısını hissediyorlardı. Ve inanarak ya da inanmaksızın onların adına konuşmak zorundaydılar.

1934 Baharında, 20 Ocaktaki "ulusal emeğin düzenlenmesi" kararının yürürlüğe girmesi, çalışan kitlelerde bir öfke dalgası yarattı. Emek Cephesi'nin avam tabakasından liderleri kontrolü kaybetmekten korkuyorlardı. Destekçilerini elde tutabilmek için, tekrar demagojiye başvurup kendilerini işçilerin çalışma koşullarının savunucuları olarak göstermek zorunda kaldılar. Ama işverenler sinirlenmişti ve 30 Haziran dan sonra avam tabakası hunharca susturuldu ve büyüklü küçüklü liderler katledildi. Dr. Ley durumunun tehlikeye girdiğini gördü. Ekim ayında, Wiesbaden'de "görünüşlerinin tersine işverenlerin kibiri içsel olarak devam etmektedir," diyecek kadar ileri gitti.[34] Bu düşmanlıkta derin bir samimiyet vardı. İşverenleri zamansız talepleriyle kendisini zor duruma düşürdükleri ve Emek Cephesi'nin *direnişi kıran* bir örgüt olarak gerçek rengini göstermesine neden oldukları için affetmemişti.

Kodaman kapitalistlerin sabrı tükenmişti. 1934 Temmuzundan sonra bazıları Hitler'den, "demagojik ajitasyonuyla ekonomiyi zora sokmaya devam eden" Dr. Ley'i kovmasını istedi.[35] Ağustos ayın-

34 *Temps*, 9 Ekim 1934.

35 *Temps*, 21 Temmuz 1934.

da Emek Cephesi'nin liderinin pozisyonu o kadar sallantıdaydı ki Berlin'de kaçtığı ve hatta intihar ettiği söylentileri yayıldı. Hitler'in güçlü kişisel desteğiyle pozisyonunu geri kazanabildi. Ancak Aralık ayında tekrar zora düştü. Dr. Ley ile, Almanya'daki en güçlü ekonomik diktatör hâline gelmiş Dr. Schacht arasında açık bir anlaşmazlık baş gösterdi. Dr. Schacht "Emek Cephesi'nin toplumsal eğilimlerine" karşı düşmanlığını ve Dr. Ley'den kurtulma niyetinde olduğunu gizlemiyordu.[36] Emek Cephesi günlük gazetesi *Der Deutsche*'den oldu.[37] Leipzig kongresinde de (26-30 Mart 1935) avam tabakasının ölüm marşı çalındı. Dr. Schacht orada büyük bir güvenle konuştu. Emek Cephesi'nin bundan sonra işverenlerin doğrudan denetim altında olacağını söyledi: "Emek Cephesi'nin başkanı işveren olmayan her birimine, bir işveren başkan yardımcısı olarak atanacaktır." Emek Cephesi artık işletme müdürünün onayı olmadan bir denetim gerçekleştiremeyecekti. Dr. Ley ancak alçakgönüllü bir biçimde hatalarından dönerek görevinde kalmayı başarabildi: "Elbette," dedi, "bu iki örgütün (işveren örgütünün ve "emek" örgütünün) bir arada varlığını sürdürmesinden, geçmiş zamanlardaki sınıf mücadelesine benzer bir şey doğacaktı..."

3

Sendikaları yok eden, proleter direnişini felç eden ve sınıf mücadelesinin izlerini kendi "işçi" örgütlerinden silen faşist Devlet, ücretlerde kesintiye gitmeyi mümkün kılan koşulları yerine getirmiştir.

İtalya'da

İtalyan basınının yer verdiği rakamlara göre,[38] nominal ücretler 1927 ila 1932 arasında *yarıya inmişti*. Bu kesintiler 1932'den sonra da devam ettiği için, 1927'den bu yana ücretlerde yüzde 60'tan

36 *Temps*, 22 Aralık 1934.

37 *Temps*, 2 Şubat 1935.

38 *Corriere della sera*, 29 Mart 1932; *Lavoro Fascista*, 27 Mart 1932.

yüzde 75'e kadar bir kesinti olduğunu söylemek abartılı olmaz. 1935'te ücretler Dünya Savaşı'ndan önceki dönemin rakamlarına nadiren ulaşabiliyordu.

Ve bu düşük ücretlerden bir yığın kesinti daha yapılmaktadır: ücret vergisi (192 Kasımında bir hükümet kararnamesiyle yeniden getirilmişti), zorunlu "sendika" payları, kış işsizlik yardımına yapılan "gönüllü katkılar", sosyal güvenlik payı, parti payı, *Dopolavoro*[39] vs.

"İşsizliğe karşı savaş" denilen şeyin ücret düzeylerine etkisi de dikkate alınmalıdır: aslında faşist Devlet, kısmi işsizlikle yüz yüze olan çalışan işçilerin, işi olmayanlar için ödeme yapmasını sağlayarak işsizlik yardımından tasarruf eder. Böylece 1934 Kasımında kırk saatlik iş haftası *haftalık ücret seviyesi korunmaksızın* getirilebilmişti. *Lavoro Fascista "işin azaltılmasının hâlihazırda iş sahibi olan kişilerin ciddi bir fedakârlık yapmasını gerektirdiğini"* itiraf etmekteydi.[40] Sadece kalabalık ailesi olan işçilere tazminat verilmekte, ama bu tazminat diğer işçiler tarafından karşılanmaktadır, zira haftalık ücretin düşürülmesinin yanı sıra maaşlarının yüzde 1'i de "aile yardımı" için alınır. Bazı sektörlerde iş rotasyonuna geçilmiştir; işçiler sırayla çalışmaktadır, mesela iki haftanın birinde çalışırlar, böylece ücretleri de yarıya iner.[41]

Diğer bir taktik: 1934 Kasımında, İşverenler Konfederasyonu ile "sendikalar" arasında, kadınların ve genç erkeklerin işten çıkarılıp yerlerine işsiz yetişkin erkekler alınmasını sağlayan bir anlaşma imzalandı. Ancak işverenler yeni işe giren işçilere daha önce kadınlara ve genç erkeklere verilen açlık sınırındaki ücreti öderler. Bu uygulama yine ücretleri düşürmenin yolunu açar.

Son olarak, kamusal işyerlerinde çalışan işsiz insanlar, bu işlerin "işsizliğe karşı savaşta özel bir önem taşıdığı" bahanesiyle daha düşük ücretlerle işe alınırlar. Bu da emeğin maliyetindeki düşüşe katkıda bulunur.

---

39 İşçilerin resmî eğlence-dinlence örgütü. *-İng. çev.*

40 Akt. *Temps*, 18 Şubat 1935.

41 *Temps*, 20 Şubat 1934.

Ve şu ana kadar sadece nominal ücretler değerlendirilmiştir. Oysa reel ücretler de yaşam masraflarındaki aralıksız artışın bir sonucu olarak daha da keskin bir düşüşe maruz kalmıştır.

Almanya'da

Nasyonal Sosyalizmin (30 Ocak 1933) 1935'e kadarki ilerleyişinden bu yana ücretlerin yüzde 25 ila yüzde 40 arasında düştüğü tahmin edilebilir. Pek çok kategorideki işçiler için ücretler Weimar Cumhuriyeti döneminde ödenen toplam işsizlik maaşı miktarından daha düşüktür. Alman işçilerinin yarısından fazlası haftada 30 marktan az kazanmaktadır.[42] *Angriff* bir işçinin aylık maaşının 80 ila 150 mark arasında değiştiğini kabul etmektedir.[43] Bir işçi haftalık net 20 marktan fazla kazanmamaktadır, oysa 1930'daki işsizlik yardımı aynı işçi için 24 marktı.[44] Hitler, sayısız Almanın tamamen yetersiz koşullarda yaşadığını kabul etmek zorunda kalmıştır[45] ve Bavyera Bakanı Wagner'e göre "pek çok Alman işçi açlık çekmektedir".[46]

Ve bu acınası ücretlerden bir sürü kesinti yapılmaktadır: ücret vergisi (yüzde 25'ten yüzde 35'e çıkarılmıştır), belediye "seçmeni" vergisi (iki katından fazlasına çıkmıştır), bekârlık vergisi, işsizlik sigortasına katkı payı, sakatlık sigortası, sağlık sigortası, Emek Cephesi katkı payı, *Mutluluktan Gelen Kuvvet* derneğinin payı, *Kış Yardımı*, hava savunması, işyeri gazileri ve parti veya Hitler Gençliği'nin payları. Ve diğer taraftan sosyal güvenlik ödemeleri (sağlık, sakatlık, kaza, yaşlılık, işsizlik) büyük ölçüde azaltılmış; karşılıklı emek yardımları ve ihtiyat fonları dağıtılmış, bu fonlar daha düşük ödemeler yapan özel sigorta şirketlerine devredilmiştir.[47]

42 *Temps*, 12 Ağustos 1935.

43 Akt. *Temps*, 28 Ocak 1936.

44 *Temps*, 19 Temmuz 1935.

45 Hitler, 1 Ekim 1934'teki konuşması.

46 *Temps*, 28 Ocak 1936.

47 "Fascism," 11 Ocak 1936.

"İşsizliğe karşı savaş" denilen şeyin ücret seviyesine etkisi de göz önüne alınmalıdır. Nasyonal Sosyalist Devlet kısmi işsizlere dönüştürülmüş çalışan işçilerin, işi olmayanlar için ödeme yapmasını sağlayarak işsizlik yardımından tasarruf eder. İşverenler kamu yetkilileri veya parti tarafından, ihtiyaç duyduklarından daha fazla işçi çalıştırmaya zorlanmakta, ama bu fazladan yükü ya toplam ücreti azaltarak ya da her işçinin çalışma süresini kısaltarak telafi etmektedirler. "Kısaltılmış iş haftası" neredeyse her yerde uygulanmaktadır: böylece 1933 Ağustosunda, metalürji sektöründeki Westphalialı bir grup, işverenlerin fabrikalarında kırk saatlik iş haftasını mümkün olduğu kadar uygulaması gerektiğini söylemiştir[48] (elbette kırk sekiz saatlik hafta ücretini devam ettirmeden). Bir yasal düzenlemeyle 23 Temmuz 1934'ten itibaren tekstil sektöründe haftalık iş saati otuz altıya indirilmiştir. İktidara geldikten sonra Nazi demagoglar, toplu sözleşmelere haftalık iş günlerinin sayısından bağımsız bir haftalık asgari ücret koyma sözü vermişler, ama 18 Ekim 1933'teki bir idari işlemle bu düzenlemenin uygulanması yasaklanmış; tam tersine 20 Ocak 1934'teki "ulusal emeğin düzenlenmesi" yasasında "işin yeniden dağıtılması halinde işveren daha kısa süreli çalışan kişilerin ücretlerini bunula orantılı olarak azaltabilir" denmiştir.

Diğer bir taktik: kadınlar ve genç erkekler işten çıkarılıp yerlerine işsiz yetişkin erkekler alınmaktadır. 28 Ağustos 1934'teki bir kararname "istihdam bürolarına" kadınları ve 25 yaşından küçük evlenmemiş genç erkekleri işten çıkarma konusunda tam yetki vermiştir. Ancak işverenler kadınların ve genç erkeklerin yerine alınan işçilere, onlara ödenen açlık sınırındaki ücretin aynısını ödemektedirler.

Son olarak, genel ücret seviyesi, çeşitli kamusal projelerde işe alınan işsiz insanlara çok küçük ödemeler yapılmasıyla da düşmüştür: yardımcı işlere yerleştirilen işçiler (1934'te 400 bin kadar),

48 *Temps*, 14 Ağustos 1933.

işsizlik yardımı kadar bir paraya ek olarak ayni ödeme almaktadır; *otoyol* yapımında çalışan işçiler (1936 Martında yarım milyon kadar), bu "bağımsız bir iş" olmasına ve işsizliğe karşı savaşmak için yapılan özel bir iş olmamasına karşı, emek amirlerinin de onayıyla vasıfsız yol işçilerinin normal ücretinden daha düşük bir ücret almaktadır. İşçi hizmetlerine alınan ve ağır iş yapan genç insanlar (250 bin civarı) ancak bir askerin aldığı parayı –günde 50 fenik– almaktadır. İşsiz kalmış ve *ev işlerinde* çalışmaya mecbur olmuş genç kızlar, burjuva ailelerde "her işe koşan hizmetçi" gibi çalışmakta, ama efendileri onlara sabit bir ücret ödemek zorunda hissetmemektedir. (1936 Mayıs'ının başında Hitler işsiz erkekleri Ruhr kodamanlarına "ucuz emek" olarak sunmuştur; bu adamlara günlük 1,50-2 mark ödenmiştir. "Bu emek," diye yazar *Petit Parisien* (4 Mayıs), "diğer işçi kategorilerinin ücret seviyelerine baskı yapmayı... mümkün kılacaktı.")

Ve şu ana kadar sadece *nominal* ücretler değerlendirilmiştir. Ancak *reel* ücretler de yaşam masraflarındaki aralıksız artışın sonucunda keskin bir düşüş yaşamıştır.

Son olarak, işçilerin maruz kaldığı aşırı sömürü de göz önüne alınmalıdır. Çalışmayı imkânsız kılan hastalık durumları 1934-35'te 1933'tekinden yüzde 20,7 daha fazla yaşanmıştır.[49] *Mutluluktan Gelen Kuvvet* derneğinin kuruluşu sırasında Dr. Ley şöyle demiştir: "İşin ritmini arttırmak zorundayız".[50] Ve bir işveren raporu, "tam da işin artarak yoğunlaşması gereken bir zamanda..." yeni iş yasalarının olumlu etkilerini över.[51]

49 *Wirtschaft und Statistik*, 23 Kasım 1935.

50 Dr. Ley, 27 Kasım 1935 tarihli konuşma.

51 Essen Ticaret Odası'nın 1935'teki raporu.

4

Proleter direnişi felç eden, bağımsız sendikaları ortadan kaldıran, kendi "işçi" örgütlerinden tüm sınıf mücadelesi mikrobunu silen ve ücretleri asgari geçim düzeyinin altına indiren faşizm, yine de gerçek yüzünü –büyük sermayenin diktatörlüğünü– işçilerden gizlemeye çalışmak zorundadır.

Bu nedenle "Korporatif Devlet" kandırmacasına başvurur. Daha iktidara gelmeden çok önce işçilere "korporasyon" yemini attığını görmüştük. Zafer kazandıktan sonra, vaatlerini yerine getiriyor gibi davranmalıdır; "sınıf işbirliği" maskesini takmalıdır, efendilerinin bundan sonra onlarla "eşit bir düzeyde" muhatap olacağına onları inandırmalıdır ve ekonomik meselelere katılımlarını sağlamalıdır.

Ama burada yine faşist avam tabakası diktatörlüğe büyük sorun çıkarırlar. Zamansız bir hevesle, "korporatizmi" temel mesele hâline getirirler. "Korporatist" demagojiyi çok ileri götürürler. Neden? Yine prestij kazanmak için; toplumsal tabanlarını en üst seviyeye kadar genişletme, mümkünse öbür derebeylikleri gasp etme ve rejim üzerinde daha fazla nüfuz ve güç kazanma arzuları, tek bir ulusal faaliyetin bile denetimlerinden kaçmasına izin vermez. Sadece sendikaların "faşistleşmiş" olması ve *işveren örgütlerinin denetimleri dışında kalması* onları sinirlendirir. Kapitalist ayrıcalıklara ciddi bir saldırı yöneltmeyi planladıkları için değil, kendi adamlarını ve hizmetlerini bu sanayi beyefendilerine dayatmayı arzuladıklarından ekonomide söz sahibi olmak isterler. Ayrıca, Sermayenin ve Emeğin bütününü, işveren örgütlerini ve işçi "sendikalarını" kapsayan, liderlik edecekleri tek bir örgüte, büyük bir korporatif makineye dönüşme hayali kurarlar.

Ancak kodaman kapitalistler bu fikre isyan ederler. "Faşistleşmenin" kendi sınırlarını aşmasına izin vermezler. Evlerinin, işletmelerinin, kartel ve tröstlerinin ve ticaret örgütlerinin efendisi olmaya devam etmek isterler. *Karma* bir örgütte avam tabakası tarafından hızla yutulmaktan korkarlar. İşçi denetiminin

hayaleti üstlerinde gezinir. Faşizmi bu hayaletleri sonsuza dek kovmak ve bir daha onlarla karşılaşmamak için desteklemişlerdir. Ve avam tabakasının bu uygulamaları işverenler aleyhine kullanma tehlikesi olduğu sürece tüm korporatist uygulamalara karşı çıkarlar. Ancak avam tabakası kökten tasfiye edilip her tür nüfuzdan yoksun bırakıldığında korporatif Devletin tamamen tehlikesiz bir karikatürüne razı gelirler –bu bir sis perdesi olarak gereklidir.

İtalya'da

Daha 1921'de Rossini ve arkadaşları faşist "sendikalara" *korporasyonlar* adını vermişler ve işverenler ile işçileri *kendi himayelerinde* bir araya getirecek *karma* örgütler yaratma isteklerini ifade etmişlerdir. "Milli sendikacılık," diye yazılır *Lavoro d'Italia*'nın ilk sayısında, "tüm mesleklerden İtalyanları büyük bir ölçekte, tek bir kanaat etrafında yeniden örgütlemektir."[52] *Tüm mesleklerden İtalyanlar* şu anlama gelir: işçiler ve işverenler. Kodamanlar bunların konuşmasına izin verir; ama kendileri faşist "sendikalara" girmemeye özen gösterirler.

"Roma'ya Yürüyüş'ten" sonra avam tabakası korporatif ilkenin uygulanmasını ve faşist "sendikaların" karma örgütlere dönüştürülmesini talep etmişlerdir. Ancak Rosenstock-Franck'ın bu karma örgütlerle ilgili yazdığı gibi, "sanayiciler hiçbir şekilde onları duymak bile istemezler, zira orada anında azınlıkta kalacaklarından emindirler".[53] Sanayi devlerinden ve toprak sahiplerinden gelen direniş öyle bir boyuttaydı ki Mussolini faşist Büyük Konseyde karma sendika ilkesini mahkûm eden bir karar almak zorunda kalmıştı (15 Mart 1923). "Genel Sanayi Konfederasyonu'nun ve Tarım Konfederasyonu'nun bağımsızlıklarını korumalarına izin verdi" diye anlatır Hautecouer. "Korporasyon örgütleri karma örgüt hayallerinden vazgeçmek zorunda kaldı... Genel Sanayi Konfederasyonu, Mussolini tarafından tarihî olarak nitelendirilen

52 *Lavoro D'Italia*, Nisan 1921.

53 Rosenstock-Franck, *L'Economie Corporative Fasciste*.

bir oturumda, korporasyonlarla bir anlaşmaya varmak istediğini beyan etti, ancak bağımsızlığını korumakta ısrarcı oldu."[54]

Ancak plebler/avam tabakası yenilgiyi kabullenmeye hazır değildi. Kendi adamlarını ve otoritelerini sanayicilere ve toprak sahiplerine dayatma fikrinden vazgeçmediler.[55] Kararlılıkları arttı: kendi alanlarına sadece tüm ekonomik güçleri, işverenleri ve işçileri değil, Devleti de katma hayaline kapıldılar. Siyasi Devletin yerini tamamen korporatif Devlete ve "üreticilerin özyönetimine" bırakmasını talep ettiler.

1925'in sonunda Mussolini, sendika ve korporasyon düzenlemeleri hazırlamak için "On Sekiz" diye adlandırılan bir komisyon kurdu. Komisyondaki aşırı korporasyon taraftarları şunu önerdi: "ekonomik faaliyetlerine göre farklı seviyelere ayrılmış tüm vatandaşları kapsayan ulusal bir korporatif örgüt oluşturulacak ve hâlihazırdaki tüm kurumları içine alacak".[56]

Ancak bu fikir kodamanları çok endişelendirdi. Bu büyük korporatif makine içinde, kitleler tarafından doldurulmuş avam tabakasının altında kalmaktan korkuyorlardı. Kendi örgütlerinin ortadan kaldırılmasını kabul etmeyeceklerdi. Bakan Rocco şöyle yazmıştı: "Eğer korporasyon Devletin dışında, tehlike dolu serbest bir rejim altında kurulursa, tek bir örgüt fikrinin, emek ve üretim için tek bir disiplin fikrinin işverenleri bu kadar *korkutması* gayet anlaşılırdır".[57] "On Sekizler komisyonundaki" tepkili azınlık çoğunluğa şöyle bir yanıt verdi: "korporatif reform, ulusun ahlaki ve maddi çıkarlarının bir sentezi olan modern Devlet anlayışına tamamıyla ters olarak, Devleti salt bir hiyerarşik çıkarlar federasyonuna indirgemektedir".[58]

---

54 Hautecouer, "Le Fascism," *Année Politique*, 1926.

55 Modigliani, "La Loi syndicale Fasciste," *Nouvelle Revue Socialiste*, 1927.

56 Akt. Fucile, *Le Mouvement syndicale et la realization de l'Etat corporatif en Italie*, 1929.

57 Rocco, *La Nuova Disciplina*.

58 Akt. *La Liberté syndicale: Italie*, Milletler Cemiyeti araştırması, 1927.

Mussolini çok utanmıştı. Bir taraftan, finansal destekçilerine en ufak bir sorun çıkarmak istemiyordu; kendi içinde, her şeye kadir Devlet anlayışına ikna olmuştu. Diğer taraftan, bir sis perdesi yaratması ve avam tabakasıyla dikkatle baş etmesi gerekiyordu. Bu yüzden 3 Nisan 1926'da çıkan (1 Temmuz 1926'daki düzenlemeyle desteklenen) yasayla eğreti bir uzlaşma yarattı; *kâğıt üzerinde* korporasyonları kurdu: "İşveren örgütleri ve işçi örgütleri ortak bir üst hiyerarşi altında merkezî irtibat organları aracılığıyla *birleşebilirler* (Madde 3)... Bu şekilde birleşen örgütler bir korporasyon oluştururlar." Ancak, bu örgütler temel "sendika" ("karma sendikalar") düzeyinde değil, sadece en yukarıda, *ulusal* düzeyde olacaktı: "İrtibat organları... çeşitli üretim faktörlerinin, işverenlerin ve entelektüel işçilerin ve kol işçilerinin ulusal birlik örgütlerini, belirli bir üretim dalı için bir araya getirecektir."

İşverenlerin özerkliği dikkatle muhafaza edilmişti: 3 Nisan 1926 yasasının 3. maddesi şöyle diyordu: "... *ancak işverenlerin ve işçilerin ayrı temsili olduğu gibi bırakılacaktır.*"

Son olarak, siyasi Devlet, avam tabakasının hayalindeki gibi kendini bir korporasyona dönüştürmek şöyle dursun, oluşturulacak korporasyona kendi başına hayat hakkı bile tanımamaktaydı: "Korporasyonun *Devletin bir idare organı olmak dışında* yasal bir statüsü yoktur."

Bir sonraki yıl (1927) "Emek Şartnamesi" şunu teyit ediyordu: "işçi ekonomik işletmenin faal bir ortağıdır..." ancak şunu da ekliyordu: "... işletmenin idaresi ve sorumluluğu işverene teslim edilmiştir". "Eşit bir düzeyde" muhatap olmaktan çok uzağız.

Ancak bu "korporasyonlar" hiçbir içerikleri olmasa da, kapitalist kodamanları yine de korkuttular; kapitalistler bunların kurulmasının ertelenmesini talep ettiler, çünkü avam tabakası, faşist "sendika" Konfederasyonunun efendileri, çok güçlüydüler ve rahatsız edici bir demagojiye girişebilirlerdi. Herhangi bir korporatif Devlet formülü, kuşa çevrilmiş olsa da, etkilerini güçlendirebilir ve işverenlere karşı çevrilebilirdi. Korporasyonlar sonraya bıra-

kıldı: önce avam tabakasının tasfiye edilmesi gerekiyordu. Faşist "sendikacılığın" temizlenmesi bittikten, sınıf mücadelesinin izlerinin kökü kazındıktan sonra, baştan aşağı bir polis makinesinden başka bir şey olmayacak korporatif Devletten tekrar bahsedilebilirdi. Mussolini hevesle tekrar tekrar "Zamanımız var" diyordu.

Ve sabırsızların heyecanını yatıştırmak için her şeye *korporatif* adını taktı. Hedefi faşist "sendikaları" daha sıkı denetlemek olan bir *Korporasyon* Bakanlığı kurdu (1926); üyeleri diktatör tarafından atanan, sadece diktatörün kararlarını kayıt altına almaya yarayan Ulusal *Korporasyonlar* Birliği'ni kurdu (1926, 1930'da yeniden düzenlenmiştir); adını diktatörün vekil adaylarını, "sendika" örgütleri tarafından sunulan bir liste içinden seçmesinden ve seçilmek için "sendika" üyelik ücreti ödüyor olmak şartından alan *korporatif* bir Vekiller Odası oluşturdu; 1931'de Sendikalar-arası Bölgesel Komiteleri bölgesel *korporatif* Ekonomik Konseylere dönüştürdü. Ancak korporasyonların kendisi ortada yoktu.

Fakat bir dizi aşırı korporasyon taraftarı korporatif Devletin tamamlanmasını talep etmeye ve bu mealde gevezelik etmeye devam ettiler. Ancak bunlar artık tehlikeli değildi. Artık bir toplumsal tabanları yoktu. Bunlar genelde entelektüellerdi, eylem adamı değillerdi. Dolayısıyla Mussolini onların serbestçe konuşmasına izin verdi ve onlar da bundan tatmin oldular. Aslında 1934'te insanların gözünü boyamaya her zamankinden daha fazla ihtiyaç vardı: ekonomik kriz çalışan kitleleri çok ciddi ölçüde etkilemişti. İşsizlik giderek artmaktaydı. Rejimin destekçilerinin hevesini canlı tutmakta kullandığı "mistisizm" sönümlenmeye başladı. O zaman Mussolini büyük bir darbe indirme zamanının geldiğini düşündü: faşist sendikaların üst düzey görevlilerinden bazılarını, yarı-hükümet yapısındaki ve davanın ihtiyaçlarına uygun olarak "korporasyon" adını taşıyan *işverenlerin* ekonomik örgütlerine yerleştirdi (4 Şubat 1934); bir zafer edasıyla nihayet korporatif Devletin kurulduğunu ilan etti. Tüm eski demagojik klişeleri yeniden meydana çıkardı: "Faşist yüzyılda insanlar iş önünde eşit

olmalıdır".[59] "İnsanlara yavaş yavaş kendi kendilerini nasıl yönetecekleri öğretilmelidir..."[60] "İşçiler üretim sürecini ve bu sürecin disiplinini iyice bilmelidir..."[61] "İşçi özgürlüğüne kavuşacaktır."[62] Korporatizm "daha yüksek bir toplumsal adalete, büyük zenginlik ve büyük yoksulluk arasındaki uçurumun yavaş yavaş ortadan kaldırılmasına" yönelir vs.[63]

Ancak burada sözlerle gerçek arasında büyük bir fark vardır: işverenlerle ücretliler arasındaki "işbirliği" ne fabrikada ne "sendikada", ne yerel ne bölgesel düzeyde, ne de profesyonel federasyon düzeyinde kurulmuştur. Fabrikada ya da "sendikada" patron işçiyle "eşit bir şekilde" muhatap olmaz. İşçi ekonomik idareye hiçbir şekilde katılmaz. Elbette bazı aşırı faşistler bu sistemin sadece bir başlangıç olduğunu iddia etmiştir: Spirito ve Bottai bölgesel "korporasyon" ile temeldeki, yani fabrikadaki korporasyonun "daha sonra" kurulacağını söylemişlerdir. Ancak Mussolini (bir gazeteciye) kaba bir açıklama yaparak bu naif yanılsamaları daha baştan yok etmiş, bu demagojinin maskesini düşürmüştür: "Fabrika komitelerini geri getirmeye çalışmıyoruz."[64] (Rosenstock-Franck şöyle yazar: "Eski 'fabrika komitelerinin' yeniden canlandırılmasına izin verilmemesi, [işverenlerin] en net ifade edilen isteğiydi."[65])

"İşbirliği" sadece en üst düzeyde, yirmi iki "korporasyon" biçiminde vardır. Ama nasıl bir işbirliği! Diktatörlüğün bir dizi zararsız görevlisi, avam tabakasının yerine faşist "sendikaların" başına geçmişler ve ücretli çalışanları işverenler karşısında temsil etmeye soyunmuşlardır, bu beyefendilerin, yani işverenlerin müzakerelerine katılmalarına izin verilmektedir. Ve bu sözde "işçi temsil-

59 Mussolini, 10 Kasım 1934 tarihli konuşması.

60 Mussolini, Fransa-İtalya komitesi üyelerine yaptığı konuşma, Eylül 1933.

61 Mussolini, 6 Ekim 1934 tarihli konuşması.

62 Mussolini, 18 Mart 1934 tarihli konuşması.

63 Mussolini, 8 Ocak 1935 tarihli konuşması.

64 *Vu*, 9 Ağustos 1933.

65 Rosenstock-Franck, *L'Economie Corporative Fasciste*.

cilerinin" pek de olası olmayan bir şekilde, müzakere masasında demagojik bir tavır sergilemesi, işverenlerle aynı oyu vermeme riskini alması hâlinde, faşist Devletin üç resmî temsilcisi de oylarını işverenlerinkine ekleyip onlara çoğunluğu kazandırmak için orada bulunmaktadır.

Almanya'da

İktidara geldikten sonra Nazi avam tabakası sabırsızlıkla, işveren ve işçi örgütlerinden oluşan "korporatif bir yapı" (*Ständischer Aufbau*) oluşturulmasını talep ettiler. Daha bağımsız sendikalar "hizaya getirilmeden", işveren örgütlerine dâhil olmaya çalıştılar. 1 Nisan 1933'te Nasyonal Sosyalist Parti'nin ekonomi bölümünün başkanı Dr. Wagener, güçlü bir Alman Sanayi Konfederasyonu oluşturmayı kafasına koymuştu. 6 Nisanda Konfederasyon bürosu dağıtıldı ve Wagener bu yapının "Alman Sanayi *Korporasyonu*" adını almasını sağladı; başkanı Krupp'un ayrılmasını istedi, ancak Krupp, iki Nazi komiser eşliğinde yeni "korporasyonun" başkanlığını sürdürecekti. Bir süreliğine, Wagener, işveren örgütlerinde istediğini yaptı; Mayıs başında yetkileri genişletildi: "Reich'ın ekonomi komiseri" olarak atandı; Hitler'le görüşen Krupp, işverenler "Korporasyonunun" yeniden düzenleneceğini ve *Führerprinzip*'in, yani liderlik ilkesinin uygulanacağını açıkladı. Bundan böyle korporasyonun başkanları serbest seçimle belirlenmeyecek, yukarıdan atanacaktı.[66] *Temps*'ta şöyle yazılmıştı: "Bu yeniden düzenleme, faşist İtalya'nın yapısına dayanan ve işçi sendikalarının yanı sıra sanayi birliklerini de içeren yeni korporatif yapıyı hazırlamak zorundadır."[67] *Führer*'in kendisinin korporatizme ikna olduğu söyleniyordu. 31 Mayısta "korporatif yapının" ana çerçevesini oluşturan bir yasa çıkarılacağını açıkladı.[68] Haziranda Alfred Rosenberg

66 Bkz. Konrad Heiden, *Geburt des dritten Reiches*, 1934.

67 *Temps*, 5 Mayıs 1933.

68 Akt. Konrad Heiden, *Geburt des dritten Reiches*.

şöyle bir açıklama yaptı: "Almanya'da kurulacak korporatif yapı gerçek sosyalizmi, 20. yüzyıl sosyalizmini temsil edecektir."[69]

Bir komite oluşturularak yeni korporatif Devletin tüzüğünü yazmakla görevlendirildi: her tabakanın kendi planı vardı; herkes yeni "yapının" kendi derebeyliğini temel alması ve kendi ayrıcalıklarını genişletmesi beklentisi içindeydi. Dr. Wagener'in planı vardı; "Orta Sınıfların Savaş Cemiyeti'nin" lideri olan Dr. Renteln'in planı vardı. Ama başarı şansı en fazla olan plan Dr. Ley'inkiydi; o tüm ekonominin, hem işçi hem işveren örgütlerinin kendi Emek Cephesi'ne katılmasını hayal ediyordu: "Alman halkının korporatif yapısı," diyordu, "anahatlarıyla oluşturulmuştur. Bugün tamamlanmış planı *Führer*'e sunacağım. Bu devrimin en büyük başarılarından biri olacak. Bu, işçi ve çalışanlar ile işverenler arasında organik bir bağ kurulması ve beraberce ekonomik organizmayla bütünleşmeleri anlamına gelecek."[70]

Ancak kodaman kapitalistler bunu kabullenmeye hazır değillerdi. 1933 Temmuzunda *Reichswehr* tarafından desteklenen büyük sermaye, bu planı veto etmişti; Hitler bir anda ulusal devrimin sona erdiğini duyurdu ve Dr. Wagener görevinden alındı. Ve 13 Temmuzda yeni ekonomi bakanı Schmitt, sanayicilere korporatif yapıdan tamamen vazgeçilmese de, *planın daha iyi bir zamana ertelendiğinin* güvencesini verdi. Mevcut örgütler, diye açıklama yapmaktaydı, henüz bu kadar mükemmel bir ideal için yeterince olgun değillerdi. Sorumsuz unsurların bu alanda maceracı deneyler yapma ihtimali vardı.

Ancak avam tabakası yenilgiyi kabullenmedi. Amaçlarına ulaşma umutlarını yitirmemişlerdi. Dr. Ley istifini bozmadan korporasyonların devam edeceğini duyurdu. 1933 Ağustosunun ortasında şöyle diyordu: "Emek Cephesi ve korporatif yapı bir bütünün iki parçasıdır; biri olmadan diğeri de tasavvur edilemez. Eğer eği-

69 *Temps*, 25 Haziran 1933.

70 Dr. Ley, Mayıs 1933'teki konuşması.

tim ve beceri kazandırma konusunda yapılanlar korporatif yapı aracılığıyla eyleme dökülmezse Emek Cephesi'nin hiçbir anlamı kalmaz."[71]

Mussolini gibi Hitler de kabaca bir uzlaşmaya gitmek zorunda kaldı. Finansal destekçilerinin isteklerine saygı duymalı, ama aynı zamanda bir sis perdesi de oluşturmalıydı. Avam tabakasıyla dikkatle baş etmesi gerekiyordu. 20 Ocak 1934'te çıkan yasayla, her işletmede "gizli konseyler" oluşturdu. Bu konseyler korporatizmin nüveleri gibi sunulmaktaydı. "Güven telkin eden kişiler" işverenle "işbirliği" yapacaktı. İşverenden gizli bilgileri isteyebilir, özellikle de kâr-zarar hesaplarını denetleyebilirlerdi. Ancak bu "güven telkin eden kişiler" işçiler değil *patronlar tarafından belirlenmekteydi.* Aynı yasayla Emek Cephesi'nin emek-sermaye çatışmaları durumunda atadığı uzmanların "korporasyonlarla uzlaşma içinde... ekonominin korporatif örgütlenmesini sağlayacak şekilde" belirlenmesi sağlandı. Ancak korporasyonların kendisi iki arada bir derede kaldı ve işverenler herhangi bir "korporatif yapıya" muhalefetlerini sürdürdüler.

Dolayısıyla, yarı-hükümet yapısında olan *işverenlerin* ekonomik örgütleri "profesyonel birliklere" dönüştürüldüğünde (27 Şubat 1934'te çıkan yasa), ücretli çalışanların hiçbir "temsilcisi" bu örgütlere alınmadı: avam tabakasının etkisi, bu örgütlerde bulunmalarını tehlikeli hâle getirecek kadar fazlaydı. Yasayı getiren bakan Schmitt tam olarak şöyle söylüyordu: "Şu anda alınan tedbirler, henüz korporatif bir reforma işaret etmemektedir. Biliyorsunuz ki *Führer* bu sorunun çözümünü ertelemiştir, zira haklı olarak korporatif bir yapının yavaş yavaş, olaylar geliştikçe gelişmesi gerektiğine inanmaktadır."[72]

Ancak avam tabakası ısrarcıydı; her adımda savaş verdiler. Bir yerden püskürtüldüklerinde, yeni bir savunma hattı belirlediler. 27 Şubat 1934 yasası onlar için ciddi bir darbe olsa da, ellerinde

71 Akt. *Fascisme*, 6 Ekim 1934.

72 Dr. Schmitt, 13 Mart 1934 tarihli konuşması.

hâlâ birkaç koz daha vardı. yeni işveren örgütlerinde kayda değer bir yönetim yapısı oluşturmayı başarmışlardı ve işverenler de bir anlamda burada saf tutuyorlardı; "liderlik ilkesi" uygulanıyordu ve artık müzakere meclisleri yoktu. Böylece, sanayi devlerinin hareketlerini bir ölçüde yukarıdan kontrol altına alabileceklerini düşünüyorlardı. Diğer bir avantajları: Sanayi Konfederasyonu'nu (artık Korporasyonunu) yedi farklı "profesyonel birliğe" ayırmayı başarmışlardı. Son olarak, güvenebilecekleri birinin ekonomik "Führer" olarak atanmasını sağlamışlardı: Kessler. Bu adam, artık gereksiz hale gelen eski özel işveren örgütlerini dağıtmaya kararlıydı. Bu plan hayata geçer geçmez, işverenler partinin avam tabakasının ve Nasyonal Sosyalist Devletin denetimi altına alındığında, onları ünlü korporatif "yapıya" dâhil etmek mümkün olacaktı.

Ancak eski özel işveren örgütleri, özellikle de Sanayi Konfederasyonu, dağıtılmayı şiddetle reddetti ve bu da 30 Haziran 1934'teki krizin en önemli nedenlerindendi. Bu olaydan sonra Kessler geri çağırıldı (11 Temmuz). Kessler'in yardımcısı ve halefi von der Goltz, direnen birlikleri dağıtmak için büyük çaba harcadı. Ancak başarısızlığa uğradı ve selefi gibi görevden alındı (1934 Kasım'ının sonu). Ve 2 Aralıkta yeni ekonomi bakanı Dr. Schacht avam tabakasının tüm çabalarını yerle bir etti: Yedi "profesyonel birliği" yeniden birleştirerek Sanayi Konfederasyonu'nu yeniden kurdu. Aynı zamanda işverenlere bir miktar özerklik tanıdı: "lider ilkesi" "profesyonal birlikler" için geçerli olmayacaktı, yılda en az bir kez bir genel üye meclisi düzenlenecek ve grubun başkanı ve yönetimi gizli oylamayla seçilecekti. Dr. Schacht şöyle diyordu: "İşverenlere tavsiyede bulunacak bağımsız organlara her zaman için ihtiyaç vardır ve *bu organlar varlıklarını hep sürdürecektir*."[73] Devletin ve Nasyonal Sosyalist Parti'nin avam tabakası işveren örgütlerini "hizaya getirme" umutlarından vazgeçmek zorunda kalmışlardı.

73 *Temps*, 7 Eylül 1935.

Ama davaları ne kadar kötü durumda olursa olsun, hâlâ yenilgiye uğradıklarını kabul etmiyorlardı. Dr. Ley ekonomi konusunda söz söyleme hakkında ısrarlıydı. İşverenler bundan memnun değillerdi. Yayın organları *Deutsche Volkswirt* 7 Aralık'ta şöyle diyordu: "Emek Cephesi'nin himayesinde Alman ekonomisini ikinci bir örgüt oluşturabileceğini kimse aklına getirmemelidir." İşleri yoluna koyma vakti gelmişti. "Korporatist" avam tabakası 1935 Mart'ının sonunda, Leipzig'deki Emek Cephesi kongresinde havlu atmak zorunda kaldı.

Dr. Schacht Emek Cephesi ve "profesyonel birlikler" arasındaki rekabet döneminin sona erdiğini açıkladı. İşverenlerin tüm taleplerini karşılayacak bir "korporatif" anayasa yapılacaktı. İşverenlerle işçi "temsilcileri" arasındaki işbirliği, sadece *sosyal politika* alanı ile ücret ve çalışma koşulları meselelerinde olsa da, bir sis perdesi olarak sürdürülmüştü. Ancak *ekonomik* alan sadece işverenlerin denetiminde kaldı ve işçi temsilcileri buraya dâhil olamadı. Dr. Schacht, Dr. Ley'den artık burnunu ekonomiye sokmamasını rica etti.

Bu sözde korporatif Devletin her düzeyinde işverenler iki defa temsil edilmektedir. İlk olarak örgütsel açıdan *hem* "profesyonel birliklere" *hem de* Emek Cephesi'nin "fabrika topluluklarına" dâhildirler. İkincisi, bölgesel düzeyde *hem* bölge ekonomik komisyonunda *hem de* bölge emek komisyonunda; ulusal düzeyde de *hem* Reich'ın Ekonomik Konseyi'nde *hem de* Reich'ın Emek Konseyi'nde yer almaktadırlar. Ancak *ekonomik* örgütlerde, komisyonlarda ve konseylerde "işçi temsili" yoktur. İşbirliği sadece *emek* örgütlerinde, komisyonlarında ve konseylerinde yapılmaktadır.

Ama bu hâlihazırda sınırlandırılmış alanda bile sadece bir "işbirliği" karikatürü bulunmaktadır. Öncelikle, Emek Cephesi'nin sadece *ekonomik* değil *toplumsal* alandan da dışlandığına dikkat çekmek gerekir. Gerçekten de, emek komisyonlarındaki "işçi delegeleri" işverenlerin "gizli konseylerinin" üyeleri arasından se-

çilmektedir. Emek Cephesi sekreterleri bu komisyonların işine karışamazlar. "Gizli konseylerin" üyeleri işverenler tarafından belirlendiği için, işverenler emek komisyonunda tamamen mülayim, *emek cephesi görevlilerinden bile daha mülayim* yaratıklarla karşılaşacaklarından emindirler.[74] Ve olur da her şeye rağmen "işçi delegeleri" ile işverenler arasında bir anlaşmazlık çıkar diye bütün önlemler alınmıştır: emek komisyonlarının ancak *danışma niteliğinde* bir oy hakkı vardır ve son kararı verecek olan, her zaman işverenlerin yardımına koşan resmî Devlet temsilcisi emek amiridir.

(1936)

74 *Fascisme*, 7 Mart 1936.

Ü Ç Ü N C Ü K I S I M

Zaten birçok defa bahsettiği gibi, kültür de dâhil her
türlü cici bicisi tamam olan bin yıllık
bir Reich kurmakta.
Tabii bu onun kendi fikri.

Bertolt Brecht
"Sanatçıların En Büyüğü"

Özet Geçiş: Çağdaş Olmama Durumu ve Zorunlu Diyalektiği

Ernst Bloch

Bloch'un *Zamanımızın Mirası* çalışmasından alınan bu bölüm, (işsiz) gençliğin, köylülerin ve yoksullaşan orta tabakaların faşist propaganda ve mobilizasyona karşı savunmasızlığını analiz ediyor. Bloch, bu analizde çağdaş olmama durumu (*non-contemporaneity*) nosyonundan veya kapitalizm öncesi ideolojik unsurların işleyişinden yararlanıyor. İşçi ve kapitalist arasındaki çelişki çağımıza aitken, daha önceki zamanlardan kalan bilinç unsurları küçük burjuvazinin ve orta sınıfların zihniyet dünyasını etkilemeye devam ediyor. Kapitalizmdeki güvencesizlikleri ve sıkıntıları nedeniyle hayal kırıklığına uğrayan bu sınıf ve tabakalar, faşizmin eski "güzel" zamanlara dönme sözüne daha kolay yem oluyorlar. Eğer gerçek bir devrime karşı, yoksullaşan bir burjuva vatandaşa servis edilen çözümleri anlamak ve bunların üstesinden gelmek istiyorsak, o zaman -kurnazlıkla- burjuva vatandaşın toprağına ayak basmalıyız, ya da onun kayığına binmeliyiz. Sadece bir kayığı kalmıştır; zira bu bir geçiş dönemidir.[1]

A. İlk Durum

Bütün insanlar aynı Şimdi içinde var olmazlar. Sadece dışarıdan böyledirler, bugün görülebildiklerinden ötürü. Ama sırf bu yüzden henüz diğerleriyle aynı zamanda yaşıyor olmazlar.

Beraberlerinde daha önceden kalan bir unsur taşırlar; bu, araya girer. Birinin fiziksel olarak nerede durduğuna bağlı olarak, özel-

1 *Zamanımızın Mirası*'nın 1935 baskısının Önsözü, 5.

likle de sınıfsal açıdan, kendi zamanı vardır. Modern zamanlardan daha eski zamanlar daha eski tabakaları etkilemeye devam eder; burada eskilere dönmek veya eskiye döndüğünü hayal etmek kolaydır. Elbette, bu nedenle pozisyonunun veya küçük pozisyonunun taleplerini karşılayamayan salt tuhaf bir adam, kendi içinde basitçe geri kafalıdır. Peki ya buna ek olarak, mesela eski köylü kökenlerin süregiden etkisinden dolayı, geçmiş zamanlardan kalma bir tip olarak, çok modern bir aidiyet içine yerleşemiyorsa? Genellikle başka başka yıllar şu anda sayılanın önüne geçer ve varlığını sürdürür. Geçmişte olduğu gibi bir müphemlik içinde de büyümezler, Şimdi'ye karşı çıkarlar; çok tuhaf bir biçimde, çarpık bir biçimde, geriden. Bu zamansız gidişatın gücü açığa çıkmıştır, her ne kadar sadece eski olanı çıkarıyor olsa da, tam da yeni bir yaşam vaat etmiştir. Kitleler ona doğru akın etmiştir, çünkü katlanılamaz olan Şimdi, Hitler'le en azından farklı gözükmüştür, çünkü o herkese eski güzel şeyleri resmetmektedir. Bu varlık gücünün aynı anda hem ateşli hem de zayıf, hem çelişkili hem de çağdaş olmama durumundan (*non-contemporaneous*) daha az beklenen ve daha tehlikeli olan hiçbir şey yoktur. İşçiler artık işverenleriyle yalnız değillerdir. Çok daha farklı derinliklerden gelen çok daha eski güçler onların arasında boy vermiştir.

B. Çağdaş Olmama Durumları, Bildirilenler

Bir kısım, her zaman en önden başlar. *Gençlik* çoğunlukla elindeki güne sırtını döner. Bugün elinde yoktur, ama hayalleri sadece karnının aç olmasından kaynaklanmaz. Şu anda mevcut olmayan içi boş bir genç-olma hâli tarafından gayet bedensel bir biçimde desteklenmektedirler. İşi olmayan genç insanlar sağ hareket tarafından kolayca satın alınabilir ve baştan çıkarılabilirler. Burjuva kökenli olan ancak burjuva gelecekleri olmayan genç insanlar her durumda, onlara bir miktar burjuva gelecek sözü veren sağa yönelirler. Ama yine de şu anda hiçbir gencin gayet mevcut olan mer-

kezde durmaması bir göstergedir; yirmi yaşındakilerden oluşan bir ekonomik parti yoktur. Yirmi yaşındakilerin koşulları, bugünün şeyleşmiş hayatından çok daha farklı bir hayata bağlanmıştır. Elbette olduğu gibi kalan bir gençlik veya türdeş bir şekilde, zamanından bağımsız bir şekilde, delikanlılarda hep aynı sakalın çıktığı gibi yetişen bir gençlik yoktur. Ama bu koşul farklı sınıflar ve farklı zamanlarda farklı olsa da, onu tanımlayan sözcükler dünden bugüne değişse de, burada aynı Şimdi'deki kadar net bir biçimde ilksel organlar ortaya çıkar, tarihöncesi yaşamın bir unsurunu içeriye gönderir. Eğer delikanlılar ok ve yayı geri alırlarsa, genç çocuklar kolayca hareketlere katılır[2] ve hâliyle arkadaş ve hepsinden öte, genellikle biyolojik babaları olmayan bir baba ararlar. Bu burjuva gençlik arasında proleter gençliktekinden daha kolay gerçekleşir; ama sadece burjuva olduğu için değil, daha parçalı olduğu ve oyunlar ile heveslere daha çabuk kapıldığı için. Tekrar tekrar kendi derdine düşen, en fazla önemi kendisine veren bu gençlik, romantik sağa kaymasıyla beraber, kötü mevcudiyetinin, olgusal jestinin ne kadar dışsal olduğunu gösterir. Gençliğin hevesli havası sol kanadın ateşinin, tutuştuğunda, daha güçlü yanmasını sağlar; ama eğer sağda bir "yenilenme" olursa, o zaman burjuva gençlik ve baştan çıkarılmış çevreler daha da baştan çıkarılabilir: kan esasına dayanan, organik gençlik Naziler için iyi bir zemin oluşturur. Çok antik tarzdaki federasyonlar bu zeminde ortaya çıkar, küçük gruplarda kan esasına dayalı elle tutulur bir yaşam oluşur, yukarıda çok sayıda değil, bir tane bilinen lider olur. Bu gençliğin zevki, başarılı erkeksi niteliklere özellikle duyarlıdır, güçlülüğe, açıklığa, edep bilirliğe, saflığa; bu "edep" unsuru sağlıklı arkadaşlara aittir ve sabit bedellerden biri olmak istemez. Tavırların doktrinlerden daha güçlü bir etkisi vardır, ilham verici sözler sorgulayan sözlerden daha kesin bir etki yaratır, geleneksel kostümler şehirlerden daha

2 Bündisch werden: tam çevirisi "federatif olurlar"; "Die Bündische Jugend'e" yani 1918'den sonra çeşitli gençlik örgütlerini ifade etmekte kullanılan bir terim olan "Serbest Gençlik Hareketi'ne" yapılan bir atıf.

fazla etkiler: böylece burjuva gençliğini geçmiş hayallerine sürükleyen ekonomik saik, kendisini organik huzursuzluğa ve kişinin kendi ilk ışığının doğmasına odaklar. Daha önce boş bir şekilde kükreyen ve coşan şey eski güzel âlemde serbestçe bir kenara itilmiştir, şimdiki yetişkin hayatı, gençlik çılgınlıklarıyla tepki verilemeyecek kadar inandırıcı olmayan bir hâl almıştır. Kısır Şimdi'ye ayak uyduramayan gençlik, yarına ulaşmak için bugünden geçmek yerine daha kolay bir biçimde geriye gider. İçinde bulunduğu farklı zaman yarına doğru kaymadığı sürece.

Diğer bir kısım, çok eski bir zamana aittir, kökü oradadır. Hâlâ neredeyse tamı tamına ataları gibi yaşar, onların yaptıklarını yapar. Bunlar *köylülerdir*: kırsalda tüm gençlikleri boyunca yaşlı olan, o kadar ki kasabanın en yaşlılarının bile artık onları hatırlamadığı yüzler vardır. Sefaletin veya daha yumuşak bir fırsatın fabrikaya sürüklediği durumlar için bir köylü deyişi vardır: düdükle çağrıldığın iş bir işe yaramaz; özellikle de küçük çiftçiler böyle düşünür, daha önce işçisinden daha iyi koşullarda yaşamamış olsa da. Köylü hesap yapmada çok başarılıdır, geleneksel kıyafetlerini, mobilyalarını, eski tarzını terk etmiştir ve hiçbir şekilde zora tabi değildir. Ama köylü ekonomik sorulara ferahlatıcı bir şekilde aklı başında tepkiler verse de, bugün kullandığı elde dokunmuş sözlerin toprakla hiçbir bağı kalmamış olsa da, aklı başında olan unsur yine de bugüne ait değildir; ve sessizliğin ve tekdüzeliğin, gelenek ve inancın yerleşikliğinin bulunduğu yerde köylü hâlâ geleneksel kıyafetlerini giymektedir. Ekonomik olarak miadı dolmuş yerini inatla savunur, onu yerinden etmek yüz yıl önce makinenin zanaatkârı yerinden etmesinden daha zordur. Yerinden etmesi daha zordur, zira üretim araçlarını hâlâ elinde tutmaktadır ve tarımsal makineleri sadece çiftlikteki ve tarlalardaki eskiden kalma çerçeveye yardım için kullanmaktadır; burada bir fabrika sahibi gelip ekonomik açıdan zayıf olan zanaatkâra karşı, sadece bir kapitalistin sahip olabileceği mekanik dokuma tezgâhını ve ona tekabül eden şeyleri sunamaz. Komünal kalmış bu üretim

biçimi köylülükteki büyük ekonomik farkları harekete geçirmeyi çok zorlaştırır. Sefalet içinde yaşayan ufak köylü çiftçiler vardır; küçük köylü çiftçiler, orta hâlli köylü çiftçiler, büyük köylü çiftçiler vardır ve bunların çok farklı mülkiyet koşulları, köylülüğü yeknesak bir "sınıf" olarak ele almayı kesinlikle engeller. Ancak ufak köylü çiftçinin yine de mülkü vardır, cüzi miktarda ve borca batmış da olsa; ve büyük köylü çiftçi birlikleri etkin aile reisini oynar: farklı mülkiyet koşulları şu ana kadar sömürülenler ve sömürenler arasında kendi içlerinden bir mücadele doğurmamışlardır (burada ancak proleter propagandadan çok farklı bir propaganda kök salar). Dolayısıyla köylülük kendisini yeknesak bir sınıf değil ama, görece yeknesak kalmış bir "kast" gibi hisseder. Ve hepsinden öte, üretim araçlarının özel mülkiyetinin dışında, köylülerde başka bir zamandaş-olmama hâli vardır; yetiştirdikleri maddeden gelen, onları doğrudan besleyen ve ayakta tutan bir köke sahip olma inadı. Kadim toprağa ve mevsim döngülerine sabitlenmişlerdir. Dolayısıyla köylülerin, onlara gümrük vergileriyle desteklendiklerini düşündüren, güzel zamanların tam anlamıyla geri döneceği vaadinde bulunan sağa yönelmeleri, sadece tarımsal krizden kaynaklanmaz. Bağımlı varoluşları, üretim koşullarının, âdetlerinin, değişmeyen bir doğanın döngüsündeki takvime dayalı hayatın görece eskiden kalma biçimi, kentleşmeye ters düşer, çağdaş olmama durumu konusunda uzman olan gericilikle birleşir. Köylülerin aklı başındalığı bile aydınlanmış bir akıl değil, eskiden beri kuşkucu bir akıldır; tetikteki sahiplik duyguları (toprağa, ipotek edilmemiş çiftliğe yönelik duyguları) bile kapitalist sahiplikten daha derin köklere sahiptir. Aklı başındalık ve bir sahiplik duygusu ve hatta köylü bireyciliği (bir özgürlük aracı olarak sahiplik, insanın evinin kendi kalesi olması), kapitalizm-öncesi zamanlardan, henüz toprağı tek tek idare eden burjuva vatandaşların olmadığı zamanlarda toprağın paylaşılmasını gerektiren üretim koşullarından gelmektedir. Dolayısıyla çiftlik, tüm kapitalist biçimlere karşın, tüm hazır alınmış kıyafetlere ve kentten gelen

ürünlere karşın, bugün bile dış hatlarıyla ve aurasıyla Gotiktir: bir kenara atılmış geleneksel kıyafetler ve mobilyalar, şehirde olduğu gibi bir seyirlik vitrin etkisi yaratmadan kolayca eski yerlerine konabilir. Burada ücra yerler özellikle yol göstericidir, zira diğer yerlerde daha derinde olan kültürel yeraltı sularını açığa çıkarırlar. Köyün marangozu bugünkü çiftler için üzerine şimdiki yılı işleyerek yaptığı sandıkları hâlâ Gotik bir biçimde yapmaktadır, taklit gibi değil, sanki babası, dedesi ve eski insanlar yapıyormuş gibi. Radyo ve gazeteye rağmen, köyde yaşayan çiftler için Mısır hâlâ prensesin bebek Musa'yı nehirden kurtardığı yerdir, piramitlerin veya Süveyş Kanalının ülkesi değildir; hâlâ İncil'in ve İsrail çocuklarının gözünden görülmeye devam etmektedir, Firavun'un gözünden değil. Yine Konnersreuth: 1923'te orada esrik bakire Therese Neumann'ın, çok daha zamandaş-olan piskoposun iradesine karşı kan terlemiş olması, Almanya'daki farklı bir Gotik parçayı ifade eder.[3] Fichtelgebirge,[4] ona benzer Kara Orman, ve ona benzer Spessart[5] bu tür bir şey barındırırlar; eğer bu dağlar daha Hauff'un zamanında[6] olduğu kadar kasvetli ve perili değilse de, salcılar, cam üfleyiciler, tayflar ve haydutlar bugün bile böyle bir köylü Gotiğini çevreleyen en yakın manzarayı oluştururlar. Ekonomik ve ideolojik olarak köylüler, hızlı kapitalist yüzyılın ortasında daha eski bir konumdadırlar; kapitalizm kapitalizm-öncesi bir unsur olan toprak mülkiyetini kendi amaçlarına uygu hâle getirmiş olsa da, köylüleri iyiden iyiye kapitalizme alıştırmış ve kapitalizmin ürünlerini onlara sunmuş olsa da, kalan son köy bile radyo aracılığıyla şimdiki zamana bağlanmış olsa da. Köylüler yine de çarpık bir kalıntıya tutunurlar, kuşkuyla baktıkları kentteki işçiler yerine derebeyler tarafından daha iyi temsil edildiklerini hissederler. Kent ve kır arasındaki zaman farkı, bugün kentte

3 Konnersreuth (Oberpfalz), azize Therese Neumann'ın (1898-1962) doğum yeri.

4 Fichtelgebirge: Yukarı Franconia'da bir dağ sırası.

5 Spessart: Aşağı Franconia'da orman.

6 Wilhelm Hauff, 1802-27, masallarıyla tanınan Romantik bir yazar.

bulunandan daha geniş bir yarın kavrayışı tarafından ortadan kaldırılmadığı sürece.

Bilindiği gibi son birkaç yıldır kentli kısım, zaman kaybetmeyi öğrenmektedir. *Yoksullaşmış bir orta tabaka*, daha iyi durumda oldukları savaş öncesi zamanlara dönmeye çalışmaktadır. Yoksullaşmıştır, dolayısıyla devrimci açıdan hassas bir duruma gelmiştir, ama yaptıkları eylemden çok uzaktadır ve hatıraları onu zamanımıza tamamen yabancılaştırır. Eskiden olana yönelik sadece nostalji üreten güvencesizlik, devrimci bir itki olarak yüzyıllardır görülmemiş figürleri kentin ortasına yerleştirir. Ama burada bile sefalet hiçbir şey yaratamaz ya da her şeyi yaratamaz, sadece uzun zamandır uykuda olan ya da düne ait görülen, ama şimdi neredeyse gizemli bir St. Vitus dansıyla dünün ötesine geçerek kendini yenileyen bir çağdaş olmama durumu yumurtlar.[7] Eski varlık biçimleri kentli şekillerde yeniden ortaya çıkarlar, daha eski düşünce biçimleri ve daha eski nefret biçimleri de, mesela Yahudi tefeciliğinin sömürü olarak tanımlanması gibi. "Feodal kiracılığın"[8] yıkıldığına, sanki ekonomi 1500 yılındaki durumundaymış gibi inanılır; çoktan devrimle yıkılmış üstyapılar bir anda geri döner ve bugünün dünyasında bir ortaçağ kenti manzarası gibi durup kalırlar. Burada Kuzey Kanı Tavernası, şurada Hitler-dükünün kalesi, orada Alman Reich'ının Kilisesi –kentli halkın bile kendini Alman toprağının bir meyvesi gibi hissettiği ve toprağa kutsal bir şey gibi, Alman kahramanlarının ve Alman tarihinin bir ikrarı gibi taptığı bir yeryüzü Kilisesi. Bu tür bir vatanseverlik, Almanya'nın Almanya'da tasavvur edilmesiyle ağzın köpürmesi ve gözün kararması, sadece kaybedilen kast-statüsü hissinin yerine geçmekle kalmaz. "Ülkenin gücü ve şerefi" sadece küçük burjuva bireylerin

7 Akut bir merkezî sinir sistemi rahatsızlığından ötürü, hastanın kötü ruhlar tarafından ele geçirilmiş gibi görünmesine neden olan istemsiz hareketler.

8 Bloch, burada "Zinsknechtschaft" terimini kullanmaktadır: bir toprak sahibinin kiracısı olarak toprağı işlemeye dayalı bir ortaçağ sistemi; kelimenin tam anlamıyla "vergi-köleliği".

gerçekteki güçsüzlüğünü ve yozlaşmışlığını kolektif duygular aracılığıyla telafi eden bir hayal (silah sanayisi için çok uygun bir hayal) değildir. "Seçilmiş halkın" Alman halkına, tamamen idolleştirilmiş halka aktarılması bile söz konusu değildir; daha ziyade buradaki bariz aşırılık, ilkel bir şekilde atalara ait "katılım mistiğini", ilkel insanın atalarının ruhlarını barındıran toprağa bağlılığını hatırlatır. Küçük burjuva her zamankinden daha fazla ideolojinin nemli ve sıcak humusunu oluşturur; ancak bugün azgınlaşmakta olan ideolojinin uzun, küçük burjuvanınkinden bile uzun kökleri olduğu açıktır. Köylüler hâlen bazı bazı cadılara ve şeytan çıkaranlara inanırlar, ama kentte yaşayanların büyük bir kısmının hayaletimsi Yahudilere ve yeni bir Baldur'a[9] inandığı kadar sıklıkla ve o güçte değil. Köylüler hâlâ zaman zaman Musa'nın altıncı ve yedinci kitabını, ahır hastalıklarına dair bir kitapçığı ve doğanın gücüne ve gizemine dair yazılanları okurlar; ama orta sınıfların yarısı Zion İhtiyarlarına,[10] Yahudi tuzaklarına ve her tarafta Masonik semboller olduğuna, Alman kanının ve Alman şafağının şok edici gücüne inanır. İşçi çılgınca ve vahşice saldırır, hâlâ itaat etmek ister ama bir asker olarak, savaşarak, inanarak. İşçinin proleter olmama *arzusu*, zevk veren bir itaat arzusuyla, bir düke bağlı büyülü bir varoluşta yoğunlaşır. İşçinin bilinç düzeylerinin ötesine, geçmişteki aşkınlığa bakan cehaleti, akla yönelik zevk veren bir nefret biçiminde yoğunlaşır, vahşi savaşçıların ve haçlı imgelerinin olduğu, zenci davullarının çaldığı ve orta Afrika'nın yükseldiği –yer yer sınır ötesi bir hâl alan bir çağdaş-olmama hâlindeki– bir "yeraltı dünyasına" dönüşür. Bu, orta sınıfların (proletaryanın tersine) üretimde doğrudan rol almadıklarını, üretime sadece dolaylı faaliyetlerle dâhil olduklarını gösterir; toplumsal nedensellikle alınan böyle bir mesafeden mantıksız bir uzam giderek daha rahat bir bi-

9 İskandinav ışık tanrısı.

10 "Zion İhtiyarlarının Protokolü'ne" bir atıf: Yahudilerin Zion hanesinden bir kralın egemenliğinde dünyayı ele geçirme planları yaptıkları hayali bir Yahudi toplantısına dair düzmece belgeler.

çimde doğarak dilekleri ve romantizmleri, ilkel güdüleri ve mitleri yeniden canlandırabilir. Orta sınıf faşizminin doğrudan ekonomik içeriği bile zamandaş-değildir ya da o hale gelmiştir, zira ticaret ve sanayi serbestisi sadece büyük işverenlere fayda sağlamakta ve küçükleri yok etmektedir: dolayısıyla parlamenter demokrasi serbest rekabetin nefret edilen garantörü ve ona denk düşen siyasi biçimdir. Onun yerine, korporatif devlet ekonomiyi erken kapitalist dönemin küçük ölçekli işletmelerine geri götürmeye çalışmaktadır; kendini büyük sermayeye sınıf mücadelesine karşı bir araç olarak sunmaktadır, ama orta tabaka için sadece bir kurtuluş yolu ve çağdaş olmama durumunun bölgesel olarak romantik bir ifadesidir. Ayrıca orta sınıflar "rasyonelleşmeyi" de *ideolojik olarak* katlanılmaz bulurlar ve onlara düşmanca, hatta kendi dünyalarında iki kat düşmanca gözüken Rasyo'yu terk ederler. Yani geleneksel içeriklerin değerinin –Marksist-Yahudi gibi terimlerle ifade edilse de– son dönemdeki kapitalist rasyonelleştirmesini ve zayıflatılmasını. Eski zamanlardan kalan üst insan, sarışın dev, büyük adama yönelik biyografik çağrı, cadının mutfağının kokusu –üst sınıfların oturma odalarında kültürlü bir tartışma kaynağı olan görelilikten ve nihilizmden doğan tüm bu kaçış simgeleri, orta tabakanın karmaşasında sahici bir siyasi araziye dönüşürler. Elbette, ne kadar vahşi görünürse görünsün, bu arazide daima sadece işçiler yaşamıştır, evler savaş-öncesi dönemin veya korporatif devletin aile ve "temiz" ekonomi evleridir ve tüm kârı proleter gerçeklere karşı Gotik hayalleri öne süren büyük-kapitalist üst tabaka elde eder. Elbette bu bilinmeyenler de hiçbir zaman burjuva konformistlerle bu kadar canlı ilişkiler kurmamıştır, bu kadar kindarlık, hainlik ve inatçı taşralılık olmamıştır, kumar masasında bu kadar Edda[11] bulunmamıştır, Saksonca müjdeci deyişler[12] bu kadar yaygınlaşmamıştır. Ama yine de milyonların öfkesinde, etraflarındaki arkaik hâle gel-

11 Tahtaya yakılarak yazılmış eski Kuzey efsaneleri.

12 Bu tür deyişler –mesela "Herkes Hak Ettiğini Alır" gibi– Naziler tarafından toplama kamplarının kapısına yazdırılıyordu.

miş manzarada farklı bir İrrasyo alanı vardır. Yaşayan ve yeniden canlanan, sahici bir içeriğe sahip, tezahürleriyle beraber pagan bir işlenmemişlik, Pancı bir doğa getiren çağdaş-olmayanlar vardır. Eski tabakaların uygarlığa karşı isyanı, bu şeytani biçimi şu ana kadar sadece Doğuda, özellikle Müslümanlar arasında almıştır. Onların fanatikliği hâlâ aramızdaki Beyaz Muhafızları beslemektedir; devrim hâlâ yaşayan dünü işgal edip yeniden adlandırmadığı sürece. Hitler'in çöküşüyle çağdaş-olmayan belki daha zayıf gözükecektir: ama Nasyonal Sosyalizmin ve gelecekteki her heterojen sürprizin tohumunu ve toprağını oluşturmayı sürdürecektir. Nasyonal Sosyalizm yeterince proleter insanı şeytani bir biçimde göstermiştir; onların saçma derecede korkunç imgesi kullanılmamak şöyle dursun, unutulmamalıdır.

(1932)

Goethe'nin Faşist Tahrifatı

Georg Lukács

Lukács, faşist Goethe efsanesinin, Goethe'nin Hristiyanlık ve milliyetçilik eleştirisini görmezden gelerek onu dinî ve milliyetçi açıdan nasıl tanımladığını analiz ediyor. Ayrıca bu faşist efsanenin ideolojik kökenlerinin izini savaş-öncesi emperyalist Alman burjuvazisine kadar sürüyor.

Alman burjuvazisinin gelişiminin faşist evresine girmesiyle, Goethe efsanesi için de yeni bir evre başlamaktadır. Elbette bu, bu efsanenin geçmişle bağının ya da devamlılığının koptuğu anlamına gelmemektedir. Tam tersine. Faşizmin kendisinin Weimar demokrasisinin içinden, onun unsurlarını uygun bir biçimde yeniden yapılandırarak "doğması" gibi, faşist ideoloji de "liberalizme" karşı koparılan tüm kıyamete rağmen, emperyalist Alman burjuvazisinin savaş-öncesindeki ideolojisi içinden organik olarak doğmaktadır. Bununla kastettiğimiz şey sadece –hadi edebiyat tarihi alanında kalalım– savaş-öncesi dönemin Adolf Bartels veya H. St. Chamberlain gibi gerici tarihçilerinin ve eleştirmenlerinin faşist otoriteler olarak damgalanması gerektiği değildir. Hayır, Simmel ve Gundolf gibi "liberal" düşünürler bile (kendilerine dahi itiraf etmeksizin) Goethe'nin faşist imgesinin oluşturulmasında büyük bir rol oynamışlardır.

Eğer daha baştan Goethe'nin yüzyılın edebiyatında faşizmin ihtiyaçlarına göre yorumlandığını söylersek bu, zamanımızdaki tüm Alman Goethe edebiyatının tamamen Nazi bir nitelik taşıya-

cağı anlamına gelmez. Kendilerini burjuvazinin farklı kesimleri arasında ekonomik, siyasi ve ideolojik olarak gösteren aynı birlik ve aynı çelişkiler, Goethe'nin yorumlanması, budanması ve tahrifatında da karşımıza çıkmaktadır. Ve bu budamanın temel eğilimlerinden çoğunun yolunu, ideolojik olarak savaş-öncesi dönemdeki Goethe literatürü açmıştır.

Bunun en açık işareti, Goethe'nin *dindarlığına* yapılan vurgudur. Alman Goethe efsanesinin özgün biçimi olan "Tanrısal" Goethe, aynı zamanda "büyük bir pagandı". Goethe'nin Hristiyanlığa yönelik temelde olumsuz tutumu çok iyi biliniyordu ve burjuvazinin kendi içindeki maddeci akımlar, daha bayağılaştırılmış da olsa, tahrifatın bu alanda başlaması için fazla ön plandaydı. Goethe'nin Hristiyanlığa yönelik hasmane tavrına, panteizmine hayıflanıyorlardı, bunlar eleştiriliyor, reddediliyor ama inkâr edilmiyor, karşıt bir biçimde yeniden yorumlanmıyordu. Yukarıda bahsettiğimiz Simmel, Gundolf ve onlar gibi diğerleri bu kavrayışı kolaylaştırdılar. Goethe'nin panteizminde ideolojik bir uzlaşmanın bazı, hatta çoğu öğesi bulunur; böylece Hristiyanlığın hem estetik (*Faust II*'nin sonu) hem de ahlaki (*Seçilmiş Yakınlıklar*) unsurlarını kullanması mümkün hâle gelir. Bu muğlaklık şimdi –Nietzsche, Bergson ve diğer gerici düşünürlerin de yardımıyla– Goethe'nin panteizmini "kültürlü olanlar" için "dogma barındırmayan bir din" gibi sunma imkânını yaratmıştır. Ama günümüzün ihtiyaçları için bu da yeterli değildir; bir hazırlık çalışması olarak faydalı, hatta vazgeçilmez olduğu görülmüştür, ama yalnızca bir hazırlık çalışmasıdır. Bugün (Goethe'den) daha açık seçik bir iman açıklamasına ihtiyaç vardır.

Ekonomi ve din arasındaki yakın etkileşimin ışığında, *Berliner Börsenzeitung*'un şöyle empatik bir söylem tutturması şaşırtıcı değildir: "Weimar'ın yaşlı bilgesi, hayatımızın, yaşamak zorunda olduğumuz hayatın nabzını tuttu... Goethe'ye göre din olmadan kültür de olamaz, zira kaynağı olan pınardan vazgeçerse kültür kuruyup gider..." (*Entertainment*, gazete eki, 20 Mart 1932).

Merkez basın Goethe'nin inancına dair meseleyi bu kadar basit ele almaz. Gazetecileri din konusunda daha deneyimlidir, borsacı adamın dokunaklı ölçüde basit inancına sahip değillerdir. Bu yüzden Goethe'nin dünya görüşünü Hristiyanlıkla uzlaştırmak için alın teri dökerler. Pater Muckermann açıkça itiraf eder:

> Hristiyanlığın bakış açısına göre, sanki Hristiyan temellere dayanan veya biraz da olsa dayanmak isteyen bir şairimiz varmış gibi Goethe kutlamaları düzenlememiz için en ufak bir neden, hatta içsel önkoşullar bile bulunmamaktadır (*Germania*, gazete eki, 22 Mart 1932).

Ancak: "Durmaksızın çaba gösteren kişiye..." elbette tüm iyilikler bahşedilecektir. Muckermann'ın yoldaşı ve meslektaşı Profesör Dr. Günther Müller kurtarıcı kelamı bulmayı başarır. "Goethe'nin güçlü bir dindar tarafı olduğu" sonucuna ulaşır. Ve *Sturm und Drang* (Fırtına ve Sıkıntı) esnasındaki isyankâr dönemini aştıktan sonraki olgunluk döneminde Goethe'nin doğaya yönelik kavrayış ve duyumunda, "Hristiyanlık olarak algılanabilecek" pek çok şey keşfeder.

> Ve şüphesiz ki Goethe'nin doğal varoluşu ve bu varoluşa sızan kutsal yasayı anlama biçimi, Thomizm'in bazı alanlarıyla kayda değer bir ilişkiye işaret etmektedir... (a.g.e.)

Ve Profesör Oskar Walzel de, Heine'ın "Wolfgang Apollo Yahudilik ve Hristiyanlığa karşı, insanın doğa tarafından bahşedilmiş hakları için savaştı" görüşünün yanlış olduğunu beyan ederek yardıma koşar. Goethe'nin "özgürleştirici" rolü çok farklıdır. "18. yüzyılın zirvesinde bile, insanda doğal olan her şeye karşı bir güvensizlik vardı." (Diderot?! Rousseau?! – G.L.) Goethe bizi işte *buradan* –yani 18. yüzyıldan– özgürleştirmiştir (*Kölnische Volkszeitung*, gazete eki, 20 Mart 1932).

Tanrı, Kral ve Anavatan ebediyen bir arada olacaklardır. Öyleyse "çağımızın" Goethe'sinde de bir arada olmaları gerekir. Yüzeydeki görünüş biçimleri farklıdır, özleri aynıdır. Hans Johst

Goethe hakkındaki konuşmasını, Goethe'nin *mütevazı kulluğunu* yücelterek bitirir (*Völkische Beobachter*, 22 Mart 1932).

> Bu dönemde ... Goethe kendisini kralcı olarak tanımlıyordu: bir entelektüel için bu, en az bugün olduğu kadar zor bir şeydi. Ancak Goethe gözüyle gördüklerine göre düşünüyordu. Hizmet ettiği lord ve prensin hayatı gözlerine yansıyor ve orada kendisi de devletin bir hizmetkârından, halkının bir kulundan başka bir şey olmayan bir adam görüyordu. Duyuları ve algılarının hiçbir zaman yanıltmadığı birine, dünyadaki tüm düşünce akımlarının ütopyacı sosyolojik ve felsefi teorileri ne sunabilirdi? Var olma hakkını çoğunluğu yanına çekmekten alan ve böylece kişisel enerjisinden ve aristokratik bağımsızlığından vazgeçen bir siyaset, onun için önemli olamazdı. Dolayısıyla Goethe siyasal anlamda mütevazı bir kuldur.

Tutarlı bir mütevazı kul olarak Goethe mantıklı bir biçimde memuriyete atıldı. "Ona göre siyaset, terzilik veya kunduracılık gibi herkesin harcı değildi" (a.g.e.). Ve Alfred Rosenberg (a.g.e.) felsefi olarak da Goethe'nin Nasyonal Sosyalist korporatif devletin inanmış bir destekçisi olduğunu belirtir. Zaten ortaçağ mistiği Meister Eckhart'tan (zamanındaki sınıf mücadeleleriyle olan bağı tamamen göz ardı edilerek, Prof. Othmar Spann tarafından faşizmin atalarının tapınağına dâhil edilmiştir) yola çıkar ve "Goethe'nin tüm benliğinin kökeni olan ruh özgürlüğünün" herkesin kendi tabakasında (sınıfında) gerçekleşebileceği sonucuna varır.

> Dolayısıyla en küçük adam bile, kendi yetenek ve becerilerinin sınırları içinde kalırsa 'tamam' olabilir.

Böylece Goethe'nin savaş-öncesi burjuvazisi tarafından yüceltilmesi, Simmel'in tüm insan etkinliğinin "simgelere dönüştüğüne" dair kuşkucu mistisizmi, Max Weber'in "şimdinin taleplerini" bir yaşam ilkesi olarak yüceltmesi, bunların hepsi faşist korporatif devlette güzelce bir araya gelmiştir.

Bu, Goethe'yi faşist tarafa doğru götüren köprüdür. Bu köprü daha savaş başlamadan önce, Goethe'nin varoluşunun ve çalışmasının *tarihsel* temellerini bilmeyen veya bunları tahrif eden yorumlar aracılığıyla oluşmuştur. Bu temeller bir kenara bırakıldığında, Goethe'nin hayatını adadığı çalışmalardaki çelişkiler, "muazzam" olanla "dar görüşlü" ve "kültürsüz" olanın bir arada var olması kolayca göz ardı edilebilir. O zaman, bu "zamansız" Goethe'deki dar görüşlü ve kültürsüz öğeler övgüye boğularak çağdaş Alman ulusu için bir ideal konumuna yerleştirilebilir. Neredeyse tüm burjuva araştırmacılar ve gazeteciler, bu tamamen tarihsiz –Hegel'in dediği gibi, "bütün ineklerin siyah olduğu gecenin"– bakış açısına kurban gitmişlerdir. Böylelikle F. Hielscher, II. Friedrich'i, Napolyon'u, Hegel'i ve Goethe'yi bir araya getiren bir "birlik" varsayarak, Goethe'ye "ulus için bir ideal" payesi vermiştir. Bu efsaneye göre Napolyon "bir kez daha ortaçağ imparatorluğu hayalini, Alman kralları hayalini" görmektedir (oysa II. Friedrich ile Napolyon arasındaki ortak nokta, sınıfsal temellerinin farklılığından ötürü farklı şeyler istemelerine ve yapmalarına rağmen, "bu hayali görmenin" *ikisinin de* aklına gelmemiş olmasıdır). Hegel "Büyük Friedrich'in mirasını devralır" ve Goethe ile Hegel "birbirlerinde birer dost ve aynı mücadeledeki birer yoldaş" görürler.

Hielscher bunu şöyle özetler: "Goethe'den Nietzsche'ye (burada yine Goethe'nin bugünkü yorumlanma biçimine giden Simmel-Gundolf izleğini görürüz), oradan da bugün bizim görevimiz olan şeye doğrudan bir yol uzanmaktadır: maneviyatın ve iktidarın birlikteliğine" (*Lokalanzeiger*, 20 Mart 1932).

İnsanı bu güzel rüyadan uyandıran şey, Goethe'nin kendi hayalinde –Hegel'le yakın arkadaş olmasına ve ona çok saygı duymasına rağmen– Hegel'in diyalektiğine katılmamasıdır. Goethe nicelikten niteliğe geçişi, ölçü ilişkilerinin düğüm yerlerini reddetmek için kelimelerini çarçur etmez. Hegel'in "doğanın ebedî gerçekliğini kötü bir sofistçe şaka aracılığıyla yerle bir etmek" istemesini "korkunç" olarak nitelendirir. (T. J. Seebeck'e mektup taslağı, *Stein*

Collection, 6. Cilt, s.283vd.) Elbette eğer Hegel'den diyalektiği çıkarırsak, eğer Goethe Nietzsche'nin öncüsü olursa, eğer II. Friedrich ve Napolyon aynı hayali kurmuşlarsa, bu tarihsiz soyut kurgular gecesinde her şey mümkün olabilir.

Ama tüm ineklerin siyah olduğu ve tüm üniversite profesörlerinin kahverengi gömlekler giydiği bu gecede bile, burjuva araştırmacılar ve gazeteciler Goethe'yi şu andaki faşist amaçlara uygun hâle getirirken birtakım zorluklar yaşarlar. Profesör Max Wundt'un ve Profesör Hans Freyer'in durumunda bu zorluklar açıkça ifade bulmuştur. Faşizme yakınlık duyan profesörler arasında en zeki ve en iyi eğitim almış olanlardan biri olan Freyer, burjuvazinin 19. yüzyıldaki (ve hatta bugünkü) gelişiminin Goethe'yle çok az ilgisi olduğunu açıkça itiraf etmektedir. Ama buna toplumsal bir temel bulamadığı ve bulmak da istemediği için, makalesini birtakım beylik laflarla tamamlamaktadır: Goethe Alman halkı (yani burjuvazi) için "vücut bulmuş bir değer" veya bir "bayrak" değildir; sadece ortalıkta dolaşan bir ruhtur, "günün hayhuyunun üstüne çıkan, her zaman ve her yerde var olan çan sesidir". (*Deutsche Allgemeine Zeitung*, 20 Mart 1932) "Solcu" Willy Haas *Die Literarische Welt*'te benzer bir şey yazmaktadır (4 Mart 1932). Tamamen çaresiz kalındığının böylece itiraf edilmesine, faşist entelektüellerin çoğunda gayet sık rastlanır. Max Wundt kendi görevini çok daha kolaylaştırır. Goethe'nin ekonomik ve sosyal görüşlerinde geri olan ne varsa onu alır, özellikle de büyük ölçekli sanayinin başlangıcı karşısında imalatı yüceltmesini; – *Hermann and Dorothea* "kükü toprakta olan Alman hayatına yazılmış bir ilahi" haline gelir – böylece Goethe'yi barbarlığa giden faşist yola baş koymuş bir müjdeci gibi gösterebilir.

> Bugün Batı ruhunun bizim için ne ifade ettiğini ve Alman ulusu üzerindeki etkisinin ne kadar yozlaştırıcı olduğunu biliyoruz. Fransız Devrimi'nden bu yana Almanya'ya yeni bir dalga sirayet etti ve bu yeni mesajı ilk başta bizim için barındırdığı tehlikeyi görmeden coşkuyla karşılayanlar sadece en kötü Almanlar değil-

di. Goethe ise tam tersine, daha çok erken bir aşamada kendini bu dünyayla çatışma hâlinde buldu (*Neue Preussische Kreuzzeitung*, 20 Mart 1932).

Goethe'nin Fransız Devrimi'ni anlamaması ve onu reddederek Napolyon'u ve İngiltere'yi, yani tek kelimeyle ilerici "Batılı" burjuva uygarlığını destekleyen bir pozisyon alması, erken dönemlerindeki gelişiminin Voltaire'den, Diderot'dan, Rousseau'dan etkilenmiş olması, yaşlılığında bile "kökü toprakta" olan gerici Alman edebiyatından nefret etmesi ve Batı literatürüne, Balzac'a, Stendhal'a, Mérimé'ye, Byron, Scott, Hugo ve Béranger'e büyük ilgi duyması, tarihi faşistçe tahrif eden "bilgili" profesörümüzü şu kadarcık bile rahatsız etmez. Hatta Prof. Max J. Wolff gibi gerici bir meslektaşlarının bile Goethe'nin ekonomik görüşlerinin geri kalmışlığını kabul etmiş olması da onlara rahatsızlık vermez. (*Der Tag*, finans gazetesi, 22 Mart 1932)

Goethe'yi faşist bir şekilde tahrif eden bu dalgaya karşı sözde sol basın –beklenebileceği üzere– hiçbir direniş göstermez. Sonuçta genel siyaset alanında sergileyemediği bir tavrı kültürel (edebî) politikalarda nasıl sergileyebilir ki? Özellikle de Goethe söz konusu olduğunda –Goethe'nin faşist tahrifatı için gerekli entelektüel silahlar, savaştan önceki kendi "klasiklerince" sağlanmışken. (Bahsettiğimiz Max Wundt bile, Goethe ile "Lebensphilosophie", yani Dilthey ve Simmel arasında bir bağlantı kurar. *Deutsche Zeitung*, gazete eki, 22 Mart 1932). Bu koşullarda, *Berliner Tageblatt*'ın bir anma makalesi için sadece Masaryk'ı değil, aynı zamanda açıkça faşist olan Gentile'i seçmiş olması (22 Mart) şaşırtıcı değildir, hatta gayet doğaldır. Elbette Goethe'nin "solcu" yorumları üstünde, savaş-öncesi otoritelerinin büyüsünün daha etkili olmuştur: ama bunun dışında, açıkça faşist yazarlarda karşılaştığımız fikirlerin aynılarını sadece daha belirsiz ve daha az ilginç biçimde ifade ederler. Goethe'de "Batılı" ve "barışçı" olan taraf vurgulanır (Thomas Mann, Gerhart Hauptmann). Goethe

Weimar "demokrasisinin" bir azizi merhalesine yükseltilir. *Frankfurter Zeitung* "Goethe sözcüğü Almanlara kutsal bir barışı hatırlatmaktadır" diye yazarken, bir taraftan da utangaçça (ya da kaçınılmaz olarak) kutsal barışın bugün bir olağanüstü hâl ve kamusal toplantı yasağı anlamına geldiği gerçeğini gizlerler. Böylece Hermann Wendel, Goethe'yi Bernstein'ın ruhsal atası olarak yüceltir ([*Linkskurve*'nin] bu sayısında Engels'in Karl Grün nitelemesine de değinir):

> Goethe'ye göre ilerlemenin en önemli aşaması, kültürlü davranışlarla barbarlığın yenilgiye uğratılmasıdır. Onun, merkezinde organik gelişim yasası olan dünya görüşünde, ayaklanmalara ve şiddete yer yoktur; düşüncesinin özü sadece devrime değil, savaşa da karşıdır, doğal olmayan, kulak tırmalayan ve nefret dolu her şeyle çatışma içindedir (*Vorwärts*, 22 Mart).

Sonra da partisi adına Goethe'ye olan inancını şöyle beyan eder:

> Elbette onunla bir bağ hissediyoruz: sadece gelişim yasasının geçerliliğine olan inancımızdan ötürü de değil; aynı zamanda Goethe'nin kişiliğin serbestçe serimlenmesi ve insanlığın yüceltilmesine dair fikirlerini mümkün kılabilecek bir toplumsal düzen için her gün verdiğimiz mücadele aracılığıyla onun anısını selamlıyoruz.

Dolayısıyla Goethe hakkında burjuva basınında çıkan makaleler, Goethe'nin aslında ne olduğunun ve nasıl bir etki yaptığının kavranmasına hiçbir katkıda bulunmazlar. Ama bu edebiyatın Almanya'daki genel faşist dönüşümün bir yansıması olarak, Rosenberg'den Wendel'e uzanan birleşik cephenin edebi bir tezahürü olarak çalışılması, ilginç birtakım sonuçları açığa çıkartır. Akademik düzey, Hegel'in yüzüncü yıl dönümünde olduğundan bile daha düşüktür; ancak bu ideolojiyi ve Goethe'nin faşist tahrifatını sürükleyen ve tanımlayan gerçek güçler, Hegel'in faşist tahrifatı zamanında olduğu kadar açık bir şekilde ifade edilmektedir.

(1932)

Barbarlığa Karşı Mücadele Üzerine Zorunlu Bir Gözlem

Bertolt Brecht

Brecht'in Kültürün Savunulması İçin Birinci Uluslararası Yazarlar Kongresindeki (Paris, 1935)[1] konuşması iki noktayı vurguluyor. Kültür temsilcilerine, faşizmin sadece kültüre karşı barbarca bir saldırı değil, özel mülkiyet ilişkilerini koruma yönünde de barbarca bir çaba olduğunu görmeleri için bir çağrı yapıyor. Aynı zamanda, faşizme karşı mücadelede egemen estetik anlayışının neden başarısız olduğuna dair argümanlarını da sıralıyor.

Zamanımızda kâr elde etmek için, tahıl ürünleri ve büyükbaş hayvanlar telef edilmektedir. Kültürün telef edilmesinin amacı da bundan farklı değildir.

Yoldaşlar, söylemek istediklerim bilhassa yeni şeyler değil; şu anda Batı kültürünü, daha doğrusu yüzyıllık sömürünün bize bıraktığı kültür kalıntılarını toz ve kana boğmaya kararlı olan güçlere karşı verilecek mücadele ile ilgili birkaç söz söylemek istiyorum. Dikkatinizi tek bir noktaya çekmek istiyorum; eğer bu güçlere etkili bir biçimde karşı koymak ve en önemlisi, tamamen yok oldukları ana şahitlik etmek istiyorsak bu konuda netlik sağlanması gerektiğine inanıyorum.

1 Konferansa 37 ülkeden toplam 250 kadar yazar katılmıştır. Bu yazarlar arasında E. M. Forster, Aldous Huxley, André Malraux, André Gide, Heinrich Mann, Robert Musil, Anna Seghers, Alexis Tolstoy, Boris Pasternak, Ilya Ehrenburg ve diğerleri vardır.

Faşizmin vahşetini ilk veya ikinci elden deneyimleyen ve bu vahşet karşısında öfkeyle dolan yazarlar, bu vahşete sadece bu deneyimleri ve öfkeleri nedeniyle, başka bir şey konuşulmadan karşı koyacak bir konumda değillerdir. Bazıları vahşeti tarif etmenin yeterli olduğuna inanabilir, özellikle de büyük bir edebi yetenek ve hakiki bir öfke bu tarife ivedilik kazandırıyorsa. Ve bu tarifler gerçekten de çok önemlidir. Büyük bir vahşet yaşanmaktadır. Buna izin verilemez. İnsanlar dövülmektedir. Bu olmamalıdır. Uzun açıklamalara ne gerek var? Okur elbette ayağa kalkıp işkencecileri engelleyecektir. Ama yoldaşlar, açıklama zaruridir.

Okur ayağa kalkabilir, bu o kadar da güç değildir. Ama sonra işkencecileri engellemek gibi küçük bir sorun doğar ve bu çok daha zordur. Öfke mevcuttur, muarızı açıkça belirlenmiştir, ama ona nasıl diz çöktürülebilir? Yazar diyebilir ki: benim görevim adaletsizliği açığa çıkarmak, bu konuda ne yapılacağı meselesini okura bırakırım. Ama o zaman yazar tuhaf bir şey keşfeder. Öfkenin, aynı sempati gibi, niceliksel bir şey olduğunu fark eder; şu ya da bu miktarda vardır ve tükenebilir. Ve en kötüsü: öfkeye ne kadar çok ihtiyaç varsa, o kadar hızlı tükenir. Yoldaşlar bana şöyle demişlerdir: arkadaşlarımızın katledildiğini ilk duyurduğumuzda, bir dehşet çığlığı yükseldi ve pek çok kişi yardımımıza geldi. Bu, yüz kişi katledildiği zamandı. Ama bin kişi katledildiğinde ve katliam durmak bilmediğinde, sessizlik hâsıl oldu ve sadece birkaç kişi yardımımıza geldi. Bu iş böyledir: "İşlenen suçlar üst üste yığıldıkça görünmez hâle gelirler. Çekilen acılar dayanılmaz hâle geldikçe çığlıklar duyulmaz olur. Bir insan dayak yer, izleyen kişi bayılır. Bu gayet doğaldır. Ama haksızlıklar yağmur gibi yağınca, artık kimse "Dur!" diye bağırmaz olur."

Demek ki işler böyledir. Buna nasıl bir çare bulunabilir? İnsanın bu vahşete sırtını dönmesini engellemenin bir yolu yok mudur? Neden sırtını döner? Sırtını döner çünkü müdahale etmenin bir yolunu bulamamıştır. Eğer yardım etmesi mümkün değilse, hiç kimse bir başkasının acısını seyredip durmak istemez. Eğer darbenin ne zaman geleceğini ve nereyi vuracağını ve neden, hangi amaçla ine-

ceğini biliyorsanız, darbeyi savuşturabilirsiniz. Ve eğer darbeyi savuşturabilirseniz, eğer minicik olsa dâhi bir savuşturma şansı varsa, o zaman kurbana sempati duyabilirsiniz. Her halükârda sempati duyarsınız, ama çok da uzun bir süre değil, en azından darbelerin kurbanın üzerine yağdığı süre kadar uzun bir süre değil. Peki: bu darbe neden indirilmiştir? Neden kültür, bize bırakılan o kültür kalıntıları safra gibi aşağı atılmaktadır; neden milyonlarca insan, insanların büyük çoğunluğu bu kadar yoksullaştırılmış, çırılçıplak bırakılmış ve yarı yarıya ya da tamamen yok edilmiştir?

Bazılarımız bu soruyu cevaplamaya çok heveslidir. Şu cevabı verirler: gaddarlık yüzünden. İnsan türünün büyük ve giderek büyüyen bir kesiminde bir anda ortaya çıkan ve belki şansın da yardımıyla yine bir anda kayboluverecek korkunç bir salgını, tam olarak ayırt edilebilir bir nedeni olmayan dehşetengiz bir olguyu, uzun süredir bastırılan veya uykuda olan içgüdüsel bir itkinin, barbarlığın canavarca ortaya çıkışını deneyimlediklerine inanırlar.

Bu cevabı verenler, bunun bize bir yardımı olmadığını haliyle kendileri de fark etmişlerdir. Gaddarlığa bir doğa kuvveti, cehennemden gelen baş edilemez bir güç görünümü kazandırmanın yanlış olduğunun da farkındadırlar.

Bu durumda insan ırkının eğitiminin ihmal edildiğinden bahsetmeye başlarlar. O acelede bir şeyler ıskalanmış veya tam yapılamamıştır. Bunu şimdi telafi etmemiz gerekmektedir. İyilik gaddarlığa karşı ayağa dikilecektir. Bize eskilerde yardım eden büyük sözcükleri, sihirli formülleri, etkisi tarihsel olarak kanıtlanmış olan sevgi, özgürlük, onur, adalet gibi kalıcı kavramları geri çağırmamız gerekmektedir. Ve böylece bu büyük sihirli formülü işe koşarlar. Sonra ne olur? Gaddar olduğu söylenince, Faşizm bağnaz bir gaddarlık nidasıyla yanıt verir. Bağnaz olduğu söylenince, bir bağnazlık nidasıyla yanıt verir. Aklı ihlal ettiği söylenince, neşeyle aklı mahkûm etmeye girişir.

Zira Faşizm de eğitimin ihmal edildiğini düşünmektedir. Kendisinin zihinleri etkileme ve yürekleri güçlendirme becerisi-

ne çok umut bağlamıştır. İşkence odalarının gaddarlığına okullarınınkini, gazetelerininkini, tiyatrolarınınkini ekler. Tüm ulusu, tüm gün boyunca eğitir. Büyük çoğunluğa sunabileceği fazla bir şey yoktur, dolayısıyla önemli olan onları fazla fazla eğitmektir. Yiyecek sağlayamaz, o yüzden nefsini kontrol etmeyi öğretmesi gerekir. Üretim sağlayamadığı için savaşlara ihtiyaç duyar, o yüzden fiziksel cesareti öğretmesi gerekir. Fedakârlığa ihtiyaç duyar, o yüzden fedakârlık ruhunu öğretmesi gerekir. Bunlar da ideallerdir, insanlık talepleridir, hatta bazıları yüksek idealler, yüksek taleplerdir.

Şimdi bu ideallerin hangi amaçlara hizmet ettiğini, eğitimi kimin verdiğini ve bu eğitimden kimin fayda sağlayacağını biliyoruz –eğitilenler sağlamayacak. Bizim daha insancıl olan kendi ideallerimiz konusunda durum nasıldır? Bizimkiler elbette çok farklıdır, ama biz de idealler belirlediğimizde, muarızlarımızla yine de ortak bir özelliğimiz olmuş olmaz mı? Gaddarlıktaki, barbarlıktaki temel kötülüğü görenlerimiz bile, sadece eğitimden, sadece insanların zihinlerine müdahale etmekten bahsetmektedir –başka bir müdahaleden değil. İnsanlara iyi olmayı öğretmekten bahsederler. Ama iyilik iyi olma, tüm koşullar altında, *en kötü koşullarda bile* iyi olma talebinden doğmaz, aynı gaddarlığın yalnızca gaddarlıktan doğmadığı gibi.

Ben şahsen gaddarlığın kendiliğinden olduğuna inanmıyorum. İnsanlığın, karşılığı bu kadar kazançlı olmasa dâhi gaddar olacağı suçlamasına karşı savunulması gerekir; dostum Feuchtwanger'in kötülüğün çıkarın önüne geçtiğini söylemesi zekice bir kelime oyunudur, ama doğru değildir. Gaddarlık gaddarlıktan doğmaz, artık gaddarlık olmaksızın yapılamayacak iş anlaşmalarından doğar.

Benim geldiğim küçük ülkede, koşullar pek çok ülkedeki kadar kötü değildir; ama her hafta kesilmek üzere yetiştirilmiş en iyi hayvanlardan 5000 tanesi telef edilmektedir.[2] Bu korkunç bir şeydir, ama ani bir kana susamışlık salgını değildir. Kesilmek üzere yetiştirilmiş hayvanların telef edilmesi de kültürün telef edilmesi de barbarca içgüdülerden kaynaklanmamaktadır. Her iki durumda

2 "Küçük ülke" Danimarka'dır, Brecht 1933'ten beri burada sürgündeydi.

da yetiştirmek için çok çaba sarf edilmiş ürünler, artık yük hâline geldikleri için telef edilmektedir. Açlığın beş kıtaya yayıldığı göz önüne alınırsa, bu hareketler şüphesiz ki suç teşkil eder, ama akla estiği gibi yapılan davranışlar asla değillerdir. Bugün dünyanın çoğu ülkesinde her tür suçun ziyadesiyle ödüllendirildiği, erdemin ise büyük bir bedel ödediği toplumsal koşullar mevcuttur. "İyi insan savunmasızdır ve savunmasız insan da yerle yeksan edilir, oysa gaddarlıkla her şeyi elde edebilirsiniz. Kötülük 10 bin yıl hüküm sürmeye hazırlanmaktadır. Oysa iyiliğin bir koruyucuya ihtiyacı vardır, ama ortada hiçbir koruyucu yoktur."

İnsanlardan sadece iyilik talep etmeye karşı tetikte olalım! Sonuçta, mümkün olmayan bir şeyi istemek gibi bir düşüncemiz yoktur. Kendimizi, bizim, bizim de, insanlardan üst insan olmalarını, yani değiştirilebilecek olmalarına rağmen değiştirilmemeleri gereken korkunç koşullara dayanmak için büyük bir erdem göstermelerini talep ettiğimiz serzenişine maruz bırakmayalım! Sadece kültür adına konuşmayalım! Kültüre merhamet gösterelim, ama önce insanlığa merhamet gösterelim! Kültür, insanlık kurtarıldığı vakit kurtarılacaktır. Kendimizi kaptırıp kültürün insan için değil, insanın kültür için var olduğunu iddia etmeyelim!

Yoldaşlar, gelin bu kötülüğün köklerine kafa yoralım!

Bugünün büyük bir doktrini, gezegenimizde gittikçe artan sayıda halk kitlelerini etkileyen, kendisi hâlâ gençlik dönemlerini süren bir doktrin, tüm kötülüğün kökeninin sahiplik koşullarında olduğunu söylemektedir. Tüm büyük doktrinler gibi gayet basit olan bu doktrin, mevcut mülkiyet ilişkileri ve bu ilişkilerin savunulmasında kullanılan barbarca yöntemler altında en çok ezilen halk kitlelerini etkisi altına almıştır. Dünya yüzeyinin altıda birini kaplayan bir ülkede, ezilen ve mülksüz sınıflar iktidarı ele geçirmişlerdir ve bu doktrin eyleme dökülmektedir. Orada ne yiyecek, ne de kültür telef edilmektedir.

Faşizmin vahşetini yaşamış ve dehşete düşmüş bizim gibi yazarların çoğu, bu doktrini henüz anlayamamış, onları bu denli deh-

şete düşüren gaddarlığın kökenini keşfedememişlerdir. Onlar için mevcut olan tehlike, Faşizmin zalimliklerini gereksiz zalimlikler olarak görmeleridir. Mülkiyet sahipliği koşullarına sıkı sıkıya tutunurlar, çünkü Faşizmin zalimliklerinin bu koşulları savunmak için şart olmadığına inanırlar. Halbuki eğer bu mülkiyet sahipliği koşulları sürdürülecekse, o zaman bu zalimlikler hakikaten de şarttır. Bir tek bu meselede Faşistler yalan söylememekte, gerçeği ifade etmektedirler. Faşizmin zalimliklerinden bizim kadar dehşete düşen, ama mülkiyet sahipliği koşullarını korumak isteyen veya bunları umursamayan arkadaşlarımız, yükselen barbarlığa karşı yeterince güçlü veya sürdürülebilir bir kavga yürütemezler, çünkü barbarlığın gereksiz hâle geleceği toplumsal koşulları ne tanımlayabilir, ne de yaratmaya yardımcı olabilirler. Ancak, kötülüğün köklerini ararken mülkiyet sahipliği koşullarına denk gelmiş olanlar, gittikçe daha derine inmiş, daha dipte yatan vahşet cehenneminden geçmiş ve insanlığın küçük bir kesiminin acımasız egemenliğini demirlediği o noktaya ulaşmışlardır. Bu egemenliği, beraberlerindeki insanları sömürmelerini sağlayan ve dişlerini tırnaklarına takarak savundukları kişisel mülkiyet haklarıyla demirlemişler; bedelini de herhangi bir savunma sunacak hâli kalmamış veya artık kendisini savunma olanağı olmayan bir kültüre ve insanlığın bu kadar süre, bu kadar cesurca ve bu kadar umutsuzca savaşarak elde ettiği insanın bir arada varoluşunun her bir yasasına ödetmişlerdir.

Yoldaşlar, gelin mülkiyet sahipliği koşullarından bahsedelim!

İşte barbarlığın yükselişine karşı mücadele konusunda söylemek istediklerim bunlardır, burada da söylenmesi gerekiyordu, benim de bunları söylemem gerekiyordu.[3]

(1935)

---

3 Brecht, sanatçı Georg Grosz'a yazdığı bir mektupta konferansı eleştirmiştir: "Daha şimdi kültürü kurtardık. Dört günümüzü aldı, sonra da kültürün yok olmasına göz yummaktansa başka her şeyi feda edebileceğimize karar verdik. Gerekirse on ila yirmi milyon arası insanı bile [.....] Faşizmi hep bir ağızdan mahkûm ettik. Neden? *Gereksiz* zalimlikleri yüzünden."

Kısa Kronoloji

1914-45

1914-18	Birinci Dünya Savaşı. İttifak Devletleri (Almanya, Avusturya-Macaristan) savaşı kaybettiler.
1917	Rusya'da Ekim Devrimi.
1918	Kasım: Almanya'da devrim, cumhuriyet ilan edildi, Sosyal Demokratların (SPD) başında olduğu hükümet kuruldu; Macaristan'da devrim, cumhuriyet ilan edildi.
1919	Moskova'da Komintern'in (Komünist Enternasyonal) kuruluş kongresi.
1919	Berlin İşçi Ayaklanması, Karl Liebknecht ve Rosa Luxemburg öldürüldü; Macaristan, Bavyera, Slovakya'da kısa ömürlü Sovyet cumhuriyetleri.
1919	Haziran: Versailles Barış Antlaşması (Almanya ile İtilaf Devletleri arasında).
1920	Mart: Kapp darbesi, Cumhuriyet hükümetini devirmeye ve askerî bir diktatörlük kurmaya çalıştı; 20 Mart'ta işçilerin genel greviyle yenilgiye uğratıldı.
1920	Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi'nin (NSDAP) kuruluşu.
1921	İtalyan Komünist Partisi'nin (PCI) kuruluşu.
1921	İtalya'da Nasyonal Faşist Parti'nin kuruluşu.
1922	Mussolini'nin Roma Yürüyüşü.
1922	Mussolini'nin İtalyan Başbakanlığına getirilmesi.
1922	NSDAP'nin paramiliter birlikleri olan SA'nın kurulması.
1922	Macaristan'da Yahudilerin üniversitelere girmesini kısıtlayan yasanın çıkması.
1923	Yugoslavya'daki Rijeka'nin İtalya tarafından işgali.
1923	Kasım: Münih'te Birahane Darbesi – faşistlerin Almanya'da iktidarı ele geçirme çabası.
1924	İtalya'da parlamento üyesi sosyalist Giacomo Matteotti'nin öldürülmesi.

1925	İtalya'da grev hakkının kaldırılması.
1926-27	İtalya'da bağımsız sendikaların ve siyasi partilerin yasaklanması, korporatif sistemin ilan edilmesi.
1927	Romanya'da faşist Demir Muhafızların kurulması.
1928	Fransa'da faşist Croix-de-feu hareketinin kurulması (pek çok faşist ve aşırı sağ gruptan biri).
1929	Hırvatistan'da faşist Ustasha örgütünün kurulması.
1929	Büyük Bunalım, sanayileşmiş dünyanın bütününü etkileyen ve 1939'a kadar süren en uzun ve en ciddi ekonomik çöküş.
1932	İngiliz Faşistler Birliği'nin kurulması.
1932	Portekiz'de faşist Salazar diktatörlüğünün kurulması.
1932	Temmuz: Reichstag seçimleri –Naziler en fazla oyu aldılar.
Kasım	Reichstag seçimleri -Naziler iki milyon oy ve 34 koltuk kaybettiler.
1933	30 Ocak: Hitler Almanya Şansölyeliğine getirildi.
1933	27 Şubat: Reichstag yangını, hemen ardından büyük ölçüde komünistlere yönelik bir şiddet dalgası geldi, binlercesi tutuklandı ve yeni kurulan toplama kamplarına gönderildi.
1933	Mart-Nisan: Yahudi karşıtı şiddet; Naziler Yahudilere ait dükkânları boykot ettiler; Yahudiler kamu hizmetinden çıkarıldı.
1933	Mayıs: sendikalar dağıtıldı, yerlerine Alman Emek Cephesi kuruldu. Haziran: SPD yasaklandı. Temmuz: Diğer partiler de yasaklandı.
1933	İspanya'da Falanj kuruldu, İspanya İç Savaşı'nda ve Franco liderliğinde faşist bir diktatörlük kurulmasında Cumhuriyetçilere karşı en önde giden güç oldu.
1933	Almanya ve Japonya, Milletler Cemiyeti'nden ayrıldılar.
1934	Avusturya'nın sağcı şansölyesi Dollfuss öldürüldü.
1934	30 Haziran: Uzun Bıçaklar Gecesi –SA'nın (fırtına birliklerinin) tasfiye edilmesi, NSDAP içinde muhalefet.
1935	Macaristan'da faşist Milli İrade Partisi kuruldu, 1939'da Ok Haç Partisi adını aldı.
1935	Nuremberg Irk Yasaları ("Alman kanını koruma yasası") Alman Yahudilerini vatandaşlıktan çıkardı ve Yahudilerle ilişki kurul-

masını yasakladı. Yahudilerin sürgün edilmesi ve toplama kamplarına gönderilmesi.

1935 Komintern Yedinci Kongresinde birleşik cephe politikasını ilan etti.

1936 İtalya Etiyopya'yı işgal etti; Roma-Berlin Ekseni ilan edildi; Alman-Japon Komintern-Karşıtı Pakt imzalandı.

1936 Fransa'da Halk Cephesi Hükümeti (sosyalistler, komünistler, radikaller).

1936-39 İspanya'da İç Savaş, Cumhuriyetçilerin yenilgisiyle faşist Franco diktatörlüğü kuruldu.

1938 Anschluss, Almanya Avusturya'yı işgal etti.

1938 9 Kasım: *Kristallnacht* –Naziler Almanya ve Avusturya'da Yahudilere yönelik katliamlar gerçekleştirdi.

1939 Almanya Prag'ı işgal etti, Slovakya'da faşist bir iktidar devri yaşandı.

1939 1 Eylül: Almanya Polonya'ya saldırdı; İkinci Dünya Savaşı başladı.

1941 22 Haziran: Sovyetler Birliği'ne saldırı.

1941 7 Aralık: Japonlar Pearl Harbor'a saldırdı.

1941 Wannsee Konferansı: "Yahudi Sorununun Nihai Çözümü Üzerine" –toplama kamplarındaki Yahudilerin kitlesel olarak katledilmesi kararı alındı (Auschwitz-Birkenau, Belzec, Chelmno, Majdanek, Sobibor ve Treblinka).

1942 Ağustos: Stalingrad muharebesi.

1944 Müttefik Devletler Roma ve Paris'i işgal etti; Varşova Ayaklanması.

1945 9 Mayıs: Almanya teslim oldu.

1945 Ağustos: ABD Hiroşima ve Nagazaki'ye atom bombası attı.

1945 sonrası

Avusturya 1955'te Avusturya Özgürlük Partisi kuruldu, başında Jörg Haider vardı, önde gelen destekçilerinin çoğu eski Nazilerdi; yabancılara ve misafir işçilere saldırılar düzenledi; 2000-2003 arasında koalisyon hükümetinin bir parçasıydı.

Belçika 1970'lerde Vlaams Blok ortaya çıktı; 2004'te ırkçılık suçlamasıyla kapatıldıktan sonra Vlaams Belang olarak yeniden kuruldu.

Danimarka	1995'te Danimarka Halk Partisi kuruldu, başında Pia Kjærsgaard vardı; yabancı düşmanıdır; 2000'lerde seçimlerde başarı kazandı.
İngiltere	İlk olarak 1980'lerde Yeni Ulusal Cephe olarak kurulan İngiliz Ulusal Partisi (BNP), BNP adını 1982'de aldı; liderleri John Tyndall ve Nick Griffin - göçmen karşıtıdır, beyazların önceliğini savunur; 1990'lar ve 2000'lerde seçim başarıları kazandı.
Fransa	1961'de Cezayir'in bağımsızlığına karşı çıkan OAS (Gizli Ordu Örgütü) kuruldu; 1972'de başında Jean-Marie Le Pen'in olduğu Front National kuruldu, bazı seçim başarıları kazandı; 2002'deki cumhurbaşkanlığı seçiminde ikinci sırada yer aldı; göçmen karşıtı ve Yahudi karşıtıdır.
Almanya	1960'larda Nationaldemokratische Partei Deutschland (NPD) kuruldu; göçmen karşıtı ve komünizm karşıtıydı; 1971'de Deutsche Volksunion (DVU) kuruldu; NPD ve DVU 2004'te bir seçim ittifakı kurdular; 1983'te Republikaner Parti kuruldu; 2000'de Yasa ve Düzen Hücüm Partisi kuruldu.
Yunanistan	1967-74 arasında askerî diktatörlük vardı; siyasi partiler feshedildi; grev hakkı kaldırıldı; binlerce kişi hapse atıldı ya da sürgüne gönderildi.
Macaristan	1993'te Macar Hakikat ve Hayat Partisi kuruldu, başında István Csurka vardı; Yahudi karşıtı ve çingene karşıtıydı; 1990'larda seçim başarıları kazandı.
İtalya	1995'te Alleanza Nazionale (AN) kuruldu, başında 1946'da Mussolini destekçileri tarafından kurulan Movimineto Sociale Italiano'nun (MSI) eski lideri Gianfranco Fini vardı. AN 1994 ve 2001'de Silvio Berlusconi'nin başında olduğu koalisyon hükümetlerine katıldı.
Hollanda	2002'de List Pim Fortuyn (LPF) kuruldu, başında 2002 seçimi sırasında öldürülene kadar Pim Fortuyn vardı; Müslüman karşıtı ve göçmen karşıtıydı.
Norveç	1973'te İlerleme Partisi kuruldu, başında Carl Ivar Hagen vardı; şu andaki ismini 1977'de aldı; göçmen karşıtıdır; 1990'larda ve 2000'lerde seçim başarıları kazandı.
Portekiz	Faşist diktatörlük 1974'e kadar devam etti.

Rusya	1990'da Rusya Liberal Demokrat Parti kuruldu, başında V. Jirinovski vardı; 1990'larda ve 2000'lerde başarılar elde etti; 2000'de Duma'nın başkan vekili seçildi.
İspanya	Faşist diktatörlük 1975'e kadar devam etti.
İsviçre	1971'de İsviçre Halk Partisi kuruldu, lideri Christoph Blocher'dı; 2003 genel seçiminden sonra İsviçre parlamentosunun alt kanadındaki en büyük parti oldu.
ABD	Ku Klux Klan yüz yıldan fazla bir süre temel haklara muhalefetini ve beyazların üstünlüğüne dair iddiasını devam ettirdi. 1964 seçimlerindeki Cumhuriyetçi Parti adayı Barry Goldwater saldırgan bir komünizm karşıtıydı, Asya'da "komünizmin" yayılmasına karşı nükleer bir savaş başlatmaya hazırdı; 1964'teki Sivil Haklar Yasasına karşı çıkmıştı; 1987'de emekliye ayrıldı.

Yazarlar

Ernst Bloch (1885-1977) önemli bir Alman felsefecidir. İki savaş arasındaki dönemde Berlin'de serbest bir yazar olarak bulundu. 1933'te Almanya'dan kaçtı, önce İsviçre'ye, oradan da ABD'ye gitti. Savaştan sonra 1961'e kadar Doğu Almanya'daki Leipzig Üniversitesi'nde ve sonra da ölümüne kadar Tübingen Üniversitesi'nde çalıştı. Çalışmalarındaki temel bir mesele, geçmişin toplumsal ütopyalarında sosyalizmin izini aramaktır.

Bertolt Brecht (1898-1956) Alman şair, oyun yazarı ve yirminci yüzyıl tiyatrosunun en etkili figürlerinden biriydi. 1933'te Naziler iktidara geldikten bir ay sonra sürgüne gitti ve ülke ülke dolaştı, son sürgün yeri ABD'ydi. 1947'de Amerikan Karşıtı Faaliyetler Komitesi'nin Hollywood'daki komünist etkiye yönelik soruşturması kapsamında ifadeye çağrıldı. Sorgudan hemen sonra Avrupa'ya döndü ve kendi tiyatrosu Berliner Ensemble'ı kurduğu Doğu Almanya'ya yerleşti.

Georgi Dimitrov (1882-1949) 1919'da Bulgaristan Komünist Partisi'nin kurucularından biriydi. 1923'te Komintern Yürütme Komitesinin üyeliğine getirildi. Bulgaristan'daki komünist ayaklanma başarısızlığa uğrayınca kaçarak Berlin'e yerleşti. Nazi rejimi tarafından Reichstag yangınını başlatmakla suçlandı, ancak ünlü savunmasından sonra beraat etti. 1935'ten 1943'e kadar Komintern'in Genel Sekreterliğini yürüttü. Savaş sonrasında Bulgaristan Komünist Partisi'nin genel sekreteri oldu ve Bulgaristan başbakanlığı yaptı.

Robert Erlinghagen, siyaset bilimci. Okullarda, yetişkin eğitimi merkezlerinde ve sendikalarda siyasal eğitimler vermektedir. Faşizm ve faşizmin çağdaş görünümleri özel ilgi alanıdır.

Kurt Gossweiler, 1917'de doğdu ve iki savaş arası dönemi Berlin'de geçirdi. 1943'e kadar Alman Ordusunda görev yaptı, bu tarihte Kızıl Ordu'ya sığındı. Berlin'de Humboldt Üniversitesi'nde ve Doğu Almanya'da Bilimler Akademisi Tarihi Merkez Enstitüsü'nde tarihçiydi. Eski Doğu Almanya'nın en önemli faşizm araştırmacılarından biriydi. Şu andaki çalışmaları işçi sınıfı hareketinin tarihine odaklanmaktadır. [17 Mayıs 2017'de hayatını kaybetmiştir.]

Antonio Gramsci (1891-1937) ilk başta İtalyan Sosyalist Parti'nin (PSI) bir üyesiydi; 1922'de İtalyan Komünist Partisi'nin (PCI) kurucularından biriydi. PSI üyesiyken 1919'da Togliatti ve başkalarıyla birlikte haftalık *L'Ordine Nuovo* gazetesini çıkarmaya başladı. 1926'da tutuklandı, 20 yıl hapse mahkûm edildi ve 1937'de ölümünden hemen önce salıverildi. *Hapishane Defterleri* de dâhil olmak üzere kuramsal yazılarının büyük bir kısmı hapiste yazılmıştır.

Daniel Guérin (1904-1988) sömürgecilik karşıtı hareketlerin ve işçi sınıfı hareketinin büyük bir destekçisiydi. Bir gazeteci olarak Naziler iktidara gelmeden hemen önce ve geldikten hemen sonra Almanya'da dolaştı ve daha sonra *Faşizm ve Büyük Sermaye* kitabını yazdı. Çeşitli işçi sınıfı örgütleri ve siyasi gruplar arasında dolaştıktan sonra, en sonunda libertaryan komünizm olarak nitelediği - anarşizm ve Marksizmi kaynaştırma çabası olarak görülebilecek - bir perspektifi benimsedi.

Michal Kalecki (1899-1970) Keynes'in genel teorisini ilkelerini önceden ortaya koyan Polonyalı bir iktisatçıydı. Kimilerince yirminci yüzyılın en önemli iktisatçıları arasında sayılan Kalecki, belki de makaleleri sadece Lehçe ve Fransızca basıldığı için, ama daha önemlisi anaakım iktisatla taban tabana zıt olduğu için, aynı zamanda en ihmal edilmiş iktisatçıydı. Kalecki yaşamının çoğunu Varşova'da İş Döngüleri ve Fiyatlar Enstitüsü'nde çalışarak geçirdi.

Reinhard Kühnl, 2001'de emekliye ayrılana kadar Marburg Üniversitesi'nde Siyaset Bilimi Profesörü olarak çalıştı. Şu anda emekli profesördür. Faşizm ve burjuva egemenliğinin tarihi, yapısı ve ideolojisi üzerine çalışan araştırmacılar arasında en çok tanınanlardan biridir. Birincil kaynaklardan ve belgelerden oluşan koleksiyonu, 1975'te basılmış ve Alman faşizmi çalışmaları için elzem bir standart kaynak haline gelmiştir. [10 Şubat 2014'te hayatını kaybetmiştir. -ç.n.]

Georg Lukács (1885-1971) daha 1918 Macar Komünist Partisi'ne katılmadan önce bile Macarca ve Almancada yazıları basılan önemli bir Macar felsefecidir. Macaristan'da 1919 İşçi Cumhuriyeti'nde Kültür ve Eğitim Komiserliği, 1956 Hükümeti'nde de Kültür Bakanlığı yapmıştır. 1919-1945 arasında uzun yıllarını Avusturya, Almanya ve Sovyetler Birliği'nde göçmen olarak geçirmiştir.

Tim Mason, İngiltere'de 1960'larda ve 1970'lerde Nazi Almanyası üzerine çalışan önemli bir tarihçidir. 1971'den 1985'e kadar Oxford Üniversitesi'nde

ders vermiştir ve *History Workshop* dergisinin kurucuları arasındadır. Çalışmaları Nazi Almanyası'nın toplumsal tarihi, özellikle de Nazi egemenliğindeki işçi sınıfı üzerine odaklanmaktadır. Mason'ın pek çok çalışması önce Almanca yayınlanmıştır. 1990'da hayatını kaybetmiştir.

Kurt Pätzold, 1973'ten 1992'ye kadar Humboldt Üniversitesi'nde Alman tarihi profesörüdür. Doğu Almanya'nın en önemli tarihçilerinden olan Pätzold'un çalışmaları, faşizm tarihi, antisemitizm ve Yahudilerin gördüğü zulüm üzerine odaklanmıştır. [18 Ağustos 2016'da hayatını kaybetmiştir.]

Anson Rabinbach, Princeton Üniversitesi'nde tarih profesörü ve Avrupa Kültür Çalışmaları Programı'nın yöneticisidir. Entelektüel ve kültürel tarih de dahil olmak üzere modern Avrupa tarihi üzerine araştırmalar yürütmektedir. Amerika Birleşik Devletleri'nde tanınan bir Alman çalışmaları dergisi olan *New German Critique*'in kurucularındandır ve halen derginin editörlüğünü yürütmektedir.

August Thalheimer (1884-1948) Alman Komünist Partisi'nin (KPD) kurucu üyelerindendir. 1924'ten 1928'e kadar Moskova'da Komintern'de ve MArx-Engels Enstitüsü'nde çalışmıştır. 1928'de Almanya'ya dönmüştür, 1929'de KPD'den atılmış ve Komünist Parti Muhalefeti'nin (KPO) kurucuları arasında yer almıştır. Önceleri Paris'te sürgündeyken, 1940'ta Hitler'in Fransa'yı işgal etmesiyle Küba'ya kaçmıştır.

Palmiro Togliatti (1893-1964) 1914'te İtalyan Sosyalist Parti'ye (PSI) katılmıştır, kuruluşundan itibaren İtalyan Komünist Partisi'nin (PCI) önde gelen üyelerinden olmuştur. 1927'de PCI'nin genel sekreteri seçilmiştir. 1924'te Komintern Yürütme Komitesi'ne ve sonra da Sekreterliğine seçilmiştir. İspanya İç Savaşı sırasında İspanya'daki Komintern faaliyetlerini yürütmüş, 1944'te İtalya'ya dönerek ölümüne kadar PCI'ya başkanlık etmiştir.

Clara Zetkin (1857-1933) uluslararası ve Alman işçi ve kadın hareketlerinin önemli bir figürüydü. 1895'ten başlayarak Alman Sosyal Demokrat Parti'nin (SPD) Ulusal Yürütme kurulu üyesi olmuştur. 1918'de Karl Liebknecht ve Rosa Luxemburg'la beraber Alman Komünist Partisi'ni (KPD) kurmuştur. 1920'den sonra Reichstag delegeliği yapmış, Uluslararası Kadın Sekreterliği'nin sekreterlik görevini yürütmüş, 1921'den sonra Komintern Yürütme Komitesi üyeliği yapmıştır.

Kapitalizm, sancılar içinde doğarken insanlığa ümit ve iyimserlik esinlemişti. Kendisiyle birlikte refahın da yükseleceğini, insanlığa bir ferahlık geleceğini vaat etmişti. Önce kan ve irinle çevrilen çarklarıyla gösterdi gerçek yüzünü. Sonra makineli tüfek ve top mermileriyle. Vahşi sömürü koşullarını gaddar savaşlar izledi. Peşinden krizler geldi; dünya işsizlik, fakirlik ve salgın hastalıklarla kavruldu. Nihayet faşizm boy verdi kapkara yüzüyle. Almanya, İtalya, Japonya, Portekiz ve İspanya'da faşist rejimler kuruldu. Faşist hareketler dünyanın her yerinde uç verdi.

Günümüz dünyasında yeni biçim ve eğilimleriyle kol gezen faşizm belası, işçi sınıfı için hem karşı konulup alt edilmesi gereken bir hedef, hem de Marx'ın kuramlarıyla analiz edilip yorumlanması gereken dünya-tarihsel bir olguydu; bugün de öyledir.

Faşizm üzerine hazırlanmış bu derleme, bir yandan geçmişe bir yandan bugüne bakabilen geniş perspektifiyle, kuram ve olgu arasında uygun bir denge kuran mimarisiyle ve faşizm üzerine yazılmış en önemli metinleri bir araya getiren özenli seçiciliğiyle benzersizdir.

Anson G. Rabinbach, Antonio Gramsci, **August Thalheimer**, Bertolt Brecht, **Daniel Guérin**, Ernst Bloch, **Georg Lukács**, Georgi Dimitrov, **Clara Zetkin**, Kurt Gossweiler, **Kurt Pätzold**, Michal Kalecki, **Palmiro Togliatti**, Reinhard Kühnl, **Robert Erlinghagen** ve Tim Mason'ın değerlendirmeleriyle...

THG
0385299
LCD

22 TL. KDV DAHİL

ISBN 978-605-172-254-2

9 786051 722542

Yordam Kitap
YordamKitap YordamKitap